

De staatkunde der Nederlandsche republiek van 1697-1795, in betrekking tot het evenwigt van Europa

<https://hdl.handle.net/1874/288750>

DE STAATKUNDE
DER
NEDERLANDSCHE REPUBLIEK

VAN 1697 TOT 1795

IN BETREKKING TOT HET EVENWIGT VAN EUROPA.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

MR. J. A. FRUIN,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDE FACULTEIT,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER REGTSGELEERDE FACULTEIT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

DOCTOR IN HET ROMEINSCH EN HEDENDAAGSCH REGT.

AAN

DE UTRECHTSCHЕ HOOGESCHOOL,

DOOR

JAN IZAAK VAN DOORNINCK,

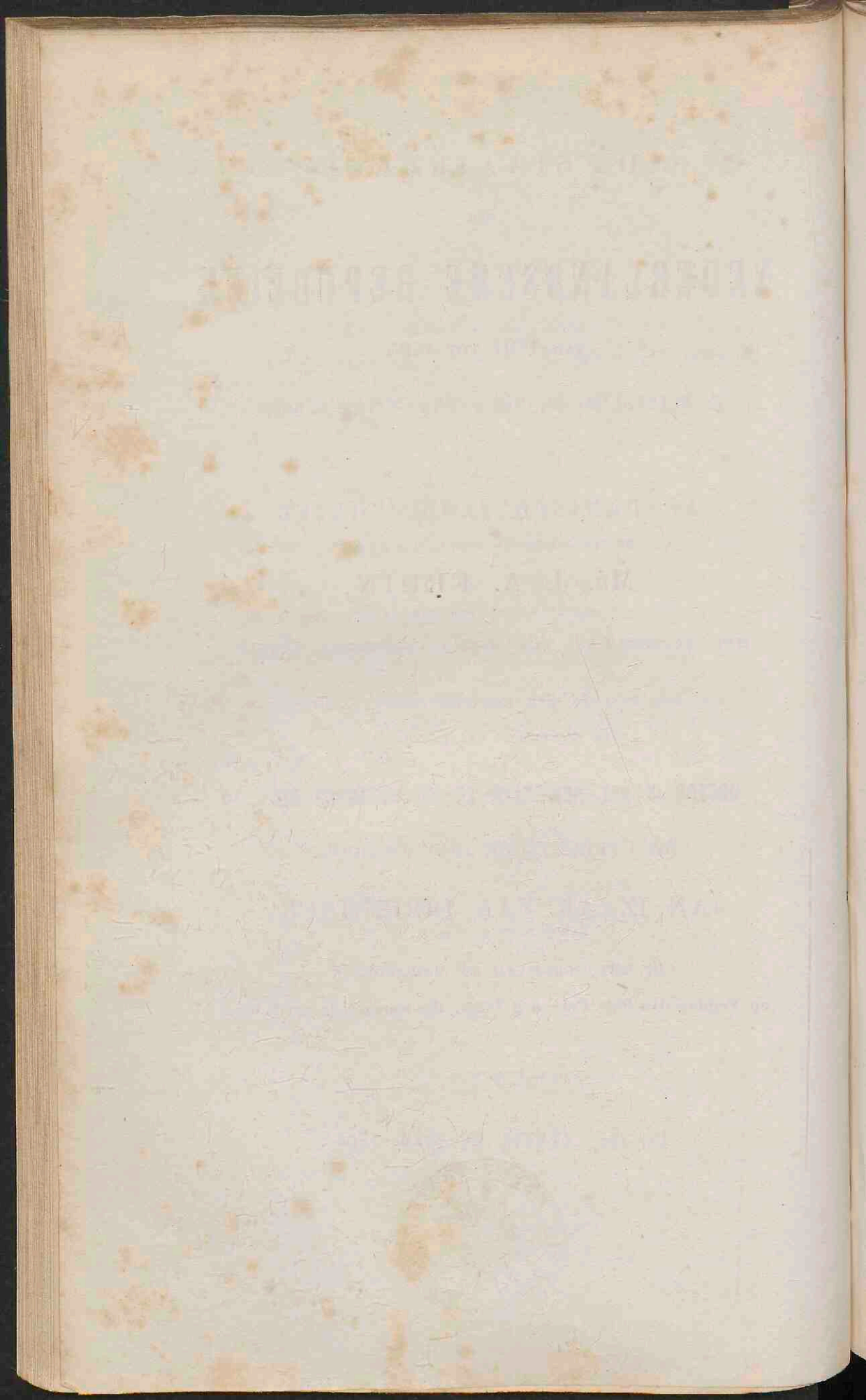
GEBOREN TE DEVENTER,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

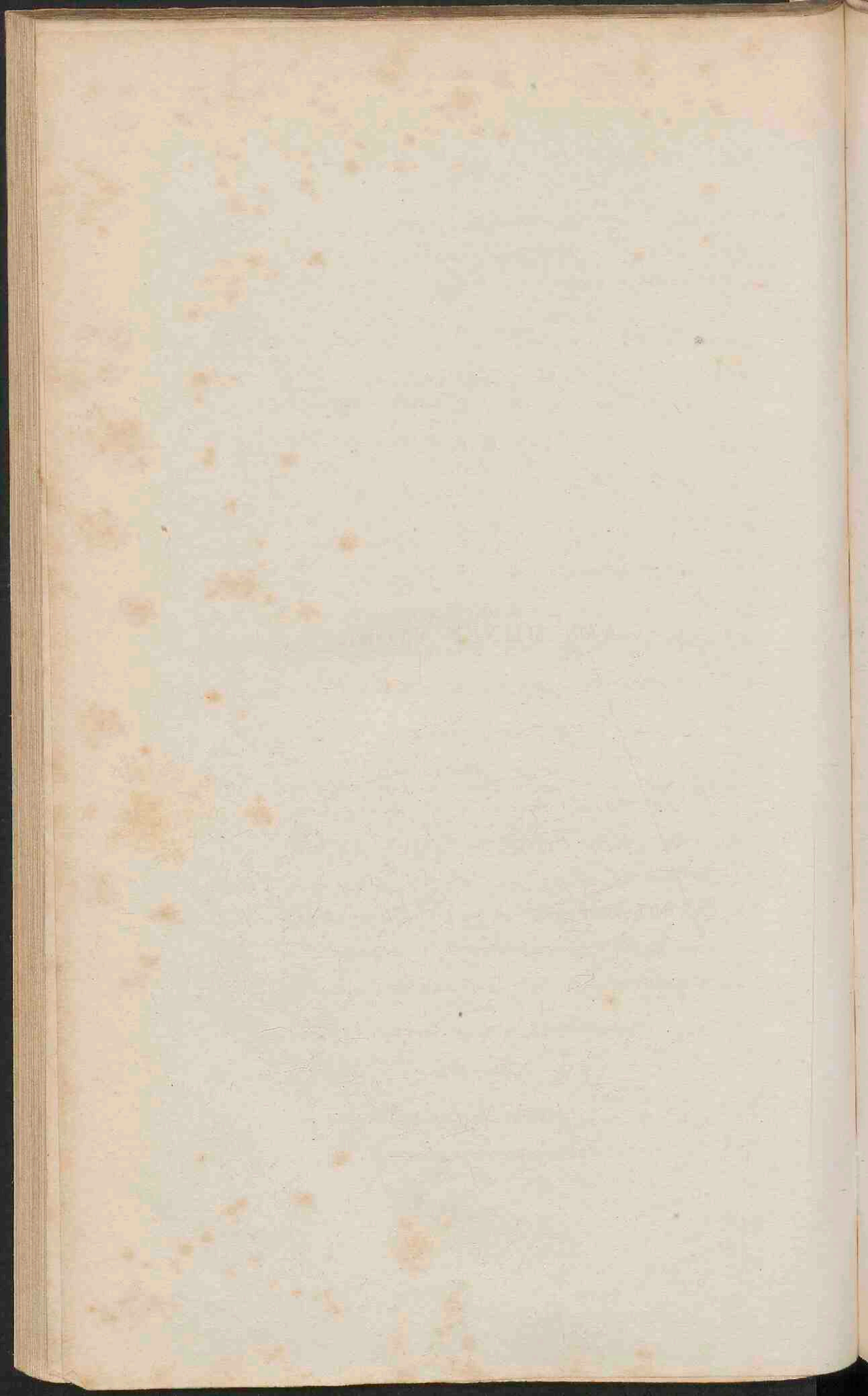
op Vrijdag den 9den Februarij 1866, des namiddags ten 1 ure.

Utrecht, KEMINK EN ZOON. 1866.

AAN MIJNEN VADER.

INHOUD.

	Pag.
INLEIDING.	
§ 1. Wat bedoelt het stelsel van staatkundig evenwigt?	I.
§ 2. Geschiedenis van het stelsel tot op het einde der XVIIe eeuw.	XVIII.

EERSTE HOOFDSTUK.

SPAANSCHÉ SUCCESSIE-OORLOG.

§ 1. Van den vrede van Rijswijk tot aan den dood van Karel II . . .	1.
§ 2. Overzicht van den toestand van Europa bij het begin der XVIIIe eeuw	24.
§ 3. De Triple-alliantie van 7 Sept. 1701. Haar voorspoed en Lodewijk XIV's vredesvoorstellen tot het einde van 1710 . . .	41.
§ 4. Frankrijk's redding. Vrede van Utrecht en Rastadt	60.

TWEEDE HOOFDSTUK.

1715—1732	85.
---------------------	-----

DERDE HOOFDSTUK.

POOLSCHÉ SUCCESSIE-OORLOG	111.
-------------------------------------	------

VIII

VIERDE HOOFDSTUK.

OOSTENRIJKSCHE SUCCESSIE-OORLOG.		Pag.
§ 1.	Toestand van Europa in 1740.	115.
§ 2.	Aanleiding, loop en einde van den oorlog.	123.

VIJFDE HOOFDSTUK.

1748—1772	147.
---------------------	------

ZESDE HOOFDSTUK.

1772—1789.

§ 1.	Engelsch-Amerikaansche oorlog	159.
§ 2.	Oneenigheden met den Keizer. Alliantie tusschen Engeland, Pruisen en de Republiek	170.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

1789—1795.	178.
--------------------	------

BESLUIT.	210.
AANTEKENINGEN.	221.
STELLINGEN.	243.

INLEIDING.

§ 1.

„Het stelsel van staatkundig evenwigt van Europa” is eene uitdrukking, die zoo dikwijls in verschillende beteekeenis opgevat, en zoo herhaalde malen door schrijvers over geschiedenis of volkenregt op uiteenloopende wijze besproken is, dat het volstrekt noodig is nader uit een te zetten, wat men onder staatkundig evenwigt heeft te verstaan, alvorens in eene beschouwing te treden aangaande den invloed, dien dit stelsel op de staatkunde van ons werelddeel heeft uitgeoefend.

Welken naam men aan de zaak geven wil ¹⁾ is vrij onverschillig, zoo men maar niet door aan het woord te blijven hangen, zich een verkeerd begrip vormt van het

1) *Balace du pouvoir, bilanx s. trutina gentium, System des Gleichgewichts, System der Gegenkräfte und der Wechselwirkung, Système de Contre-poids*, enz. De beide laatste, welke door ANCILOON voorgesteld worden, verdienen wel eenigzins de voorkeur, omdat zij juist den aard der zaak uitdrukken. Bij ons heeft men ook van *evenwigt van vermogen* of van *tegenwigt* gesproken; wij zullen ons echter bij de meer gebruikelijke uitdrukking houden, hetgeen zonder gevaar geschieden kan, als men het over de bedoeling der woorden eens is.

stelsel, dat onder dien naam gehuldigd wordt, zooals zoo dikwijls het geval geweest is. ¹⁾

Zoo hebben sommige schrijvers gemeend, dat het doel,

1) Hierover zegt [F. VON GENTZ] *Fragmente aus der neuesten Geschichte des Polit. Gleichgewichts in Europa. St. Petersburg 1806 p. 1 e. v.* „die Aehnlichkeit mit körperlichen Gegenständen, mit welchen das Wort gebildet ward, hat Gelegenheit zu mancherlei Miszdeutung gegeben. Man hat sich vorgestellt, die, welche in dem *Gleichgewicht der Macht* die Grundfläche einer Staaten-Verbindung erkannten, beabsichtigten eine möglichst-vollständige *Gleichheit* oder *Ausgleichung* der Kräfte, und verlangten, dasz die verschiedenen Staaten eines durch politische Bande in ein Ganzes verknüpftes Bezirkes, im Rücksicht auf Grösze, Volksmenge, Reichthum, Hülfquellen u. s. f. aufs genaueste einer gegen den andern abgemessen, abgewogen und abgerundet seyn sollten. Aus dieser falschen Voraussetzung sind, je nach dem man sie gläubig oder skeptisch auf die Staatsverhältnisse anwenden wollte, zwei einander entgegenstehende Irrthümer, der eine fast so schädlich als der andre, entsprungen. Die, welche jenes eingebildete Prinzip in seinem ganzen Umfange annahmen, wurden dadurch zu der Meinung geführt als ob in jedem Falle, wo sich ein Staat durch äuszern Zuwachs oder innre Entwicklung verstärkte, die übrigen Widerstand leisten und so lange kämpfen müszten, bis sie sich entweder ein Aequivalent errungen, oder jenen in die vorige Verfassung zurück gebracht hätten. Dagegen erklärten die andern in ihre ganz richtigen Ueberzeugung von der Unmöglichkeit eines solchen Systems, die ganze Idee einen politischen Gleichgewichts der Macht für ein Hirngespennst, von Träumern erfunden und von Schlauköpfen künstlich benutzt, damit es nur an Vorwänden zum Streit, zur Ungerechtigkeit und zur Gewaltthätigkeit nicht gebreche. Der erste dieser Irrthümer würde den Frieden von der Erde verbannen; der letzte würde der Alleinherrschaft eines eroberungssüchtigen Staates die erwünschtesten Aussichten eröffnen.“

Onder de schrijvers, die zich aan dergelijke dwalingen hebben schuldig gemaakt, zijn te noemen: SCHMETTOW, die in zijne *Patriottische Gedanke eines Dänen über stehende Heere*, het stelsel eene „politische Charlatanerie“ noemt; v. JUSTI, die een werkje schreef onder den titel van: *Die Chimäre des Gleichgew.* (Alt. 1758); enz. Eene opgave der tallooz geschriften over het staatk. evenwigt is o. a. te vinden in PÖLTZ, *Die Staatswiss. im Lichte unsrer Zeit.* T. V. p. 40.

hetwelk men zich voorstelde, eene *lex agraria* zoude zijn: ware dit het geval, dan zoude men het met regt even als KLÜBER noemen „une pure idée des diplomates ou politiques, très-vague, simplement fondée dans le sentiment de convenance, à laquelle manque par conséquent le caractère essentiel d'une source du droit des gens.” Dan zouden wij met denzelfden schrijver zeggen: „il serait à désirer que le mot équivoque d'équilibre politique fût banni du langage tant de la politique que du droit des gens.”¹⁾

Het is echter met het staatkundig evenwigt gegaan als met de burgerlijke gelijkheid. Men verwacht nl. (zooals VON GENTZ²⁾ teregt opmerkt) „gleich im Rechte” of „gleich vor dem Rechte” met „gleich an Rechten;” het eerste is een hoofdvereischte voor eenen goed geordenden staat, het laatste huist slechts in het brein van communisten. Het eerste waarborgt de veiligheid en het eigendom van armen zoowel als rijken in den staat, den zwakken zoowel als den magtigen onder de staten. Het laatste is eene utopie, welke, zoo zij ook al voor een oogenblik te verwezenlijken ware, onmiddelijk weder in het niet zoude verzinken.

„Il ne doit jamais être question d'équilibre,” zoo zegt de beroemde, met het stelsel niet weinig ingenomen ANCILLON,³⁾ „dans le sens propre de ce mot; comment l'établir entre une puissance et toutes les autres, ou entre une puissance et chacune des autres? Les inégalités de forces, de moyens et de ressources subsisteront toujours,

1) *Droit des gens moderne de l'Europe*. § 42.

2) In zijne boven aangehaalde *Fragments*, p. 3.

3) *Tableau des Révolutions* T. III. p. 5 e. v. (ed. Par. 1823.)

et renaîtront des efforts mêmes qu'on fera pour les détruire; la balance politique penchera toujours d'un côté plus que d'un autre: l'équilibre parfait amènerait un repos entier et parfait; cet état de choses n'aura jamais lieu, et peut-être ne serait pas même un bien pour l'humanité."

Aangaande de onjuiste denkbeelden, welke men zich van het staatkundig evenwigt gevormd heeft, behoeven wij zeker niet meer bij te brengen. De juiste aard echter van het stelsel is hiermede niet verklaard: deze eischt eene meer uitvoerige beschouwing.

Even als de menschen, die met elkander gedurig in aanraking komen, en vooral zij, die in dat naauwe verband tot elkander staan, waaruit een staat geboren wordt, behoefte hebben aan een gemeenschappelijk regt, dat hunne personen en bezittingen beveiligt, evenzoo is er tusschen staten, die met elkander in aanraking komen, en vooral tusschen de zoodanigen, die bijna onophoudelijk in wederzijdsche betrekkingen staan, m. a. w. vooral die, welke een werelddeel vormen, een regt noodig tot bescherming tegen de willekeur van iederen anderen staat. Zoo wordt *in den staat* natuurregt en privaat regt; *tusschen de staten* algemeen en bijzonder volkenregt geboren. Natuurregt en algemeen volkenregt zijn het ongeschreven regt; privaat regt en bijzonder volkenregt het geschrevene. Het privaat regt, even als het bijzonder strafregt, zorgt dat de vrijheid van den eenen burger geene hinderpaal voor die van den anderen worde; het ontnemt aan den delinquent zooveel mogelijk de magt, om op nieuw de vrijheid der andere burgers aan te tasten. Evenzoo bij staten: slechts één groot onderscheid blijft er evenwel over; in de maatschappij nl.

staat de wetgevende, zoowel als de uitvoerende [d. i. hier de straffende] magt boven de burgers; in de statenmaatschappij daarentegen ontbreekt eene zoodanige regtdoende magt, boven de leden dier maatschappij geplaatst; de verongelijkte moet zich zelven regt verschaffen; 't zij dan met of zonder hulp zijner medeleden, naarmate zijne magt groot is.

In de meeste gevallen echter zal de beleedigde partij de zwakste zijn, en zoo dus niet haar regt gesteund wordt door anderen, zal het onregt zegevieren. Het regt, waarop zoodanige tusschenkomst van een' derde gegrond is, is geen ander dan dat van zelfverdediging en zelfbehoud. De veiligheid en rust van eenen nabuur te helpen handhaven, is innumers tevens voor onze eigene veiligheid waken; want het geweld, heden tegen hem gepleegd, kan morgen tegen ons gerigt worden; en de staat, die langs alle wegen, met alle middelen zonder onderscheid, de vergrooting van zijn grondgebied beoogt, zal des te gevaarlijker worden, nadat hij zich van de landen van onzen nabuur heeft meester gemaakt. Hier wijkt zelfs de onschendbaarheid van het grondgebied voor het uitnemend regt van zelfverdediging. Want zooals zeker schrijver naar waarheid opmerkt: „As the Right of Self-Preservation is prior and paramount to the Right of Dominion and Property in the case of individuals, so the Right of Self-Preservation is prior and paramount to the Right of Territorial Inviolability in the case of Nations, and if ever these Rights conflict, the former is entitled to prevail within the limits of the necessity and of the case.”¹⁾

1) TRAVERS TWISS, *The Law of Nations*, § 102; vgl. ook PHILLIMORE, *Princ. of nat. law*, T. I. § 213 en WOLFF, *Jus Gentium*, § 34, die reeds zeide:

Het regt om zich tegen de toenemende magt van eenen naburigen staat te verzetten, wordt door DE FÉNÉLON ¹⁾ welsprekend verdedigd in de volgende woorden: „Empêcher le voisin d'être trop puissant, ce n'est point faire un mal; c'est se garantir de la servitude et en garantir ses autres voisins, en un mot c'est travailler à la sûreté, à la tranquillité, au salut public; car l'aggrandissement d'une nation au-delà d'une certaine borne change le système général de toutes les nations, qui ont rapport à celle-là... On est toujours en droit de supposer que le plus puissant à la longue se prévaut de sa force, quand il n'y a plus de force à peu près égale, qui puisse l'arrêter...”

Quand une puissance monte à un point que toutes les autres puissances voisines ensemble ne peuvent plus lui résister, toutes ces autres sont en droit de se liguier pour prévenir cet accroissement, après lequel il ne serait plus temps de défendre la liberté commune. Mais, pour faire légitimement ces sortes de ligues, qui tendent à prévenir un trop grand accroissement d'un état, il faut que le cas soit véritable et pressant; il faut se contenter d'une ligue défensive, ou du moins ne la faire offensive qu'autant que la juste et nécessaire défense se trouvera renfermée dans les desseins d'une agression; encore même faut-il toujours, dans les traités de ligues offensives, poser des bornes précises, pour ne détruire jamais une puissance, sous le prétexte de la modérer.”

„Genti unicuique competit jus ad ea quibus periculum interitus avertere, et ea, quae interitum asferre possunt, vitare potest, quantum datur.”

1) In zijn *Essai de la conscience sur les devoirs de la royauté*. (Oeuvres, Ed. 1835, T. III. p. 361).

Hoeveel waarheid er ook in deze redenering moge gelegen zijn, en ofschoon wij gaarne met Lord BACON¹⁾ instemmen, dat regtmatige vrees of een dreigend gevaar een wettige reden tot oorlog opleveren, al is men niet aangevallen, zoo blijft het toch steeds moeijelijk eene grens te bepalen, wanneer er een „cas véritable et pressant,” wanneer een „justus metus imminentis periculi” aanwezig is. De mogelijkheid van een toekomstend nadeel is zeker niet voldoende²⁾: evenmin de omstandigheid,

1) „Neque recipienda est opinio quorundam ex scholasticis: „Bellum justo suscipi non posse, nisi ob injuriam, aut provocationem praecedentem.” Siquidem justus metus imminentis periculi, etsi violentia aliqua non praecesserit, procul dubio belli causa est competens et legitima.” BACON, *Fideles sermones*, n°. XIX.

„Quod ad vicinos attinet, praescribi non potest regula aliqua certa cautionis propter occasionum varietatem: unica excepta; quae semper tenet. Ea est, ut principes huic rei perpetuo invigilent, ne quis ex vicinis in tantum excrescat (vel novi territorii augmentis, vel commercium ad se trahendo, vel propius accedendo, et similibus) quo majorem nanciscatur laedendi potestatem quam antea habuerat.” BACON. *Ibid.*

2) THIÉRCÉLIN, *Principes du droit*: „la déclaration de guerre motivée par la seule possibilité d'un dommage futur serait injuste; car faire la guerre c'est punir et l'on ne punit pas pour un désir, pour une pensée, encore moins pour la tentation que des circonstances éventuelles pouvaient donner de mal faire. Une nation qui croit avoir à redouter dans un temps plus ou moins long une agression injuste, peut négocier, préparer des alliances, demander des garanties, mais elle ne peut attaquer, c'est-à-dire punir... Mais la guerre est incontestablement légitime contre un Etat qui fait les préparatifs pour attaquer. Les préparatifs d'une attaque sont déjà une atteinte au droit.” enz.

De schrijver begaat hier o. i. eene inconsequentie door de laatste zinsnede er bij te voegen. Immers tegen eene wapening eener naburige Mogendheid kan men overstellen zich zelven te wapenen; die voorzorg is genoeg; waarom toch zoude men in dat geval regt tot een' aanval hebben, terwijl men dikwijls niet eens weet, of de wapening ons of een ander geldt. Zie ook DE GROOT, *de Jure B. et P. II. l. 1. § 16. 17.*

dat een nabuur magtiger wordt, zelfs niet, zoo hij geheele provinciën of staten bij de zijne voegt. Ten onregte beweert men in zulk geval tot den oorlog gerechtigd te zijn, omdat anders die magt onwederstaanbaar zoude worden; dit zoude de toepassing zijn van het beginsel: het doel heiligt de middelen. Om niet onder den schijn van regt het onregt te huldigen, moet een andere maatstaf gekozen worden. Zeer juist is deze door VATTEL ¹⁾ aangegeven, waar hij zegt:

„Il est malheureux pour le genre humain, que l'on puisse presque toujours supposer la volonté d'opprimer, là où se trouve le pouvoir d'opprimer impunément. Mais ces deux choses ne sont pas nécessairement inséparables, et le droit que donne leur union ordinaire, ou fréquente, c'est de prendre les premières apparences pour un indice suffisant. Dès qu'un Etat a donné des marques d'injustice, d'avidité, d'orgueil, d'ambition, d'un désir impérieux de faire la loi, c'est un voisin suspect, dont on doit se garder: on peut le prendre au moment, où il est sur le point de recevoir un accroissement formidable de puissance, lui demander des sûretés, et s'il hésite à les donner, prévenir les desseins par la force des armes.” ²⁾

1) *Droit des gens*, III. 3. § 42—50. Cf. II. 3. § 28.

2) De denkbeelden hier door VATTEL ontwikkeld, komen geheel overeen met het gevoelen van DE GROOT en HUBER. De eerste zegt in zijn *de Jure Belli et Pacis*, lib. II. c. 22 Tit. 5. § 1 coll. lib. I. c. 1 tit. 17: „metum ergo ex vicina potentia non sufficere. . . . Ut enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet, non tantum de potentia, sed et de animo, et quidem ita constet, ut certum id sit ea certitudine quae in morali materia locuum habet.”

En ULR.-HUBER, *de Jure Civit.* Lib. III. sect. IV. C. 4. § 33, 34: „Si

't Zal wel geen betoog behoeven hoe veel ruimte er bij iedere bepaling dezer zaak overblijft voor den Staat, die een voorwendsel zocht om zijne minder magtige naburen aan te vallen. ¹⁾ En juist hierdoor heeft het stelsel van staatkundig evenwigt een' slechten naam gekregen; dan volgt daaruit echter niet dat het stelsel, maar dat de verkeerde toepassing er van, af te keuren is. ²⁾

Het stelsel van staatkundig evenwigt nl. berust geheel op dat regt van den oorlog te verklaren aan hem, wiens magt gevaarlijk wordt. Het huldigt niet alleen het regt van den eenen staat tegenover den voor hem gevaarlijken naburigen staat, maar gaat uit van het beginsel van eenheid tusschen een aantal staten, die ieder op zich zelf belang er bij hebben, dat geen der anderen verdrukt worde. Is het doel van het stelsel bereikt, zoo kan geen

justa sit praesumptio, ex iis quae fiunt, etsi nondum contra nos, id agi vel maxime, ut nobis noceri possit, quibus forte Polyphemi gratia, ut ultimi devoremur, servetur, dicendum est exigi posse cautionem in nostram securitatem. Quae si non praestetur, armorum non injustam praebere causam.

Ita si quis Rex potens et *Conquæstor* in hoc sit, ut quoscunque potest invadat et subigat, populumque vicinum oppugnet, quo victo, nobis proxima vis immincat, non est dubium, quin ei per vim impedimento esse liceat."

1) Es öffnet sich ihren Leidenschaften ein weiter Spielraum, der ihnen nicht entzogen werden kann. Die Furcht kennt keine Grenzen, eben so wenig kennt solche eine von der Furcht eingegebene Vorsicht, denn das Feld der möglichen bösen Anschlägen von Seiten der Mächtigen ist unbegrenzt." ANCIFFON, *Ueber den Geist der Staatsverfass.* § 311.

2) „An und für sich ist die Idee eines politischen Gleichgewichts der Staaten durchaus keine Chimäre, wofür sie Manche erklärt haben, sondern eine höchst natürliche für Staaten, die sich zu demselben Rechte bekennen wollen; nur die Anwendung, welche davon zu manchen Zeiten gemacht ist und die Folgerungen die darauf gebant wurden, sind verwerflich." (HEFFTER, *Europ. Völkerrecht der Gegenwart*, § 5).

staat aan anderen geweld doen, zonder terstond eene magt te ontmoeten die hem teruggedrijft. Het is dus niet de vraag hoeveel magt een staat heeft, maar of hij die onder zoodanige beperkingen bezit, dat zij voor anderen niet gevaarlijk worden kan. Opmerkelijk zijn de woorden van THORBECKE; ¹⁾ zij geven een juist denkbeeld van den aard van het stelsel.

„Vóór de Fransche omwenteling waren bestendigheid van erkende regten, en volkomen onafhankelijkheid van elken Staat, en tot waarborging van beide, evenwigt van materieel vermogen, de hoofdstellingen, om welke zich de algemeene Staatskunde met meer of geringer afwijkingen bewoog.

Evenwigt van magt, kenbaar in gelijkheid van wederstand aan de drukking, van buiten er op uitgeoefend, was de algemeene regel van bondgenootschappelijke verbindtenissen. In het menschelijk ligchaam hangt het behoud van elk lid er van af, dat het tegen eene bovenmatige werking van andere leden zijne zelfstandigheid beware, zoo al niet door eigen kracht, dan toch door eene beschermende gemeenschap met verwante deelen. Gelijkerwijs lag bij het staatkundig evenwigt het denkbeeld ten gronde, dat geene onderdrukking van eenen Staat door anderen kon worden beproefd, tenzij dadelijk eene vereeniging van magt toeschoot, sterk genoeg om het gevaar te keeren.

In de staatkundige wereld echter, waar met vrijheid

1) In zijne belangrijke verhandeling: *Over de verandering van het algemeene statenstelsel van Europa sedert de Fransche Staats-omwenteling*, 1e. afd. p. 19. Vgl. zijne *Oratio de Discipl. historico-politicarum argumento*. Gand. 1825, p. 19—21.

begaafde krachten op elkander werken, en niet alleen het kunnen weegt, maar ook het willen, was duurzaam evenwigt gebonden aan twee praktische voorwaarden.

Voorcerst behoorde elke Mogendheid in zoodanige betrekkingen te zijn geplaatst, bij welker instandhouding zij zelve zoowel, als de overige Mogendheden een gestadig belang hadden. Door zulk eene plaatsing moest de Staatskunde van elke Mogendheid de strekking erlangen, om in het behoud en belang der overigen tevens haar eigen belang te zien.

Ten tweede mogt niet het eenzijdig belang van ééne of meer Mogendheden in diervoege de overhand krijgen, dat daaraan het belang van anderen opgeofferd werd. De verdeeling moest bij gevolg zoo geordend zijn, dat tegen elke Mogendheid, welke trachtte zich aldus te doen gelden, eene natuurlijke zamenspanning van overgestelde belangen, als bolwerk der vrijheid, oprees."

Dezelfde denkbeelden ongeveer drukt THORBECKE'S kweekeling GERICKE ¹⁾ in deze woorden uit: „Si unaquaeque gens tali in statu posita esset, ut aliorum salus ab ea, tamquam ipsius esset spectanda, ut suam salutem, absque reliquarum conservatione, non constare posse censeret, si talis esset status Europae constitutus, ut nulla movere se posset, cui non per ipsam rei naturam et ipso facto esset diversarum utilitatum propugnaculum objectum; nulla erat coactio, quae a superiori quadam auctoritate derivaretur; nec alia relinquebatur, nisi qua, singulae adversus singulas, ad privatas controversias suas vindicandas, uterentur."

1) J. L. A. H. GERICKE, *de Jure Interventionis ante rerum conversionem in Gallia usurpato*, L. B. 1834, p. 7.

Welke der talrijke definities van het stelsel van staatkundig evenwigt men ook kieze, ¹⁾ tegen alle is de aanmerking van toepassing, dat het naar een ideaal, den eeuwigen vrede, streeft. Het valt niet te ontkennen: een volmaakt evenwigt is er nooit geweest en zal er ook nimmer zijn; is daarom het streven af te keuren om zoo nabij mogelijk den idealischen toestand te geraken?

1) GAB. DE WAL, *Inleiding tot de kennis v. h. Europ. volkenregt, uitgeg. door C. STAR NUMAN, Gron. 1835*, p. 61: „ten einde elken Staat, die op zijne naburen uit vergrootingszucht onwettige veroveringen zoekt te maken, of wiens krachten eene onregtvaardige, verderfelijke of gevaarlijke rigting nemen, gemeenschappelijk te keer te gaan, en binnen de perken te houden van zoodanige magt, die voor de overige Staten niet te vreezen is.”

VON HERZBERG, *Diss. sur la véritable richesse des Etats, etc. Berl. 1786*: „l'union contractée soit formellement soit tacitement entre certains Etats d'une moindre puissance, pour mettre en sûreté leur existence, leur liberté et leurs possessions, en empêchant par leurs forces réunies les progrès ultérieurs et les desseins trop vastes, réels ou possibles de telle autre puissance qui est déjà devenue prépondérante par toutes sortes de chances, ou qui peut le devenir encore davantage.”

HEEREN, *Werke*, II, 429 c. v.: „Das Wesen dieses Systems oder Inbegriffs unter einander verschlungener Staaten besteht darin, dass es ein freies System, d. i. ein Inbegriff von Staaten ist, die sich bei allen äussern und innern Ungleichheit dennoch wechselseitig als frei und unabhängig von einander betrachten, und diese Freiheit und Unabhängigkeit aufrecht erhalten wollen. Dies ist es was die Künstsprache der Politik sonst das System des Gleichgewichts nannte. Europa hat den Versuch mit dem entgegengesetzten System, dem eines vorherrschenden Staats, oder wie man es sonst nannte, einer Universalmonarchie, gemacht, und wird ihn schwerlich erneuen wollen. Es gibt aber kein drittes.”

F. VON GENTZ, l.l. p. 1, noemt het: „die jenigen Verfassung neben einander bestehender und mehr oder weniger mit einander verbundenen Staaten, vermögen deren keiner unter ihnen die Unabhängigkeit oder die wesentliche Rechte eines andern, ohne wirksamen Widerstand von irgend einer Seite und folglich ohne Gefahr für sich selbst beschädigen kann.”

Deze laatste verdient o. i. de voorkeur.

Een verwijt van meer belang, is dit, dat het stelsel onregt beschermt. „Il y a tels Etats” zegt zeker schrijver ¹⁾ dien aangaande, „qui sont fondés sur la négation du droit, en ce sens qu'ils renferment des nationalités diverses, opprimées, enchaînées: faudra-t-il que le système d'équilibre assure à jamais cet abus de la force? Alors loin de sauvegarder l'indépendance des nations, il serait un obstacle invincible à leur développement.

La paix est un élément du système d'équilibre, comme de l'unité du moyen-âge. Nous avons déjà dit que c'est un faux idéal de faire de la paix le dernier but de l'humanité. ²⁾ Dans la doctrine de l'équilibre la paix n'est plus le but, mais un moyen, le moyen de maintenir une certaine balance de puissance et d'empêcher la monarchie universelle. Dans l'une et l'autre théorie la paix est une fausse paix. La paix comme moyen de maintenir une situation donnée est la plus irrationnelle de toutes les conceptions et la plus irréalisable; elle tendrait à immobiliser l'humanité dans un certain état, mais lequel? Est-ce celui du XVe siècle? Est-ce celui du

1) *Les Nationalités* par F. LAURENT, *Par.* 1865, p. 47.

2) I.I. p. 32, waar de schrijver zich aldus uitlaat: „Malheur aux peuples si la paix devient jamais leur unique préoccupation et s'ils y sacrifient le bien le plus cher de l'homme, sa liberté. Ce serait le règne d'une civilisation purement matérielle, c'est à dire la décadence, la pourriture... Est-il vrai au moins que la monarchie universelle soit une garantie de la paix? Elle serait plutôt une source de guerres permanentes. Il n'y a de paix véritable que lorsque satisfaction est donnée à tous les besoins légitimes de la nature; quand il y a un élément essentiel de l'humanité qui est opprimé, la lutte est nécessaire, providentielle. Si jamais la lutte pouvait cesser, c'est parce qu'il n'y aurait plus assez de forces dans les nations pour résister; alors la paix règnerait mais ce serait la paix des tombeaux.”

XVIe ou du XVIIIe? Et pourquoi l'un plutôt que l'autre? On demande vainement le pourquoi à un système qui n'est que le fait érigé en droit, et le fait arbitraire, le fait tel qu'il existe par hasard. Une pareille paix non seulement ne garantit pas le droit, elle l'empêche de naître. Il y a des paix funestes et des guerres saintes. Pourquoi telle paix est-elle funeste? Parce que c'est la paix du despotisme, la paix de la mort. Pourquoi telle guerre est-elle sainte? Parce que les armes servent à conquérir l'indépendance des nations opprimées, ou les droits imprescriptibles de la raison et de la liberté. Il peut donc y avoir des guerres qui dérangent l'équilibre existant et qui n'en sont pas moins légitimes. En définitive l'idéal d'un système politique ne doit pas être de balancer des forces pour immobiliser un état contraire au droit, mais bien d'organiser l'humanité d'après le principe des nationalités, et d'établir la paix comme condition du développement de l'homme. Comme idéal, l'équilibre est donc une fausse théorie."

De schrijver ziet o. i. in het staatkundig evenwigt bedoelingen, welke inderdaad er niet in opgesloten liggen. Immers uit niets blijkt die geest van immobiliseren, om alles onveranderd en onbewegelijk te laten in den toestand, waarin het te regt of ten onregte toevallig is. Hoe zoude dit ook mogelijk zijn? Zoolang er leven is, is er beweging, wrijving, ontwikkeling. Zoolang er een staten-systeem is, is er niet te denken aan immobiliseren; want aanhoudend moeten hierin kleine veranderingen plaats hebben; dit volgt onmiddellijk en noodzakelijk uit de onvolmaaktheid die een onbereikt ideaal aankleeft.

Maar al ware dit mogelijk, het stelsel van staatkundig evenwigt is niet plotseling ontstaan om voortaan het

statenstelsel als het ware te versteen; het was een beginsel, dat zich langzamerhand ontwikkeld heeft, naarmate het bewustzijn van de noodzakelijkheid en nuttigheid der onderlinge waarborgen voor vrijheid en onafhankelijkheid levendig werd. ¹⁾

1) Dit wordt bij VON GENTZ, p. 6 e. v. aldus ontwikkeld: „Es bildete sich unter den Staaten dieses Welttheils eine ausgebreitete gesellschaftliche Verbindung deren wesentlicher und charakterischer Zweck auf Erhaltung und wechselseitige Verbürgung der wohl erworbenen Rechte eines jeglichen ihrer Mitglieder gerichtet war. Von der Zeit an, da dieser ehrwürdige Zweck in seiner vollen Klarheit erkannt ward, entwickelten sich auch nach und nach die nothwendigen und ewigen Bedingungen, von denen seine Erreichbarkeit abhing. Man wurde gewahr, dass es in dem Verhältnisz den Kräfte jedes einzelnen Bestandtheiles zum Ganzen gewisse Grundregeln gab, ohne deren beharrlichen Einflusz die Ordnung nicht gesichert sein konnte; und es setzten sich allmählig folgende allgemeine Maximen als immerwährende Richtpunkte fest:

Dasz, wenn das Staaten-System von Europa bestehen, und durch gemeinschaftliche Anstrengungen behauptet werden soll, nie einer der Theilnehmer an demselben so mächtig werden müsse, dasz die Gesammtheit der Uebrigen ihn nicht zu bezwingen vermöchte;

Dasz, wenn jenes System nicht bloz bestehn sondern auch ohne beständige grosze Gefahr und heftige Erschütterungen behauptet werden soll, jeder einzelne der es verletzt, nicht bloz von der Gesammtheit der Uebrigen sondern schon von irgend einer Mehrheit (wenn nicht von einem Einzeln) müsse bezwungen werden können;

Dasz aber, um der Wechsel-Gefahr einer ununterbrochenen Reihe von Kriegen oder willkürlichen Unterdrückung der Schwächern in jedem kurzen Zwischenraum des Friedens zu entrinnen, *die Furcht* vor gemeinschaftliche Widerstande oder gemeinschaftliche Rache der Andern in der Regel schon hinreichend seyn müsse um Jeden in seinen Schranken zu halten;

Dasz, wenn irgend ein Europäischer Staat sich durch eigene rechtlose Unternehmungen zu einer Macht emporschwingen wollte, oder wirklich emporgeschwungen hätte, mit welcher er der fernen Gefahr einer Verbindung zwischen mehreren seiner Nachbarn, oder dem wirklichen Eintritt derselben, oder gar einem Bunde des ganzen Trotz zu bieten vermöchte; ein solcher als gemeinschaftlicher Feind des gesammten Gemeinwesens be-

Hiermede is echter de beschuldiging niet wederlegd, dat dit stelsel in den weg staat aan het beginsel van nationaliteit of althans geen acht slaat op de handhaving der nationaliteiten. Maar hebben dan deze een zoo heilig recht van bestaan? Het feit valt niet te loochenen, dat het eene volk zich van het andere kennelijk onderscheidt door eene menigte eigenaardigheden, welke te zamen het zoo verschillend volkskarakter vormen, dat zij dikwijls eenen grooten hinderpaal opleveren tot vereeniging van twee volken onder ééne kroon.¹⁾ Maar welke regten kunnen daaruit ontstaan? Het recht tot zelfstandig bestaan van een volk, dat ieder lid der staten-maatschappij heeft, voor zooverre de vrijheid der andere staten daarmede vereenigbaar is, kan niet hierop gegrond zijn; twee volken kunnen in nationaliteit geheel overeenkomen, zonder dat zij daarom dit recht verliezen, en uiteenloopende nationaliteiten kunnen met het volste recht onder éénen scepter vereenigd, of zelfs de ééne afhankelijk van de andere zijn.²⁾

handelt; wenn hingegen eine ähnliche Macht durch zufällige Verkettung der Umstände, und ohne widerrechtliche That des Erwerbers, irgendwo auf dem Schauplatz erschiene, kein Mittel zur Schwachung derselben, das die Staats-Weisheit nur irgend an die Hand giebt unversucht gelassen werden müsse.

Der Inbegriff dieser Maximen ist die einzige wohlverstandne Theorie eines Gleichgewichtes in der politischen Welt."

1) „La nationalité est le lien qui unit entre eux des groupes d'hommes lesquels ont reçu ensemble les lumières de la civilisation, ont développé leurs intérêts dans les mêmes voies, perfectionné des aptitudes et contracté des mœurs semblables, qui possèdent enfin des traditions, une histoire et souvent une langue communes."

Du Principe des Nationalités par MAXIMIN DELOCHE, Par. 1860. p. 31.

2) „Chi potrebbe negare l'esistenza di una nazionalità nel territorio

Maar bovendien is het beginsel der nationaliteiten praktisch onhoudbaar. Men beproeve eens eenen staat, bijna onverschillig welken, te ontleden in de nationaliteiten, waaruit hij ontstaan is, doordien de eene volksstam den anderen overweldigd en in zich opgenomen heeft. Geeft nationaliteit een erkend regt, dan is de grondslag van iederen staat van Europa aan het wankelen gebragt en de rijken barsten in duizende stukken uiteen. Of wil men niet zoover in de geschiedenis opklimmen, maar slechts de bestaande nationaliteiten erkennen, zonder op het verleden te letten, dan mag men met de eigen woorden van LAURENT vragen, welken toestand men nemen moet, dien van de XVe., XVIe., XVIIe., XVIIIe. eeuw, en waarom oer dezen dan dien?

Dat de geschiedenis zoo menig voorbeeld van onregt oplevert, is niet aan eenig staatkundig stelsel te wijten, maar aan de eenvoudige omstandigheid, dat de sterkere, waar hij kan, misbruik pleegt te maken van zijne magt tegenover den zwakkeren. Meesttijds is dit echter een gevolg geweest van gebrek aan staatkundig stelsel. Het stelsel van evenwigt heeft van 1648—1772 in volle kracht bestaan: in al dien tijd heeft geen enkele staat van Europa zijn zelfstandig bestaan verloren. 1) Zoowel voor als na dat tijdperk zijn de voorbeelden daarvan talrijk

della Germania o in quello degli Stati dell' Unione Americana, sol perchè un vincolo federativo ne congiunge le parti?"

Redevoering van den Hoogl. MANCINI. *Della Nazionalità come fondamento del dritto dell' Genti.* Torino. 1851, p. 44.

Over de kenteekens van eene nationaliteit zegt deze schrijver: „La Regione, la Razza, la Lingua, la Costumanze, la Storia, le Leggi, le Religioni sono di tal numero le principali.” p. 31.

1) ANCILLON, *Tableau des rév.* IV. 328.

geweest. Het stelsel van staatkundig evenwigt voerde strijd tegen de *Universal-Monarchie* (Monarchie universele), niet in de beteekenis van wereldheerschappij, maar het pogen van den éénen staat om zich een zoodanig overwigt op de andere te verwerven, dat deze van hem afhankelijk, als het ware vasallen werden. Het heeft de staten van Europa ¹⁾ gewaarborgd voor den zedelijken dood ²⁾, die het gevolg moet zijn van alleenheerschappij. Reden genoeg om het stelsel van staatkundig evenwigt met ROBERTSON te noemen: „a plan of policy more salutary and extensive than any, that has taken place in the conduct of human affairs.” ³⁾

§ 2.

We hebben in de tweede plaats na te gaan, hoe zich het stelsel ontwikkeld heeft en welken invloed het tot het einde der XVIIe eeuw op de staatkunde van Europa uitgeoefend heeft.

Evenals het volkenregt in het algemeen, bij de volken der oudheid, wel in praktijk gebracht, maar nog niet tot eene bepaalde theorie of wetenschap gevormd was, ⁴⁾ evenzoo vinden wij wel sporen van het begrip, dat de onaf-

1) In andere werelddeelen kon van zoodanig stelsel weinig sprake zijn uit gebrek aan de noodige wederzijdsche betrekkingen.

2) Zie het uitstekend stukje van A. VON FEUERBACH, *die Weltherrschaft das Grab der Menschheit* in zijne *Kleine Schriften vermischten Inhalts*, 1e. Abth. p. 28 e. v.

3) *Hist. of Charles V*, T. I. p. 91.

4) Welke de staat van het volkenregt bij de Ouden, en vooral bij de Grieken was, wordt uitvoerig behandeld in de *Memoire historique sur les traités publics dans l'antiquité, depuis les temps héroïques de la Grèce jusqu'aux premiers siècles de l'ère chrétienne*, par M. E. EGGER. Par. 1860, in 4to.

hankelijkheid van eenen staat het best tegen overheersching gevrijwaard wordt, door de samenwerking en vereeniging van de kleinen tegen den magtigen, maar ook bewijzen genoeg, dat dit beginsel maar al te vaak verwaarloosd en miskend werd. Het verbond door Themistocles vóór den Peloponesischen oorlog tegen de Atheners gevormd, de ondersteuning door Athene eerst tegen Sparta aan Thebae, en na de overwinning door Epaminondas bij Leuktra behaald, aan Sparta tegen Thebae verleend, de pogingen van Demosthenes om de Atheners te bewegen, zich tegen de aangroeijende magt van Macedonië te verzetten, de hulp door den Koning van Perzië steeds aan den zwaksten der onderling strijdende staten van Griekenland gegeven, de ondersteuning door Hiero II van Syracuse aan de Carthagers tegen Rome verleend, — ziedaar! zoovele bewijzen voor het eene; de magt waartoe Rome en Macedonië eens stegen, is een sprekend bewijs voor het andere.¹⁾ Eene meer algemeene erkenning en toepassing van het volkenregt en van het stelsel van staatkundig evenwigt in het bijzonder, was onbestaanbaar met de weinige betrekkingen, welke zoowel toen, als gedurende de Midden-eeuwen tusschen de staten bestonden. Eerst toen die toestand had plaats gemaakt voor de verlichting en beschaving, die de latere eeuwen hebben gekenmerkt, toen de belangen van duizenden in het eene rijk aan die van duizenden in het andere verbonden waren, door de handelsbetrekkingen, die de ontdekking van Amerika had doen geboren worden, was hier in aanmerkelijke vooruitgang te bespeuren.²⁾ Toen eerst kon een stelsel ont-

1) Zie WHEATON, I. l. T. I. p. 13—17.

2) GAB. DE WAL, I. l. p. 160.

staan, dat **HEEREN** niet aarzelt „als das einzige anzu-
preisen, das eines erleuchteten Zeitalters würdig ist. 1)

Als oudste voorbeeld van de toepassing van het stelsel in den nieuweren tijd pleegt genoemd te worden de inroeping van Keizer Maximiliaan en Ferdinand van Arragon door de Italiaansche staten, om Karel VIII, Koning van Frankrijk, te verdrijven. 2) Zonder twijfel heeft deze gebeurtenis bijgedragen tot instandhouding van het staatkundig evenwigt; maar het was niet de drijfveer; zucht tot zelfbehoud aan den eenen, naijver tegen Spanje en heerschzucht aan den anderen kant, moeten als de eenigste beweegredenen aangemerkt worden. Even zoo is het gelegen met den strijd tusschen Protestantisme en Catholicisme, die belangrijk genoeg in zijne gevolgen geweest is, om er een oogenblik bij stil te staan.

Ten onregte heeft men in dezen strijd de godsdiensttwist eene bijzaak of een voorwendsel genoemd. Een naauw verband bestond er tusschen het streven naar geestelijke en wereldlijke alleenheerschappij; de geestelijke eenheid kon niet bestaan zonder de staatkundige, en door de eene aan te vallen, kwam men tevens in strijd met de andere, al stond aan het hoofd der eene de Paus, der andere de Keizer. Het Catholicisme gaat uit van het beginsel, om alles in het alomvattende Rome te vereenigen, staatkundige alleenheerschappij van den

1) WHEATON, l.l. p. 110. BACO spreekt in zijne *Fideles Sermones*, N°. XIX van het driemanschap tusschen Hendrik VIII, Frans I en Karel V: „ea viguit inter ipsos diligentia ut nemo trium vel palmam terrae acquirere potuisset, quin reliqui duo statim rem ad aequilibrium deducerent; neque pacem foenere redimere sustinerent.”

Dit geval behoort meer tot het stelsel dan het andere.

2) *Werke*, Th. I. p. 73.

De Wet
geest de zelfstandigheid der staten te vernielen en alle natiën van ééne afhankelijk te maken.

Het Protestantisme vertegenwoordigt het element van persoonlijkheid in den mensch en (wat het zelfde is) van souvereiniteit der staten, het streed voor de vrijheid van geweten en de staatkundige onafhankelijkheid der volken. Even als de geestelijke alleenheerschappij aan de vrijheid van denken en geestelijke ontwikkeling in den weg staat, evenzoo vernietigt staatkundige alleenheerschappij alle persoonlijk bestaan. ¹⁾

Van daar dat het einde van dien strijd ook tweeledig was en de vrede van Westphalen niet alleen de vrijheid van godsdienst, maar ook die der staten bevorderde. De erkenning van de Republiek der vereenigde Nederlanden en van de Zwitsersche Republiek, en het regt aan de staten van Duitschland verzekerd tot het sluiten van verdragen met andere Mogendheden, waren hoogst belangrijke zaken, om tot een stelsel van staatkundig evenwigt te geraken, en ofschoon de oorlog zelf niet met het oog daarop gevoerd was, kan de vrede van Westphalen gezegd worden, door het bepalen der regten en verplichtingen van bijna alle mogendheden van Europa onderling, de grondslag te zijn geweest van het stelsel, dat sedert zoovele heilzame gevolgen opleverde. ²⁾

1) Zeer belangrijk zijn de beschouwingen over dezen godsdienst-strijd van LAURENT in het 1e hoofdstuk van zijn reeds aangehaalde werk, waaraan wij het bijgebragte hoofdzakelijk ontleenen.

2) „This Treaty recognised as its foundation that the Balance of Power was necessary for the safety of nations, and though the equilibrium effected by it related chiefly, if not exclusively, to the German nations of Europe, it gave stability to many principles of International Law, and a consistent form to that great ingredient of the liberties of Europe, the confederation of the German States; and lastly, this Treaty formed the basis of many

De trouwelooze staatkunde van Frankrijk, dat door dezen vrede ten koste van Oostenrijk aanzienlijk in magt had gewonnen, heeft het zijne er toe bijgedragen om dit stelsel tot een' regel van staatkunde voor de overige Mogendheden te maken; want aangaande de laatste helft der XVIIe en het begin der XVIIIe eeuw, kan men veilig zekeren schrijver ¹⁾ nazeggen: „il faut convenir que la paix toute souhaitable qu'elle est, ne dépend plus des traités, mais d'un équilibre des puissances qui puisse produire un intérêt réciproque de la maintenir.”

In de volgende bladzijden zullen wij nagaan, welk aandeel onze Republiek, sedert den Rijswijkschen vrede tot 1795 aan de handhaving van het staatkundig evenwigt van Europa gehad heeft, en welken invloed omgekeerd het stelsel op onze buitenlandsche staatkunde gedurende dat tijdvak heeft uitgeoefend.

succeeding Conventions, which, without a reference to it, would be unintelligible.” PHILLIMORE.

1) *Plusieurs reflexions sur les Affaires du Tems présent l'an 1710 avec d'autres réflexions historiques et morales* door L'ESTEVENON. Ms. in fol. p. 6.

EERSTE HOOFDSTUK.

SPAANSCHÉ SUCCESSE-oorlog.

§ 1.

De vrede van Rijswijk was gesloten: de Westelijke Mogendheden genoten verademing van de langdurige oorlogen, die zij onderling te voeren gehad hadden. Lodewijk XIV had zich inschikkelijk dan ooit betoond, want hij verlangde het bondgenootschap te ontbinden, dat zich tegen hem gevormd had, om de handen vrij te hebben als de troon van Spanje open zoude vallen door den spoedig te verwachten dood van Karel II. De pogingen van Willem III, om ook deze erfopvolging bij den Rijswijkschen vrede te regelen, waren vergeefs geweest.

Dat Lodewijk XIV reeds toen het plan had opgevat zich een deel der Spaansche nalatenschap, zoo niet het geheel, toe te eigenen, doorzag Willem III maar al te wel, en wat Fransche schrijvers hierover ook mogen zeggen, de bewijzen daarvan zijn voor de nakomelingschap alles afdoende. ¹⁾

1) A. DA COSTA, *Diss. de Pace Rysvicensi* L. B. 1852 p. 97 e. v. zegt

De juistheid van MIGNET's 1) opmerking: „On peut dire que la succession d'Espagne fut le pivot sur lequel tourna presque tout le règne de Louis XIV. Elle occupa sa politique extérieure et ses armées pendant plus de cinquante ans; elle fut la grandeur de ses commencements et les misères de sa fin” wordt ten volle bevestigd door hetgeen vooral in latere tijden aan het licht is gekomen. Eene korte herinnering aan hetgeen in den loop der laatste helft van de XVIIe eeuw dienaangaande plaats had, zal dit duidelijk doen zien.

Lodewijk XIV was gehuwd met de oudste zuster van Karel II en op deze zoude, bij kinderloos overlijden des Spaanschen konings, de kroon van Spanje overgaan, zoo niet bij het aangaan van dat huwelijk door haar en door Lodewijk afstand gedaan ware van alle regten op den Spaanschen troon, zoowel voor haar als voor hare afstammelingen. Dat die acte, toen Maria Theresia 20 jaar geworden was door haar bevestigd, en door den vrede der Pyreneën uitdrukkelijk bekrachtigd, allezins geldig was, is o. i. aan geen redelijken twijfel onderworpen. 2)

Indien men ook al alle andere gronden ongeldig wil verklaren, dan blijft DE FÉNÉLON's zeggen een krachtig argument: „Un droit particulier de succession ou de do-

o. a. (p. 100): „Quidquid plerique Gallici hac de re hallucinantur scriptores, nos potius autumamus, omnia quae fecerit Ludovicus aut non fecerit, omnia quae concesserit ac promiserit, unice esse tribuenda occulto consilio, ut, rege Hispanico Carolo II defuncto, sibi contingeret opportunitas de successione pro arbitrio statuendi. Si haec attendimus singulasque consideramus res, lucide nobis patebit Ludovici in congressu Rysvicensi ratio politica.”

1) Pag. LII van de *Introduction* zijner *Négociat. sur la succ. d'Esp.*

2) Zie *Aanteekeningen* N°. 1.

nation devait céder à la loi naturelle de la sûreté de tant de nations. En un mot tout ce qui renverse l'équilibre et qui donne le coup décisif à la monarchie universelle, ne peut être juste, quand même il serait fondé sur des lois écrites dans un pays particulier. La raison en est que les lois écrites chez un peuple ne peuvent prévaloir sur la loi naturelle de la liberté et de la sûreté commune, gravée dans les coeurs de tous les autres peuples du monde." 1)

Maar het sterkste bewijs voor de geldigheid van den afstand is zeker wel de moeite, die Lodewijk XIV zich reeds in 1661 begon te geven, om die acte te doen herroepen of een voorwendsel te vinden, om haar als nietig te kunnen beschouwen. 2)

Toen hij echter na lang onderhandelen, waarbij de kans nu eens beter, dan weder minder goed stond, zag, hierin niet te zullen slagen, sloeg hij een' anderen weg in, en trad in onderhandeling met Keizer Leopold over een geheim Deelings-tractaat.

Deze was nl. met de jongere zuster van Karel II getrouwd, op welke bij gebreke van Maria Theresia de Spaansche Monarchie overging. Bij deze geheele onder-

1) Zie zijn *Examen de la conscience sur les devoirs de la Royauté* (*Oeuvres*, XXII. p. 306) opgesteld voor zijn' pupil den Hertog van Bourgondië.

2) Maria Theresia zoude als schadeloosstelling ontvangen 500.000 gouden kroonen, welke in drie termijnen zouden betaald worden. De Spaansche regering bleef echter achterlijk in het voldoen van den laatsten termijn, en het is belangrijk de briefwisseling van Lodewijk XIV met zijnen gezant hierover na te gaan. Zoodra er iets plaats had, dat zijne aanspraken op Spanje in den weg stond, b. v. de geboorte van een' Spaanschen Kroonprins, gaf hij last op de betaling aan te dringen. Toen deze gestorven was, mogt daarvan niet meer gerept worden. Zie MIGNET, l. l. T. II. p. 325—481 en I. p. 45—74.

handeling bleek het weder ten duidelijkste, dat Lodewijk van het beter regt des Keizers overtuigd was. ¹⁾

Hoe Lodewijk over de regten op den Spaanschen troon dacht, blijkt ook uit den brief in 1685 door zijn' gezant in Spanje de Feuquières aan het Hof van Madrid geschreven, ²⁾ waarin beweerd wordt, dat het afstaan van de Zuidelijke Nederlanden aan de vrouw van den Keurvorst van Beijeren, waarover destijds sprake was, eene schending zoude zijn van de vredesverdragen, ten nadeele niet alleen van de kinderen die Philips nog zoude kunnen krijgen, „mais aussi de Monsieur le Dauphin et de ses descendants.”

Ofschoon Lodewijk XIV in 1668 er in geslaagd was, om met den Keizer een Deelings-tractaat te sluiten, waren de omstandigheden in 1697 zóó veranderd, dat hem dit weinig zekerheid konde geven aangaande zijn aandeel in de Spaansche erfopvolging. De regten van Margareta Theresia, vrouw van Leopold I, waren overgegaan op hare eenige dochter, welke met den Keurvorst van Beijeren gehuwd was, die bij haar éénen zoon had. Deze was dus de regtmatige erfgenaam van de Spaansche kroon. Doch Margareta Theresia had even als Maria Theresia bij haar huwelijks-contract afstand van hare regten op den Spaanschen troon gedaan; alleen was deze afstand niet door de Cortes bevestigd en dus, zoo beweerden sommigen, was die ongeldig. De Keizer zelf echter hield het tegendeel staande, om daaruit voor zichzelve regt op de Spaansche Monarchie af te leiden. Na zijne

1) Zie *Aanteek.* N°. 2.

2) Medegedeeld in NIJHOFF'S *Bijdr. voor vaderl. Gesch. en Oudheidk.* Dl. VIII. p. 186.

vrouw toch was Anna van Oostenrijk, dochter van Philips III en Lodewijk XIV's moeder de naaste erfgenaam, en daar deze ook afstand van hare regten gedaan had, ¹⁾ werd hare jongere zuster Maria Anna, 's Keizers moeder, de naaste erfgenaam.

Is het wonder dat Lodewijk XIV, wetende, zoo als SMOLLETT het uitdrukt, „that William was too much of a politician to be restricted by notions of private justice: and that he would make no scruple to infringe the laws of particular countries or even the rights of a single nation, when the balance of power was at stake,” bij den grooten voorstander van het stelsel van staatkundig evenwigt ²⁾ een gereed oor vond, toen hij eene regeling der Spaansche erfopvolging voorsloeg? Willem III verlangde niets liever dan vrede, ³⁾ en niets was ligter te voorzien, dan

1) Zie MIGNET, I. p. 27 e. v.

2) „Guillaume III se mit à la tête du principe qui l'avait porté au trône.” MIGNET, II.

„He certainly was an enthusiast in his sentiments of this equilibrium and fully convinced, that he himself of all the potentates in Christendom was the only prince capable of adjusting the balance.” HUME and SMOLLETT *Hist. of Engl.* vol. IX p. 375.

„Niemand hatte bis zu seiner Zeit, oder hat vielleicht in neuern Zeiten, das System der Gegenkräfte und der Wechselwirkung klarer aufgefasst und durchschauet, in seinem ganzen Umfange mehr durchdacht und ihm unwankelbarer angehangen als Wilhelm der Dritte.” ANCILLON, *Ueber den Geist der Staatsverfass.* p. 320.

„Avant de parvenir à sa maturité le système des contre-forces a été soupçonné par les uns, cherché par les autres, désiré par tous ceux qui ont souffert des abus de la puissance, enfin saisi et combiné dans toute son étendue par le génie profond de Guillaume III.” ANCILLON, *Tableau*, T. III. p. 4.

3) *Letters of William III and Louis XIV and of their ministers, illustrative of the domestic and foreign politics of England from the peace of*

dat oorlog ontstaan zou, zoo niet te voren maatregelen genomen werden. Ofschoon hij Lodewijk XIV te goed had leeren kennen, om hem niet voortdurend te wantrouwen, 1) begreep hij te regt, dat hier niets te verliezen, en veel te winnen was en dus waren weldra de onderhandelingen geopend en Lodewijk XIV liet voorstellen: scheiding van de Spaansche en Fransche troonen, niettegenstaande, zooals hij zeide, het ontegenzeggelijk regt van den Dauphin op beide; de Hertog van Anjou of de Hertog van Berry, ter keuze der Spanjaarden, zoude naar Madrid vertrekken, om aan het Spaansche Hof geheel als inboorling opgevoed te worden; de Keurvorst van Beieren zoude de Zuidelijke Nederlanden in erfelijk bezit krijgen en deze zouden tot eene Barrière voor de Republiek strekken; aan de Zeemogendheden zoude zoodanige waarborgen voor haren handel gegeven worden, als zij begeeren zouden. Portland merkte reeds terstond hier tegen aan: dat de plaatsing van eenen Oostenrijkschen

Review to the accession of Philip V of Spain. 1697—1700 edited by PAUL GRIMBLOT, Lond. 1848, 2 vol. 8°. Vol. I. p. 307 e. v. Willem III aan Bentinck 19 Maart 1698: „I cannot conceal from you that I am very glad of the propose which had been made to you [nl. door de Pomponne en de Torcy in het laatst van Maart 1698] because whatever be the result it cannot but be to my advantage.” En verder: „I confess that I have a heartfelt desire to see no more of war during the short period, that I may yet have to live, that I will not omit anything, which in honour and conscience I can do to prevent it.”

Hoezeer wij het bejammeren, dat GRIMBLOT alle Hollandsche brieven vertaald heeft, geven wij ze toch liefst weder zooals wij ze vinden.

1) „What gives me the most distrust is, that the French have not till now made any reduction of their army; their troupes are still very considerable and yet you know that they are very economical.” Willem III

aan Heinsius $\frac{\text{Nov. 23}}{\text{Dec. 3}}$ 1697 (GRIMBLOT vol. I p. 138).

prins ¹⁾ op den Spaanschen troon minder vrees zoude baren en even goed zoude kunnen geschieden, als die van een' Franschen; dat het bovendien nog billijker zoude zijn dit deel aan den Keurprins van Beijeren af te staan, en eindelijk dat er geene reden was om te denken, dat de afstand door den Dauphin van de Zuidelijke Nederlanden te doen, getrouwer zoude worden nagekomen, dan de afstand van Maria Theresia van den Spaanschen troon. En wat ten slotte de waarborgen voor den handel der Zeemogendheden betreft, achtte hij het bezit van Ceuta, Oran, Gibraltar en andere sterkten in de Middellandsche zee noodzakelijk, benevens eenige plaatsen in de West-Indien.

Bentinck had echter nog geene bepaalde bevelen van zijn' meester ontvangen: hem waren alleen in algemeene bewoordingen de belangrijkste punten aangewezen. ²⁾

Na herhaalde bijeenkomsten niet alleen tusschen de Fransche Ministers of Lodewijk zelf en Portland, maar ook tusschen Willem III en den Franschen Gezant Tallard, werd eindelijk door den Engelschen Koning een

1) De Keizer had nl. uit een later huwelijk twee zonen, waarvan de oudste hem zoude opvolgen, terwijl hij op den jongsten, Aartshertog Karel, zijne regten op de Spaansche Monarchie wilde overdragen.

2) „Our greatest difficulty is how to secure our trade in the Mediterranean, and whether they would be inclined to make some partition with us in the West-Indies, or at least allow us to trade there. With respect to the Low Countries, it would be absolutely necessary that the barer should be much enlarged, certainly not less than according to the basis of the Treaty of the Pyrenees with the exception of Franche-Comté, which cannot be thought of. If I could have Dunkirk, I think there might be a means of coming to an accommodation.” Zoo schrijft Willem aan Portland

21 Maart

1 April 1698 (GRIMBLLOT, I. p. 326).

plan geopperd, vrij wel overeenkomende met wat ten slotte als tractaat tot stand is gekomen. Hij deelde dit Tallard, doch niet in zijne hoedanigheid mede ¹⁾. Wat Lodewijk daarentegen wilde, blijkt meer naauwkeurig uit een' brief door hem aan Tallard geschreven van 17 april. Hij stelde een alternatief, namelijk: of *a.* Spanje, de Indiën, de Zuidelijke Nederlanden, Majorca, Minorca, Sardinië, de Philippines aan den Prins van Beijeren; Napels, Sicilië en het Hertogdom Luxemburg aan den Dauphin en Milaan aan Aartshertog Karel. Of *b.* aan een' van Lodewijk's kleinzoons de geheele Spaansche Monarchie behalve de Zuidelijke Nederlanden, welke de Keurprins van Beijeren, Napels, Sicilië en de plaatsen op de kust van Toskane, welke de Aartshertog, en Milaan, dat de Hertog van Savoye zoude krijgen. ²⁾

Het eerste was in Willem's oogen onaannemelijk, omdat daardoor Luxemburg aan Frankrijk zoude komen ten nadeele onzer barrière; werd dit er afgelaten, dan was Frankrijk's deel te onaanzienlijk, beweerde Lodewijk.

Ten tweede maakte het Frankrijk meester van de Middellandsche zee en kon dus den handel der Zeemogendheden in gevaar brengen. In Oostenrijk's handen was hiervoor niet zoo zeer te vreezen, omdat dit rijk geene scheepsmagt bezat.

Om aan dit bezwaar te gemoet te komen, zoude echter Lodewijk niet ongenegen zijn om eenige plaatsen op de kust van Afrika aan de Zeemogendheden af te staan.

Het tweede voorstel was evenmin naar Willem's ge-

1) Het verslag dier bijeenkomst is te vinden bij GRIMBLOR, I. p. 369 e. v.

2) Ibid. p. 386 e. v.

noegen. Hierdoor toch zouden Frankrijk en Spanje indirect vereenigd worden. Om dit bezwaar uit den weg te ruimen, was Lodewijk bereid hier tegen maatregelen te nemen, o. a. door Spanje aan den Hertog van Anjou te geven, onder voorwaarde, dat deze afstand van zijne rechten op Frankrijk zoude doen, mits door den zoon des Keizers evenzoo gehandeld werd ten opzichte van de Italiaansche staten.

De bevoordeeling van den Hertog van Savoye, welke dienen zoude om in Italië een tegenwigt tegen de magt des Keizers te vormen, kon Willem nooit toestaan. Het noemen van den naam alleen van dien Hertog bragt telkens een' glimlach op zijn gelaat, als konde hij zich niet voorstellen, dat zoo iets ernstig gemeend was, ofschoon toch het denkbeeld verre van ongerijmd mag genoemd worden. De reden hiervan zal welligt het trouweloos gedrag van den Hertog geweest zijn, die in 1696 de Bondgenooten verliet, om afzonderlijk eenen voordeelligen vrede met Lodewijk XIV te sluiten. Of Lodewijk reeds toen voornemens was zijn' kleinzoon Philips met eene dochter van Victor-Amadeus te doen huwen, zoo als later geschiedde, is ons onbekend. In dien echter Milaan het eenigste bezwaar tegen dit plan was, dan zoude Lodewijk dit wel bij het deel van den Aartshertog willen voegen. ¹⁾

Naar Willem's meening was Luxemburg in het eerste plan geplaatst, om hem aan het tweede de voorkeur te doen geven. Hij gaf echter aan het eerste verre de voorkeur, omdat het de magt van Frankrijk veel minder gevaarlijk maakte. ²⁾

1) Ibid. p. 400 e. v.

2) Ibid. p. 417 e. v. Brief van Heinsius $\frac{15}{25}$ April 1698.

De aanbiedingen door Lodewijk gedaan, waren boven Willem's verwachtingen; maar hierdoor liet hij zich niet verlokken. Vooreerst kende hij Frankrijk's Koning en zijne trouweloze politiek te wel, om aan zijne opregtheid niet steeds te twijfelen.¹⁾ In de tweede plaats zag hij zeer wel in, dat welk ontwerp ook aangenomen werd, de Keizer nooit zoude toetreden tot een Deelings-tractaat.²⁾

Doch men was het nog lang niet eens over de aandelen, die ieder der pretendenten zouden toegewezen worden. Tallooze malen moesten er nog bijeenkomsten gehouden worden, waarin geloofd en geboden, geschikt en gepast werd. Wij mogen niet in bijzonderheden tre-

1) „My own opinion is, that if either one or the other alternative were accepted, the French would not remain firm to it. I confess I had no idea they would have advanced so far, nor have offered so much in these times.” (Ibid. I. p. 400 e. v. p. 412 e. v.).

„What I find most difficult in the whole affair is this. What security should we have with France, that every thing shall be performed according to promise, since after the declaration they have just made, that the renunciation of the Queen, mother of the Dauphin, was not in her power, on what promise or renunciation can we any longer rely?” Ibid. I. 345.

„The greatest hardship that appears to me in this business is the little reliance to be made on engagements with France; and her power will be thereby so much the more considerable that she will be at liberty, to pay just as much regard to the treaties as may suit her convenience, of which we have had but too much experience. On the other hand I do not see a possibility of preventing France from putting herself in immediate possession of the monarchy of Spain, in case the king should happen to die soon.” Ibid. p. 324.

2) „It is certain,” dus schrijft hij $\frac{26 \text{ April}}{6 \text{ Mei}}$ 1698 aan Heinsius, „that whatever method we adopt in this business, we shall exasperate the Emperor to the utmost and must look upon him in future as an enemy, if we make any agreement with France whatever, relative to the Spanish succession.” Ibid. p. 453.

den over de verschillende voorstellen, ¹⁾ welke door Lodewijk zelf of door zijnen gezant gedaan werden, welke meer of minder gunstig waren naar mate de berigten aangaande den toestand van Karel II luidden. Konden wij over meer ruimte beschikken, we zouden uit de meer-malen reeds aangehaalde brieven van GRIMBLOT menige beschouwing kunnen putten over het belang der verschillende staten van Europa bij het bezit van deze en gene plaatsen of landen.

We bepalen ons tot het vermelden, dat Willem, vasthoudende aan hetgeen het belang van het staatkundig evenwigt in zijn oog vorderde, Lodewijk dwong, zoolang zijne voorstellen te wijzigen, tot dat zij aannemelijk werden. Dit moge eenigzins vreemd schijnen, als men bedenkt, dat de oorlogszuchtige Lodewijk XIV, die een leger op de been had van 140000 man, stond tegenover den Koning van Engeland, die zijn volk welligt niet eens zoude kunnen bewegen, om de nog overgebleven 7000 man ten oorlog te zenden, en den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, die niets liever dan vrede wenschte, na de uitputtende oorlogen zoo kort geleden gevoerd. ²⁾ Maar Lodewijk was te wel met den waren toestand der zeemogendheden bekend. Dat Engeland het grootste gedeelte van zijn leger afschaffen wilde, en met moeite de noodige gelden, zelfs in vreedestijd, te vinden waren; dat de Engelschen den oorlog vermeden, om de magt van hunnen Koning niet te doen toenemen, dit alles konde hem niet geruststellen. Immers door zijn' gezant wist hij „that though it be true, that England is much

1) Ibid. I. 503, 507. II. 9, 95, etc.

2) De Raadpensionaris Heinsius volgde geheel Willem III's staatkunde.

exhausted, and that it owes more than two hundred millions, the repayment of which is assigned on almost all the found from which money can be derived, ... and though the nation is not submissive to the king, and though certainly he would be not able to urge it into a new war, if it were not absolutely persuaded that its interests imperatively called upon it to begin afresh, ... (however) they consider the partition of the succession of the king of Spain, as some thing in which they must take a part. Every body", zoo voegde hij er bij, „spoke of it in the same manner in this country, when it was known that that prince was dying. They conceive that their commerce and its interests are at stake, and that it would be ruined if your Majesty were in possession of the Indies and Cadiz." 1)

Eene andere reden, waarom Lodewijk XIV in geen geval de onderhandelingen met Willem III zoude willen afbreken was de vrees, dat hij zich dan tot den Keizer en den Keurvorst van Beijeren zoude wenden, om met deze eene overeenkomst te treffen, welke zeker voor Frankrijk minder voordeelig zoude uitvallen.

Hierdoor laat het zich voldoende verklaren, hoe eindelijk den 11 Oct. 1698 het zoogenoemde Eerste Deelingstractaat tot stand kwam, waarbij aan den Dauphin het Koningrijk der beide Siciliën met de havens van Toskane, het Marquizaat van Final en de Spaansche provincie Guipuscoa werden toegekend; aan Aartshertog Karel het Hertogdom Milaan, aan den Keurprins van Beijeren Spanje, de Indien en de souvereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden. De Zeemogendheden zouden den Keizer en den Prins

1) Tallard aan Lodewijk 22 Mei 1698. Ibid. I. 508. II. 4.

van Beyeren er mede bekend maken, en zoo zij weigerden genoeg met hun aandeel te nemen, zoude het gesequestreerd worden en de bondgenooten zouden gewapenderhand de uitvoering van het tractaat bewerkstelligen.

Zelfs na het sluiten van dit tractaat, bleef Willem III Lodewijk XIV wantrouwen. De verwijdering van Koning Jacobus uit Frankrijk, waarop gedurende de onderhandelingen reeds zoo dikwijls was aangedrongen, werd ook nu weder gevorderd. De brieven van den Franschen Koning en zijn' gezant bevatten herhaaldelijk klagten, dat Willem, na al het hetgeen Lodewijk gedaan had, nog steeds dezen met argwaan gadesloeg en zijne ontevredenheid toonde over de hulp aan de Duitsche Vorsten verleend, om te beletten dat de Hertog van Hannover Keurvorst zoude worden, over de moeilijkheden opgeworpen om hem de inkomsten van het prinsdom Oranje te doen geworden, die hem bij den vrede van Rijswijk waren toegestaan, en dergelijke zaken. ¹⁾

Intusschen bleek het onmogelijke van geheimhouding in zake het Deelings-tractaat spoedig en reeds in December was het aan Karel II zelven bekend, ²⁾ die hierover verstoord en niet willende, dat zijne uitgebreide Monarchie na zijn' dood versnipperd zoude worden, een testament maakte, waarbij tot universelen erfgenaam de Keurprins van Beijeren benoemd werd.

Alle plannen vielen echter spoedig in duigen, want de Keurprins stierf 8 febr. 1699, en ofschoon in het tractaat bepaald was, dat zijn vader in zijne plaats zoude treden, werd hieraan geen gevolg gegeven, omdat

1) Ibid. II. 201.

2) Ibid. II. 213.

zooals men beweerde, alleen het geval bedoeld was, dat de Prins de nalatenschap reeds aanvaard had. ¹⁾

Terstond ²⁾ traden Lodewijk XIV en Willem III weder in onderhandeling over 't geen nu te doen stond, en weldra deed Lodewijk een voorstel tot een nieuw Deelings-tractaat, even als de vorige keer in een alternatief bestaande. Het eerste voorstel was, om bij het vroeger aan zijn' zoon toegedachte Milaan te voegen en aan Aartshertog Karel het deel van den Keurprins van Beijeren te geven. Lodewijk zag teregt in Milaan een schoidsmuur tusschen de twee takken van het Huis van Oostenrijk, die vereenigd een te groote magt zouden uitmaken. Zoo Willem echter hierdoor Frankrijk's magt te groot achtte, wilde hij in plaats Lotharingen hebben, mits Milaan en de regten van den Hertog van Savoye op Montferrat aan den Hertog van Lotharingen zouden komen. De Hertog van Savoye zoude dan Napels en Sicilië, en des gevorderd ook de plaatsen op de kust van Toskane behalve Final bekomen, en Savoye, Piemont en Nice aan Frankrijk afstaan. Zodoende zoude Milaan een staat van eenig gewigt worden in het statenstelsel van Italië tegenover den Keizer.

Het tweede voorstel was, aan den Hertog van Savoye het deel van den Keurprins van Beijeren, aan den Aartshertog Napels en Sicilië, aan den Hertog van Lotharingen Milaan en de regten van Savoye op Montferrat en de overige staten van den Hertog van Savoye benevens Lotharingen en de provincie Guipuscoa aan Lodewijk XIV toe te kennen.

1) VAN DER HEIM, *Diss. de Ant. Heinsio* p. 85. GRIMBLot, II. 280 e. v.

2) Op den 8 Febr. zelven gaf Lodewijk XIV hiertoe bevel aan Tallard. GRIMBLot, II. 249 e. v.

Daar Lodewijk vreesde dat Willem de Zuidelijke Nederlanden noch aan den Aartshertog, noch aan den Dauphin zoude willen zien geven, vroeg hij zijn oordeel hierover, maar gaf tevens als het door hem meest gewenschte op *a.* de Zuidelijke Nederlanden tot eene zelfstandige republiek te verheffen, welke door allianties met de Noordelijke voor elkanders behoud zouden zorgen, of *b.* ze aan de weduwe van den Spaanschen Koning te geven, of *c.* ze samen te deelen zooals in 1635 door den Koning van Frankrijk aan de Staten-Generaal was voorgesteld, of *d.* ze in Souvereiniteit aan den Keurvorst van Beijeren te schenken. ¹⁾

Willem III daarentegen had, naar 't schijnt, geen bepaald plan gevormd, om tegen dat van Frankrijk over te stellen. Wel zoude hij gaarne den Keurvorst van Beijeren in de plaats van diens zoon gesteld gezien hebben, hetgeen zeker de eenvoudigste weg was, maar volstrekt niet in den geest van Lodewijk XIV kon vallen ²⁾, doch overigens bepaalde zich zijn plan tot het algemeene denkbeeld: Frankrijk's overwigt te voorkomen en tevens Oostenrijk niet te zeer te bevoordeelen, in één woord, het stelsel van staatkundig evenwigt. Zoolang de Keurprins van Beijeren leefde, was dit veel gemakkelijker, hij vormde een tusschen-partij als het ware, aan wien kon toebedeeld worden, wat aan Frankrijk noch den Keizer zonder gevaar kon worden gegeven. Nu echter waren er slechts twee candidaten meer, die beide op zich zelf

1) Ibid. II. 260 e. v. Brief van Lodewijk aan Tallard 13 Febr. 1699. Hij vergiste zich echter in zooverre, dat Willem de Zuidelijke Nederlanden wel aan den aartshertog wilde geven, doch slechts qua koning van Spanje. Ibid. p. 276.

2) MACAULAY, *Hist. of Engl.* IX. 227.

reeds magtig, ligt overmagtig werden door de toevoeging van de helft der uitgebreide Spaansche monarchie; 't was nu de zaak die landen zoo te verdeelen, dat zij tegen elkander opwegen konden en tevens voor hunne naburen niet te geducht werden. Van daar het streven aan weërskanten om een derde persoon te vinden, die den overleden pretendent zoude kunnen vervangen. Lodewijk wilde den Hertog van Savoye, ¹⁾ Willem den Keurvorst van Beijeren daartoe bezigen: de eerste welligt met plannen in de toekomst voor een huwelijk tusschen een zijner afstammelingen en eene dochter van Victor Amadeus, de laatste om Engeland en de Republiek niet in de schaduw van twee magtiger rijken geplaatst te zien.

Om intusschen niet vruchteloos te onderhandelen werd de medewerking van den Keizer zeer wenschelijk beschouwd, en de gezant der Republiek Jacob Hop, zoude hem polsen en verder de zaken zoo leiden, dat het Hof van Weenen mede in dit tweede Deelings-tractaat zoude treden. Geen der in het alternatief voorgestelde plannen kon echter den Keizer behagen. Kreeg Frankrijk Milaan, dan waren de Oostenrijksche erflanden, zoo meende hij, gedurig in gevaar; kreeg het Napels en Sicilië en de eilanden in de Middellandsche zee, zoo werd de handel der Zeemogendheden bedreigd; kreeg het Navarre — want ook hierover had Lodewijk weder gesproken in plaats van Milaan — zoo lag Spanje voor zijne wapenen bloot; kreeg het de Nederlanden, zoo was onze Staat niet meer veilig. Hoe men ook schikte, de magt van Frankrijk

1) Na het tweede Deelings-tractaat maakte de Hertog van Savoye aanspraak op een deel der erfenis. Lodewijk XIV bood hem Napels aan in ruil tegen Nice en Savoye, doch hiervan kwam niet. Zie MIGNET l.l. Introd. p. LXXII.

werd gevaarlijk naar het oordeel des Keizers. Hij wilde echter wel het beginsel van verdeeling aannemen. Maar op de vraag, wat hij dan wel aan Frankrijk zoude willen afstaan, was het antwoord: Peru of Mexico, des noods met een of twee van de Antilles, en later voegde hij er bij de Philippines of de Canarische eilanden.¹⁾

Willem III daarentegen was niet overtuigd dat men met de wapenen betere voorwaarden, dan de door Frankrijk gestelde zoude kunnen krijgen, en oordeelde dat er niets van de onderhandelingen zoude komen, zoo niet Milaan of Lotharingen aan Lodewijk XIV werd afgestaan.²⁾ Hij gaf dus aan Hop last den Keizer mede te deelen: 1°. „dat Z. M. geen kans ziende, om bij den oorlog meer te verkrijgen, dan bij dit accommodement, niet kan resolveren in zoo ligtvaardigen oorlog te treden; en 2°. dat als de Keizer deze Fransche offres niet wil aannemen, men wel zonder den Keizer kon sluiten, al ware het op voor hem minder gunstige voorwaarden, wanneer men daarin zijn behoud kon vinden, omdat het niet noodig was, dat de een voor den ander verging.”³⁾

Nadat Hop⁴⁾ lang te vergeefs onderhandeld had, stelde Frankrijk, het lange dralen des Keizers⁵⁾ moede, als

1) Zie: *Jacob Hop, gezant der vereen. Nederl. Akad. proefschrift van N. J. DEN TEX. Amst. [Utr.] 1861, p. 238—244.*

2) GRIMBLOT, II, 278, 309.

3) DEN TEX, I. l. p. 245.

4) Dat de onderhandelingen met den Keizer alleen door Hop gevoerd werden, werd veroorzaakt door een verschil over etiquette tusschen het Hof van Weenen en den Franschen gezant Villars, waardoor alle betrekking tusschen de Oostenrijksche en Fransche Hoven gedurende drie maanden werd afgebroken. Zie GRIMBLOT, II. p. 311.

5) „The emperor's ministers go on dawdling, so the king wrote to Heinsius, not because there is any difficulty about the matter, not because they

ultimatum: Milaan te ruilen tegen Lotharingen, Navarre en de Nederlanden. De Keizer gaf nu ook iets toe; hij wilde aan Lodewijk Napels, Sicilië en Sardinië geven, mits hem Milaan, Final en Guipuscoa met de kusten van Toskane gegeven werden.

Alle pogingen om den Keizer tot andere gedachten te brengen waren vergeefs en dus sloten de Zeemogendheden alleen met Frankrijk het tweede Deelings-Actaat in Maart 1700,¹⁾ waarbij aan Frankrijk, behalve het bij het vorig tractaat bepaalde, Lotharingen en Bar, den Hertog van Lotharingen het Milanese en den Aarts-hertog de rest der Spaansche Monarchie gegeven werd.

Leopold, verstoord op de Zeemogendheden wegens deze onderhandelingen met Frankrijk, niettegenstaande hem, zooals hij beweerde,²⁾ bij een geheim artikel van 12 Mei 1689 door die Staten zijne regten op Spanje verzekerd wa-

mean to reject the terms, but solely because they are people who can make up their mind to nothing." MACAULAY, *Hist. of Eng.* IX. 229.

„t En is noch van heden noch van gisteren," schrijft Hep, „dat men het hier op mirakelen laat aankomen."

1) Over de juiste dagteekening heerscht verschil: sommigen willen Londen 13 Maart, anderen 3 Maart of 21 Februarij. Te 's Hage werd het echter den 25 Maart geteekend, ofschoon anderen den 29 opgeven. Weder anderen geven 13 en 29 Mei op.

2) Volgens MACAULAY, *Hist. of Engl.* IX. p. 158 was de bedoeling van dat artikel eene geheel andere, nl.: „The stipulations of that article were introduced by a preamble, in which it was set forth that the Dauphin was preparing to assert by arms his claim on the great heritage, which his mother had renounced, and that there was reason to believe that he also aspired to the dignity of king of the Romans. For these reasons, England and the States General, considering the evil consequences which must follow if he should succeed in attaining either of his objects, promised to support with all their power his Caesarian Majesty against the French and their adherents."

ren, rigtte zich tot Lodewijk XIV met het aanbod het tractaat te teekenen, mits er een geheim artikel werd bijgevoegd, volgens hetwelk hij Milaan, en Frankrijk de Indiën en de Nederlanden zoude krijgen. Maar Lodewijk vreesde, naar 't schijnt, dat de Keizer hem in de oogen der bondgenooten zocht verdacht te maken, en sloeg het voorstel af. ¹⁾

Den Keizer werden intusschen nog drie maanden tijd gegeven, om toe te treden, en inmiddels trachtte men andere Mogendheden, zooals b. v. Savoye, over te halen.

Zoodra de inhoud van dit tractaat bekend werd, verhieven zich in onze Republiek, waar het den Raadpensionaris veel moeite gekost had Amsterdam over te halen, in Engeland, ²⁾ in Spanje, van alle kanten bijna, stemmen van afkeuring. Het heeft echter ook niet ontbroken aan mannen, die Willem III grooten lof hebben toegezwaard wegens de Deelings-tractaten. We willen niets afdingen op de groote verdiensten, waardoor onze Stadhouder op staatkundig gebied, en vooral op dat van het stelsel van evenwigt, zich onderscheiden heeft gedurende het grootste gedeelte zijner regering, maar onmogelijk laat zich o. i. het sluiten dezer beide Deelings-tractaten verdedigen.

1) MIGNET I. l. p. LXXIII.

2) „Sir Edward Seymour compared the division, which had been made of the Spanish territories to a robbery on the highway, and Mr. Howe did not scruple to say it was a felonious treaty: an expression which the king resented to such a degree, that he declared he would have demanded personal satisfaction with his sword, had he not been restrained by the disparity of condition between himself and the person who had offered such an outrageous insult to his honour.” SMOLLETT, IX. 385.

Men heeft het een groot onrecht tegenover Spanje genoemd, dat over dat rijk beslist was, zonder de natie daarin te raadplegen: MACAULAY tracht dit te wederleggen door de volgende woorden: „It would be absurd to say that a danger, which may be lawfully averted by war, cannot lawfully be averted by peaceable means.”) Deze redenering is o. i. valsch: zij zoude slechts dan doorgaan als de Successie-oorlog hetzelfde doel had gehad als de tractaten. Beider doel was wel is waar Frankrijk's heerschezucht te keer te gaan, maar de middelen waren in het eene geval „lawful,” in het andere niet. De Deelings-tractaten waren slechts mogelijk door eerst den Keurprins, later den Keizer, of den Aartshertog te ontnemen, wat hem wettig toekwam. Maar het staatkundig evenwigt dan? Als daardoor de Deelings-tractaten gewettigd waren, zoude men gelijk hebben met te beweren, dat dit stelsel het onrecht huldigt. Slechts dan immers kan dit maatregelen, die op zichzelf onrechtvaardig zijn, billijken, als de noodzakelijkheid het gebiedt, als zelfbehoud er toe aanzet. Zoo behoeft het stellen van een vorst over een volk, zonder dit geraadpleegd te hebben, niet noodzakelijk onrecht te zijn: ware dit het geval, hoevele vredesverdragen zouden de toets niet kunnen doorstaan! 2)

1) *Hist. of Engl.* IX. 159. Bij WHEATON II. p. 127 wordt ook gezegd: „que la guerre a été amenée par le même danger contre lequel on a voulu se garantir par les traités de partage, et un danger qui suivant l'opinion du siècle fut assez menaçant pour justifier la guerre, ne pourrait être regardé comme insuffisant pour justifier les mesures destinées à l'empêcher.”

2) Immers, zoo vraagt MACAULAY in zijne *Crit. and Hist. essays* II. 128 met regt: „What regard was shown in the Treaty of the Pyrenees to the

Het evenwigt van Europa ware echter zeer wel te redden geweest, zonder de Deelings-tractaten; zoolang de Keurprins leefde was een verbond met dezen, later met den Keizer, een voldoende waarborg tegen Lodewijks heerschzuchtige plannen. Het eenigste wat na den dood van den Keurprins noodzakelijk kon zijn, was den Keizer te verplichten niet voor zich of zijn' sedert 1690 tot Roomsche Koning benoemden oudsten zoon Joseph, maar voor den jongeren Aartshertog Karel naar de Spaansche kroon te dingen. En hiertoe betoonde zich de Keizer niet ongenegen; zelfs zoude hij tot meer opoffering genegen zijn geweest, zooals wij boven gezien hebben. Het Hof van Weenen was wel heerschzuchtig, maar het zoude met Spanje, de Indiën en de Nederlanden welligt tevreden geweest zijn: althans zoo men er Milaan bijvoegde.

Men werpe hier niet tegen, dat daarmede de vrede niet zoo goed verzekerd zoude geweest zijn; zooals wij zien zullen was dit thans ook niet het geval; en bovendien beter een regtvaardige oorlog dan een regtschendige vrede.

Men valle intusschen Willem III niet al te hard: wel moge hij wat veel hebben toegegeven aan zijn persoonlijk verlangen naar vrede, maar de toestand der door hem geregeerde Staten draagt zeker de hoofdschuld. Zijne redenering zal, gelooven wij, ongeveer deze geweest zijn: zooals de zaken staan valt er aan geen oorlog te denken om Lodewijk te dwingen zich van de geheele Successie te onthouden: laat men Frankrijk en den Keizer

welfare of the people of Dunkirk and Roussillon, in the treaty of Nimègue to the welfare of the people of Franche-Comté, in the treaty of Utrecht to the people of Flanders, in the treaty of 1735 to the welfare of the people of Tuscany?" enz.

elkander rustig beoorlogen, dan zal het einde òf eene schikking worden, waarbij ieder wat krijgt, zonder dat welligt de Barrière, de handel, enz. genoegzame waarborgen erlangen, òf, wat nog erger zoude zijn, Frankrijk zoude Oostenrijk van het grootste deel, zoo niet van de geheele Spaansche Monarchie berooven. Kan men zonder den oorlog met Lodewijk in een billijk vergelijk treden, dan heeft men dit gewonnen, van eene meer ingrijpende hand in het werk te hebben, en daardoor beter zorg voor het staatkundig evenwigt te kunnen dragen.

En eens voorop gesteld, dat door den oorlog geen betere voorwaarden te krijgen waren, dan mag men Willem III den lof niet ontzeggen, bij het sluiten der Deelings-tractaten voor het staatkundig evenwigt alles gedaan te hebben, wat mogelijk was.

Hij had reden te denken, dat Lodewijk XIV in dezen ter goeder trouw handelde, want zijn belang strookte met zijne handelingen. Immers, sloot hij geen verdrag met de Zeemogendheden, dan moest hij vreezen, dat deze zich bij den dood des Spaanschen Konings met den Keizer tegen haren ouden vijand zouden vereenigen en 't zoude de vraag zijn, of hij dan een zoo aanzienlijk deel van die Monarchie zoude krijgen, als hem nu zonder slag of stoot verzekerd werd.

Maar Lodewijk had het hier niet bij gelaten: evenals de Keizer door zijn' gezant den Graaf von Harrach, liet hij door den Graaf d'Harcourt bij het Spaansche Hof alle middelen aanwenden, om een testament ten zijnen gunste te verkrijgen, alsof van dien uitersten wil afhing, wie regt op den troon had. Dat dit niet zoo was, is boven allen twijfel verheven; een testament toch kan geene verandering maken in de bij de grondwet vastge-

stelde erfopvolging, zooals dit in Spanje het geval was. Dit werd zelfs, vreemd genoeg, door de Pomponne en de Torcy toegestemd en Tallard beweerde in een gesprek met Willem III, dat de Kroonprins van Beijeren alleen regt op den Spaanschen troon zoude kunnen hebben, krachtens het testament van Philips IV: „and that nothing was more notorious in Spain, than the invalidity of such documents, there being several instances to show that no attention was ever paid to them.”¹⁾

Naar 't schijnt wilde Lodewijk toch een voorwendsel hebben — immers aan de meest onregtvaardige daden is steeds een schijn van regt gegeven — om, zoo de gelegenheid gunstig scheen, aanspraak op de geheele Spaansche successie te kunnen maken.

De listige d'Harcourt zegepraalde ten laatste over den stuggen en onbeschoften von Harrach en het testament na het tweede Deelings-tractaat door Karel II gemaakt, was ten voordeele van Philips van Anjou, tweeden zoon van den Dauphin (2 Oct. 1700). Aan dezen waren gesubsitueerd de Hertog van Berry, Aartshertog Karel en de Hertog van Savoye en diens afstammelingen.

Slechts weinig weken later (1 Nov.) stierf Karel II en tegen de meening van de meeste zijner raadslieden, aanvaardde Lodewijk XIV de erfenis voor zijn' kleinzoon.

„Ik heb,” zoo schrijft Willem III aan Heinsius, bij 't hooren er van: *) „mij nooit veel verlaten op Frankrijk's beloften; doch ik dacht niet, dit moet ik bekennen, dat men voor het oog der gausche wereld een plegtig verdrag reeds voor de voltrekking verbroken zou hebben.

1) GRIMLOT, I. 367.

2) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 443.

Het is onloochenbaar dat wij om den tuin geleid zijn; maar als men woord noch trouwe houdt, is het ligt iemand te bedriegen." Lodewijk's gedrag is niet geheel verklaarbaar. Mag men zijne brieven aan Tallard gelooven, dan was hij werkelijk voornemens de tractaten na te komen. *) Het aanzoek, kort voor Karel's dood door hem bij de Zeemogendheden gedaan, tot het leveren van de beloofde hulp tegen den Keizer, zoude er ook voor pleiten. Maar Lodewijk was toen reeds met den hoofdzakelijken inhoud van het testament bekend geworden door Blécourt, d'Harcourt's opvolger en den kardinaal Janson te Rome. Zoo men MIGNET gelooven mag, zoude Lodewijk de erfenis verworpen hebben, zoo zij dan niet geheel aan den Aartshertog vervallen ware. **)

Waarschijnlijker komt het ons voor, dat in dezen alleen de staatkundige toestand van Europa op dat oogenblik beslist heeft. En deze kon voor Lodewijk in vele opzigten niet dan gunstig heeten, zooals wij in de volgende § zien zullen.

§ 2.

„Magnitudo imperiorum, quoad molem et territorium mensurae subjeitur, quoad reditus, calculis. Numerus civium et capita, censu; urbium et oppidorum amplitudo, tabulis excipi possunt; attamen non reperitur inter civilia res errori magis obnoxia, quam verum et intrinsecum excipere valorem circa vires et copias imperii alicujus,”

1) Zie GRIMBLLOT, I. 381. II. 12, 13, 66, 93 enz.

2) MIGNET, II. p. LXXXII; LAMBERTY, *Mém.* I. p. 36.

heeft BACO ¹⁾ terecht opgemerkt. Maar al te dikwijls heeft men de uitgestrektheid, den rijkdom, de vruchtbaarheid en de vestingen van een land bijna uitsluitend als maatstaf der magt van eenen Staat gebezigd, in plaats van op de fysieke kracht, den moed, den krijgshaftigen geest der inwoners en de geestkracht der regering acht te geven. En al waren er statistische tabellen te vormen van alle deze eigenschappen, die als factoren van het begrip *magt* te beschouwen zijn, dan zoude men nog dikwijls een zeer onjuist denkbeeld zich vormen van den toestand der landen, die men met elkander wil vergelijken. De eigenschappen van den regerende Vorst, de aardrijkskundige ligging van het land en talloze tijdelijke eigenschappen zouden dan toch in rekening komen. Dit neemt echter niet weg, dat opgaven van legersterkte, inkomsten en schulden, het getal inwoners, enz. dikwijls eenig licht kunnen verspreiden over staatkundige gebeurtenissen en toestanden, omdat zij meestal — hoewel dan ook onvoldoende — blijken van meerdere of mindere welvaart en magt zijn. ²⁾

Slechts als zoodanig willen wij aangemerkt hebben,

1) *Fideles Sermones* N°. XXIX. Op gelijke wijze drukt hij zich uit in zijn brief aan koning Jacobus over de ware grootheid van het koninkrijk Gr.-Brittannië. Merkwaardig is de *Generale petition van den Raad van State tot begeleiding van den Staat van Oorlog voor 1766*, waarin (als 't ware tot onderrigt van den jeugdigen Willem V) eene kritiek gevonden wordt van 't geen door onderscheiden schrijvers over dit onderwerp gezegd is.

2) De opmerking van ANCILLON (*Tableau I. 25*) is zeer juist: „la puissance d'un état ne se compose pas en dernière analyse, de finances florissantes, d'une armée nombreuse et bien entretenue, d'alliances solides et naturelles; ce sont les signes et les effets de la puissance plutôt que la puissance elle même.”

wat wij aangaande den toestand der Europesche Staten op het einde der XVIIe eeuw hier laten volgen.

Voor de stelling, dat de magt van een' Staat, wel verre van af te hangen van de uitgebreidheid der grenzen, dikwijls afneemt, naarmate deze toeneemt, is wel geen welsprekender bewijs aan te voeren dan de Spaansche Monarchie. Dit uitgestrekte rijk, dat uit het koninkrijk der beide Sicilien, het Hertogdom Milaan, Sardinië, Majorca, Minorca, de Zuidelijke Nederlanden, het eigenlijk Spanje en de koloniën in de Indiën bestond, was destijds een der zwakste Staten van ons werelddoel. De ontwijfelbare bewijzen zijn hiervan voorhanden.

Het aantal inwoners, dat onder Karel I en Philips II op twintig millioen geschat mogt worden, daalde onder Philips III en IV tot veertien en onder Karel II tot zes millioen en in 1702 tot 5.700.000. ¹⁾

Dezelfde achteruitgang was in de personen der regerende vorsten op te merken: Karel V was Koning en Generaal; Philips II alleen Koning; Philips III en IV konden naauwelijks Koning en Karel II kon bezwaarlijk mensch genoemd worden. ²⁾

Onder dezen laatsten leverde Spanje een sprekend voorbeeld van hetgeen een staat door slecht bestuur worden kan. Bijna ongeloofelijke bijzonderheden zijn door verschillende geschiedschrijvers geboekt van de verregaande ellende, waaraan dit Rijk was blootgesteld. De inkomsten bepaalden zich tot vijf millioen; het leger tot 20,000 man, waarvan naauwelijks 6000 in Spanje zelf;

1) Zie MIGNET, p. XXXI. Volgens DUHAMEL, *Hist. constitut. de la Mon. Espagn.* T. II. p. 135 bedroeg het nog acht millioen.

2) MIGNET, *Ibid.*

de soldaten leden broods gebrek, zoodat zelfs die van de Koninklijke lijfwacht door het uitoefenen van een ambacht of door bedelen in hun onderhoud moesten voorzien. 1) De arsenalen waren ledig, de grensvestingen onvoorzien, de schatkist berooid, kortom er was gebrek aan alles, „niet alleen in Oorloghs-saecken, maer oock in andere Middelen, die gewoon zijn aan Rijcken en Staten, vermoogen, en de Onderdanen en Ingezetenen Rijckdom toe te brengen.” 2)

1) SCHLOSSER, *Gesch. der 18e eeuw en der 19e*. Dl. I. p. 48; SCHLOSSER, *Hist. des Révol. polit. et littér. au 18e siècle* T. I. p. 4; *Mémoires de Louville* T. I. p. 162: „le roi (d'Espagne) n'a pas un sol. Je suis un habile homme parceque j'ai trouvé de quoi faire mettre une porte neuve à la cave et acheter des assiettes. On était à la veille pour cet usage de se servir des assiettes des marmitons. Les valets de pied espagnols qui sont sous le majordome major demandent l'aumône et sont tout nuds. Le sort des chevaux est encore pire avec le caballersisc-major, car ils ne peuvent point demander l'aumône.”

2) G. P. 17 Nov. 1710. In zijne *Crit. and Hist. essays*, Vol. II. p. 121 e. v. (Tauchnitz Ed.) geeft MACAULAY het volgende overzicht van Spanje's toestand tegenover dien van Europa: „During the seventeenth century many states had formed military establishments. But the Spanish army, so formidable under the command of Alva and Farnese, had dwindled away to a few thousand men, ill paid and ill disciplined. England, Holland, and France had great navies. But the Spanish navy was scarcely equal to the tenth part of that mighty force, which in the time of Philip the Second, had been the terror of the Atlantic and the Mediterranean. The arsenals were deserted. The magazines were unprovided. The frontier fortresses were ungarrisoned. The police was utterly insufficient for the protection of the people. Murders were committed in the face of day with perfect impunity. Bravoes and discarded serving-men, with swords at their sides, swaggered every day through the most public streets and squares of the capital, disturbing the public peace, and setting at defiance the ministers of justice. The finances were at frightful disorder. The people paid much. The Government received little. The American viceroys and the farmers of the revenue became rich, while the merchants broke, while

Wie echter geen vreemdeling was in de geschiedenis, wist wat diezelfde Monarchie cenmaal geweest was en welk eene geduchte magt zij door verbetering van de regering in korten tijd weder worden kon. En dit wisten Lodewijk XIV, Willem III en onze staatslieden ¹⁾ maar al te wcl, zooals uit hunne daden ten duideljkste gebleken is.

the peasantry starved, while the body-servants of the royal guard repaired daily to the doors of convents, and battled there with the crows of beggars for a porringer of broth and a morsel of bread. Every remedy which was tried, aggravated the disease. The currency was altered; and this frantic measure produced it never-failing effects. It destroyed all credit and increased the misery which it was intended to relieve. The American gold had the use of Ortiz, was to the necessities of the state but as a drop of water to the lips of a man raging with thirst. Heaps of unopened despatches accumulated in the offices, while the Ministers were concerting with bed-chamber women and Jesuits the means of tripping up each other. Every foreign power could plunder and insult with impunity the heir of Charles the Fifth." Zie ook MACAULAY, *Hist. of Engl.* vol. VII. p. 326 e. v. IX. 114 e. v.

1) De Raad van State zegt o. a. in de G. P. v. 19 Nov. 1705: „dat dat Ryck, hoewel onder de regeringe van desselfs drie laetstvoorgaande Koningen in groot verval en onmacht geraekt, nochtans door introductie van de Fransche despotique maniere van regeringe en maximes reeds tot grooter efforten gebracht is als voor desen, en ontwijffelijck noch verder gebracht sal werden, als de Spaensche Staten en Domeinen blijven, gelijk als die tot noch toe zyn, (uytgesondert veellicht d'eene of d'andere Provincie) als een lichaem met Vranckrijk."

In de G. P. v. 14 Nov. 1707 herinnert de Raad van State, dat „de veldtocht van dit jaer in Spagnien meer nationale Trouppes, insonderheyt van Bayteryc te samen heeft gebraght, als veellicht in sestigh jaren daar te voren niet was gesien."

En in de G. P. v. 7 Nov. 1711 wordt gewezen op de vele hulpmiddelen, welke de Indiën voor den oorlog verschaften, „in welckers Zuyder- en Noorder-gedeelte, naer de doot van... Carel de tweede, volgens ingekome berichten, meer Fransche Schepen zyn gesien, als er oyt, sedert dat geconquesteert zyn, tot die doot toe, Spaensche zyn geweest."

Frankrijk's toestand was even ongunstig, hoewel door geheel verschillende oorzaken.

Het tijdperk van bloei voor handel en nijverheid had in dit rijk opgehouden, sedert de Protestanten, de nijverste klasse, zich genoodzaakt hadden gezien Frankrijk te verlaten, om aan de godsdienst-vervolgingen te ontkomen. Des te zwaarder drukten de hooge belastingen, door de aanhoudende oorlogen van Lodewijk XIV onvermijdelijk geworden, op de overige inwoners. De bevolking, zoo berekent men, ¹⁾ was sedert de regering van Karel IX op dezelfde hoogte gebleven en bedroeg omstreeks twintig millioenen. Tijdens den Rijswijkschen vrede was zij twee millioen lager dan eenige jaren vroeger. ²⁾

1) Volgens DE MARTENS, *Cours de diplom.* T. III. p. 320 had Frankrijk omstreeks 1700, 19.500.000 inwoners.

In een HS. getiteld: *Considérations sommaires sur l'état présent du Royaume de France* van 1703: „Du tems de Charles IX on estimoit qu'il y avoit en France vingt millions d'âmes. Audiffret qui est un Géographe moderne et qui paroît avoir voulu donner une idée bien distincte de l'état de France, fait monter ce nombre à quarante millions d'âmes.

Comme j'ai fait pendant plusieurs années la régie des gabelles du Lionnois et de ses dépendances et que je sçai ce qui se mange de sel annuellement dans cette étendue-là, qui peut être considérée comme moyenne entre les endroits les plus peuplez et ceux qui le sont moins, j'estime qu'il y peut avoir un million d'âmes, d'où on peut conclure que cet espace de pais faisant environ la vingtième partie de la France avant l'année 1688 compris la Franche comté, la Lorraine et les réunions d'Alsace et de Metz (ainsi que la simple représentation de la carte le donne à connoître) ce ne sont que les mêmes *vingt millions* du temps de Charles IX.

Mais pour parler avec quelque sorte de justesse une chose si peu connue au vray, j'estime qu'on peut affirmer, sans crainte de se méprendre qu'il y a en France plus de 16 millions d'âmes et moins de 24, de sorte que prenant le milieu entre les deux nombres, on peut le fixer suivant ma première estime au moins vingt millions.”

2) VAUBAN, *Dixme Royale*.

Met de finantiën was het nog droeviger gesteld. Indien men toch BONNEMÈRE ¹⁾ gelooven mag, bedroegen de inkomsten 69, de uitgaven 116 millioen livres tijdens het uitbarsten van den Spaanschen Successie-oorlog, terwijl het belasting-stelsel zoo was ingerigt, dat van de 19 à 20 kroonen, welke door de ingezetenen werden opgebracht, ongeveer één in de schatkist kwam. ²⁾

Bijzondere middelen moesten daarom gebezigd worden om den Koning geld te verschaffen; en hiertoe diende vooral het verkoopen van ambten en voorregten, aan welke vrijdom van belasting verbonden was. „On en créait” zegt BONNEMÈRE, pour les vendre au denier 12, c'est à dire que pour 12000 francs on acquérait une charge, que très-souvent on n'exerçait pas, qui parfois même était inexercable, qui concédait au titulaire une foule de privilèges, et qui leur assurait 1000 francs de rente annuelle. Le grand roi vendait des charges à qui voulait les acheter, puis le lendemain vendait le droit de s'exempter de ces fonctionnaires parasites, aux villes qui étaient forcées de les rembourser, par surcroit, avec primes. MONTAIGNE en son temps appelait cela: tirer d'un sac deux moutures.”

Een ander meer gebruikelijk middel bestond in het veranderen van den muntkoers: hiermede was Lodewijk XIV zoo mild, dat er, om slechts één voorbeeld te noemen, in Mei 1704 binnen veertien dagen twee muntverminderingen plaats hadden. ³⁾

1) EUGÈNE BONNEMÈRE, *la France sous Louis XIV*. T. II. p. 310.

2) Volgens BOISGUILBERT, *Détail de la France* aangehaald bij BONNEMÈRE, T. II. p. 311.

3) Zie verdere voorbeelden bij BONNEMÈRE, T. II. p. 313, 323, 330, 334, 364, 416, 436, enz.

De gevolgen hiervan bleven natuurlijk niet uit, en het is niet te verwonderen, dat dezelfde schrijver kort daarop aantekent: „Il devenait de plus en plus impossible d'entreprendre des affaires sur une base plus mouvante que les sables du désert, l'argent se cachait ou sortait de France; l'étranger, les faux monnayeurs gagnaient plus que le roi à ces éternelles réfontes de monnaies: le peuple perdait la tête au milieu de tout cela et se trouvait à la merci de quiconque voulait le tromper.”

BOISGUILBERT estime la diminuation de revenus à 300 millions par an, et ajoute qu'il est sans exemple qu'un royaume ait perdu la moitié de ses richesses en trente ou quarante ans.”¹⁾

Elders²⁾ vinden wij opgegeven, dat Frankrijk's schulden eenige jaren voor den oorlog 33 à 34 millioen pond sterling bedroegen alleen op het stadhuis van Parijs gevestigd tegen eene rente van 5°/_o. Voorts, dat in 1700 de uitgaven jaarlijks een millioen sterling de inkomsten overtroffen, en dat de kooplieden te Turyn op wissels, uit Lyon op naam des Konings getrokken, geen geld wilden schieten dan tegen 15°/_o.

Indien het hier opgesomde nog bevestiging noodig heeft, voegen we er eene berekening van BONNEMÈRE bij, volgens welke $\frac{1}{10}$ van de bevolking, bedelde; $\frac{2}{10}$ niet had om te geven, omdat zij zelf bijna even arm waren, $\frac{3}{10}$ worstelden met schulden en processen, en onder het laatste $\frac{1}{10}$, dat dan nog overblijft, geen 100,000 of

1) Ibid. p. 316.

2) Deze bijzonderheden zijn ontleend aan eene brochure getiteld: *Eene slang in 't gras, of de doodelijke gevolgen van een traktaat met Frankryk.* Gedrukt naar de Copye van Londen. Rott. 1702. p. 16, 19 enz.

zelfs misschien geen 10,000 familien gevonden werden, die het wat ruim hadden.

Wat het leger aangaat, laten wij denzelfden schrijver ¹⁾ spreken: „Lorsque Villars quitta le Languedoc à peu près pacifié pour voler à la défense de la plus exposée de nos frontières depuis le Fort Louis jusqu'à Luxembourg, de celle par laquelle l'ennemi pouvait pénétrer le plus facilement jusqu'au coeur de la Champagne, il trouva une armée composée de soldats sans chefs, des compagnies sans officiers, des régiments entiers qui n'étaient commandés que par leurs lieutenants. Ce qui manquait c'étaient justement les cadres, c'est-à-dire ce par quoi l'on doit commencer pour organiser une armée. Et c'est ce moment-là que Louis choisissait pour faire des ennemis de Cavalier et des rudes capitaines qui s'étaient formés sous lui!

„A quel degré d'énerverment Louis en avait-il donc réduit la France, si le royaume que nous avons vu fournir parfois jusqu'à cent quarante mille conscrits, ne pouvait supporter une levée de vingt-cinq mille recrues?”

SAINT-SIMON moge niet van overdrijving vrij te pleiten zijn, als hij ergens zegt: „l'histoire de la France sous Louis XIV, c'est l'histoire de la misère sans un seul jour de relâche,” grootendeels blijkt het waarheid te bevatten.

Hoe beklagenswaardig Frankrijks toestand echter ook was, mogt het daarom niet geminacht worden, want wat voor Spanje verbetering van het bestuur was, dat was de vrede voor het uit zijn aard zoo vruchtbare Frankrijk. „De ervarenheyt,” zoo luidt de meening van den

1) BONNEMÈRE, T. II, p. 363.

Raad van State, ¹⁾ „is daer van de beste leermeesteresse: en als men ten dien eynde, al niet soude mogen goetvinden te reflecteren op de geschiedenissen van vroegere tyden, en hoe Vrankrijck, na differente considerable nederlagen, en desastres, als die van de batailles van Poitiers, van Creçi, van Pavie, en andere meer, in welcke selfs twee van hare Koningen waren gevallen in handen hunner Vyanden, sich t'elckens heeft herstelt; noch oock hoe, gedurende de minderjarigheydt van de laetste Koningen, uyt de linie van Valois, en zedert, tot de regeringh van desen Koningh, verward, ontrust, en in hare ingewanden, soo wel als van buyten, wesende aengogrepen, nochtans, van tijdt tot tijdt, haer luyster heeft hernomen, en gevolghlyck, niet buyten fundament, soude kunnen werden geaffirmeert, dat 'er, veellicht, zedert eenige eeuwen, geen Rijk geweest is, 't welck, soo dickmaels, en op soo violente wyze, ontrust is, en geschut; en nochtans al haer onheylen, met meer geluck, en voordeel, heeft ontworsteld, niet min, als sterke Lichamen, die hevighlyck, met siecktens acngetast, sich van de selve, door de kracht van haer natuur herstellen; soo kan dogh het gepasseerde sedert ruym vyftigh jaren, alleen genoeghsaem dienen tot preuve van 't gunt nu is geseght; en hoe Vranckrijck, in al dien tijdt, tuschen de Oorlogen, die successivelyck heeft gevoert, t'elckens, op 't meest, maer ses jaren, in rust gebleven

1) G. P. v. 17 Nov. 1710: In de G. P. v. 28 Nov. 1712 wordt in de zelfden geest door den R. v. St. gesproken en betoogd: „dat sedert den jare 1635 Vrankryk heeft gehad vyf successive periodes van Oorlogh tegens het Huys van Oostenryck op dezen Staat, en van dewelke de eerste ontrent 24 jaren heeft geduurt, die kroon nogtans, tuschen die successive Oorlogen, nooyt meer dan ses, en dikwils minder jaren, in rust geweest is, en dien tyd tot haar respiratie, en herstelling van vervallen kragten genoeghsaam heeft geagt.” enz.

is, en dien tijdt genoeg geacht heeft, om sich te herstellen, en wederom nieuwe troubles aen te vangen. Dat het niet langer geduyrt heeft na de Vrede van de Pyreneen, die een cynde gemaect hadt van den Oorlogh, die veel jaren te vooren gevoert hadt, eerst tegen het geheele Huys van Oostenrijck, en naderhandt alleen tegen Spaigne; als de Spacnsche Nederlanden op nieuws heeft aengegrepen, sonder ontsagh der nabuurige geïnteresseerde Machten, en haer interest in 't maintien der selver Landen. En als dat geschil was bygeleght, dat, maer vier jaren daer na, den Oorlogh wederom heeft begost met [U] Hoogh Mog., en voorts met den Keyser, en genoeghsaem met het geheele Duytsche Ryck en Spaigne. Dat de Vrede van Nimwegen daerop gevolght, niet meer dan de naem gehadt heeft van een Vrede, om de geduurige ondernemingen van Vranckrijck tegens den inhoudt van de selve: en die van Ryswijck in effecte maer drie jaren heeft bestaen," enz.

Hoewel het dus niet zeer juist moge zijn te beweren, dat Frankrijk bij den dood van Karel II van Spanje een rijk was van „een vermogen niet subitelyk op onverwachte victorie, of andere casuele voorvallen geformeert, als een gebouw, dat in der haest, en light, is opgeslagen, en daerom oock weer lightelyk kan vallen, maer wel gecimenteert en op seer goede gronden, met en zedert de Regeringh van Koningh Karel de sevende, en zulks in een reeks van ruym twee hondert vyftigh jaren, allenxkens, en gradatim gebouwt en opgehaelt," zooals de Raad van State het uitdrukte ¹⁾ — was toch

1) G. P. 17 Nov. 1710, p. 18.

Frankrijk bij al zijne innerlijke zwakheid niet tot zoodanigen staat gebragt, dat de legers van Lodewijk XIV (140,000 man) niet meer een belangrijk gewigt in de schaal der Europesche staatkunde zouden hebben kunnen leggen.

Wanneer wij thans een' blik op Engeland slaan, vinden wij ook daar de gevolgen van de tallooze oorlogen, in de 17^e eeuw gevoerd. Reeds hierdoor aanmerkelijk verzwakt, werd deze staat bovendien verteerd door den kanker der partijschappen. De tory-partij destijds de magtigste, had weten te bewerken, dat het leger in Engeland op 7000, in Ierland op 12000 en in Schotland op 6000 man gebragt werd; een maatregel tot fnuiking der magt van Willem III en om hem te noodzaken eene vredelievende staatkunde te volgen.

Te vergeefs wees de Koning op het gevaar, dat door zulk een' onwaardigen maatregel voor de veiligheid van het land ontstaan moest; hij en de whig-partij moesten voor de meerderheid onderdoen.¹⁾ Waren nog de goldmiddelen in goeden staat geweest, de toestand zoude minder zorgelijk geweest zijn. Maar Engeland ging onder aanzienlijke schulden gebukt; tijdens de Revolutie in 1689, bedroegen deze 664,265 £ tegen eene rente van

1) De Fransche gezant Tallard schrijft dienaangaande aan Lodewijk XIV: „I know the king says . . . that if he proposed and insisted on retaining the troupes, it was not for any private interest, nor to uphold his authority, nor to make himself master; that such ideas might occur to him if he had children, or if the crown were to remain in the hands of some member of his family, but that he was alone; that therefore it was the affair of the nation, rather than his and that it was for them to reflect on what was for the interest of their liberty and their laws.”

GRIMBLOR, l. l. T. II. p. 31.

39,855 £; in 1702 bij de troonsbeklimming van Koningin Anna 16,390,702 £ rentende 1,310,942 £¹⁾

Hierbij kwam nog eene groote wanorde in het bestuur. „Nothing,” zoo schrijft Tallard aan Lodewijk XIV den 9 Mei 1698, ²⁾ „can equal the prodigality and disorders in the finances of England during the whole of the late war. Everything was done with [lees: without] regularity or system and without economy: and I confess that nothing has given me so much surprise, as the details which have come to my knowledge in this subject.”

Den 31 Maart had hij aan zijnen Koning gemeld: „that a state of financial embarrassment has succeeded the former opulence, and that the king is very far from being so much the master as is believed in France. Several Englishmen have already told me so without any reserve; and if the troops are not yet disbanded, it is because they do not know out of what fund to take the sums granted to pay the arrears. Meantime they are kept on, and the amount of the arrears increases. They see and they say so, and it is not yet decided, though the committee on this matter meets twice a week; but it is difficult to get money.”³⁾

1) Zie *V'Influence des capitaux sur l'industrie Europ. par TH. WILSON. Brux. 1847.* p. 51.

„On the 31st. of December 1697 the public debts of Great-Britain, funded and unfunded amounted to 21.515.742 £ 13 s. 8¹/₂ d. A great part of those debts had been contracted upon short anticipations, and some part upon annuities for lives; so that before the 31st December 1701, in less than four years, there had partly been paid off, and partly reverted to the public, the sum of 5.121.041 £ 12 s. 0³/₄ d. . . . The remaining debt therefore, amounted only to 16.394.701 £ 1 s. 7¹/₄ d.”

AD. SMITH, l.l. IV. 381.

2) GRIMBLOT, ll. I. 467.

3) Ibid. vol. I. p. 323. Aangaande de moeilijkheid om geld te beko-

Dergelijke gegevens doen ons ook van Englands magt geen hoog denkbeeld vormen. Maar men blijve niet staan bij cijfers, die ook hier tot eene verkeerde gevolgtrekking zouden leiden. Engeland ofschoon, slechts door naauwelijks 6 millioen inwoners bewoond, ¹⁾ was op het einde der XVIIe. eeuw zeker de magtigste staat van Europa; ofschoon er geen geld voor de schatkist te vinden was, zoude het in menigte voorhanden zijn, als de nood daar was; want het land was niet uitgemergeld als Frankrijk, maar de inwoners trokken aanzienlijke voordeelen van hunnen zoo uitgebreiden handel. Dit alles zoude weinig beteekenen, zoo het volk met den doffen geest der Spanjaarden bevangen ware geweest, maar ook in dit opzigt zoude Engeland met andere natiën kunnen wedijveren.

Zien wij thans hoe het in onzen staat gesteld was. Twee redenen van zwakheid waren daar te vinden: staatkundige partijen en een allergebrekkeligste regeringsvorm. De partijschappen waren echter tijdelijk tot zwijgen ge-

men, schrijft Tallard 3 April 1698 aan Lodewijk XIV (GRIMBLOT I, 341): „The bill granting a land-tax of three shillings in the pound was read yesterday for the third time. It is granted for 1,500,000 £. sterling. It is not believed that it will produce a million, and the city has advanced 600,000 £ on the credit of this tax, which are already made up. It was however the most solid fund that could be found in this session, and though it should be levied to the whole amount, it is not the fifth part of what is wanted to pay the arrears due, or to cover the expediture of the present year.”

Zie hoe de Engelsche Bank in Holland 4 millioenen had genegotieerd, in Prof. VREDE's *Inleid. tot eene Gesch. der Nederl. Diplomatie.* (1856), I. 305. Bijlage XXXII bl. 138 e. v.

1) Volgens berekening van den Engelschen statisticus KING had Engeland in 1699 $5\frac{1}{2}$ millioen inwoners. Volgens anderen is dit cijfer wat laag, en behoorde het op bijna 7 millioen gesteld te worden. Schotland en Ierland zamen werden gerekend half zoo bevolkt te zijn als Engeland.

Zie *De Goddelijke orde heerschende in de verand. van het menschelijk geslacht...*, door J. P. SÜSZMILCH. Dl. II. 2^e st. p. 615.

bragt en de staatsgebreken werden onder het krachtig bestuur van den Raadpensionaris Heinsius en door het aanzien en de magt, welke de Stadhouder genoot, minder gevoeld. Maar toch bleven er grove misbruiken in den Staat op te merken; zoo bestond het leger uit 40 tot 46000 man, maar de Raad van State had te klagen „dat te meermalen meer als een Regiment en meer als eene Compagnie in eene handt gesien, en Militaire charges gegeven zijn aen Personen, die of om hare minderjarigheydt, of om andere oorsaken onbequaem waren dienst te doen.”¹⁾

Hierbij kwam, dat dikwijls het werkelijke leger slechts $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ bedroeg van hetgeen op papier stond.

In geldzaken ging het niet beter: de provinciën weigerden vaak straffeloos, hare toestemming (consenten) te geven tot het dragen der lasten, door den Raad van State voorgesteld in de petitiën, of zoo zij al de consenten inbragten betaalden zij toch niet. De banden der Unie waren verslapt en geen middel kon gevonden worden, om eene provincie te dwingen te doen wat voor het gemeen belang noodig was.

Deze en vele andere „defecten”²⁾ hadden eenen hoogst nadeeligen invloed op de inwendige kracht van den Staat en leidden maar al te dikwijls tot krenking van den invloed naar buiten. Slechts de loop der staatkundige gebeurtenissen in het begin der XVIIIe eeuw, heeft belet, dat onze Staat al de nadeelen zijner gebreken ondervond.

Rijkdom der onderdanen, een gevolg van eenen bloei-

1) G. P. 26 Nov. 1704, p. 11.

2) Voor eene meer uitvoerige beschouwing onzer staatsgebreken verwijzen wij naar S. VAN SLINGELANDT'S *Staatk. Geschriften* passim, maar vooral het *Discours* daarover in het 1^e Dl.

jenden handel, eene niet onaanzienlijke vloot, door Willem III tot stand gebragt en zoovele andere zaken, die de magt van eenen Staat uitmaken, waren aanwezig, maar de voornamc factor, eene goede regering, ontbrak.

Van den kant der Zeemogendheden had Lodewijk XIV dus weinig te vreezen. Van de Noordsche rijken evenmin. Terwijl toch de vrede van Rijswijk gesloten werd, was Karel XI van Zweden gestorven en opgevolgd door zijn 16jarigen zoon Karel XII. Vertrouwende op de zwakheid, welke men bij zoo jeugdigen Vorst veronderstelde, had Denemarken aan Zweden den oorlog verklaard. Engeland en de Republiek hadden als borgcn van den vrede van Altona eene vloot in de Oostzee gezonden onder bevel van Rooke en Almonde tot hulp van Zweden en Denemarken tot den vrede van Travendal genoodzaakt. Te gereeder hadden zich de Zeemogendheden hierin gemengd, omdat zij den 23 Jan. 1700 een verdrag met Karel XII hadden aangegaan, op sterk aandringen vooral van Willem III, die in de toekomst welligt in dien vorst een' niet te versmuden bondgenoot hoopte te vinden. Karel XII was de laatste Koning, door wien Zweden eene belangrijke rol in de staatkunde speelde en een' overwegenden invloed in het Noorden uitoefende. Ofschoon Zweden's bevolking bij het begin der XVIIIe eeuw niet veel meer dan 2½ millioen bedroeg, had Karel XI een staand leger van 80,000 man opgericht en het leger van Karel XII bedroeg in 1701 80,892 man. 1)

Denemarken had op zich zelf slechts 1 millioen inwo-

1) ACHENWALL, l. l. p. 566, 613.

ners, doch met Noorwegen en de daartoe behorende landen was de bevolking met die van Zweden gelijk. 1)

Geduchter mededinger werd voor Zweden het minstens vijfmaal meer bevolkte Russische rijk. Hoewel de staatsinkomsten van dat rijk in 1700 slechts omstreeks 5 miljoen roebels bedroegen, ging het door verbetering van bestuur eene betere toekomst te gemoet en onder Elizabeth waren de inkomsten reeds verdubbeld. 2) Het leger werd door Peter den Grooten op Europeschen voet ingerigt en Rusland werd voortaan een magtige staat en berokkende den ondergang van Zweden's grootheid. Twaalf dagen na den vrede van Travendal (1 Sept.) verklaarden Rusland en Polen aan Zweden den oorlog, en zoo waren de Noordsche Mogendheden te veel met hare eigene zaken bezig, om zich met die van het Westen van Europa te kunnen ophouden. 3) In Duitschland hield de twist over het oprigten van een nieuw keurvor-

1) Ibid. p. 500.

2) Ibid. p. 468 e. v. „Doch würden sie viel höher steigen, wenn allem Unterschleif vorgehenget werden könnte.“

3) Slechts een oogenblik heeft er vrees bestaan, dat Karol XII, door Lodewijk XIV aangezet, zijne legers naar het Westen zoude wenden. Marlborough ging hem toen een bezoek brengen. „Er bemerkte aber gleich an dem Interesse womit Karl von den Siegen der Allirten über die Franzosen erzählen hörte, dass seine Theilname für die ersteren, nicht für Ludwig gestimmt war, und er sah an auf seinem Tische ausgebreiteten Karten über Russland, an Karls flammenden Blicken, so oft die Rede auf die Person des Czaren kam, dass seine nächste Ansichten nicht dem Westen galten, sondern die Streitfrage ob Schweden oder Russland die Oberherrschaft im Norden führen sollte.“ *Geschichte Karls des Zwölften von Rittmeister KNUT AF LUNDBLAD. Uebersetzt von G. F. VON JENSSEN. Hamb. 1835—40. I. 381.* Zie ook over dit bezoek van M. aan K. XII. ARCH. ALISON, *der Herzog v. Marl.* (Leipz. 1852), p. 155 e. v.

stendom (Hannover) vele staten bezig. De Keizer had wel met de Turken den vrede van Carlowitz (Jan. 1699) gesloten, maar had zijne legers noodig tegen de onder Ragotzky opgestane en door Fransch geld ondersteunde Hongaren.

Alles te zamen genomen was het voordeel aan de zijde van Lodewijk XIV: dit wist hij zoowel als Willem III. „I shudder,” zoo schreef de laatste aan Heinsius ¹⁵/₂₅ Maart 1698, „when I think of the unprepared state of the allies to begin a war, and the present dilapidated state of Spain. It is certain that France is in a condition to take possession of that Monarchy, before we shall be able to concert the slightest measures to oppose it.”¹⁾ Doch Willem III was niet bij magte het onheil af te wenden, dat hij te gemoet zag.

§ 3.

Van hoeveel belang het voor het staatkundig evenwigt ook mogt zijn, dat niet de geheele Spaansche nalatenschap op den Hertog van Anjou overging, toch zouden de Zeemogendheden zich zoo lang mogelijk buiten den oorlog gehouden en de zaken haren gang hebben laten gaan²⁾, indien niet Lodewijk XIV door zijne onvoorzig-

1) GRIMBLLOT, I. p. 312.

2) Willem III schreef aan Heinsius in Nov.: „Vrij algemeen is men hier van oordeel dat het Testament voordeeler is voor Engeland en Europa dan het deelings-verdrag; alleen in de onderstelling dat Anjou, een kind zijnde, naar Spaansche grondregels opgevoed worden zal: het schijnt

tige handelwijze haar tot werkzaam deel aan den oorlog gedwongen had.

In 1698 hadden onze Staten met den Keurvorst van Beijeren, destijds Landvoogd der Zuidelijke Nederlanden eene overeenkomst gemaakt, welke door den Koning van Spanje goedgekeurd was, om 25 bataillons Staatsche manschap in de sterke grensplaatsen der Zuidelijke Nederlanden te mogen leggen.

Lodewijk echter, gemagtigd door de Spaansche regering, om die maatregelen te nemen, welke hij in het belang van Spanje dienstig zoude rekenen, maakt zich plotselings van deze plaatsen meester, door des nachts in stilte troepen over de grenzen te doen rukken en de Hollandsche troepen krijgsgevangen te maken (6 febr. 1701).¹⁾

mij eene straf des Hemels dat het Engelsche Volk zoo onverschillig is omtrent al wat op het vaste land gebeurt, terwijl wij eenheid van belang hebben." De Raadpensionaris schrijft aan den Koning: „de publieke opinie is dat de snoode daad in stilte moet worden geduld, indien slechts geene vijandelikheden door de Franschen worden begonnen." (Zie GROEN VAN PRINSTERER'S *Handb.*, p. 444.

1) In de G. P. v. 19 Nov. 1705 p. 2 wordt het ontstaan van den Spaanschen Successie-oorlog aldus beschreven: „De Vroede van Rijswijck, die even een eynde gemaect hadde van een negenjarigh Christen bloedvergieten, en verwoestingh van veele Landen en Luyden, wierdt plotselijck verbroocken, gelijk oock de Tractaten, die sedert gemaect waren, om by toeval van het afsterven van hoogstgedachten Koningh nieuwe onlusten te verhoeden. De Kroon van Spagnien wierdt geoccupeert en overgebracht in 't Huys van Bourbon, onaengesien soo plechtelijke verbintenissen, die de selve in dat van Oostenrijk hadden bevestight De Spaansche Dominien wierden alomme met Fransche Troupen beslagcn, en de Nederlanden, die door U Hoogh Mog. t'sedert meer dan sestigh jaren tegens de machinnatien, en ondernemingen van Vrankrijk, om desselfs nabuyschap te verhoeden, met veel dapperheyt en stantvastighheyt, sonder acnsien selfs van 'tuyterste gevaer, waren verdedight en beschermt, en die ter selver oorsaecke oock

Zoo zagen zich de Nedelanders als het ware in één oogenblik van hunne dierbare Barrière beroofd en nu word stilzitten onmogelijk. Om de gevangen genomen soldaten weder los te krijgen, begon men met Philips als Koning van Spanje te erkennen, maar tevens zich voor te bereiden tot krachtige maatregelen van verzet. De oorlog werd echter nog niet terstond verklaard ¹⁾, maar eerst eene bijeenkomst te 's Hage gehouden tusschen Stanhope, Heinsius en d'Avaux om te beproeven, of er langs dien weg eene schikking te vinden zoude zijn. Had d'Avaux

altoos, alle voorslagen van partage of cantonnement van de selve Landen hadden afgewesen, wierden op een dagh, ja genoeghsaem in een en de selve uyre (een saecke, die als seer gedenckwaardigh, tot de posteriteyt sal overgaen) inder daedt gebracht onder de macht van Vranckrijk, hoewel in uytterlijcken schyn van bystandt aen Spagnien."

1) De redenen dezer aarzeling worden uiteengezet in eene Missive van de Staten-Generaal aan de Staten van Utrecht van 17 Jan. 1701, waarin o. a. gezegd wordt: „dat geen andere wegen naar ons oordeel open waren, als of het erkennen van den Hertog van Anjou als Coning van Spaigne, acnstonts te weygeren, of deselve blotelyk te erkennen, of een middelweg te soecken: dat het eerste aen Vranckryk, en het tweede aen den Keyser notoirlyk offensie soude geven, hetwelck beyde met de uyterste sorge, geëviteert diende te werden: het eerste om de gereede magt van Vranckryk, ende het andere, om den Keyser niet te brengen tot desperate consilia, waervan den uytslagh tot naerdeel van den Staet soude rodunderen: ende dat oversulex niet overig bleef als het soecken van een middelweg, waardoor het een en het ander konde werden gepraevenicert. Dat daertoc geen ander eende worden bedagt, als het tenteren, of door een negotiatie niet eenige middelen souden kunnen werden uytgevonden, waardoor de generale vrede ende tranquilliteyt geconserveert, ende den Staet een redelyke securiteyt geprocurcirt soude kunnen werden." Ondertusschen oordeelden de Staten, dat alles gedaan moest worden om de frontieren te versterken en zich „in postuur van defensie" te stellen, om kracht aan die negotiatie bij te zetten. (Zie de *Brieven van Everard van Weede, Heer van Dijkveld, aan de Staten van Utrecht*, medegedeeld door Mr. G. W. VREEDE in het *Tijdschrift voor oudheden, enz. van Utrecht*, 1849. p. 130 e. v.

volmagt gehad, hij zoude niet ongenegen geweest zijn eenige inschikkelijkheid te betoonen, en de Zeemogendheden te voldoen. Maar hierin wilde Lodewijk niet treden, zoodat er van de geheele zaak niets kwam, en d'Avaux onverrigter zake moest vertrekken.¹⁾ In Engeland was de stemming, zoo wel door de houding der Staten, als vooral door den geest des volks, zoo zeer veranderd, dat het Parlement begreep, zich in de zaken te moeten mengen, en zich bij den Keizer, die reeds in Julij den oorlog begonnen had, en de Republiek te moeten aansluiten. Het gevolg hiervan was, dat op 7 Sept. 1701 te 's Hage eene Triple Alliantie gesloten werd tusschen deze drie Mogendheden, waarvan de hoofdinhoud was, dat aan Leopold „une satisfaction juste et raisonnable touchant ses prétentions à la succession d'Espagne,” aan de Zeemogendheden „une sûreté particulière pour leurs Royaumes, Provinces, Terres et Païs de leur obéissance et pour la Navigation et le Commerce de leurs sujets” zoude verzekerd worden (art. 2). Twee maanden zouden besteed worden, om te trachten den oorlog nog te voorkomen. Kortens tijd nadat dit verdrag gesloten was (16 Sept), beging Lodewijk XIV eene tweede grove fout, door tegen den raad van al zijne ministers en vooral van de Torcy, den zoon des overleden' Jacobus II als Koning van Groot-Britannië te erkennen. Dit verbitterde Whig en Tory, en Engeland nam, niettegenstaande Willem III's dood (19 Maart 1702), met alle magt deel aan den oorlog, die 15 Mei 1702 aan Frankrijk en Spanje verklaard werd.²⁾ Engeland leverde 40,000

1) Zie *Aanteekeningen* N°. 3.

2) „All ranks and persuasions enthusiastically rallied round the throne

man en 40,000 matrozen, onze Republiek 120,000 man en 30 linieschepen, Oostenrijk 90,000 man.

De poging van het Fransche Hof, om de Staten na den dood des Stadhouders van staatkunde te doen veranderen, en buiten de bondgenooten om een' afzonderlijken vrede te doen aannemen, was vruchteloos.

Onze Republiek nam hiermede zeker eene niet geringe verplichting op zich, maar men oordeelde daartoe verplicht te zijn, „dewijl,” zoo als de Raad van State het in de G. P. van 26 Nov. 1704 uitdrukte, „er geen andere wegh is tot maintien van de algemeene liberteyt, soo wel als die van desen Staet, en dat alle verslappingh tegens soo machtige en soo vigilante vyanden in verscheyde opsichten lethael souden kunnen zijn, schijnt het oneyndigh beter, noch voor een kleynen tydt in een suyren appel, als men seydt, te bijten, en alles, wat menschelijcker wijze mogelijk is, by te brengen, dan met verminderingh van die efforten alles, wat in dese wereldt meest dierbaer moet zijn, te hazarderen, of wel, op 't best genomen, te vallen in termen van een defensiven Oorlogh, welcker vervolgh aen de Vyanden seer voordeeligh, en aen den Staet van langdurige groote kosten, en 'teynde vol van gevaer en altoos duyrende onsekerheydt soude zijn.”

Te vergeefs deed het Fransche Hof nog eene laatste poging om ons tot een' afzonderlijken vrede over te halen. Men was met regt maar al te zeer beducht voor

of William.” CAMPBELL, *Lives of the Lord Chancellors*, IV. 169. Zie ook MACAULAY, *Hist. of Engl.* IX. 78 (*Tauchnitz ed.*), en X. p. 68, 72. „Indeed it seems difficult to understand how any person, who had any pretensions to the name of statesman should have been of a different opinion.”

het gevaar, gelegen in de vereeniging van Frankrijk met Spanje en een groot deel van Italië, voor den handel der Zeemogendheden in de Middellandsche zee, voor het verdwijnen der Barrière, doordien de Zuidelijke Nederlanden, zooal niet bepaald met Frankrijk vereenigd, dan toch ter beschikking van Lodewijk stonden. Maar er was meer. Gesteld dat de Staten in Italië en de Zuidelijke Nederlanden niet in aanmerking kwamen, dan nog was Spanje met zijne winstgevende koloniën tot één rijk met Frankrijk gemaakt, eene magt, die niet alleen den Keizer gemakkelijk zou overwinnen, maar zelfs voor de vereenigde magt van de Zeemogendheden en den Keizer geducht was.

Men heeft beweerd, dat het zoo uiteenloopende karakter der bevolking van die landen een onoverkomelijke hinderpaal was voor eene naauwe vereeniging van beide Rijken. Wij laten den Raad van State¹⁾ antwoorden, „dat alle de redencavelingen, die, somwylen, geformeert, en bygebraght zyn, uyt de verscheydenheyt van 't klimaat, van temperament en humeuren, van maniere van doen, en gewoonte van dese twee Natien, tot beweeringh van hare onderlingh natuurlycke antipatie, niets proberen, als de gelegentheyt der saken, of de constitutie van 't Gouvernement het anders eysschen, en de publicque en particuliere interessen doen veranderen. Soo als oock de selve, in ouder tyden, meer dan eenmaal, en self op 't naaust geligueert en vereenicht zyn geweest.”

Bovendien willen wij er op wijzen, hoe de naauwe band, die thans beide rijken verbond, dubbel gevaarlijk was. Hier toch was geen sprake van twee Mogendheden, welke

1) G. P. v. 20 Nov. 1708. p. 8.

een of- en defensief verdrag gesloten hadden, maar van het zamensmelten van beide onder één gekroond hoofd. De Dauphin nl. had 3 zonen, waarvan de oudste de Hertog van Bourgondië geene kinderen had, en zoo men meende, welligt niet krijgen zoude. Philips van Anjou was in dat geval, bij den dood van den Hertog van Bourgondië, de regtmatige erfgenaam van den Franschen troon. Dat hij dit regt zoude laten gelden met behoud van den Spaanschen troon, was niet twijfelachtig: dit bewijzen genoeg, de lettres patentes door zijn' grootvader hem medegegeven bij het vertrek naar Madrid; dat toonen Lodewijk's woorden bij Karel II's dood genoeg: „Mon fils, il n'y a plus de Pyrénées; le Roi d'Espagne vous a fait roi; les grands vous demandent; les peuples vous souhaitent et moi j'y consens. Songez seulement que vous êtes prince de France.” En welke andere betoekenis konde Lodewijk's later schrijven hebben: „vivez dans une grande union avec la France: rien n'étant si bon pour nos deux puissances que cette union à laquelle rien ne pourra résister” ? ¹⁾ In dit geloof begon Lodewijk XIV ²⁾, ondersteund door de Keurvorsten van Beijeren en Keulen, den Hertog van Brunswijk-Wolfenbützel en den Hertog van Saxon-Gotha, den oorlog tegen den Keizer en de Zeemogendheden, die zich met den Koning van Denemarken, den Keurvorst van Brandenburg, ³⁾ den Hertog van Sa-

1) VOLTAIRE, *Siècle de Louis XIV*, T. III. p. 118. DE LAMBERTY, *Mémoires*, (Ed. la Haye, 1731), T. I. p. 235.

2) Den naam van Philips V kunnen wij gerust weglaten. Lodewijk toch was, zooals hij het zelf uitdrukte, door de Spanjaarden tot eersten Minister van zijn' kleinzoon aangesteld, en in Frankrijk was hij Koning en Minister tevens.

3) De Keurvorst van Brandenburg, wiens hulp zeer gewenscht werd,

voye ¹⁾ en den Koning van Portugal verbonden hadden. We zullen ons niet ophouden met den loop van dien oorlog na te gaan; slechts de vredesonderhandelingen, die weldra uit dien ongelijken strijd ²⁾ volgden, hebben wij achtereenvolgens te bespreken.

maakte van die gelegenheid gebruik om aanzienlijke voordeelen te bedingen: 1° dat hij als Koning van Pruissen zoude erkend worden, hetgeen bewilligd werd; 2° dat hem de geldelijke vorderingen welke hij op Spanje had, zonden verzekerd worden; 3° dat hem een deel van het Opperkwartier van Gelre, zoude gegeven worden; 4° eenige koloniën in America. Hoewel niet alles kon worden toegestaan, heeft Pruissen zich door den Spaanschen successie-oorlog tot eene hoogte verheven, welke het later zulk eene aanzienlijke plaats in het Staten-systeem van Europa heeft doen bekleeden. Het hof van Weenen bedacht niet, welken geduchten mededinger het zich hierdoor in het Duitsche Rijk verwekte; alleen Prins Eugenius zoude gezegd hebben, dat de Keizer de Ministers had moeten laten ophangen, die hem zulk een' trouweloozen raad gegeven hadden.

Zie: *Guillaume III défenseur et soutien de l'indépendance de l'Europe contre la puissance de Louis XIV par le baron SIRTEMA DE GROVESTINS. Par. 1850. p. 93. 94.*

1) Victor Amedeus dacht meer aan de vergrooting zijner Staten dan aan de bloedverwantschap, die hem met den Koning van Spanje en Lodewijk verbond. Het gevolg door Philips' vrouw medegenomen werd teruggezonden, uit vrees dat het kabinet van Turin daardoor invloed op de Spaansche zaken zoude uitoefenen. Lodewijk had hem den ruil van Savoye tegen Milaan voorgesteld: dit werd aangenomen. Maar weldra trok Lodewijk die belofte in, 't geen Victor deed zeggen: „les bonnes volontés ne sont pas longues chez vous,” en hij veranderde van partij.

Louis XIV, la cour et le Régent par ANQUETIL, II. 67.

„I vincoli di parentado, le ragioni del giusto, tutto fu muto per quel Duca dal lato de' suoi vicini. Sola a retribuirlo degnamente sorse l'equità dell' Inghilterra; equità illuminata e sagace, perchè nell' assiecurare a lui il premio sperato mirava all' equilibrio Europeo, a quel equilibrio che dovrebbe essere sempre vincolo di pace, pegno di progresso, produttore di forze vive e feconde.”

SCLOPIS, I, I p. 24.

2) „Louis XIV eut contre lui les troupes anglaises, impéiales, hollan-

Indien wij met stilzwijgen de vredesvoorstellen voorbijgaan, welke reeds in 1704 door den Keurvorst van Beieren gedaan werden, toen zijne staten in gevaar geraakt waren, doch ook kort daarop weder afgebroken, toen de krijgskans zich meer ten zijnen gunste begon te keeren, en evenzoo de in 1705 door Lodewijk XIV begonnen onderhandelingen ¹⁾, dan komen hier het eerst in aanmerking de voorstellen door den Keurvorst van Beieren in 1706 zonder medeweten, naar 't schijnt, van Frankrijk aan de Zeemogendheden gedaan.

Hij liet nl. dat deel van de Zuidelijke Nederlanden, hetwelk nog in zijn bezit was, aanbieden, mits hij wederkeerig in het bezit zijner staten, waaruit hij verdreven was, hersteld werd, of hem het bestuur der Nederlanden werd gegeven tot dat dit zoude kunnen geschieden. Dit voorstel, dat naar 't schijnt ter goeder trouw gedaan

daises, savoyardes, portugaises, danoises, prussiennes, lorraines, à la tête desquelles se trouvaient les deux plus grands généraux du temps. — La coalition de tant de peuples était dirigée avec une habilité supérieure et un ensemble admirable par le triumvirat du Grand-Pensionnaire Heinsius, de Marlborough et du Prince Eugène. Elle avait tout ce qui manquait à Louis XIV, le nombre pour l'alimenter, l'argent pour la mouvoir, la prévoyance pour la conduire et le génie militaire pour la faire triompher." MIGNET, *Négoc. relat. à la succ. d'Espagne*. Introduction p. LXXXIX.

1) SMOLLETT, X. 22. *Corresp. diplom. et milit. du Duc de Marlborough, du Grand-Pensionnaire Heinsius et du Trésorier-Général des Prov.-Unies Jac. Hop*, publiées par G. G. VREDE, Amst. 1850. p. 225.

„On prétend, que dès l'année 1705 le président Rouillé, chargé des affaires du roi auprès de l'électeur de Bavière, s'était travesti en secrétaire du fameux médecin Helvétius et rendu en Hollande, qu'il y entama une négociation avec le grand-pensionnaire: qu'il répandit des soupçons contre la puissance prépondérante de la maison d'Autriche, et fit de vains efforts pour gagner les Hollandais, malgré les offres avantageuses qu'il leur fit." (LAMBERTY, *Mémoires*, III. 551. Cf. *Mémoires du Maréchal de Berwick*, T. II. p. 356).

werd, was niet verwerpelijk, en van onzen kant zoude men hieraan gaarne gehoor gegeven hebben, daar hiermede het groote oogmerk van den oorlog voor de Republiek bereikt werd. Het strookte echter zoo weinig met de heerschzuchtige plannen van Marlborough, dat onze Staten daarvan moesten afzien. Deze toch hoopte het Gouverneurschap der Zuidelijke Nederlanden voor zich te zullen verkrijgen, en had daartoe bij den Keizer aanzoek gedaan.

Toen hem echter korten tijd daarna de Landvoogdij namens Karel III werd aangeboden, en hij hiervan mededeeling aan onze Staten deed, verzetten deze en vooral Heinsius zich hiertegen zoo sterk, dat hij zich, hoe noode ook, verplicht zag het aanbod af te slaan. Indien men onzen Gedeputeerde-te-velde Sicco van Goslinga¹⁾ gelooven mag, was aan deze gebeurtenis Marlborough's vaak weinig krachtige wijze van den oorlog in de Zuidelijke Nederlanden te voeren, toe te schrijven.

Hoe dit zij, met zekerheid mag men aannemen, dat Marlborough alles deed, wat den vrede konde doen verschuiven, ofschoon hij tegenover Heinsius den schijn van het tegendeel aannam.²⁾

1) Zie zijne *Mémoires relatifs à la guerre de succession de 1706—1709 et 1711*, uitgegeven door H. A. KWERTSZ en G. H. M. DELPRAT. *Leeuw.* 1857. p. 6 e. v.

Dat hem het gemis van de Landvoogdij diep grieft, bewijzen de brieven, bij VREDE, l. l. xxxvii—xl, 28 Junij—10 Julij 1706.

2) Zoo schrijft hij van de campagne van 1706: „which with the blessing of God I think may be such a one as may make France glad of a reasonable Peace this next winter.” (31 Mei. VREDE, l. l. xxvi). Evenzoo 28 Junij aan denzelfden: „If we cou'd by any means prevaile with the Venetians to declare for the Allyes, we might then hope for good success in Italia, which wou'd put a finishing strook to the war” (Ib. p. 44 sniv.)

Weldra werden van de zijde van Frankrijk nieuwe pogingen aangewend om vrede te verkrijgen. Nadat Lodewijk eerst te vergeefs de bemiddeling van den Paus had ingeroepen ¹⁾, en daarna door den Keurvorst van Beijeren eene bijeenkomst had laten voorstellen met de Zeemogendheden, welke geweigerd werd, omdat niets bepaalds als grondslag van onderhandeling was voorgesteld ²⁾, liet Lodewijk, na den voor hem zoo noodlottigen slag bij Ramillies, het volgende aanbod doen: Spanje en Indië aan Karel, België aan de Republiek met magt om er ten behoeve van Oostenrijk over te beschikken; Napels, Sicilië en Milaan aan Philips ³⁾. Tegen zoodanige schikking waren de Staten-Generaal niet, en Buys en Heinsius hadden reeds vroeger een ontwerp naar Londen gezonden, waarbij aan Philips Spanje, aan Karel Napels, Sicilië, Milaan en de Zuidelijke Nederlanden gegeven worden. Maar even als toen door Godolphin geantwoord was, dat een vrede, waarbij Spanje aan Philips V bleef, nooit kon worden aangenomen, evenzo verklaarde zich nu Marlborough tegen het aanbod, terwijl Oostenrijk, nog altijd hopende de geheele Spaansche Monarchie te krijgen, en aangemoedigd door de behaalde voordeelen, er zich evenzeer tegen verklaarde. Onzen Raadpensionaris wordt onregt aangedaan door ANCILLON ⁴⁾

En 23 Sept.: „you must lose no time in beginning a treaty with the house of Austria for your security and Barrier, so that that matter might be settled before any treaty with France be begun, for otherways they will endeavour to disturb it.” (VREDE, I. I. p. 128).

1) SMOLLETT, X. 87.

2) LAMBERTY, IV. 301.

3) Zie den Brief van Heinsius aan Marlborough hierover van 27 Julij en dien van 3 Aug. 1706, bij VREDE, I. I. XLVII, LIV.

4) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 474, 475.

als hij zegt, „des flots de sang coulèrent, puisqu' Eugène vouloit de la gloire, Marlborough de l'argent et Heinsius du crédit.” Heinsius was wel niet ongevoelig voor de eer, als lid van het driemanschap te worden aangemerkt, dat zulk eene groote rol in de staatkunde van Europa speelde; hij had ook wel reden om niet vriendschappelijk gezind te zijn jegens de Fransche Ministers ¹⁾, en hij deed mogelijk wel eens iets, wat hij zonder de vleijende taal van Marlborough welligt niet gedaan zoude hebben, maar in dezen was het niet zijne schuld, dat de oorlog hervat werd. Dit is veeleer toe te schrijven aan het beginsel dat onze Republiek wat al te sterk huldigde, om stipt volgens de Tractaten te handelen. Hoe loffelijk eene eerlijke staatkunde zijn moge, zij wordt nadeelig, zoodra men te doen heeft met bondgenooten, die er geene gewetenszaak van maken, slechts goede trouw in acht te nemen, zoolang het eigenbelang er mede strookt. Dat de Keizer zijne verbindtenissen niet nakwam, wist men reeds bij ondervinding; waar Engeland en de Republiek meer troepen op de been bragten, dan zij verplicht waren, daar kwam Oostenrijk gedurig te kort in zijne verplichtingen. ²⁾ Van de ontrouw der

1) De Secretaris van Staat Louvois had hem eens als gezant van Willem III gedreigd in de Bastille te doen werpen. TORCY, III. 2.

2) „De nieuwe manschappen voor 's Keizers eigene troepen, die hij zelf aanvult uit zijne erfstaten, worden naar Hongarije of naar Italie gezonden, hoezeer de corpsen, waartoe zij behooren, hier zijn, zoodat van de regimenten van het Keizerlijke voetvolk, die uit 2500 man ieder moeten bestaan, het sterkste, het regiment van Prins Lodewijk, er geen 1500 telt en van de andere regimenten zijn er weinig of geen die 1000 man sterk zijn, en toch meestal komen zij bij alle opgaven als geheel volledig voor.”

Brief van Cardonnel, Marlborough's secretaris, uit Rastadt 22 Mei 1705, door Generaal KNOOP medegedeeld in *de Gids*, 1865 Sept., pag. 409.

Engelsche Staatslieden zoude men later eerst een sprekend bewijs ondervinden bij het sluiten van den vrede: zij achtten zich niet gebonden door het artikel, dat onze Staten weêrhieldd zich aan het bondgenootschap te onttrekken en eenen afzonderlijken vrede te sluiten. Of niet de vrees de Republiek genoopt heeft om den oorlog voorttezetten, ofschoon het doel van den oorlog bereikt was, willen we niet beslissen. Doch dit is zeker, dat men trachtte te geraken tot „een vrede, niet bestaende enckelijck in Tractaten, of dependerende van der Vyanden uytleggingh en sinlijckheyt, gelijk meerendeels de voorgaende zyn geweest, en daerom oock t'elkens door haer soo lichtveerdelijck zyn verbroken, maer in realiteyten, en een soodanigo, die door het eloignement van de Fransche mogentheytt van de Frontieren van den Staet, en etablissement van een goede en secure Barrière, bevestight, en bekrachtight met een gemeene garantie van de hooge Geallieerdens, voor veel jaren, duursaem sal mogen zyn.”¹⁾

Hoe zeer men hier te lande ook naar vrede verlangde,²⁾ werd dus de oorlog weder voortgezet en

1) G. P. v. 30 Oct. 1706, p. 9.

2) „In 's Hage zegt men openlijk, dat Frankrijk nu geworden is wat het zijn moet en dat verder krijgvoeren Engeland grooter zou maken, dan wenschelijk is. Ik vrees, dat onze beste bondgenooten zeer sterke geneigdhed hebben tot vrede, en dat zij ons met den Keizer in twist zullen willen brengen, om een voorweudsel tot sluiting te hebben.” Zoo schrijft Marlborough 30 Aug. 1706; en 16 Sept: „de Hollanders zijn geresolveerd vrede te hebben, zijnde zeer vertoornd op den Keizer en najverig op ons.” (GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 475 uit COKE). Op Godolphin's voorstel om onze landgenooten eene bedreiging te zenden, antwoordt Marlborough: „de uitgaven der Hollanders zijn reeds zoo groot, dat al hadden zij den wil, ik vrees dat zij de magt tot krachtige doorzetting van den oorlog niet hebben.”

Aangaande Marlborough's houding in dezen schrijft d'Avaux aan Henne-

hoewel niet met dien goeden uitslag, welken men zoude hebben kunnen verkrijgen, ¹⁾ bleef toch het voordeel aan de zijde onzer bondgenooten.

Allongs deed zich het verlangen naar vrede in de Republiek sterker gevoelen en luider werd de stem, die zich tegen de volharding in den oorlog verklaarde.

Ten bewijze kan de handelwijze van Amsterdam strekken, hetwelk volgens Marlborough's getuigenis „zich steeds boven anderen volijverig betoond heeft:” de burgemeesters dier stad drongen in 1708 ernstig op vrede aan, te meer daar de geruchten uit Engeland deden vreezen, dat de Koningin van partij veranderen zoude. „Zij gelooven” schrijft Marlborough, „dat er genoeg voor den vrede gedaan is, en ik vrees zij zullen niet gewillig toestemmen dat hun leger in Frankrijk geleid wordt.” ²⁾

Het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat Lodewijk XIV, in het begin van Jan. 1709 zich weder ge-

quin (VREDE, l. l. 177) op 8 Nov. „Monsieur de Chamillart et moy sommes tous deux d'avis que le Duc de Marlborough ne souhaite point que la paix se conclue, et que néanmoins si elle se fait malgré luy, il en ait tout l'honneur et l'avantage.”

1) Men heeft gewoonlijk de onvoldoende veldtogten in de Zuidelijke Nederlanden, waar vooral in 1707 bijna niets verrigt werd, aan de besluiteloosheid onzer Gedeputeerden-te-velde geweten. Als men echter van Goslinga (*Mémoires* p. 38 e. v. p. 67, 101) gelooven mag, lag de schuld aan Marlborough, die uit wrok over het niet verkregen Gouverneurschap, verscheidene schoone gelegenheden tot het behalen van aanzienlijke voordeelen liet voorbijgaan en blijkens de *Mémoires* van Berwick met dezen in geheime verstandhouding stond. Lodewijk XIV liet hem voorts door Torcy aanbieden, zoo hij Napels en Sicilië of Milaan aan zijn' kleinzoon bezorgde 2.000.000 liv.; voor Duinkerken of Straatsburg eveneens 2.000.000; voor Napels en Duinkerken of Napels en Straatsburg 3.000.000 enz. Zie Torcy, *Mém.* p. 631.

Zie ook over den veldtogt van 1705 de reeds aangehaalde verhandeling van Gen. KNOOP. (*Gids*, Sept. 1865, p. 402).

2) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 478 e. v.

noodzaakt ziende om den vrede te vragen, zich bij de Republiek aanmeldde, in de hoop van daar de krachtigste medewerking te zullen ondervinden, of althans deze van de bondgenooten af te trekken.¹⁾

Het voorstel van Frankrijk was gelijkloidend met het laatstvoorgaande, behalve dat Milaan van Philips' aandeel zou worden afgenomen. Lodewijk had zich echter in zoo verre in de Republiek bedrogen, dat men niet zoo gemakkelijk tot den vrede konde komen als hij verwacht had; want hoe meer hij toestond, des te hooger klommen de eischen van Buys en van der Dussen, zoowel als van de andere Bondgenooten. Dit maakte dat de Torcy de eischen op papier verzocht, om te weten waaraan men zich te houden zoude hebben. Dit werden de preliminairen, welker korte inhoud was: aan Karel Spanje, de Indien, Napels en Sicilië; Koningin Anna en de Protestantsche erfopvolging in Engeland erkend; voor de Republiek eene behoorlijke Barrière en handelsvoordeelen; en de Keizer en het Duitsche Rijk hersteld op den voet van den Munsterschen vrede.

Men mag met reden betwijfelen of hier niet meer vernedering van Frankrijk beoogd, dan aan het evenwigt van Europa gedacht werd.²⁾ De hooghartige toon door Buys en van der Dussen aangeslagen, die de Polignac deed zeggen: „Messieurs! vous parlez bien comme des gens qui ne sont pas accoutumés à vaincre,” heeft zeker niet veel goed aan de onderhandelingen gedaan. Onze

1) DE TORCY, *Mém.* T. I. p. 113; MABLY, *l.l.* T. II. p. 239.

2) Lodewijk XIV, zegt SMOLLETT: „flattered himself that the allies would not so far deviate from their proposed aim of establishing a balance of power, as to throw such an enormous weight into the scale of the house of Austria.” (X. p. 155).

Staten hadden dan ook liever gezien dat Anjou door het bezit van Napels en Sicilië werd schadeloos gesteld en dat op den voet van het Deelings-tractaat gehandeld werd.

Hoe hard de gestelde voorwaarden voor Lodewijk XIV ook waren, zoude hij ze onderteevend hebben, ware hem niet tevens de verpligting daarbij opgelegd zelf behulpzaam te zijn om Philips uit Spanje te verdrijven (art. 4) en bepaald, dat het vervullen van alle gestelde voorwaarden slechts eenen wapenstilstand zoude ten gevolge hebben, tot dat de vrede zoude getroffen zijn (art. 37). Dit deed hem in volle raadsvergadering uitroepen: „Guerre pour guerre, j'aime encore mieux la faire à mes ennemis, qu'à mes enfans.”¹⁾

De onderhandelingen werden nogmaals afgebroken en nog eenmaal ging Lodewijk de krijgskans wagen, ofschoon de noodige gelden slechts te vinden waren, door over de inkomsten van volgende jaren tot en met het jaar 1717 te beschikken.²⁾ Maar ook ditmaal waren

1) DU HAMEL, l.l. II. p. 171.

2) Zie *Système des finances sous la minorité de Louis XV.* T. V. p. 10; de uitgaven voor 1709 bedroegen 199.140.926 liv. — Wat het leger betreft bevat de G. P. v. 17 Nov. 1710, p. 17 het volgende: Met het begin van het jaar 1710 had Frankrijk „hare Frontieren na de zyde van Italië en van den Rijn, beschermt; in Spaigne by 't openen der Campagne, nevens de Troupes van den Hertogh van Anjou de superioriteyt gehad in manschap; en in de Nederlanden een seer groot Leger en veellicht grooter als oyt te vooren. Wat aembelanght de manschap, deselve werdt gevonden, (buyten en behalven de vreemde, als Switsers, Duytschen, en andere; die ynt Landtzaaten van yeders Natie moesten werden gesuppleert) eerstelyck, by uytgeschrijvinge over alle de Parochien van het Rijk, die meer als vyf en twintigh duysent zynde, door de leverantie yeder van een man, jaerlycks, gewoon zyn ruym de helfte der vereyichte Recrutes op te brengen; en voorts by wervinge, de resterende daer toe geen stof ontbreekt, insonderheydt door het verval der Handtwerken, mitsgaders van veel andere

Frankrijk's wapenen ongelukkig; de slag bij Malplaquet, de bloedigste van den geheelen oorlog, werd door Lodewijk verloren; de ellende en armoede binnen 's lands steeg bovendien door mislukking van het gewas, hongersnood (*pain de disette*) en pest, in den winter van 1709—10, tot zulk eene hoogte, ¹⁾ dat vrede *moest* gemaakt worden, tot welken prijs ook.

Te vergeefs trachtte Lodewijk van de in het vorige jaar gestelde preliminairen af te wijken. Men stelde deze weder als *conditio sine qua non*, maar bepaalde nu, dat de verdrijving van Philips uit Spanje alleen door hem zoude geschieden. Te vergeefs bood de Koning aan twee der beste vestingen in de Nederlanden in pand te geven, ter verzekering, dat hij zijn' kleinzoon niet zoude ondersteunen, te vergeefs bood hij daarenboven een miljoen livres per maand aan, om de bondgenooten behulpzaam te zijn. Men bleef bij het beweren, dat deze voorwaarde „de toetse van sinceriteit van het gansche werk” was. ²⁾

Konsten en Ambachten, die in tyde van opulentie en voorspoedt, gewoon zyn, te floreren, en andersints vervallen: Soo dat een groot getal van Menschen genoodtsaecht werdt, hoe geringh oock in Vrankrijk mogen zyn de Soldyen der Militie, sich in den dienst te begeven, en gevolgelyck oock gelooft magh werden, dat de armoede, aen die Kroon, geen manschap sal doen outbreken. En 't onderhoudt van dien . . . schijnt aen alle andere te werden voorgesteld.”

1) „La misère était devenue telle surtout à la fin de l'hiver et l'affreuse disette de 1709, que les peuples n'avaient pas la force de se révolter. *Revue des deux Mondes*, 1865, p. 1020.

2) Toen schreef Lodewijk een' brief aan de Gouverneurs der Provinciën van Frankrijk van den volgenden inhoud: „Plus j'ai témoigné de facilité et d'envie de dissiper les ombrages que mes ennemis affectent de conserver de ma personne et de mes desseins, plus ils ont multiplié leurs prétentions, en sorte qu'ajoutant par degrés de nouvelles demandes aux

Zeer verschillend zijn de meeningen over deze preliminairen van 1709 en 1710, terwijl Mably zegt: „Il n'est pas nécessaire d'être Français, il suffit seulement d'être homme, pour être indigné de cette politique atroce,” wordt door anderen de voorzigtige staatkunde geroemd, in dezen door de bondgenooten gevolgd. ¹⁾

Indien wij onze meening moeten uitspreken, verklaren

premières ils m'ont également fait voir, que leur intention était seulement d'accroître aux dépens de ma Couronne les Etats voisins de la France et de s'ouvrir des voies faciles, pour pénétrer dans l'intérieur de mon Royaume, toutes les fois, qu'il conviendrait à leurs intérêts de commencer une nouvelle guerre. Celle que je soutiens et que je voulais finir ne serait pas même cessée, quand j'aurais consenti aux propositions qu'ils m'ont faites, car ils fixoient à deux mois le temps où je devois, de ma part, exécuter le Traité; et pendant cet intervalle, ils prétendaient m'obliger à livrer les Places qu'ils me demandoient dans les Pays-Bas et dans l'Alsace, et à raser celles dont ils demandoient la démolition. Ils refusoient de prendre de leur côté d'autre engagement, que de faire cesser tous actes d'hostilité jusqu'au premier du mois d'Août, se réservant la liberté d'agir alors par la voie des armes, si le Roi d'Espagne, mon petit-fils, persistait dans la résolution de défendre la Couronne que Dieu lui a donnée, et de périr plutôt que d'abandonner des peuples fidèles, qui depuis neuf ans, le reconnoissent pour leur Roi légitime. Une telle suspension, plus dangereuse que la guerre éloignoit la paix, plutôt que d'en avancer la conclusion; car il étoit non-seulement nécessaire de continuer la même dépense pour l'entretien de nos armées, mais le terme de la suspension d'armes expiré, nos ennemis m'auroient attaqué avec les nouveaux avantages, qu'ils auroient tirés des Places où je les aurois moi-même introduits, en même temps que j'aurois démoli celles, qui servoient de remparts à quelques unes de nos Provinces frontières. Je passe sous silence les insinuations qu'ils m'ont faites de joindre mes forces à celle de la ligue et de contraindre mon petit-fils, à descendre du Trône, s'il ne consentoit pas volontairement à vivre désormais sans Etats, et à se réduire à la simple condition d'un particulier.” (MABLY *Droit public de l'Europe* T. II 240 c. v. LAMBERTY *Mém.* V 299.)

1) Tegen beide artikelen (4 en 37) waren o. a. Sizzo van Goslinga en Prins Eugenius. (GOSLINGA, *Mémoires*, p. 98 e. v.)

wij ons bepaaldelijk tegen het gedrag der bondgenooten. Wat het wreede der voorwaarde aangaat, dit kan weinig in aanmerking komen, indien inderdaad de staatkunde het vorderde, om zich te beveiligen tegen de arglist van een' vijand. Philips was altijd als een ondergeschikt persoon beschouwd, die geheel van den wil zijns grootvaders afhing, en men meende dus welligt, dat hij ook in dezen blindelings den wil van Lodewijk volgen zoude. Wil men hiertegen Philip's protest aanvoeren, bij de laatste onderhandeling ingediend, om verzet aan te teekenen tegen 't geen ten zijnen nadeele zoude mogen besloten worden ¹⁾, zoo zullen wij voor een oogenblik aannemen, dat Philips geen genoegen met die besluiten zoude nemen. Men won dan echter nog dit bij den vrede, dat men een' geduchten vijand (Frankrijk) minder te bestrijden had.

Maar, beweert men, dan had Frankrijk tijd zijne krachten te herstellen, terwijl de bondgenooten zich verzwakten door den oorlog. Wij meenen te mogen betwijfelen of in twee maanden tijds, die Lodewijk slechts gegund werden om vestingen te sloopen en zijn kleinzoon te verjagen, Frankrijk zoo gevaarlijk zoude kunnen worden. Men wijst dan op de hulp, die Lodewijk in het geheim aan Spanje zoude verleenen. Dit kon niet zoo ligt geheim blijven, indien die hulp van eenige beteekenis was. En eindelijk wat het sterkst bewijs der tegenpartij is, de oorlog met Spanje in die bergachtige streken zoude ongelooflijk moeilijk zijn. Dit is zeker waar en men zoude er de opmerking van MACAULAY kunnen bijvoegen, dat een oorlog met de Spanjaarden het moeije-

1) SMOLLETT, X. 163.

lijkt wordt, als men de legers overwonnen heeft, omdat dan ieder Spanjaard een soldaat wordt, strijdende voor zijn vaderland. ¹⁾

Wij stellen echter hier een alternatief tegenover: of het was mogelijk Philips in twee maanden tijds Spanje te doen ontruimen, of het was onmogelijk. Was het mogelijk voor Lodewijk, des te meer voor de zooveel magtiger bondgenooten. Zoo niet, dan stelde men eene voorwaarde, die niet vervuld konde worden, en Lodewijk had gelijk een' dergelijken schijnvrede niet aan te nemen. ²⁾

§ 3.

Frankrijk was alzoo tot het uiterste gebragt en zoude ten laatste hebben moeten bewilligen in alle door de bondgenooten te stellen voorwaarden, indien niet twee gebeurtenissen tusschen beide waren gekomen, om het van zijn' ondergang te redden, en een' geheel ommekeer in de onderhandelingen te weeg te brengen.

De eerste was, dat Koningin Anna in Aug. 1710 ten gevolge van op zich zelf weinig beduidende omstandigheden aan haar reeds lang opgevat plan gevolg gaf, om de partij der Whigs vaarwel te zeggen en tot die der Tories over te gaan. De ongenade der tot dus verre zoo invloedrijke personen als Lady Marlborough, Sunderland en Godolphin was het onmiddelijk gevolg hiervan; maar wat erger was voor de gemeene zaak, de heftigheid door beide partijen tegen elkander betoond, deed de eene afkeu-

1) *Crit. a. Hist. Essays*, II. p. 156 (Tauchn. ed.)

2) Van tegenovergestelde meening zijn o. a. GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 458 en Prof. TYDEMAN in zijne *Ophelderingen en Bijvoegselen* op de *Geschied. des Vaderl.* van BILDERDIJK, XI. 217.

ren al wat de andere verrigt had. De Whigs hadden oorlog gevoerd, derhalve waren de Tories tot vrede gezind.

De tweede gebeurtenis, waarvan wij gewag maakten, was de dood van Joseph I (17 april 1711), waardoor diens broeder tot den keizerstroon geroepen werd. Hiermede verviel een groot gedeelte van het doel, waarmede de oorlog begonnen was, want zoo Karel verkreeg, wat de bondgenooten hem hadden toegedacht, zoude Oostenrijk een overwigt in het statenstelsel van Europa verkrijgen.

Hoe deze zaken ten voordeele van Frankrijk moesten strekken, valt ligt in het oog. Maar de trouweloze handelwijze van het nieuwe Engelsche Ministerie zoude dit nog veel meer het geval doen zijn, dan Lodewijk XIV zich had durven voorstellen. Weldra toch (11 April 1711) werd hij aangezocht om vrede te sluiten zonder medeweten der overige bondgenooten. ¹⁾ Wel werd er van gesproken om te 's Hage, in vereeniging met onze Staten, de onderhandelingen te doen plaats hebben, maar hiertegen verzette zich de Engelsche Regering, uit vrees, zooals het heette, voor den invloed van den Raadpensionaris, die steeds van gelijke staatkunde als Marlborough en Prins Eugenius de plannen zoude dwarsboomen: maar inderdaad omdat Engeland ten koste zijner bondgenooten voordeelige voorwaarden wilde bedingen. Den ^{27 September}_{8 October} 1711 toch werd er tusschen Frank-

1) Bijzonderheden dienaangaande komen voor in *Raport van de geheyme committee aangesteld door ordre van 't Laagerhuys om verscheyde boeken en papieren, betreffende de laatste onderhandelingen van de Vrede en Commerce aan het Huys voorgelegd, te examineren...* Gedaan den 9den Junij O. S. 1715... door Robert Walpole... Uit het Engelsch vertaald door Wm. Sewel en anderen. Amst. [1715].

rijk en Engeland een dubbel Tractaat van Preliminairen gesloten, waarvan het eene deel uitsluitend ten voordeele van Engeland strekte en inhiel: *a.* erkenning van Anna als Koningin en goedkeuring der erfopvolging in het Huis van Hannover; *b.* het sluiten van een nieuw handelstractaat; *c.* slechting van de haven en de vestingwerken van Duinkerken tegen schadeloosstelling; *d.* Gibraltar en Port-Mahon, welke door Engeland in vereeniging met de Republiek genomen waren, en waarop deze volgens de alliantie van 1701 evenzeer regt hadden, kreeg Engeland alleen; *e.* een assiento-contract ¹⁾ voor 30 jaren, zooals Frankrijk het had door een tractaat met Spanje; *f.* Het eiland Terre-Neuve, de baai en straat van Hudson, Acadia en het eiland St. Christophe. ²⁾

Het tweede deel, dat tot grondslag voor de vredesonderhandelingen met de bondgenooten moest strekken, bepaalde alleen: *a.* dat billijke maatregelen zouden genomen worden om te voorkomen, dat de Spaansche en Fransche kroon op één hoofd vereenigd werden; *b.* dat eene redelijke voldoening zoude gegeven worden aan al de in den oorlog betrokkene Mogendheden; *c.* dat de Koning van Frankrijk aan de Republiek eenige, later te noemen, plaatsen tot eene Barrière zoude geven;

1) Dit was de vergunning om aan de Spaansche kolonien in America op zeer voordeelige voorwaarden een zeker aantal negers uit Africa te leveren.

2) Hoe voordeelig deze laatste bepaling voor Engeland was, blijkt uit eene brochure getiteld: *Tractaat tusschen hare Britt. Maj. en de ... Staten Generaal ... met eenige aantekeningen*, waarin op p. 186, gezegd wordt „dat wel over de vier millioen 's jaarlijks uit den Terre-neufschten handel kan getrokken worden.” Hier worden ponden Sterling bedoeld, want de schrijver merkt op, dat dus binnen 10 jaar dit eiland meer zou hebben opgebracht, dan de gheele oorlog aan Engeland gekost had.

d. dat aan het Duitsche Rijk en het Huis van Oostenrijk eene zekere Barrière zoude worden verzekerd. ¹⁾

De oorlog bleef intusschen voortduren, maar slechts om dien ten voordeele van Frankrijk te doen strekken. Marlborough nl. werd in November naar Londen geroepen en in zijne plaats Ormond benoemd, die bevel had geen' slag tegen den vijand te leveren en werkeloos te blijven, waardoor de legers van den Keizer en de Republiek in het jaar 1712 eene gevoelige nederlaag leden, hetgeen den overmoed van Frankrijk tegenover ons slechts aanwakkeren kon.

Te vergeefs hadden Prins Eugenius en Buys bij Koningin Anna aangedrongen tot het nemen van andere maatregelen in het belang der gemeene zaak. De preliminairen bleven vastgesteld en een Congres zoude gehouden worden. Hoe weinig zij ook aan de bondgenooten bevielen, tegenstand konde niet baten en dus werd 12 Jan. 1712 Utrecht tot plaats van onderhandeling aangewezen. Wel wisten onze Staten, dat zij door het Engelsche Ministerie bedrogen werden, maar het was niet raadzaam dit te toonen. Alles werd dus lijdelijk aangezien, en hoe gering thans de rol bij de aanstaande onderhandelingen zouden zijn, geven de woorden van den Franschen gevolmagtigde de Polignac op ondubbeldzinnige wijze te kennen, toen onze gezanten denzelfden toon als te Geertruidenberg wilden aanslaan: „Messieurs les circonstances sont changées: il faut changer de ton. Nous traiterons chez vous, de vous, et sans vous.” ²⁾

Reeds terstond bleek het uit de wijze, waarop de onderhandelingen gevoerd zouden worden, dat Engeland geheel

1) KOCH, *Abrégé de l'hist. des traités de paix*, I. p. 293 e. v.

2) DUCLOS, *Mém. secrets sur le règne de Louis XIV.* (5e ed.) I. 75.

op de hand van Frankrijk was. Iedere Mogenheid nl. zoude afzonderlijk hare eischen indienen en met Frankrijk onderhandelen. Schriftelijke behandeling werd verworpen en alles zoude mondeling worden voorgedragen. Weldra echter deed zich tusschen Engeland en Frankrijk, wier eensgezindheid alles zoo ten nadeele der bondgenooten deed strekken, een verschil op. De Hertog van Bourgondië nl. en zijn oudste zoon de Hertog van Bretagne, kwamen te overlijden, en dus bleef als eenige afstammeling in de regte linie, nog de jongere zoon van den Hertog van Bourgondië, later Lodewijk XV, destijds een kind van 2 jaar, over. Om deze reden verlangde Engeland, dat alvorens verder te gaan, Philips V aan den Hertog van Berry zijne aanspraken op den Franschen troon zoude afstaan. Lodewijk XIV beweerde, dat zoo iets, als strijdig met de Grondwetten, ongeldig zoude zijn; maar Engeland antwoordde, dat een Prins zeker afstand kon doen van zijne regten ten behoeve van een' ander, die dan naar regt en billijkheid door de Mogendheden zoude ondersteund worden. Intusschen werd aan Philips de keus gegeven om òf met behoud van Spanje en de Indiën, van zijne regten op Frankrijk af te zien, òf de beide Siciliën, de Staten van den Hertog van Savoye, Montferrat en Mantua te krijgen en afstand van Spanje en de Indiën te doen, ten behoeve van den Hertog van Savoye. In dit laatste geval, zouden die Staten eene aanzienlijke vermeerdering der magt van Frankrijk uitmaken, zoo Philips tot den troon geraakte, doch dan moest het Koninkrijk der beide Siciliën aan het Huis van Oostenrijk worden afgestaan. Geen wonder, dat Lodewijk XIV bij zijnen kleinzoon alle mogelijke moeite aanwendde, om hem tot de keuze van het laatstgenoemde

aanbod over te halen. Doch Philips was hiertoe niet te bewegen, en den 5 Nov. 1712 deed hij in eene vergadering der Cortes plegtig afstand van zijne regten op den Franschen troon voor zich en zijne nakomelingen, terwijl wederkeerig de Hertogen van Berry en van Orleans afstand van hunne aanspraken op den Spaanschen troon deden (17 Maart 1713). Philips' geslacht was intusschen op den Spaanschen troon erfelijk verklaard en bepaald, dat bij gebreke van afstammelingen de Hertog van Savoye zoude opvolgen. ¹⁾

Inmiddels deed de Koningin van Engeland aanzoek om aan den Hertog van Savoye Sicilië te geven. Lodewijk XIV had hiermede gaarne den Keurvorst van Beijeren, zijn' getrouwen bondgenoot, schadeloos gesteld, doch nu verkreeg deze enkel Sardinië. De Hertog van Savoye, hoewel eerst aarzelende uit vrees voor den Keizer, besloot het hem aangeboden te aanvaarden, nadat Engeland en Frankrijk hem het rustig bezit er van gewaarborgd hadden. ²⁾

Zoowel deze maatregel, als hetgeen nopens Spanje was vastgesteld, had ten gevolge, dat de Keizer, die zijnen gevolmagtigde Sinzendorf niet eer naar Utrecht gezonden had, dan nadat hem de verzekering gegeven was, dat de preliminairen slechts algemeene ontwerpen waren, die niemand bonden, zich nu geheel aan de onderhandelingen onttrok. De eischen des Keizers waren zeer overdreven: hij verlangde dat Frankrijk hem zoude afstaan, al hetgeen het bij den vrede van Munster, Nijmegen en

1) Ibid. p. 299 e. v. DU HAMEL, l.l. II. 179 e. v.

2) De vergrooting van Savoye had ten doel een tegenwigt in Italië te vormen tegen den Keizer, die gedurende den oorlog eenige Staten aldaar tot zich getrokken had, als Mantua en het Hertogdom Mirandola.

KOCH, *Hist. des Rév.* T. I. p. 264.

Rijswijk verkregen had. Het eenige waartoe men hem nu bewegen kon, was het sluiten van een tractaat op 14 Maart 1713 tot ontruiming van Catalonië door de wederzijdsche troepen en de onzijdig verklaring van Italië, terwijl tevens een wapenstilstand te land en ter zee gesloten werd voor geheel Italië en al de eilanden in de Middellandsche Zee, de Staten van den Hertog van Savoye en de daaraan grenzende provinciën van Frankrijk.

Hierna werden de pogingen tot den algemeenen vrede weder voortgezet en den 11 April 1713 werd deze tusschen de meeste Mogendheden gesloten.

Tusschen Engeland en Frankrijk en Spanje werden de preliminairen van 8 Oct. 1711 gevolgd met geringe wijziging. Aan Portugal stond Frankrijk zijne beweerde regten op eenige der Portugeesche Koloniën af.

Pruissen's regt op Neufchatel en Valangin, waarover sedert 1707 strijd bestond, en de Koningstitel van Frederik I werden erkend door Frankrijk. Bovendien verkreeg Pruisen Opper-Gelre en het Spaansch gedeelte van Gelderland in souvereiniteit en het land van Kessel, terwijl het de regten op het Prinsdom Oranje aan Frankrijk afstond.

De Hertog van Savoye werd in zijne Staten hersteld en verkreeg, zooals wij boven zagen, het Koningrijk der beide Siciliën; voorts werd hij bevestigd in hetgeen de Keizer hem afgestaan had, nl. een deel van Montferrat, dat aan den Hertog van Mantua had behoord, en Alexandria Valencia, de Lomeline en de vallei van Sessia.

Wat den vrede met onze Republiek betreft, hieromtrent moeten wij tot vroegeren tijd opklimmen, omdat de hoofdinhoud er van een zoo belangrijk punt als de Barrière was. Het gewigt der zaak noopt ons om in korte woorden het geschiedkundig overzicht weder te ge-

ven, dat de Raad van State in zijne G. P. van 30 Dec. 1715 gevlochten heeft.

De staatkundige denkbeelden aangaande de Barrière in de 17e en 18e eeuw verschilden zeer van die, welke in vroegere tijden blijken geheerscht te hebben. Immers Lodewijk XI maakte geen gebruik van de gelegenheid om de Zuidelijke Nederlanden met zijn Rijk te vereenigen, welke hem werd aangeboden in een huwelijk met de erfdochter van den laatsten Hertog uit het Huis van Bourgondië. Deze Koning verkoos het Hertogdom Bretagne en zijne opvolgers uit het Huis van Valois, de Staten van Italië boven onze landen. Eerst bij het sluiten van het Twaalfjarig Bestand; „wierd by de Regeering verstandelijk aangemerkt, dat indien de tien Provinciën van de Nederlanden, die nog aan Spanje behoorden, t'eeniger tijd, mogten vallen in handen van Vrankrijk, het lighaam van dat Rijk alsdan, soo groot, en soo welgesloten, mitsgaders soo overvloedig souw zyn van Volk en rijkdom, dat als, daar naar, de seven vereenigde Provinciën, door die Kroon, souden werden geattaqueert, de selve souden werden gebragt in 't uytterste gevaar van haren ondergang en ruine; dat evenwel het groot oogmerk van den oorlog tegen Spanje, — niet was geweest om van Heer te veranderen, maar om sig van alle overheersching te bevryden,” enz. Met die gedachten vervuld, werd het twaalfjarig bestand gesloten, om „de Spaansche Regeering in de Nederlanden, daar door, occasie te geven om adem te halen en hare vervallen kragten te herstellen: vervolgens aan Vrankrijk minder lust te verwecken, om hare Wapenen te wenden tegens de Spaansche Nederlanden: en alsoo aan dezen Staat, inder daad, een goede en suffisante Barrière,

tusschen Vrankrijk, en haar, te procurceren." Tot 1634 ging dit goed; maar toen werd door Richelieu eene verdeeling voorgesteld, waarbij een groot deel van de Zuidelijke Nederlanden aan Frankrijk zoude worden gehecht. Dit stuitte af op de vrees onzer landgenooten voor de „immediate nabuurschap" van Frankrijk (*Gallia amica, numquam vicina*); de begeerte was echter opgewekt en „de Koninginne Moeder Anna van Oostenrijk spaarde nog moeyte, nog arbeyd, nog andere middelen bysonderlijk ten tyde van de Munstersche vrede handeling, tot acquisitie van de Nederlanden: en om alsoo de cirkel van dat Rijk soodanig uyt te breyden, dat, gelijk desselfs woord was, de Stad Parys daar van mogt zyn het middenpunt." ¹⁾ Intusschen sloot Spanje vrede met onze Republiek; doch Frankrijk bleef den oorlog voortzetten, die eerst met den vrede van de Pyreneën eindigde, waarbij een groot deel van Artois, van het Luxemburgsche en vele andere plaatsen aan Frankrijk kwamen. Door dien uitslag versterkt in het inzicht van de noodzakelijkheid, dat de overgebleven landen een „middelmuur" tusschen Frankrijk en onzen Staat moesten blijven, wees men in 1663 de toen weder voorgestelde verdeeling nogmaals van de hand en besloot „de voorschreve Landen, die, toenmaals, onder voorwenden van seker regt van devolutie, wierden aangestast, te souteneren, met dien ongelukkigen uitslag niet te min, dat uit vreedelievendheid, en om verscheide andere concurrente redenen en omstandigheden van dien

1) In de G. P. 9 Nov. 1709, „om naar de Tale, toenmaals, van het Hof van Vrankryek, de Nederlanden te maken tot een Bolwerck en Parys het hert van 't koninghryek."

Zie over dit ideaal van Mazarin MIGNET, l. I. T. I. p. 178.

tijd, Douai, Doornik, Ryssel, en meer andere Plaatsen by de Vreedestractaten van Aken in den jare 1668, moesten werden gedimembreert, en aan Vrankrijk afgestaan. Men poogde wel het nog overige van die Landen, door de bekende Triple-Alliantie te garandeeren, dog met geen andere vrugt, dan dat niet lang daar na twee van de drie Garandeurs, in andere, en contrarie mesures wesende overgehaalt, de Staat, meerendeels ter oorsake van die garantie, door een schrikkelyken oorlog in den jare 1672 wierd aangetast, die de selve evenwel nog meer raadsaam oordeelde uit te staan, hoewel met het uitterste gevaar, als door het abandonnement, of partage der Nederlanden, de selve wel provisionclijk te eviteren, maar daar door, by vervolg, een sekere weg te baanen tot haar ondergang en altoosduurende subjectie." De Nijmeegsche vrede van het jaar 1678 maakte hieraan een einde: weder moesten toen eenige landen worden afgestaan, „gelijk ook nog naderhand tot weering van nieuwljks ontstane troubles, in den jare 1684, geschieden, by het toenmaals gemaakte Bestant voor twintig jaren." De vrede van Rijswijk was voordeeliger; maar deze werd al ras verbroken door den Spaanschen Successie-oorlog. Het 5e art. van de groote Alliantie in Sept. 1701 gesloten, waarborgde ons „dat de voorschreve Landen, als deselve souden zyn herwonnen, in voegen als te vooren, souden moeten dienen tot een Barrière van den Staat."

De Raad brengt vervolgens het een en ander bij om „de hatelyke illatien buiten 's Lands, by qualijk Geintentioneerde gemaakt" te wederleggen, waarbij beweerd werd, dat „de Staat door besetting van eenige Steeden en Plaatsen in de Nederlanden, in effecte gesint ware

sig meester te maken van dat gansche Land: dat aldaar soude doen invoeren allerley belastingen, en restrictive Placaaten op 't stuk van de commercie, ten voordeele van haar eigene Ingeseetenen, en de Havens van Vlaanderen en de Schelde op een égale wyse geslooten houden: en daar door alle den handel van vremde Natien met de Nederlanden afsnyden en diverteeren" enz. Deze „illatien" wederlegt de Raad door op te merken, dat de Spaansche Nederlanden door eenen 24 jarigen oorlog „in een soo lagen staat waren gebragt, dat de selve, hocwel toenmaals noch onvergelykelyk meer ryk en vermoogend, als zedert zijn geweest, nauwlyx konden voldoen, aan 't gunt tot haare nootelyke defensie wierd vereischt. Dat evenwel die gebrekkelykheid, toenmaals, noch cenigermaaten, wierd gesuppleert door sortable remises van penningen, en schikking van Volk uit Spagnen. Maar dat by vervolg van tyd, dat een en ander hebbende beginnen te manqueeren, en eindelyk in 't geheel stil te staan: . . . de Staat, om reden van eigen preservatie, genoodsaakt is geworden, tot bescherming en behoud van de selve, kragtdadelyk, hoewel ten haren grooten koste, te contribueeren, en ten dien einde ook, somwylen, de Grensen aldaar, door hare Troupes, te doen besetten." Hierin was de Staat dikwijls echter gedwarsboomd „door agteloosheid, geïnteresseerde, ja contrarie maximes, aan de interessen van den Staat, van den geenen dien het opperbewind der saaken aldaar was aanbevoelen; en die even voor den laasten oorlog self soo verr' gingen, dat ruim een derde van de Infanterie van den Staat, tot besetting als boven geëmployeert, op een dag, en genoegsaam op een en de selve uure, wierd vastgehouden." Hierom was reeds in 1667 er op aangedrongen, om eenige der

voornaamste steden aldaar in pand te hebben, hetgeen ook zoude geschied zijn, „indien sulx niet door nabuurige, en ongegronde jalousie, was wederhouden. En om de selve redenen is 't, dat de Staat, in dese laatste tyden, het *jus praesidii* in de Steeden der Barrière heeft gevordert, om alsoo der selver conservatie niet meer van de naarlatigheid, of quade wille van anderen, te doen afhangen.”

De jalouzie waarvan de Raad hier spreekt, bestond vooral tusschen Engeland en de Republiek. Nadat nl. het grootste gedeelte der Zuidelijke Nederlanden door Marlborough en de onzen veroverd was, ontstonden er moeilijkheden aangaande de uitgestrektheid der Barrière, daar Engeland vreesde, dat de Hollanders uitsluitend over de handelswegen aldaar zoude kunnen beschikken, en zodoende grooten afbreuk aan den Engelschen handel zoude kunnen doen.

Na lang twisten werd eindelijk den 29 Oct. 1709 een tractaat tusschen Groot-Britannië en de Staten gesloten, waarbij aan den eenen kant de Barrière, aan den anderen de erfopvolging van het Huis van Hannover op den Engelschen troon gewaarborgd werden. Des te gemakkelijker liet Engeland zich toen daartoe vinden, omdat, zooals wij boven zagen, de oorlog tot groot misnoegen van de Republiek bleef voortduren en de bondgenooten bevreesd waren, dat de Republiek veel voordeeligere voorwaarden van Frankrijk kunnende verkrijgen, een afzonderlijken vrede zoude sluiten. Bij dit tractaat nu werd aan de Staten het regt gegeven om troepen te leggen in Nieuwpoort, Veurne, het fort Knokke, Yperen, Meenen, de stad en citadel van Ryssel, Condé, Valenciennes, Maubeuge, Charleroi, Namen, Luik, Halle, de forten de

Parel, Philippe, Damme, het kasteel van Gent en Dendermonde, het fort van St. Donaas, als gehecht aan de sterkte van Sluis en dat geheel in eigendom aan de Staten overging, terwijl het fort Rodenhuiizen zou geslecht worden (art. 6). Voorts om, in geval van aanstaanden oorlog, bezetting te mogen leggen in die plaatsen, welke zij noodig zouden achten (art. 7). De genoemde plaatsen mogten door de Staten versterkt worden (art. 10). Zij zouden de inkomsten hebben van de plaatsen der Barrière, voor zoo verre die niet aan Spanje behoorden tijdens den dood van Karel II en bovendien een millioen uit de gereedste inkomsten van de Spaansche Nederlanden genieten (art. 11). Indien, door welke oorzaak ook, eenige der plaatsen van de Spaansche Nederlanden mogten worden afgestaan, mogt dit nimmer aan iemand van de Fransche Linie geschieden (art. 12). Voorts werd bij een afzonderlijk artikel vastgesteld, dat aangezien de Barrière door het boven genoemde niet volmaakt gesloten was van het eene einde tot het andere, en de ondervinding geleerd had, dat Frankrijk er toch doorbreken zoude, de Staten het Opperkwartier van Gelre zouden hebben met het regt van krijgsvolk in Luik, Hoey en Bonn te leggen. De Zeemogendheden verbonden zich elkander te helpen om deze bepalingen door den Keizer te doen goedkeuren. ¹⁾

1) De brieven over dit tractaat gewisseld tusschen de Engelsche regering en Townshend den gevolmagtigde, zijn met andere hierop betrekkelijke stukken te vinden in het *Tractaat... om te verzekeren de successie tot de Kroon van Groot-Brittanniën, en te verzorgen een Barrière voor de Staten Generaal: Met... verscheide Extracten van Brieven en andere Bewijsstukken dienaangaande, mitsgaders eenige Aanmerkingen over en tegen het voornoemde Tractaat. Uit het Engelsch vertaalt. Amst. 1712.*

In 1711 echter toen de zaken ten opzichte onzer Republiek zulk eene andere wending hadden genomen, kwam het nieuwe Engelsche Ministerie op tegen de geldigheid van dit tractaat, omdat het aan de Republiek gelegenheid kon geven, zich in de zaken te mengen. omdat men oordeelde, dat de handel van Engeland er gevaar door kon lijden, omdat Townshend niet gemagtigd was tot het sluiten van sommige artikels van dat tractaat, enz.

Dit gevoegd bij den hoogen toon door de Fransche Gevolmagtigden tegenover de onzen (Buys en van der Dussen) aangeslagen, kon weinig hoop op een' gunstigen uitslag der onderhandelingen voor de Republiek opleveren. Maar juist deze laatste omstandigheid moest tot ons voordeel uitloopen. De nadeelige voorwaarden, op welke Frankrijk vrede met de Republiek wilde sluiten, maakten Engeland opmerkzaam op het belang dat het zelf bij eene goed verzekerde Barrière tegen Frankrijk had. Er ligt veel waarheid in de vergelijking door zeker schrijver ¹⁾ gemaakt, dat Engeland „evenveel belang had

1) *Aanmerkingen over de grootheit en waarschylyke nadering van het gevaar, dat de Oostenr. Nederl. in handen van Frankryk vervallen zullen. Uit het Eng. Amst. 1738. p. 16.*

„The importance of maintaining the independence of the Netherlands was fully comprehended by the vigorous race of statesmen, who were immediately preceded by the expulsion of the Stuart dynasty. No greater mistake can be made than to consider the Dutch wars of William III, as originating in a mere desire, on the part of that monarch, to secure his foreign possessions. It was, in reality, the necessity for creating an impassible barrier against France, in order to avert that universal crusade against the independence of continental powers which afterwards took effect under Napoleon. The want of barrier towns in the Netherlands, at the commencement of the reign of Louis XIV is sufficient to explain the

in het beletten van Frankrijk om Vlaanderen te overheeren, als iemant, welke aan 't eene eind van een straat woont zich uit eigen belang verplicht vind ter blussingh van de vlammen, die aan 't ander eind woeden." Daarom sloot de Koningin den 30 Jan. 1713 een nieuw tractaat met de Republiek waarbij wel het vorige werd herroepen, maar toch een aanzienlijk getal garnizoensplaatsen in de Nederlanden werden toegezegd, terwijl van onzen kant de Protestantsche erfopvolging erkend en gewaarborgd werd. De hulp elkander in geval van nood te verleenzen zoude zijn 20 schepen en van den kant der Koningin 10.000, van de Staten 6.000 man.

Toen nu kort daarop de vrede met Frankrijk zoude gesloten worden, wendde ook Engeland zijnen invloed aan om onze wenschen te voldoen. De Zuidelijke Nederlanden werden door Lodewijk afgestaan aan de Republiek, doch ten gunste des Keizers, zoodra deze zich met de Staten over eene barrière zoude verstaan hebben. Voorts deed Frankrijk ook ten voordeele des Keizers afstand van Doornik met het Doorniksche, behalve Arnaud en Mortagne, Veurne, Veurne-Ambacht, het fort Knokke, Loo en Dixmuiden, Poperingen, Warneton, Commines en Werwick (art. 11 en 11). Geen der door Lodewijk

fact, that a single campaign enabled that ambitious prince to overrun the country and cross the Rhine. But for a series of accidents, and the gallantry of the Dutch, the French flag would have waved over Amsterdam, and the consequence would have been universal war for the purpose of driving back France in those limits which the peace and prosperity of Europe prescribe."

England's foreign policy, or Grey-Whigs and Cotton-Whigs with Lord Palmerston's pet Belgian constitution of Catholics and liberals. By THOMAS WILSON, Esq. London. 8°. [1852?] p. 5.

afgestane plaatsen, zonder ooit weder met Frankrijk vereenigd te mogen worden (art. 14). Rijssel, Orchies, het land van Laleu, de burgt van la Gorgne, Aire, Béthune St. Venant en het fort François werden echter aan Frankrijk afgestaan. (art. 15).¹⁾

Indien wij, na het opgeven van al deze vredes-tractaten, bij den Utrechtschen vrede in zijn geheel stilstaan, dan valt het in het oog, dat de hoofdinhoud was herstel van het evenwigt, door aan de beide zijden van Frankrijk, zoo-wel ten noorden als ten zuiden, een' eeuwigen grensmaal te zetten, door Spanje en de Nederlanden onvereinigbaar met de Fransche Kroon te verklaren.²⁾ Van daar dat deze vrede den grondslag van het staten stelsel der XVIIIe eeuw uitmaakt, en als zoodanig bij ieder volgend tractaat tot op den vrede van Lunéville (1801) en dien van Amiens (1802) bevestigd is.

Maar even als de Westphaalsche vrede Frankrijk tot groote magt had verheven ten koste van het Huis van

1) Zie LAMBERTY, *Mém.* VIII. p. 121; NENT. *Mém.* p. 134 e. v.

2) „The Treaty of Utrecht, which again affirmed the principle of the Balance of Power as necessary safeguard for the liberties of nations, and which laid down as an inevitable consequence of two propositions, that the Crown of Spain should not be worn by the sovereign of another European territory, and that the Low Countries should not be added to the compact and magnificent domain of France.”

PHILLIMORE, II. 59.

„The outlines of the System may be discovered in the Provisions of the Treaty of Westphalia (anno 1648) and of the Treaties of Copenhagen (anno 1648) and of Oliva (anno 1660), but the express recognition of the System of Balance, as a rule of Positive Law, dates from the Treaties of Utrecht (anno 1713) concluded expressly according to the recital in the Treaty between Great Brittain and Spain *ad firmandam stabiliendamque pacem et tranquillitatem Christiani Orbis justo potentiae Aequilibrio.*”

TRAVERS TWISS, *The Law of Nations*, § 104.

Oostenrijk, even zoo strekte de Utrechtsche om Engeland's magt te vergrooten en het tot een' geduchten mededinger voor Oostenrijk te maken, hoe aanzienlijke vergrooting dit Rijk ook bij dien vrede verkreeg. Engeland toch, welks groote zeemagt sedert Cromwell's bekende navigatie-acte van 1651, en vooral door den slag bij la Hogue (1692) gevestigd was, en sedert toen welligt de geduchtste staat van Europa was, had wel gezorgd van den vrede voordeel te trekken. Als eiland tegen bijna elken aanval beschermd, en als zeemogendheid toegang tot bijna iederen staat hebbende ¹⁾, had het inderdaad reeds de alleenheerschappij ²⁾ ter zee verkregen, eer men het bemerkte had. Aan een stelsel van staatkundig evenwigt ter zee was nooit gedacht: anders zoude, vooral later, eene geheel andere staatkunde gevolgd zijn. Wel schijnen onze staatslieden ingezien te hebben, wat de gevolgen in dezen van den successie-oorlog zijn konden; maar wat vermogten zij, die zich tevreden moesten stellen met wat Frankrijk en Engeland goedgevonden aan de Republiek toe te deelen? Engeland zorgde wel, dat de Vereenigde Provinciën geene noemenswaardige voordeelen verkregen, maar bedong voor zich zelf, wat mogelijk voor 't oogenblik niet zoo bijzonder voordeelig mogt schijnen, maar op den duur dat rijk tot de magtigste Mogendheid moest verheffen.

Bij al het goede had dus de Utrechtsche vrede een

1) MABLY, *Princ. des négoc.* p. 58.

2) De beteekenis van dit woord is dezelfde als bij het staatkundig evenwigt te land. Want „le projet de vouloir être seul maître de la mer, et de s'emparer de tout le Commerce, n'est pas moins chimérique que le projet de la Monarchie Universelle sur terre.” MABLY, *ibid.* p. 59.

groot kwaad, en daardoor laat het zich verklaren, dat het oordeel er over van kundige schrijvers zoo verschillend is. ¹⁾)

Zooals wij boven zagen, had de Keizer geweigerd tot den Utrechtschen vrede toe te treden. Hij had besloten nogmaals de krijgskans tegen Frankrijk te wagen, in de hoop op betere voorwaarden. Eenige ongelukkige veldslagen noopten hem echter weldra om bij den vrede te Rastadt (26 Maart 1714), bevestigd door dien van Baden (7 Sept.), nadeeliger voorwaarden aan te nemen, dan hem tot dusverre waren aangeboden. Napels, Sicilië, Milaan, de Zuidelijke Nederlanden en Sardinië werden hem afgestaan en Oud-Breisach en Freyburg teruggegeven, doch Landau kwam aan Lodewijk XIV. De Keurvorsten van Keulen en Beijeren werden tevens in hunne staten hersteld. Nu werd ook tusschen Spanje en de Republiek (26 Junij 1714) de vrede gesloten, die wegens kleine verschillen met den Keizer over een gedeelte van de Zuidelijke Nederlanden nog steeds was uitgesteld.

Nu werd het eveneens mogelijk het Barrière-tractaat te sluiten, hetwelk den 15 Nov. te Antwerpen plaats had onder bemiddeling van Engeland. De Keizer kreeg de Zuidelijke Nederlanden met inbegrip van hetgeen Lodewijk XIV bij den Utrechtschen vrede had afgestaan, als een onvervreemdbaar domein. Voortdurend zoude in de grensvestingen een leger van 35,000 man, in oorlogstijd tot 40,000 te vermeerderen, gelegd worden, voor

¹⁾ Volgens ANCIFFON (*Tableau*, IV. 515) zoude geen vrede beter gesloten zijn; SMOLLETT (*Hist. of Engl.* IX. 179) is van dezelfde meening. MABLY en HEEREN echter beweren het tegendeel.

$\frac{2}{3}$ door den Keizer en voor $\frac{1}{3}$ door de Republiek te onderhouden, terwijl bovendien aan de laatste werd toegestaan garnizoenen te leggen in Namen, Doornik, Meenen, Veurne, Warneton, Yperen en Knokke en gemeenschappelijk met den Keizer in Dendermonde. Aan de Republiek werden in souvereiniteit afgestaan Venlo, St. Michiel, Stevenswerth en eenige andere plaatsen, terwijl de Keizer tot het onderhoud der vestingwerken aan de Staten jaarlijks 500,000 kroonen of *f* 1,250,000 zoude uitkeeren. Den 5 Febr. 1716 werden de Zuidelijke Nederlanden aan Oostenrijk overgedragen, met uitzondering echter van de door Frankrijk afgestane plaatsen, welke op grond van nog te vorderen gelden tot in 1719 werden teruggehouden. ¹⁾

Zoo was er dan na lang strijden een einde gekomen aan een' oorlog, waarin onze Staat verre boven zijn vermogen deelgenomen had; uitputting van krachten en een groote schuldenlast waren hiervan de noodzakelijke gevolgen. Immers ofschoon wij niet gelooven, dat er eenige grond is voor de bewering van AD. SMITH ²⁾, alsof bij de beschaafde volken van Europa moet gerekend worden, dat slechts een honderdste gedeelte der inwoners als soldaat kan gebruikt worden, zonder den Staat te gronde te rigten, is het toch boven allen twijfel verheven, dat onze Republiek geene legers van 100.000 man en meer ³⁾ konde

1) Zie KOCH, *Abrégé*, I. 337 e. v. Cf. EDM. WILLEQUET, *Hist. du système de la Barrière* (in de *Annales des Universités de Belgique*. 1847, p. 303 e. v.)

2) l. l. IV. 9.

3) De sterkte van het leger der Republiek en van Engeland blijkt uit het volgende lijstje, ontleend aan eene brochure: *Défence des hauts alliez*,

onderhouden, zonder een groot te kort in de schatkist te veroorzaken. Men beweert, dat de schuld van den Staat met *f* 350.000.000 vermeerderd werd en dat die van de provincie Holland over de jaren 1701—1705 alleen *f* 36.500.000 bedroeg. Dit is niet onwaarschijnlijk, want het leger kostte omstreeks 40 millioen 's jaars, terwijl bovendien $\frac{3}{4}$ der onkosten voor de Zeemagt der bondgenooten voor rekening van onzen Staat kwam. Blijkens de G. P. 17 Nov. 1710 en 28 Dec. 1714 bedroegen de achterstallige renten 11 millioen, en waren er provinciën, welke vijf en meer jaren ten achteren waren.

Ten einde de provinciën zoo veel mogelijk te ontlasten, werden terstond 90,000 man, waaronder 57,000 vreemden, afgedankt ¹⁾ en bij Resol. van H. H. M. van 15 Nov. 1715 werd het leger op 40,281 man gebracht.

Loffelijk was zeker het denkbeeld, omstreeks dezen tijd verwezenlijkt, om eene Extra-ordinaris Vergadering te houden, tot het bespreken van onze staatsgebreken, welke nu meer dan ooit verbeterd behoorden te worden. Men

et du dernier Ministère de la Grande Bretagne contre la France et ses partisans. s. l. et a. (1712) p. 190:

	De Republiek	Engeland
	leverde:	
1701 en 1702	111.334	40.071 man.
1703 nog	10.000	10.000 „
1706 „	1.000	2.000 „
1707 „	3.879	2.719 „
1708 „		4.500 „
1709 „	10.187	8.971 „
1710 „		1.548 „
1711 „	1.200	450 „
	Totaal 137.600	70.259 „

1) G. P. 28 Dec. 1714, p. 2.

vergaderde van 25 Nov. 1716—15 Sept. 1717, maar het eenige wat hier werd gedaan, was „naar seer veel opereuse en langwylige deliberation” te besluiten het leger op 33,748 man te brengen, niettegenstaande volgens het praecadvies van den Raad van State en van de bekwaamste Generaals 46,611 man vereischt werden ter verdediging van den Staat.¹⁾ Tevens werd besloten, dat de Provinciën voor het vervolg „elkander volkomen gerustheid zouden geven,” dat zij het door haar te leveren aandeel steeds voltallig zouden houden, maar hiervan kwam niets. Integendeel: de R. v. St. klaagt reeds kort daarna²⁾: „dat de Militie veelligt noyt meer defectueus als tegenwoordig is geweest en de compagnien te paerd, hoe kleyn die ook zyn, ten goeden deele tot een vierde, een derde, ja zelfs eenige tot twee derde minder, als moeten zyn, gehouden werden.”

Het leger was nu ongeveer zoo groot als in 1665 toen de Staat, „door een naburig Praelaat, met een hand vol volcks van 13 à 14000 Man wierd besprongen” en men den vijand tot midden in het land zag doordringen. Even zoo was het gesteld met den vrede van Breda en dien van Aken (1668), toen ons leger nog talrijker was en toch de Republiek tot op den rand des verderfs gebragt werd. Doch de Raad van State mogt nog zoo welsprekend zijn in zijne jaarlijksche betoogen, dat de veiligheid van onzen Staat niet verzekerd was: de Provinciën waren niet voor overtuiging vatbaar.)

1) G. P. 21 Junij 1718, p. 1.

2) G. P. 4 Febr. 1719, p. 7. 't Was regel geworden „dat er een tiende part van de geheele Militie afging” door 't verschil van het leger op papier en in werkelijkheid. G. P. 28 Dec. 1714, p. 16.

3) Een staaltje van de bespottelijke gevolgen hiervan wordt in de

De groote „defecten” der Republiek waren deze: in verreweg de minste zaken werd bij overstemming besloten; meestijds waren dus eenparige stemmen noodig; er was geen dwangmiddel om eene onwillige provincie tot handelen of betalen te noodzaken; de Staten-Vergadering was eene vergadering zonder gemeene instructie, zonder eed of verpligting aan het gemeene ligchaam en zonder genoegzaam gezag. ¹⁾

Tal van jaren achtereen wees SIMON VAN SLINGELANDT in woord en schrift, zoowel in de jaarlijksche petitiën, die tot vervelings toe voor een groot deel aan dit onderwerp gewijd zijn, als in zijne geschriften, op het gebrek aan troepen, het slecht onderhoud der vestingwerken ²⁾, het verzuim om de magazijnen gevuld te houden, den berooiden staat der Generaliteitskas ³⁾; het ver-

G. P. 28 Nov. 1725 p. 6 medegedeeld, waar de Raad van State verhaalt: „dat onlanx gebeurt is, dat men de Ruitery (soo gering is haer getal) heeft moeten saamentrekken uit dry van de voornaamste Garnisoenen, om aan de Aertshertogin, Gouvernante van de Oostenryksche Nederlanden te konnen geeven op haer passagie te Maastrigt een escorte eenigins over een koomende met de waardigheid van de Staat, en met haar hooge geboorte.”

1) SIMON VAN SLINGELANDT's *Staatk. Geschr.* I. 186 e. v. en passim, vooral Dl. I en IV zetten dit nader niteen.

2) „Na de laast geslote Vrede (van Utrecht) is aan de Fortificatie werken genoegsaam geen hand geslaagen by gebrek van Consenten.” G. P. 12 Dec. 1729, p. 11.

3) Deze stond dikwijls op het punt van zich genoodzaakt te zien de betalingen te staken en korten tijd daarna had dit werkelijk plaats.

De gelden nl. welke door middel van de Staten-Generaal van de provinciën gevraagd werden, om te voorzien in de oorlogskosten, of al hetgeen tot het onderhouden der verdedigings-zaken noodig was, werden bijeengebragt ter Generaliteits-rekenkamer, welke onder het toezigt van den Raad van State stond. De verhouding tusschen den Raad van State en de Generaliteits-rekenkamer was geregeld bij Instructie van 31 Jan. 1693. Hier-

onachtzamen van het zeewezen ¹⁾, het niet tijdig inbrengen van consenten op de petitiën en de staten van oorlog ²⁾, of zoo de consenten al gegeven waren, het wanbetalen van het verschuldigde ³⁾, enz. enz. Maar „hij vermogt” zegt THORBECKE, „hoe helder hij vooruit zag en welke juiste middelen van voorziening hij beraamde, de loomheid van zijnen tijd niet te overwinnen, noch te beletten, dat wij onze rampen verdienden.” ⁴⁾

Hetgeen den toestand van de Republiek voor het oogenblik minder bedenkelijk maakte, was de zucht tot het behoud van vrede, in de meeste landen gevoeld ten gevolge van den geldnood. Engeland's schuldenlast was aanzienlijk vermeerderd. De uitgaven, welke bij het begin van den oorlog 3.706.494 £ beliepen, bedroegen na 1702 volgens de aan het Lagerhuis voorgelegde rekeningen jaarlijks 6.960.000 £; voorts waren de interessen welke voor de staatsschuld moesten betaald worden, 1.310.942 £ en de achterstallen van het laatste jaar 1.143.000 £ ⁵⁾ Bij de troonsbeklimming van George I (1714) bedroeg Engeland's schuld 54.145.363 £ tegen eene rente van

door werd een einde gemaakt aan de talloze onconigheden, die tusschen de beide collegies vroeger ontstonden. Zie *De algemeene rekenkamer en de rekenplichtigheid in Nederland. Akad. proefschrift door IS. CASPADOSE, 's Grav.* (Leid.) 1856. Zoodra nu de quotes door de provincie niet betaald werden, was de Raad niet in staat om de noodige maatregelen te nemen. Zie verder o. a. G. P. 28 Dec. 1714, p. 23.

1) Zie *Aanteek.* N°. 5.

2) Zie *Aanteek.* N°. 6.

3) Zie *Aanteek.* N°. 7.

4) *Hist. Schriften*, p. 81.

5) Zie *Tractaat tusschen Haar Britt. Maj. en de H. M. H. Staten Generaal... mitsgaders eenige aanmerkingen over en tegen het voorn. tractaat. Uit het Eng. T. Amst. 1712.* p. 75, 76.

3.351.358 £, zoodat zij met 37.740.661 door den oorlog vermeerderd was. ¹⁾

Nog ongunstiger was de toestand der Fransche financiën. Volgens ACHENWALL ²⁾ bedroegen de kroonschulden meer dan 4500 millioen livres in 1716, en in eene brochure tegen het einde van den Spaanschen Successieoorlog verschenen ³⁾ wordt gezegd: „il est clair que nos ennemis [les Français] sont bien moins en état de paier *deux cent millions* de dettes, avec *soixante et dix-sept millions* de revenu, que nous [les Anglais] de paier *trente cinq millions* avec *quarante trois millions* par an. On n'en sauroit douter si l'on considère que nos dettes sont de huit millions au dessous d'une année de nos revenus, et qu'au contraire les François doivent *cent vingt trois millions* au delà des leurs. Aussi n'est il pas mal à propos de remarquer ici qu'il convient mal aux sujets de la Grande Bretagne d'être plus ardens pour la Paix, avant que d'être parvenu au but que l'on s'est proposé dans la guerre, que les Hollandois, dont le revenu annuel, suivant le Docteur Davenant ne monte qu'à *dix-huit millions deux cens cinquante mille livres Sterling* et les dettes à *cinquante millions.*" ⁴⁾

1) WILSON, *l'Influence des Capitaux*, p. 51.

Volgens AD. SMITH, l.l. IV. 381 was op 31 December 1714 de schuld 53.681.076 £ 5 s. 6¹/₁₂ d.

2) l.l. p. 234.

3) *Avis aux négociateurs sur les nouveaux plans de partage. Traduit de l'Anglois. A Londres 1712*, p. 12.

Men zal opmerken, dat de hierin voorkomende getallen vrij veel van de andere verschillen.

4) Deze opgave is zeker niet volmaakt juist. Men vergelijkte het op p. 79 gezegde en voorts METELERKAMP, *de Toestand van Nederland*, 3^e afd. p. 34—38; daaruit blijkt o. a. dat de lasten in 1721 f 6.864.240 de in-

Elders vinden we Frankrijks schuld op 20 Febr. 1708 officiëel op 685.633.015 liv, de uitgaven op 202.788.354 liv. geschat. 1)

Zonder ons te verdiepen in een onderzoek naar de geheele juistheid dezer verschillende opgaven, mogen wij toch uit het bijgebragte besluiten, dat de pas gevoerde oorlog groote opofferingen gekost had en kunnen wij ons de vredelievende staatkunde, tusschen Engeland en Frankrijk gedurende de 25 jaren, welke den Utrechtschen vrede volgden, voldoende verklaren.

komsten overtroffen, en (vreemd genoeg!) dat de toestand onzer geldmiddelen in 1728 nog slechter was.

1) *Histoire du système des finances sous la Minorité de Louis XV pendant les années 1719 et 1720. La Haye, 1739. T. V. p. 4 sq.*

TWEEDE HOOFDSTUK.

1715—1732.

Waar werd na den Utrechtschen vrede het staatkundig evenwigt het meest bedreigd? Welke maatregelen waren tot handhaving er van noodzakelijk?

De Russische Generaal JOMINI ¹⁾ stelt voorop, dat sedert het laatst der 17de- eeuw de staatkunde op twee grondslagen moest gevestigd zijn, waarvan de een was de handhaving van het staatkundig evenwigt, de andere: „de conserver l'influence d'une puissance sur le continent, comme utile aussi longtemps qu'elle se renfermerait dans de justes bornes, et qu'elle aurait pour but de rallier tous les intérêts européens pour l'établissement d'un équilibre maritime, colonial; afin que les sources de richesse, de propriété, d'industrie, fussent également partagées entre les nations, et ne pussent jamais devenir le patrimoine exclusif d'un seul peuple.” „Cette vérité,” zoo gaat de schrijver voort, „qui n'a été que trop

1) *Hist. Crit. et militaire des guerres de la révolution.* T. I. p. 9 e. v.

méconnue par tous les Cabinets, on dont ils ont du moins négligé l'application, démontre suivant moi, un axiome politique, non moins important: C'est que pour l'intérêt et l'honneur du monde, pour la répartition égale des avantages commerciaux et le libre parcours des mers, il faudrait que la plus grande force maritime, appartint à une puissance située sur le continent, afin que, si elle voulait en abuser, on pût la forcer, par une Ligue générale sur terre, à revenir à un système de modération, de justice et de véritable équilibre: aussi longtemps que la suprématie maritime appartiendra à une puissance insulaire, on ne pourra en attendre qu'un monopole et un despotisme outrageants."

Hoe juist deze opmerking in theorie moge zijn, en hoe waar de opmerking zij van Lord BACON ¹⁾: „*Maris dominium monarchiae quaedam epitome est*” — tot dus ver had er weinig sprake kunnen zijn van ze in toepassing te brengen. Frankrijk toch was toen gevaarlijker ding naar de alleenheerschappij dan Engeland. De Utrechtsche vrede had aan dien kant Europa beveiligd en de dood van Lodewijk XIV, die kort daarop (1 Sept. 1715) voorviel, stelde de Mogendheden gerust. Nu kon en moest er tegen Engeland's heerschezucht gewaakt worden: niet door terstond den oorlog te verklaren, — daartoe waren de overige Mogendheden, en vooral Frankrijk, na een' zoo zwaren oorlog niet te bewegen — maar de gelegenheid zoude zich spoedig genoeg opdoen, om het beginsel in toepassing te brengen. — Wij vatten thans den draad der geschiedenis weder op.

De Engelschen stonden in geene goede verhouding tot

1) *Fideles Sermones* n°. XXIXL.

Zweden. Reeds sedert 1710 was de handel in de Oostzee menigmaal belemmerd en hadden Engeland en onze Republiek zich genoodzaakt gezien, van tijd tot tijd eene vloot ter bescherming derwaarts te zenden. Weldra ontstond er echter eene openlijke vredebreuk tusschen Karel XII en George I. De Koning van Denemarken nl. Frederik IV had in 1712 van Karel's afwezigheid, na den voor Zweden's Koning zoo noodlottigen slag bij Paltawa, gebruik gemaakt om Sleeswijk, Holstein, Bremen en Verden in bezit te nemen. Maar toen in Nov. 1714 Karel XII plotseling te Stralsund verscheen, voordat zijne afreis uit Bender bekend was, vreesde Frederik niet alles te zullen kunnen verdedigen en maakte dus gaarne een verdrag met den Keurvorst van Hannover, waarbij aan dezen tegen 150.000 £ Bremen en Verden werden afgestaan en George I zich daarentegen tot bijstand tegen Zweden verbond (1 Julij 1715). In 1716 mengde zich ook Rusland in dezen strijd en viel in Mecklenburg.

George I overtrad hier de acte bij zijne troonsbeklimming gemaakt, tot scheiding der Engelsche en Hannoverse zaken; want Engelsch geld en Engelsche legers waren tot dezen oorlog noodig. Hij schond bovendien den vrede van Travendal, waarvan Engeland borg was. Maar de voordeelen voor den handel door het bezit der monden van de Elbe en Weser te verkrijgen, waren te verleidelijk.

De belangen van het staatkundig evenwigt zouden hier gevorderd hebben, dat Frankrijk en de Keizer de zijde van Zweden gekozen hadden.

Waarom zij dit nalieten is ligt te verklaren, indien wij nagaan wat inmiddels in Spanje geschiedde, waar alles op den befaamden Minister Alberoni neêrkwam. „Indien Uwe Majesteit, zoo had hij tot Philips V gezegd,

slechts 5 jaren in vrede wil blijven, zal ik U tot den magtigsten vorst van Europa maken." En dit was niet louter grootspraak geweest, want Spanje was in een tijdvak van grooten vooruitgang. „As low as Spain is," zoo schreef Engeland's gezant Rubb aan Stanhope den 19 Febr. 1715, ¹⁾ „there is no nation [that] can so soon retrieve itself, and sooner at present than ever. Formerly the dominions in Italy and Flandres were a vast charge to them instead of an advantage. They were maintained by the resources of the Indies and of the two Castilles, whereas at present this expence is at an end; the Castilles pay rather more than ever, while the King draws considerable resources from Aragon and Catalonia, which paid little or nothing before. In fact, his resources exceed by one third those of any of his predecessors, and his expenses are reduced one half: so that, with a little order, he will soon make himself an usefull ally." ²⁾

Maar reeds voor die vijf jaren verlopen waren, bragt Alberoni zijne groote plannen ten uitvoer; wat Spanje bij den Utrechtschen vrede verloren had, moest teruggewonnen worden: daarop kwam zijne staatkunde neder. Om hiertoe de handen vrij te hebben, moesten Engeland en Frankrijk bezig gehouden en den Keizer afleiding

1) Aangehaald bij Lord MAHON, *Hist. of Engl. from the peace of Utrecht to the peace of Aix la Chapelle*. T. I. p. 204.

Dit wordt bevestigd door de woorden van een Spaansch schrijver SAN PHELIPE (Zie MAHON, II. p. 205 (1)): „Verdaderamente, Alberoni dio a ver las fuerzas de la Monarquia Española, quando sea bien administrado el Erario, stendo indubitable que gastos tan excesivos en tan breve tiempo ningun Rey Catolico ha podido hacerlos."

2) Volgens USTABIZ (lib. I. c. 19, p. 36) bedroeg het inkomen van den Koning van Spanje in 1722 23.533.889 escudos de vellon.

bezorgd worden. Tot dit alles vond hij in Karel XII's Minister von Görtz een' trouwen bondgenoot. De Pretendent zoude geholpen worden bij eene landing in Schotland; in Frankrijk werd eene zamenzweering op touw gehitst, welke ten doel had den Hertog van Orleans op te ligten en naar Spanje te voeren, en Philips V Regent van Frankrijk te maken. De Turken werden tot een' oorlog met Venetië, en daardoor met den Keizer, aangehitst. De Hertog van Savoye werd eveneens tegen Oostenrijk opgezet. En eindelijk werd eene vloot ter verovering van Sicilië uit Spanje gezonden.

Dit alles te zamen genomen bragt eene naauwe aansluiting te weeg tusschen Frankrijk en Engeland, waarbij weldra de Keizer zich voegde.

Alberoni's plannen werden met geen' gunstigen uitslag bekroond. De landing in Schotland, reeds van te voren ontdekt, en gedeeltelijk door storm mislukt, werd gemakkelijk afgeslagen; de zamenspanning in Frankrijk lekte uit en werd verijld, door het onschadelijk maken der hoofdpersonen; de Keizer behaalde voordeelen op de Turken, en 21 Julij 1718 werd de vrede gesloten, nadat men van weërszijden overeengekomen was, onder bemiddeling der Zeemogendheden een Congres te Passarowitz te houden. Alleen de Spaansche vloot was in het begin gelukkiger; doch ook hieraan werd het volgende jaar (11 Aug. 1718) een einde gemaakt, toen de Engelsche zeemagt de Spaansche bij Passaro versloeg; ter zelfder tijd viel Frankrijk in de Provincie Guipuscoa.

Den 22 Julij nl. was tusschen Frankrijk, Engeland een verbond gesloten, om een einde te maken aan den oorlog tusschen Spanje en Oostenrijk: de vredesvoorwaarden waren vastgesteld en nu trad 2 Aug. de Keizer

toe tot de zoogenaamde quadruple-alliantie (waaraan men meende dat ook onze Republiek zoude deelnemen ¹⁾); evenals aan het 4 Jan. 1717 te 's Hage gesloten verdrag tot handhaving van den Utrechtschen vrede en om Spanje en den Keizer te verzoenen, waarbij de vredesvoorwaarden tusschen den Keizer en Philips V werden bepaald en de regten van den Hertog van Savoye geregeld werden. De strijd in het Noorden leidde tot niets: Rusland trok op aandrang van Frankrijk en Oostenrijk zijne troepen uit Mecklenburg terug en de dood van Karel XII (11 Dec. 1718) bevrijdde Engeland van een' lastigen vijand. Ulrica Eleonora was blijde, tegen afstand van Verden en Bremen, vrede te kunnen sluiten. Zoo stond Spanje alleen tegenover de verbonden Mogendheden; door tusschenkomst onzer Republiek werden drie maanden tijds gegeven aan Spanje en Savoye, om toe te treden tot de quadruple-alliantie, onder bedreiging van anders Parma en Piacenza en Toskane, welke als mannelijke leenen van 't Rijk waren toegedacht aan don Carlos, Philips oudsten zoon uit zijn tweede huwelijk met Elisabeth Farnèse, aan dezen te ontnemen. Deze alliantie hield ver-

1) De reden, waarom onze Staten hieraan geen deel hebben genomen, zal wel niet geweest zijn, dat zij waren „piqués de cette manière un peu leste de disposer de leur volonté,” zooals DE GARDEN (in zijn *Cours dipl.* III. 76) beweert, maar waarschijnlijk, omdat zij voor hunnen handel liefst met Spanje en Oostenrijk in vrede bleven. Maar bovendien bleef men gaarne ongemoeid; het kantoor der generaliteits-rekenkamer was van 18 Maart—3 Dec. 1715 (zegge bijna negen maanden) gesloten geweest; staking van betaling!

De opmerking van Lord Stair (aangehaald in MAHON II. I. 210) is zoo volmaakt waar: „as to the Dutch, they will gladly accede whenever they find us concour with the Emperor, but their weak and pitiable state of government prevents them from engaging in any thing of vigour unless they find themselves in good and large company.” (1718).

der in, dat de Keizer Sicilië zoude bekomen in ruil tegen Sardinië, dat als Koningrijk bij Piëmont werd gevoegd. De Keizer erkende het regt van Philips en diens afstammeligen op den Spaanschen troon en op Parma, Piacenza en Toskane.

De Hertog van Savoye bewilligde hierin, hoe ongaarne ook; Spanje niet dan na van 9 Jan. 1719—17 Febr. 1720 met Engeland en Frankrijk geoorloofd te hebben. Op laatstgenoemd tijdstip werd te 's Hage de quadruple-alliantie door eene algemeene ratificatie bevestigd. In hetzelfde jaar werd ook de vrede tusschen de Noordsche Mogendheden hersteld, doch de overwegende invloed van Zweden op het statenstelsel van Europa was grootendeels op Rusland overgegaan.

Wij zagen boven, dat onze Republiek niet geneigd was deel te nemen aan de quadruple-alliantie; Engeland liet echter niet af alle pogingen daartoe aan te wenden, hopende dan de Staten aan het Congres te Kamerijk te doen deelnemen, waar tevens eene voor beide landen belangrijke zaak voor den handel, met den Keizer konde vereffend worden.

Deze had nl. sedert 1715 vrijbrieven aan schepen gegeven, om uit Ostende naar Oost en West te zeilen, en evenals onze beide Compagnien, met rijke winst huiswaarts te keeren. Daar door deze concurrentie zoowel aan onzen handel als aan dien van Engeland veel nadeel werd toegebracht, rigtten de Zeemogendheden hare klagten tot den Keizer, als zijnde dat strijdig met art. 5 en 6 van den Munsterschen vrede ¹⁾, waarbij door den Spaanschen

1) Art. 5. „De Navigatie ende Trafique op de Oost ende West-Indiën, sullen worden gemainteneert, volgens ende in conformité van de Octroyen

Koning, destijds Heer van de Zuidelijke Nederlanden, het regt bij Octrooi aan de O. I. Compagnie verleend, bevestigd

daar toe albereyts gegeven, ofte noch te geven, ende tot verseekertheyt van dien, sal strecken het tegenwoordige Tractaat, ende de Ratificatie ten wederzyden daar op uyt te brengen: Ende sullen onder het voornoemde Tractaat begrepen worden alle Potentaten, Natien ende Volckeren, waarmede de voornoemde Heeren Staten, of die van de Oost- ende West-Indische Compagnie van haren t'wegen binnen de limiten van haar Octroy in Vrundschap en alliantie staan: Ende sal een yeder, te weten, de hoogst-gemelte Heeren Koningh en Staten respectieve blyven bezitten en gaudeeren soodanige Heerlikheden, Steden, Kasteelen, Sterkten, handel ende Landen in de Oost- en West-Indien, als ook Brazil, mitsgaders op de Kusten van Asia, Africa ende America respective als deselve Heeren Koningh ende Staten respectivelyk syn hebbende ende besittende, daar onder specialieck begrepen de plaatsen by de Portugysen t'zedert den jare 1641, den Heeren Staten afgenomen en geoccupeert, of de plaatsen, die sy hier namaals sonder infractie van 't tegenwoordigh Tractaat sullen komen te verkrygen en te besitten: En sullen de Bewinthebberen, soo van de Oost- als West-Indische Compagnie der gemieerde Provincien, als ook de Ministers, hooge als lage Officiers, Soldaten ende Bootsgesellen in actuelen dienst van d'oecn of d'ander der voorsz. twee Compagnien wesende, of geweest zynde als ook die uyt derselver respectivo diensten, soo hier te Lande, als in 't district der opgemelde Compagnien al noch continueren, ende naar desen noch geemployeert mochten werden vry en onbekommert zyn in alle de Landen, staande onder de gehoorsaamheydt van den Koning van Spagnien in Europa, sullen mogen reysen, handelen en wandelen, als alle andere Ingezetenen van de Landen van de voornoemde Heeren Staten. Voorts is besproecken en gestipuleert, dat de Spaignaarden sullen blyven by hare Vaarte in soodaniger voegen, als sy de selve in Oost-Indien al noch hebben, sonder hun verder te mogen extenderen; gelyck ook mede de Ingezetenen van de Verecnighe Nederlanden haar sullen onthouden van de frequentatie van de Castiliaansehe plaatsen in Oost-Indiën."

Art. 6. „En wat aanbelanght de West-Indien, de Onderdanen en Inwoonderen der Koninghrycken, Provincien ende Landen der voorsz. Heeren Koningh ende Staten respectivelick, sullen haar onthouden van te bevaren ende traffiqueren in alle de Havnen en Plaatsen met Forten, Logien, Kasteelen, en alle andere by d'eene of d'andere partye beset en gepossi-

was. Dat Karel VI in alle regten en verpligtingen van Karel II was opgevolgd ten opzichte van de Nederlanden, en dus hierin geene verandering mogt maken; dat bovendien Karel VI ten overvloede bij art. 26 van het Barrière-tractaat zich verbonden had, „dat de commercie en al hetgeen daarvan dependeert, in het geheel en ten deele sal blyven op den gestabilieerden voet van het Tractaat van Munster en op de maniere in de articulen van het gemelde Tractaat begrepen.”

Niet alleen verhinderde de Keizer die ondernemingen niet, maar hij stichtte weldra eene geoctrooyeerde Compagnie te Ostende. ¹⁾

Zoowel van den kant van Engeland als van onze Republiek bepaalde men zich voorloopig tot het indienen van verzoeken bij den Keizer en het uitvaardigen van plakaten, waarbij het nemen of verkoopen van aandee-len, het dienst nemen van matrozen en stuurlieden, aan welke de Ostendische Compagnie vooral gebrek had, enz. op strenge straffen verboden werd. Ook Frankrijk was in den beginne genegen zich tegen de Compagnie te verklaren en zoude de eischen der Zeemogendheden

deert, te weten, de Onderdanen van de voorsz. Heere Koningh en sullen niet bevaren en traffiqueren in de Havenen ende plaatsen, de welke gehouden worden by de voornoemde Heeren Staten en diegene de welke gehouden worden by den gemelten Heere Koningh; Ende onder de Plaatsen die de voorsz. Heeren Staten zyn besittende, sullen mede begrepen wesen de plaatsen die de Portugysen t'zedert den Jare 1641 in Brazilien van de voorsz. Heeren Staten hebben genomen, als mede alle andere plaatsen, die de selve jegenwoordigh besitten, soo lange als die onder de Portugeesen sullen zyn, sonder dat het voorgaande Artyckel sal mogen derogeren aan den inhoud van dit jegenwoordigh.”

1) Zie *Aanteek.* N°. 8.

bij den Keizer voorstaan ¹⁾: maar weldra bleek men van dien kant op niets te kunnen rekenen. ²⁾

Van Engeland was meer hulp te verwachten en sedert 26 Maart 1723 had er eene levendige briefwisseling tusschen Lord Townshend en Pesters en anderen onzer Gemagtigden plaats. Daar het Engelsche Hof zich inmiddels naar Hannover had begeven, werd Pesters derwaarts gezonden om over „t gemeene interest” te handelen en te vernemen, wat Engeland doen zoude. Townshend was, zoo schrijft Pesters den 20 Aug. 1723, van oordeel, dat „ingevalle den Staet wilde mijden, gelijk het hem toeschijnt, van tot eenig engagement door dadelijkheid te komen, als dat resolveerde, om in de quadruple-alliantie te treden en daerdoor den Keyser tot meerder rede en toegeventheyd te brengen; niet twijfelende of men soude door die weg het verlangde kunnen bereyken zonder van wegens den Staet het minste te hazarderen, nademael de redenen, waeromme men hadde geweygert aen de gemelde alliantie in het begin en selfs naderhand te accederen, volgens sijn oordeel als nu genoegsaem cesseerden.”

Hoe dikwijls deze meening ook door Townshend werd aangedrongen, de Staten hadden hierin geen’ lust en

1) Blijkens een’ Brief van onzen Oostenrijkschen Gezant Hamel Bruyninx uit Praag, 17 Julij 1723, en een’ anderen van onzen Gezant Hop uit Parijs van ¹¹/₂₃ Junij 1723.

2) In een schrijven uit Parijs 16 Julij: „on ne peut point dire que cette cour intervienne sincèrement en faveur des Hollandois dans l’affaire d’Ostende. Au contraire elle devient de plus en plus alliée de l’Empereur.” En 19 Julij berigt, dat verscheidene inwoners zich tot de regering gewend hadden, om zich aangaande de hun gedaene aanbiedingen te onderrigten. De Fransche regering liet er zich niet over uit, maar verklaarde het nemen van aandeelen niet te zullen beletten.

vertrouwden door vertoogen den Keizer te zullen overreden. Een beroep op den Westphaalschen vrede kon echter bij den Keizer weinig uitwerken, daar deze beweerde, dat de Staten dien evenmin getrouw nakwamen. ¹⁾ Het streven van den Keizer was, zoo zegt Pesters uit een gesprek met den Heer van Starrenbergh bemerkte te hebben, om een ander voordeel voor de Oostenrijksche Nederlanden te verkrijgen, waarvoor hij dan de Compagnie zoude prijs geven. ²⁾ Deze voordeelen zouden zijn, „Eerstelyck om een considerabele vermindering te bekomen van het subsidie van 500 m. rijxd. Ten tweede om bij een nieuw Tractaat van Commerce te bedingen een favorabelder tarief als het tegenwoordige voor Commerce van Oostenrijkse Nederlanden. En ten derde, soo men niet koste convenieren over de Limitering van voorzs. vaart en handel uyt Ostende soo ten aanzien van plaatsen in Indien, als van het getal der schepen, jaarlijks derwaerts te senden, om alsdan de jongst geoctroyeerde Compagnie te beheeren [bekceeren?] in een Compagnie van handel op Spagnien en het Noorden.” ³⁾

Te vergeefs bleef Townshend aandringen, dat de Republiek tot de quadruple-alliantie zoude toetreden, en de zaak van de Compagnie van Ostende op het Congres, dat sedert 1722 te Kamerijk gehouden werd, ter sprake zoude brengen. Men vreesde daardoor zich te zullen moeten mengen in zaken waar men zich liever buiten hield. De Staten bleven ongeveer werkeloos maar zochten van Frankrijk de verklaring te bekomen, dat het de zaak als een

1) Zie *Aanteek.* N°. 9.

2) Brief van 24 Aug. 1723.

3) Brief van Pesters aan den Griffier der Staten FAGEL, van 31 Aug.

casus foederis beschouwde, (Resol. van de Staten van Holland en West-Vrieland van 10 en 22 Sept 1723.) Daarop stelden zij voor de O. I. Compagnie van Engeland en die der Republiek te vergunnen zich zelve regt te verschaffen. De Koning van Engeland keurde dit goed, mits men zich eerst in postuur zette.¹⁾ Dit geschiedde door eene vermeerdering van het leger, en nu werden eenige Directeurs onzer O. I. Compagnie naar Londen gezonden, om te beraadslagen over gemeenschappelijk te nemen maatregelen.²⁾

Zoo kwam er langzamerhand ten minste eenige vooruitgang in de zaken. Een krachtiger houding zoude echter zeker reeds lang die zaak ten einde gebragt, en vele nadeelen aan onzen handel bespaard hebben.

Geen wonder dat onze handelwijze in het buitenland bespot werd, en Hop berigtte³⁾: „Vonde mij in conversatie met de Lord Townshend, welke seyde brieven van Weenen gehad te hebben van Heer St Saphornin, welke onder anderen melden, dat men aan het Hof van Keyser scheen te lachen over de instantien, die

1) Townshend schreef aan Pestere uit Helvoetsluis 3 Jan. 1724, dat hij alle argumenten had bijgebragt om den Koning over te halen „de lâcher bride à nos deux Compagnies des Indes dès à cette heure, et de leur permettre de courir sus aux Ostendois dans tous les limites de leur Octroy.”

2) Dit deed Townshend uit Helvoetsluis op 5 Jan. 1724 schrijven: „J'ai été bien aise d'apprendre par votre lettre du 2me qu'à la fin l'Etat commence à se réveiller et à songer sérieusement à des mesures solides pour se faire respecter.”

St. Saphornin, Englands gezant, schreef reeds 29 Dec. 1723 uit Weenen aan Townshend: „je suis persuadé que nous serions déjà dehors de cette affaire-là, où l'inaction des Etats-Généraux n'a fait que de nourrir la sécurité de cette cour.”

3) Brief van Hop aan van Hoornebeek door dezen ontvangen 27 Jan. 1724

dit Hof en de Staet deede over het werk van Oostende. Waerop gemelde Lord seyde dat men gelyk hadde, siende de langsaemheyd en de weynige vigour, met dewelke de Staet dit werk behandelde, my verder seggende, dat indien de Staet in dit werk in het korte niet meer vigueur toonde, dat Engellant haer accomodement met de Keyser soude maaken en dat de Staet dan soude konnen sien hoe sig in dese affaire soude demeleren."

Doch ook dit bragt nog weinig verandering in de houding der Staten te weeg. Wel had men Spanje weten te bewegen, om op het Congres van Kamerijk eene memorie in te dienen over het regt van in die zaak tusschen beide te komen, maar daarbij bleef het weder. Townshend ried 17 Nov. 1724 den Raadpensionaris, een' Gevolmagtigde, b. v. Pesters, derwaarts te zenden en voegt er bij: „je suis bien mortifié quand j'apprends par mes avis presque de toutes parts de quelle manière on parle, et on se moque même de la foiblesse de votre République, de vos irrésolutions et de cette indolence léthargique qui laisse échapper de vos mains toute occasion pour se faire valoir. Je vous plains de ne pouvoir pas réveiller vos compatriottes de cet asoupissement malheureux pour tous vos efforts et pour toutes vos peines."

Waarlijk HEEREN heeft regt, als hij zegt „Auch ein Staat gilt für das, wofür er sich gibt,"¹⁾ want de Raad van State merkte met regt aan: „dat het fameus Octroy hetwelk de Keizer in den jaare 1722 tot opregting van de Oostendische Compagnie heeft verleent, en welkers buiten effect stelling gecompenseert heeft moeten worden met een garantie der Pragmatique Sanctie, waarschyn-

1) *Handb. der Gesch. des Eur. Staatensystems*, I. 297.

lyk zoude zyn agtergebleeven, indien de Republieq zich in een aanzienlyker postuur gehouden had." 1)

Keeren wij thans tot het Congres van Kamerijk terug. Dit was hoofdzakelyk belegd om de kleine geschillen uit den weg te ruimen, die na den vrede nog tusschen Oostenryk en Spanje bleven bestaan. De Keizer, die slechts tot de quadruple-alliantie was toegetreden, om hulp van Frankrijk en Engeland te krijgen, wist tal van kleine bezwaren op te werpen, in de hoop van eene gelegenheid te vinden, om Parma, Piacenza en Toskane voor zich te behouden. Hiertegen moest echter door de Mogendheden gewaakt worden.

Bij de quadruple-alliantie was de bepaling gevoegd: „*Bien entendu que jamais, en aucun cas, ni Sa Majesté Impériale, ni aucun Prince de la Maison d'Autriche qui posséderà les Roiaumes, Provinces et États d'Italie, ne pourra s'approprier lesdits États de Toscane et Parme.*” Men ging daarbij uit van het beginsel: „*que le même moyen, qui produit l'équilibre intérieur, doit servir aussi à mettre en équilibre les puissances plus considérables de l'Europe.*” Daarom trachtte men Italië verdeeld te houden in eene menigte Staten van eene matige magt en verschillende regeringswijze: opdat zij niet zoo ligt onder de magt van één enkel vorst zouden komen. 2)

Het zoude echter steeds een moeilijke taak zyn te zorgen, dat de Keizer geen overwigt over Italië kreeg, dat Spanje zich niet meester konde maken van geheel Zuidelyk Italië, en, indien men èn den Keizer èn Spanje

1) G. P. 29 Dec. 1756.

2) Zie *Mémoire d'un ministre du feu Roi de la Grande-Bretagne auprès des princes d'Italie présenté à S. M. l'An 1722. A. la Haye, 1734.*

er buiten hield, het evenwigt tusschen de staten zelve te bewaren. ¹⁾

De Keizer had reden om Spanje's magt aldaar te vreezen. Dit rijk toch had zich met Frankrijk door verschillende tractaten verbonden, en er was een dubbel huwelijk ontworpen tusschen den naauwelijks 12 jarigen Lodewijk XV en de 4jarige Infante Marie Anne Victoria, en tusschen den Infant Don Louis en Louisa Isabella, dochter van den Regent, welk laatste in 1722 gesloten werd.

Van de Spaansche zijde werden echter de onderhandelingen evenzeer bemoeijelijkt door allerlei zaken te gelijk op het tapijt te brengen: zoo beklaagde men zich over Engeland, omdat George I onder de hand beloofd had Gibraltar en Minorca terug te geven, zoo Spanje tot de quadruple-alliantie toetrad, en de Regent had die valsche hoop gevoed.

Wat er onder zulke omstandigheden van het Congres komen moest, laat zich ligt denken.

Maar er had nog een feit plaats, dat de geheele ontbinding er van ten gevolge had. In Frankrijk nl. verlangde men een' troonopvolger, en hieraan viel ten gevolge van den jeugdigen leeftijd der verloofde des Konings nog niet spoedig te denken. Daarom werd de Infante naar Spanje teruggezonden (April 1725) en een huwelijk ontworpen met de dochter van den verdreven Koning van Polen. De onkiesche wijze waarop dit behandeld werd, beleedigde het Spaansche Hof zoozeer, dat het verklaarde, dat Spanje nooit bloed genoeg zoude hebben om die beleediging te wreken; waarop het heusche antwoord van het Fransche Hof luidde: dat Frankrijk nooit

1) Zie *Aanteek.* N°. 10.

tranen genoeg zoude hebben, om eene zoo beminnelijke prinses te beweenen. ¹⁾ De Spaansche Gevolmagtigden werden van het Congres teruggeroepen.

Inmiddels was in Spanje een geheel nieuw plan van staatkunde gevormd. Door Ripperda nl., vroeger gezant onzer Republiek aan het Hof te Madrid, doch thans super-intendent der lakenweverij te Guadelaxara, een persoon, die zich grooten invloed bij den Koning had weten te verwerven, werd het denkbeeld geopperd van een naauw verbond met den Keizer te sluiten. Hij zelf vertrok daartoe in Nov. 1724 incognito naar Weenen en bragt daar op 30 April 1725 een vredesverdrag en een verdrag van defensieve alliantie, en den 1 Mei een tractaat van koophandel tot stand, waarop den 7 Junij een vredesverdrag met het Duitsche Rijk volgde. Het eerste bestond in de bevestiging van de quadruple-alliantie, de erkenning van Philips en zijne nakomelingen als Koning van Spanje, en de onderteekening der Pragmatieke Sanctie door Philips. Het tweede hield 's Keizers belofte in, om te bewerken, dat Minorca en Gibraltar aan Spanje terugkwamen, en wederzijdsche belofte van hulp in geval van nood. Het handelstractaat eindelijk bestond in de erkenning van de Compagnie van Ostende, aan welke, even als aan alle Oostenrijksche schepen, het regt verleend werd op Spaansche havens handel te drijven, op gelijke voorwaarden als de meest begunstigde natiën.

Aangaande een huwelijk tusschen Don Carlos en eene van 's Keizers dochters, zoude men eene nadere overeenkomst treffen.

1) Zie MABLY, l.l. II. 316 e. v.

Hoewel van deze Weener tractaten alleen het vredesverdrag met den Keizer en het Duitse Rijk openbaar gemaakt werd, vermoedden de overige Mogendheden wel, dat er meer had plaats gehad; woorden van Ripperda hadden daartoe vooral aanleiding gegeven. Het belangrijkste der tractaten echter, hetgeen ook het best geheim bleef, was dat, hetwelk in Julij 1725 gesloten werd. Hierbij werd bepaald, dat twee der Aartshertoginnen met twee Infanten uit Philips tweede huwelijk zouden huwen: een van deze zoude de oudste, Maria Theresia zijn, zoo de Keizer stierf voordat zij op rijpen leeftijd gekomen was. Don Carlos zoude dan Toskane, Parma en de Oostenrijksche Nederlanden krijgen. Philips zoude bewerken, dat bij de verkiezing van een' Roomsch-Koning de Keizerskroon in het Huis van Oostenrijk bleef en zoo hierover met Frankrijk en Engeland oorlog mogt ontstaan, zoude men aan Frankrijk alle veroveringen, die het op Spanje en Oostenrijk gemaakt had, weder ontnemen, Lotharingen herstellen in den toestand, waarin het voor 1633 geweest was, en aan Engeland Gibraltar en Minorca ontnemen. Spanje zoude voorts een jaarlijksch subsidie van 3 millioen betalen. Toen de Engelsche regering opheldering verzocht aangaande de gesloten tractaten, was het antwoord, dat dadelijke teruggave van Gibraltar het eenige middel tot voorkoming eener vredebreuk zijn zoude. ¹⁾

Inmiddels had men reeds het plan gevormd, om tegen de Weener tractaten, die waarschijnlijk tegen Engeland gerigt waren, een ander bondgenootschap over te stellen,

1) Zie over de Weener tractaten: *Het staatkundig bedrijf van Jan Willem Baron van Ripperda, 1715—1726. Acad. proefschrift door W. A. VAN VERSCHUER. Leid. 1861. p. 36 e. v.*

Frankrijk was hiertoe spoedig door Engeland gewonnen; onze Republiek werd uitdrukkelijk genoemd onder de Mogendheden, die men er in wenschte te betrekken; Pruisen moest door voordeelige aanbiedingen, zooals ondersteuning in zijne aanspraken op Berg en Gulik, Zweden door geld gewonnen worden, na zich van Rusland los gemaakt te hebben. George I trok in Junij naar Hannover, en daar hadden van toen af de onderhandelingen plaats, welke den 3 Sept. tot het tractaat van Hannover, te Herrenhausen geteekend, leidden. Dit tractaat tusschen Engeland en Frankrijk werd voor 15 jaar gesloten. De Mogendheden waarborgden elkander daarbij het bezit harer Staten.

Onze Republiek was niet zoo spoedig te bewegen om hieraan deel te nemen. Zij wenschte namelijk eerst te weten: 1. of zij ook tot de garantie der tractaten van Westphalen en Oliva zoude moeten toetreden; 2. of men de zaak van de Compagnie van Ostende ook er onder begreep; 3. men merkte aan, dat in art. 2 gesproken was van bescherming van elkanders staten zoo binnen als buiten Europa, maar dat waar gesproken werd van commercie, *buiten Europa* niet herhaald was. De Markies de Fénélon antwoordde hierop: ad 1um: dat men over en weder niet de tractaten, maar het daaruit verkregen regt zoude waarborgen, hetgeen nader bepaald zoude worden; Frankrijk zoude dan de garantie van den Munsterschen vrede en het Barrière-tractaat op zich nemen; ad 2um: dat ook de Compagnie van Ostende en alle andere koophandel bij het verdrag bedoeld werd; ad 3um: dat het verzuim hersteld zoude worden. ¹⁾ De aanmerkingen

1) Zie *Resol. van H. H. M.* 15 Oct. 1725.

door de Staten van Holland en West Vriesland 15 Dec. op de artikelen van het verdrag gemaakt waren hoofdzakelijk: 1° dat de gewone uitdrukking van *mutuelle defensie in alle de Rechten en Possessiën* niet juist genoeg was; 2 „dat als gemelde drie Machten mochten noodigh vinden in overlegh te treden op saaken, waarin op het houden van equilibre in de saaken van Europa soude werden gereflecteert en daarin de concert te gaan met deesen Staat, haar Hoogh Mog. niettegenstaande deese accessie in allerley wyse souden blyven in de selve liberteyt als sy sig nu bevinden noch uyt hoofde van deselve accessie eenighsints gehouden souden kunnen werden sich in te wikkelen in hetgeen souden oordeelen niet van haar convenientie te zyn, of van te verre uytsichte te weesen of boven haar macht te zyn;” 3°. dat zij niet genegen waren tot de garantie van den vrede van Westphalen en dien van Oliva toe te treden; 4°. dat de Staten hulp verlangden tegen den Keizer van Marokko en de Regeering van Algiers, enz.

Den 3 Jan. 1726 besloten dezelfde Staten eene missive tot de Mogendheden te rigten, waarin, behalve eene nadere omschrijving der wederzijdsche verdediging, werd voorgesteld ons aandeel op 4000 man infanterie en 1000 man ruitery te bepalen.

Den 8 Febr. daarop werd eindelijk door de Staten-Generaal tot toetreding besloten, nadat de meeste zwarigheden uit den weg geruimd waren; aangaande de tractaten van Oliva en Westphalen werd bepaald, dat men wel alles doen zoude, om bij inbreuk er op eene minnelijke schikking te bewerken, maar dat men verder zoude vrij blyven; zoo ook bij zaken rakende het staatkundig evenwigt, enz. Den 9 Aug. 1726 werd echter het Hammoversch ver-

drag eerst door de Republiek geteekend. Het is niet twijfelachtig of de cenige zaak, die onze regering bewoog, zich in dit verdrag te mengen, was de Compagnie van Ostende. Ook de Keizer begreep dit en zoude gaarne die oorzaak weggeruimd hebben, zoo hij had gemeend dit met fatsoen te kunnen doen.¹⁾

1) Hamel Bruyninx schrijft 13 Febr. 1726: „Dat de Keizer met fatsoen weer uit de Compagnie zaak moest: dat daartoe een accomodement moest dienen; dat hij wel niet zou begeeren toetreding tot het Weener traktaat, maar verklaring van neutraliteit, om te eeniger tijd de mediatie op zich te kunnen nemen.” Spanje bood 8 Maart 1726 zijne bemiddeling tusschen den Keizer en de Republiek aan. Den 7 Junij schrijft Bruyninx, dat de Graaf van Sintzendorf hem gezegd had „dat geerne twee duysent ducaten uyt sijne cygene beurs sonde willen geven, indien het Octroy noyt verleent was geworden.”

Met de Ostendische Compagnie schijnt het goed gegaan te zijn; want de Resident van Assendelft meldt uit Brussel op 12 Dec. 1729: „volgens de Advysen dewelcke ick hebbe kunne bekomen is het seker, dat die geene dewelcke considerable parthyen Actien besitten deselve willen behouden, omdat reelyek meerder waardigh achten als hondert acht en veertigh, eensdeels omdat sijn verbeelden, dat de Compagnie selfs in cas van geheele vernietingh van het Octroy meerder fonds is besittende als het gefurneerde Capitaal komt te bedragen: men reekent in deser voegen, dat het fonds van de Compagnie is van ses millioenen, bestaande in ses duysent Actien, yder van duysent guldens, waarvoor niet meer is gefurneert als drie vierde parten, makende in het geheel een capitaal van vier millioenen vyf hondert duysent guldens, om het welcke te voldoen men vast stelt, dat men fonds genoegh heeft, als onder anderen nogh wel voor meer als vier millioenen van waren te Ostende, waarvan in de maand van April of Mey verkopinge sal gehouden worden.

De uytdeelingen dewelcke van tyd tot tyd zyn gedaan, zyn geschied als of het geheele capitaal was gefurneert; en het eerste dividend is geweest van ses, het tweede van twaalf, het derde van twintigh, het vierde van vyf en twintigh, en het vyfde van dertigh per cent, sulcks dat de Geïnteresseerden daar door reeds achtien guldens meerder getrocken als gefurneert hebben.” Men meende algemeen, dat zoo de Compagnie werd opgeheven, toch nog 3 of 4 schepen jaarlijks naar de Indiën uit de Zuidelijke Neder-

Eindelijk scheen men echter ten onzent tot de overtuiging te komen, dat krachtiger maatregelen noodig waren, om de zoo gehate Ostendische Compagnie te doen verdwijnen. In het begin van 1724 had de Raad van State eene vermeerdering van het leger voorgesteld van 6804 man „welcken voorslaght” zoo heet het 11 Julij 1726, „na derdehalf jaer deliberatie nog tot geen conclusie heeft kunnen werden gebraght.”¹⁾ Nu werd eene vermeerdering van 9474 man voorgesteld, waardoor het leger op 43622 man zoude komen. Voor ditmaal konden de Staten-Generaal getuigen „dat omtrent het begin van het loopende jaar [1727] de Provintiën in het generaal eenigsints wacker geworden [waren] door het gevoel van ongelijk en schade aan den Staat tegen de solemnele Tractaten aangedaan en door het gesigte van een dreygend en aannaderend gevaar.” Men stelle zich echter niet te veel van dien ijver voor, want in die Missive volgt terstond: „hoe ras is dien eersten yver weder verslapt. De bekende preliminaire Artikulen zyn soo ras niet geslooten geweest, hoewel nog niet ten volle geratificeert, en soo ras is daar door niet wat meerder hoope geschept, dat het geappreheendeerde gevaar niet soo nabij was, of aanstonds heeft

landen zouden mogen uitzeilen; of wel dat de handel van Ostende naar Cadix of elders verplaatst zou worden.

De Commissaris van Bleiswijk schrijft uit Dantzich den 1 January 1729: „Van wegens het Keyserlijke Hof moet hier onder de hand geinquireert worden, of de Oost-Indische Compagnie van Ostende op hier niet soude kunnen verplaatst werden, of hier tot dien eynde alle gerequireerde Materialen tot de Scheepsbouw mitsgaders genoeghsaam Scheepsvolek en Victualien voor diergelycke Schepen, en tot soodanige verre reyse, steeds te verkrygen souden zyn; of nu deese onderhandelingh van continuatie sal zyn moet men verder afwaghten.”

1) Missive van H. H. M. tot begeleiding der G. P. van 11 Julij 1726.

sig als een nieuwe slaapsugt geopenbaard, door nieuwe langzaamheid en defectueusheyd in Consenten en Furnissemerten." En in 1730 (G. P. 11 Dec.) ergerde de Raad van State zich over „eene soo groote ongevoelighed en slaperigheid, dat 'er geen gevoel of wakkerheid in te brengen sal wesen, als door plotselijk overvallen te worden."

Het duurde niet lang of de voorname inhoud van de Weener tractaten werd bekend ¹⁾ en nu trad menige Mogendheid tot het Hannover tractaat toe: Zweden 26 Maart 1727; Denemarken 16 April 1727, op voorwaarde van hulp tegen Rusland in zijne aanspraken op Sleeswijk; voorts Hessen-Cassel en de Hertog van Brunswijk-Wolfenbittel. Rusland en de meeste Catholieke staten van Duitschland teekenden de Weener tractaten; Pruissen schaarde zich ook aan dien kant: het had het Hannover tractaat nog niet geteekend.

Zoo was bijna geheel Europa in twee partijen verdeeld, en men ging zich tot een' geduchten oorlog voorbereiden, ofschoon Spanje eigenlijk de eenige Mogendheid was, die oorlog wilde; het sloeg het beleg voor Gibraltar, en Engeland zag zich genoodzaakt eene vloot naar America, naar de Middellandsche en naar de Oostzee te zenden.

Hoe Spanje over den oorlog dacht, wordt uiteengezet in een' brief van onzen gezant van der Meer van 30 Nov. 1728, waarin o. a. het volgende voorkomt:

„Ik hebbe soo dikmaale geuyt mijn gedagten aangaande de Intention van dit Hof, en blijve gepersuadeert, dat ik

1) Bruyninx zoud 12 Julij 1726 een exemplaar, dat hij toevallig gekregen had, aan den Griffier FAGEL.

haar Hoog Mog. wel hebbe geïnformeert, maar siende dat men misschien van andere kanten advisen ontfangt die doen hoopen, dat dit Hof sikh sal laeten bewegen, durven ik mij niet uijten, soo als het wel behoort; men sal Evenwel door de tijd sien, dat indien de Geallieerdens den Keyser niet noodsaken de vreedden te maaken, dat dit Hoff de selven niet sal soeken, want men is hier gepersuadeert, dat men sig hier Eerder passeeren kan van de Geallieerdens, als de Geallieerdens van Spagne. Ik weet wel dat men anders raisonneert in Hollandt, maar ik wete daar tegens, dat het in Spagne anders begrepen wordt. En men weet hier seer wel, dat men tegens Spagne niet kan oorlogen als met grote kosten, en dat men sikh hier met Eene *Extra depense van ses Milli-oen Rijxdaalders* in staat kan stellen, om genoeg in staat te sijn van grote progressen in het rijk tegens te gaan, soo dat men hier geen vreedden sal socken, als wanneer men sikh door den Keyser geabandonneert sal sien, en ik versoeken UwelEdelGeste daar van wel gepersuadeert te wesen."

Van den oorlog kwam niets, want zoodra Rusland's Keizerin onverwachts was overleden, was de Duitsche Keizer niet langer daartoe gezind en de andere staten volgden. Aan de zijde der Hannover-bondgenooten was volstrekt geen oorlogsuchtige geest geweest. Gemakkelijk bewerkte dus de Paus door zijne bemiddeling, dat 31 Mei 1727 te Parijs preliminairen gesloten werden, waarbij een wapenstilstand getroffen, de Ostendische Compagnie voor 7 jaar geschorst en een Congres te Aken bepaald werd, dat echter te Soissons gehouden werd op den 14 Junij 1728.

't Was den Keizer te doen om voor de inschikkelijkheid,

die hij betoonen wilde, van de verschillende Mogendheden de erkenning van de Pragmaticke Sanctie te verkrijgen, ten einde aan zijne dochter het onverdeeld bezit van al de Oostenrijksche erflanden te verzekeren. Onze Republiek zoude daarin wel hebben willen treden, want de Staten-Generaal waren van oordeel, „dat het oogmerk van de garantie, strekkende om de Staaten van het Huys van Oostenryk te doen blyven in eene hand en daar door te conserveren het Equilibre in Europa t' eenemaal over een komt met het groot interest van den Staat, en met de laatste vreedens Tractaten” ¹⁾; maar Frankrijk's eerste Minister de Cardinaal de Fleury, nog steeds bezield met de oude staatkundige beginselen, om vooral Oostenryk als gevaarlijken mededinger te beschouwen, verzette zich daartegen zoo sterk, dat er van het Congres weder niets kwam. Bevreesd echter, dat men welligt buiten Frankrijk om zoude handelen, sloot zich het Fransche Hof bij Spanje aan, waardoor het Verdrag van Seville 9 Nov. 1727 tot stand kwam, waarmede zich 12 dagen later de Zeemogendheden vereenigden. Hierbij werd vastgesteld, dat de Italiaansche staten, welke voor don Carlos bestemd waren, niet door onzijdige, maar door Spaansche troepen (6000 man) zouden bezet en de afschaffing van de Ostendische Compagnie zoude bewerkstelligd worden.

Groot was het ongenoegen van den Keizer hierover, die beweerde „que vouloir introduire des garnisons Espagnoles dans les places fortes de Toscane et de Parme, étoit contrevenir à un des plus importants points, établi

1) Missive van de Staten-Generaal aan de Provinciën, 7 April 1731.

par un consentement unanime des principales Puissances de l'Europe pour en fixer l'équilibre." En verder: „Tout déterminé que l'Empereur est de ne pas se laisser lier les mains au sujet de l'établissement de ses filles, il n'a néanmoins nulle répugnance de renouveler les assurances qu'il a tant de fois données, que ni en cette occasion, ni en aucune autre il ne vouloit donner la moindre atteinte au système, dont on est tombé d'accord par le traité de Londres pour fixer l'équilibre en Europe.

„Ce seroit avoir des vues bien opposées au repos de l'Europe, et son équilibre, et au bien de toute la Chrétienté, que de vouloir restreindre la garantie, dont il s'agit, aux seuls Etats que l'Empereur possède en Italie, et à l'une de ses filles." 1)

En bij eene andere gelegenheid 2): „Door dit Tractaat van Seviliën is eensklaps omver gestooten het Sys-

1) Missive van den Keizer, Julij 1739. Deze woorden hadden vooral betrekking op Beijeren.

Regensburg 22 Oct. 1731 schrijft M. Gallieris: „Sedert myn gegeven bericht aan U Wel-Edcle Gestrenge van den 8 deeser maandt, raackende de swaarigheyt van den Heere Churfurst van Beyeren, om de geregelcerde en vastgestelde Keyserlycke erfvolging in het algemeen goedt te keuren, heb ick naader van goeder handt vernoomen, dat voorschreeve Furst naar ryper overweegingh van dat subject, ten opsighte van de Rycks Provincien of Erflanden, alleen van syn weygeringh afgestaan, en nagegeeven soude hebben; dogh weegens Hungaryen, Napels en Sicilien, want het Hertoghdom Milanen werdt voor een ontegenspreekelijck Rycksleen gehouden, by sijne voorige declinatoire Resolutie gepersisteert, welke distinctie de argwaan en ombrage van het Weener Hof niet heeft doen verminderen, alsoo men niet kan begrypen, wat oygentlyck de beweegreden mogen zyn, dat hooggemelde Churfurst soude desistereen van pretensien, waar aan hy natuurlijcker wyse de beste verwe en waarschyndijkheyt konde geeven."

2) Korte reflectien des Keyzers over het Tractaat van Seviliën, medege-deeld door Hamel Bruyninx aan den Griffier der Staten-Gen., 24 Jan. 1731.

tema en aan een kant gezet het geene dat tot behoudenis der balans in Europa, met eenparige toestemmingh der daarbij belangh hebbende Mogendheden bij de quadruple Alliantie *pro basi et fundamento* gesteldt was."

's Keizers afgevaardigde werd van het Congres teruggeroepen en toen in Jan. 1731 de Hertog van Parma, Antonio Farnèse, stierf, maakte zich de Keizer van diens staten meester.

Nu werden echter, om de zaken tot een einde te brengen, door de Zeemogendheden onderhandelingen aangeknoopt, die weldra leidden tot het Weener Tractaat van 16 Maart 1731. De inhoud was afschaffing van de Ostendische Compagnie en verpligting ook geene nieuwe elders te doen oprigten, vergunning aan de Spaansche troepen om in Italië te trekken. Van den anderen kant, de erkenning der Pragmatique Sanctie. Spanje trad 22 Julij hieraan toe; maar onze Republiek eerst 20 Febr. 1732 en niet dan na bedongen te hebben, „dat Groot-Britanniën en den Staat daar aan niet sullen gehouden weesen, soo wanneer, en soo menigmaal, als een Aarts-hertogin, welke sig bevind in het geval van de pragmatique Sanctie, sal komen te doen een Huwelijk, welk soude moogen geeven wel gegronde reeden van apprehensie voor het omstooten van het equilibre van Europa."

DERDE HOOFDSTUK.

POOLSCHÉ SUCCÉSSIE-OORLOG.

Naauwelijks was alzoo de vrede tusschen bijna alle staten van Europa hersteld of er deed zich eene nieuwe gelegenheid op dien te verbreken. De Koning van Polen, August II kwam 1 Febr. 1733 te sterven, en tot zijn' opvolger werd op den Poolschen Landdag de vroeger verdreven Stanislas Leczynski verkozen. (12 Sept.) Keizerin Anna van Rusland verlangde echter deze keuze vernietigd te zien, begrijpende, dat haar invloed op de Poolische zaken grooter zou zijn, zoo de door haar beschermde August III, Keurvorst van Saxon, den troon beklom. Hiertoe vond zij een' bondgenoot in den Keizer, die, hoewel slechts van eene geringe legermagt voorzien ¹⁾, eene gelegenheid hoopte te vinden, om de Pragmatieke Sanctie door meer Mogendheden te doen er-

1) Daags voor den dood des Poolschen Koning had hij de 40.000 man, op raad van Eugenius aangeworven, weder afgedankt (*Oeuvres posth. de FRÉDÉRIC II*, T. I. p. 6). Volgens ACHENWALL, l.l. p. 237 had Frankrijk echter ook slechts 157.055 man geregelde en 55.000 man ongeregelde troepen, ongeveer 6.000 man garde-troepen en 7.800 invaliden op de been in 1733.

kennen, en den Keurvorst hulp zoude zenden, mits deze die acte teekende. Frankrijk daarentegen schaarde zich aan de zijde van Stanislas, die zijne verkiezing ook gedeeltelijk aan den invloed van zijn' schoonzoon (Lodewijk XV) te danken had. Deze zag welligt in die verwickelingen eene geschikte gelegenheid om het zoo lang begeerde Lotharingen te verkrijgen, welk Hertogdom hij terstond overweldigde, op grond dat de Hertog met Maria Theresia verloofd was. Spanje, nog altijd in vijandige stemming tegenover den Keizer, die pas geweigerd had aan don Carlos brieven van meerderjarigheid te verleenen, zonder betaling van f 200.000, en bovendien belust op vergrooting van grondgebied in Italië, verbond zich met Frankrijk en viel in de begeerde landen. Ook Sardinië had grieven tegen den Keizer, al ware het alleen de ruil van Sicilië, en koos dezelfde partij. Deze drie Mogendheden sloten 26 Sept. 1733 een verdrag en verklaarden den 10 Oct. aan den Keizer den oorlog.

Onze Republiek en Engeland werden thans dringend aangezocht om ingevolge het Tractaat van Weenen Oostenrijk bij te staan, maar zij waren daartoe niet genezen, met regt bewerende, dat zij ongehouden waren zich te mengen in elken oorlog, dien de Keizer zich door eigen schuld op den hals geliefde te halen. Het staatkundig evenwigt was, zoo meende men, nog niet in groot gevaar, tenzij men zich tegen Rusland's toenemende magt wilde verzetten ¹⁾, en ware dit ook al het geval geweest,

1) Dit wordt uiteengezet in eene der vele destijds verschenen brochures over 't geen de Zeevogendheden met het oog op het staatkundig evenwigt te doen hadden, getiteld: *Examen d'un problème, si les progrès de la Russie sont plus à craindre pour l'Equilibre de l'Europe que ceux de la France?*

dan nog zouden, zooals wij boven gezien hebben, de Staten niet zoo ligt tot een daadwerkelijk verzet te bewegen zijn geweest. Om intusschen zeker te zijn van niet onwillens in den oorlog gewikkeld te worden, had de Republiek eerst eene verklaring van Frankrijk gevorderd, dat het de Oostenrijksche Nederlanden ongemoeid zoude laten. Op die voorwaarde verklaarden zich de Zeemogendheden onzijdig en wenschten hare neutraliteit ook door den Keizer erkend te zien. Natuurlijk weigerde deze, en nam zich voor zoo mogelijk het oorlogstooneel nader hij onze grenzen te brengen, om ons te noodzaken partij te kiezen. Intusschen waren de Spaansche en Sardinische wapenen gelukkiger dan de zijne; hij had trouwens slechts 180.000 man te stellen tegenover het Fransche, dat 200, het Spaansche dat 50 en het Sardinische leger dat 40 duizend man sterk was; hij moest dus de hulp van Rusland inroepen, dat dan ook weldra een leger naar Duitschland liet oprukken in de lente van 1735.¹⁾ Thans werd de zaak voor onzen Staat bedenkelijker, en de Zeemogendheden wierpen zich dus als bemiddelaars op, om den vrede tot stand te brengen. Hare plannen hadden echter bij den Keizer weinig kans van slagen, vertoornd als hij was op de in zijn oog zoo trouweloze bondgenooten. Desniettemin werden Frankrijk en Oostenrijk het eens over preliminairen, die 3 Oct. 1735 te Weenen gesloten werden en eene zonderlinge regeling van grondgebied inhielden. Stanislas deed afstand van Polen in ruil tegen Lotharingen en Bar, welke na zijn dood aan Frankrijk zouden komen. De Hertog van Lotharingen behield het Graafschap Valkenstein met de

1) Dit was het eerste Russische leger, dat men daar zou zien.

regten en titels, die hij tot dus verre bezeten had: bovendien werd hij schadeloos gesteld door het bezit van Toskane, welks troon inmiddels opengevallen was. Don Carlos kreeg het Koningrijk der beide Siciliën met de havens van Toskane, maar moest Parma en Piacenza aan den Keizer en de regten op Toskane aan Frans van Lotharingen afstaan. De Keizer kreeg voorts terug wat hem ontnomen was behalve eenige streken, die aan Sardinië toegevoegd werden. Frankrijk eindelijk teekende de Pragmatieke Sanctie. Spanje, Sicilië en Sardinië, weinig ingenomen met deze schikkingen, teekenden de preliminairen eerst 15 April, 1 Mei en 16 Aug. 1736. De vrede, die 8 Nov. hierop volgde, werd na lang dralen door het Hof van Madrid en Napels 21 April 1739 geteekend, nadat Sardinië dit den 3 Febr. te voren gedaan had.

Zoo werd tot nadeel, niet alleen van den Keizer ¹⁾, maar ook van het evenwigt van Europa, de vrede buiten de Zeemogendheden gesloten, die dan ook voor hare handelsbelangen in de Middellandsche Zee geene waarborgen konden verkrijgen.

1) „Le plaisir de donner la couronne de Pologne coûta à l'Empereur trois royaumes et quelques belles provinces.” *Oeuvres posth. de FREDERIC II*, T. I. p. 7.

VIERDE HOOFDSTUK.

OOSTENRIJKSCHE SUCCESSIE-OORLOG.

§ 1.

We willen trachten een denkbeeld te geven van de magt der Mogendheden omstreeks het jaar 1740. Eene belangrijke bijdrage tot de kennis hiervan heeft Frederik II gegeven in zijne *Histoire de mon temps*, waaruit wij het meeste ontleenen. Aangaande den staat van Oostenrijk's leger en financiën wordt daar gezegd ¹⁾:

„Après la paix (de Belgrad) la plus grande partie des troupes demcura en Hongrie: mais leur nombre ne passoit pas quarante trois mille combattans: personne ne pensa à récompléter l'armée. L'Empereur n'avoit d'ailleurs que seize mille hommes en Italie, douze mille au plus en Flandres et cinq ou six régimens répandus dans les pays héréditaires. Au lieu donc que cette armée devoit faire le nombre de cent soixante et quinze mille hommes, l'effectif ne montoit pas à quatre-vingt deux

1) *Oeuvres Posthumes de* FRÉDÉRIC II. T. I. p. 10.

mille. On avoit supputé, l'année 1733 que l'Empereur pouvoit avoir vingt-huit millions de revenus: il en avoit bien perdus depuis, et les dépenses de deux guerres consécutives l'avoient abymé de dettes, qu'il avoit peine d'acquitter avec vingt millions de revenus qui lui restoient. Outre cela ses finances étoient dans la plus grande confusion." etc.

Elders ¹⁾ vinden wij opgeteekend, dat Maria Theresia bij den dood haars vaders f 100.000 in de schatkist vond en over slechts dertig duizend soldaten te beschikken had. De schaarschte der financiën had het noodig gemaakt het leger tot zulk een gering getal te brengen. Om hieruit echter geene onjuiste gevolgtrekking te maken, voegen wij er bij, dat in 1745 het Oostenrijksche leger uit 150.000 man „gereguleerde" en 80.000 man „ongereguleerde troupes" ²⁾ en volgens eene andere opgave, buiten het leger in de Oostenrijksche Nederlanden in 1744 uit 223.700 man bestond. ³⁾

Aangaande Pruissen meldt Frederik II ⁴⁾: „A la mort de Frédéric Guillaume, Roi de Prusse [1740], les revenus de l'Etat ne montoient qu'à sept millions quatre cent mille écus. La population dans toutes les provinces pouvoit aller à trois millions d'ames. ⁵⁾ Le feu Roi avoit laissé dans ses épargnes huit millions sept cent mille

1) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 544.

2) Geheime Missive van van Hoey aan den Griffier van 25 Jan. 1745.

3) Geheime Missive van den Secretaris van Marteville aan den Griffier, gedagteekend: Berlia den 25 April 1744.

4) *Oeuvres posth.* T. I. p. 1.

5) Volgens VON HERTZBERG eigenlijk slechts 2.400.000. Frederik II bragt ze op meer dan het dubbele. Zie *Mém. terés des papiers d'un homme d'état*, I. 138. Zie over Pruissen's financiën *ibid.* p. 53.

écus, point de dettes, les finances bien administrées, mais peu de ressources. La balance du commerce perdoit annuellement un million deux cent mille écus, qui passoient dans l'étranger. L'armée étoit forte de soixante et seize mille hommes dont à peu près vingt six mille étrangers;" enz.

Ook hier is de opgave der legersterkte die van vredes-tijd, en in den loop van den oorlog zien wij deze tot 106.000 en zelfs bijna 110.000 man aangroeijen. ¹⁾ Om zich een denkbeeld van de toenemende magt van Pruisen te vormen moge de volgende opgave dienen. ²⁾ Het rijk besloeg in

1640	1600	□	mijlen,	met	1.300.000	Inw.
1688	2102	"	"	"	1.930.000	"
1714	2172	"	"	"	2.050.000	"
1740	2279	"	"	"	2.240.000	"

De inkomsten werden in 1740 op 8.000.000 rijksd. geschat. ³⁾ Volgens eene andere opgave ⁴⁾ had Pruisen bij den dood van den Grooten Keurvorst eene oppervlakte van 1930 □ mijlen; de inkomsten bedroegen 2½ millioen thaler en het leger was van 4.000 op 24.000 man gebracht.

Over Frankrijk merkt Frederik II ⁵⁾ o. a. aan: ses

1) Volgens geheime Missive van van Marteville van 25 Aug. 1744 was het Pruisische leger „effectivelyk hondert ses duisend Man sterk” en volgens den Gezant van Bunnania die op 15 April 1744 „een seer exacte Lyst van de Pruisische krygsmagt” aan den Griffier zond, 109.800 Man.

Luidens eene Secrete Missive van van Hoey aan den Griffier van 25 Jan. 1745 zouden de Pruisische troepen zelfs 140.000 man sterk geweest zijn.

2) Volgens door VON HERTZBERG uitgegevene oorspronkelijke lijsten uit het koninklijk archief, aangehaald in *Derde Catern uit mijn zakboek of aantekeningen van een burger aan de grenzen van Holland*. Rott. 1792. p. 34.

3) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 544.

4) DR. EMIL FRANCKE, *Vorlesungen über die Gesch. des achtzehnten Jahrhunderts*. Leipz. 1865, p. 53.

5) *Oeuvres posth.* I. p. 14.

forces militaires consistoient en 180 bataillons chacun de 600 hommes, 214 escadrons, à 100 têtes, ce qui fait le nombre de 130.400 combattans outre 36.000 hommes de milice. Sa marine étoit considérable: elle pouvoit mettre 80 vaisseaux de différent rang en mer, y compris les frégates, et pour le service de cette flotte on comptoit jusqu'à 60.000 matelots enclassés. Les revenus du royaume montoient l'année 1740 à 60.000.000 d'écus, dont on décomptoit 10.000.000 affectés au payement des intérêts des dettes de la couronne qui venoient encore de la guerre de Succession."

Wat de financiën betreft, komt ons deze opgave waarschijnlijker voor dan de aan den Griffier gezondene staten. Volgens eene specifieke opgave toch, door den Resident van Kinschot bij een' brief uit Brussel van 11 Junij 1742 gevoegd, aangaande Frankrijk's financiën blijkt, dat de gewone inkomsten *f* 202.289.600, de buitengewone *f* 95.428.130, dus de gezamenlijke inkomsten *f* 297.717.780 bedroegen. De uitgaven daarentegen bedroegen *f* 283.560.414, zoodat er *f* 14.157.316 over bleef. Welligt zijn hier franken of livres en guldens verward. 1)

1) Niet minder bevreemdend is het volgende schrijven van van Hoey aan den Griffier van 17 Dec. 1742:

„Met de Finantien is het in geenen deele alhier soo slegt gesteldt als sig ydelyk vleyen, die geenen, die wenschen dat het waarlijk daarmede soodanig gelegen was, dewyle ik weete, om daar niet aan te kunnen twyffelen, dat de Ontfangers Generaals van dit Koningryk, haare submissie hebben gedaan, omme 's maandelijks genoegsaam in egale portien, van den 1 January 1743 tot den 1 December van het selfde jaar inclus aan de Koninglijke Schatkamer te leveren, een somme van ses en tagtig millioenen, het welke het suivere overschot is van der selver ontvang, na aftrek van de onkosten, die op de perceptie van gemelde Penningen vallen; als meede na aftrek van de tractementen van de Gouverneurs, Intendan-

Aangaande het leger meldt onze gezant Van Hoey aan den Griffier 18 Jan. 1743; behalve de vermeerdering van Cavalerie die weldra plaats zal hebben, „als meede behalven de seeven nieuwe aan te werven Duitsche Bataillons Landmilitie, sal deese Kroon tegens het aanstaande Voorjaar, des noods, een Armée over de honderd en vijftien duizend Man gereguleerde Troupes, te weeten twee en tneegentig duizend Man te voet en drie en twintig duizend Paarden, de Armée van Prague daar onder begreepen, op de Frontieren van dit Koningryk, aan de kant van de Oostenryksche Nederlanden te velde kunnen brengen.

„Dit is eene waarheid, die ik aan Haer Hoog Mog. met een volkoomen Kennisse van saaken verseekere, en waarop derhalve staat gemaakt kan worden.”

En volgens schrijven van denzelfden staatsman van

ten, Gerechtshoven, en van anderen meer, die door gemelde Ontfangers Generaals worden betaald, met den anderen omtrent drie en twintig millioen bedragende.

By deese bovenstaande ses en tagtig millioenen moeten nog gevoegt worden, het suivere provenu van de generale pagten, ter somme van ses en negentig millioenen; en dan nog het suivere provenu van de *Pais d'Etats*, *Contrarolle* en *Domeinen* ter somme van omtrent vyftig millioenen; welke beide laatste Articulen, made op deselve wyse als het eerste, te weeten, van maand tot maand, en in omtrent gelyke portien, ter Schatkamer van den Koning worden gefourneert.

In deze opgave is volgens een' brief van van Hoey van 7 Jan. 1743 de volgende onjuistheid: „in de woorden *en dan nog het suivere provenu van de Pais d'Etats, Contrarolle en Domeinen ter somme van omtrent vyftig millioenen*; in de plaatse van welke woorden moet worden gesteld: *en dan nog het suivere provenu van de Pais d'Etats, Hoofdgeld van de Stad van Parys, Bossen en Munte, ter somme van omtrent vyftig millioenen*, zynde de *Contrarolle en Domeinen* abusivelyk door my onder dit Articul van de revenues van deese Kroon geplaatst geworden, dewyle de *Contrarolle en Domeinen* beide onder de generaale Pagten zyn begreepen.”

11 Febr. 1743 zoude het Fransche leger hebben bestaan uit 252.809 man Infanterie en 41.000 man Cavallerie, totaal 293.800 zonder 16.000 Invaliden mede te rekenen, die in de garnizoenen dienst deden.

In 1745 werd de legersterkte zelfs geschat op 250.000 man en 90.000 man landmilitie, dus te zamen 340.000 man ¹⁾).

Van Hoey schrijft aan den Griffier 1 April 1743: „Het getal van de Menschen in dit koningrijk bestaat in omtrent agtien millioenen. En de somme van de gemunte Geldspeciën bedraagt omtrent dertien honderd millioen livres van dit geld.” ²⁾

Spanje was na een kort tijdvak van snel toenemenden bloei ³⁾), weder even ras achteruitgegaan. Ten bewijze mogen de woorden van van Hoey strekken, die 25 Maart 1743 aan den Griffier schrijft, dat in geheel Spanje geen 10 Millioen Piasters aan zilver te vinden zouden zijn: als reden geeft hij op, dat sedert den oorlog van dien staat met Engeland geen 2 Millioen Piasters uit West-Indie waren overgebracht, en dat nog van het aangevoerde $\frac{1}{2}$ „buiten Lands toebehooren.” Den 25 Maart meldt hij, dat de Spaansche officieren meer dan 30 maanden van hunne soldij ten achteren waren.

Frederik II zegt aangaande dit Rijk: „Le roi jouit de

1) Geheime Missive van van Hoey aan den Griffier van 25 Jan. 1745; hij verzekert dat die opgave „niet geëxagereert” is.

2) Volgens ACHENWALL l.l. p. 179 had Frankrijk echter in het laatst der 17^e eeuw ruim 19, in 1733 ruim 22 millioen inwoners. Volgens dienzelfden schrijver (p. 238) had het in 1747 een leger van 405.000 man.

3) Zelfs in dat tijdvak van bloei bedroeg het getal van inwoners van Spanje (volgens de officieele telling van 1726) slechts 6.025.000. Zie MIGNET, l.l. Introd. p. xxxi.

24.000.000 écus de revenus; mais le Gouvernement est endetté; l'Espagne entretient 55 à 60.000 hommes de troupes réglées; sa marine peut aller à 50 vaisseaux de ligne." 1)

Engeland was volgens den koninklijken schrijver het meest vermogende Rijk van Europa: „son commerce embrassoit tout le monde, ses richesses étoient excessives, ses ressources presque inépuisables: et pourvue de tous ces avantages, elle ne tenoit pas entre les puissances le rang qui sembloit lui convenir." 2)

Het materieel vermogen van dit Rijk was volgens hem 3) tijdens den Poolschen Successie-oorlog aldus: „L'Angleterre entretenoit alors 80 vaisseaux des quatre premiers rangs, et 50 vaisseaux d'un ordre inférieur: environ 30.000 hommes de troupes de terre. Ses revenus en temps de paix montoient à 24.000.000 d'écus; elle avoit au-delà une ressource immense dans la bourse des particuliers et dans la faculté de lever des impôts sur des sujets opulents. Elle donnoit alors des subsides au Danemark pour l'entretien de 6000 hommes; à la Hesse pour un nombre pareil; ce qui joint à 22.000 Hanovriens lui fournissoit en Allemagne en corps de 34.000 hommes à sa disposition."

Volgens de meer aangehaalde Missive van van Hoey van 25 Jan. 1745, bedroeg het aandeel van Engeland

1) *Oeuvres posth.* I. p. 14. Volgens Missive van van Hoey van 25 Januarij 1745, had Spanje toen slechts 40.000 man onder de vereenigde troepen. ACHENWALL, l.l. p. 102 e. v. daarentegen schat Spanje's krijgsmagt op 73.500 man zonder, en op 9700 man met de landmilitie en beweert dat in den Oostenr. succ.-oorlog de veldtroepen nog 12.000 man sterker waren.

2) *Oeuvres posth.* I. p. 19.

3) *Ibid.* p. 11.

in het leger der geallieerden 24.000 man, en dat van Hannover evenveel.

Een gedeelte der schuld was in den laatsten tijd gelid: zij bedroeg volgens AD. SMITH ¹⁾, 31 Dec. 1722, 55.282.978 £ 1 s. 3⁵/₈ d. en 31 Dec. 1739 46.354.623 £ 3 s. 4¹/₂ d.

„A la suite,” zoo vervolgt Frederik II, ²⁾ „de cette puissance se range la Hollande, comme une chaloupe qui suit l'impression d'un vaisseau de guerre auquel elle est attachée.” En verder: „La république pouvoit avoir 12.000.000 d'écus de revenus sans compter les ressources de son crédit; elle pouvoit mettre en mer 40 vaisseaux de guerre; elle entretenoit 30.000 hommes de troupes réglées, qui servoient principalement à la garde de ses barrières, comme cela avoit été déterminé par la paix d'Utrecht, mais son militaire n'étoit plus comme autrefois l'école des héros.... Dans cette situation la république de Hollande étoit ménagée par ses voisins, peu considérée pour son influence dans les affaires générales; elle étoit pacifique par principe, et guerrière par accident.”

Het behoeft wel niet herinnerd te worden, dat ook hier gesproken wordt over den toestand der Republiek voor dat de oorlog uitbrak. Het leger toch werd weldra op 90.000 man gebragt en de inkomsten stegen natuurlijk eenigzins evenredig. De bevolking door den koninklijken schrijver op twee millioen geschat, is waarschijnlijk hier te min opgegeven: de provincie Holland toch had alleen bijna een millioen inwoners ³⁾, en men zal

1) l. l. p. 381.

2) Ibid. p. 23.

3) Op omstreeks 900.000 geschat door N. STEUYCK, *Aanhangsel op den*

denkelijk niet te ver gaan, met dit $\frac{2}{3}$ der geheele bevolking te noemen ²⁾; hetgeen overeenkomt met het gevoelen van Hollandsche schrijvers, dat de geheele bevolking 2.400.000 inwoners bedroeg.

Het inkomen van den Staat wordt door sommigen ³⁾ op *f* 21.000.000 gesteld.

Wat de overige Mogendheden betreft geeft Frederik de Groote het volgende: ⁴⁾

	Leger.	Schepen.	Inkomsten.
Denemarken	66.000	64	5.600.000 kroonen.
Zweden	40.000	61	4.000.000 „
Rusland	170.000	38	14.500.000 „
Polen	24.000		1.000.000 „
Saxen	24.000		6.000.000 „
Beijeren	12.000		5.000.000 „
Keurvorst van Keulen	12.000		
„ van de Paltz	9.000		
Sardinië	30.000		5.000.000 „
Venetië	15.000		
Napels en Sicilië	12.000		4.000.000 „
enz.			

§ 2.

De Poolsche Successie-oorlog was naauwelijks geëin-

staat van 't Mensch. geslacht, p. 390, 391 en volgens KERSEBOOM *Probabile menigte des volks*, p. 9 op 980.000.

2) Zie ACHENWALL, l.l. p. 360.

3) Ibid. p. 404.

4) *Oeuvres posth.* T. I. p. 28 e. v. We moeten ons bepalen tot een kort uittreksel uit hetgeen door Frederik II meer breedvoerig behandeld is. Zijne beschouwingen zijn echter belangrijk genoeg om in haar geheel gelezen te worden.

digd of de Oostenrijksche brak uit. Karel VI liet bij zijn dood (20 Oct. 1740) in plaats van goed geordende legers en eene welvoorzien schatkist, aan zijne dochter Maria Theresia een' in alle opzigten weinig magtigen staat na, en tot bescherming harer regten op die erfenis slechts de door bijna alle Mogendheden van Europa geteekende Pragmatieke Sanctie. Weldra bleek het onbeduidende van zulk een document: tal van pretendenten deden zich op om de geheele Oostenrijksche Monarchie, of een deel er van, tot zich te trekken. Frederik II, Koning van Pruissen, minder getrouw aan de schoone beginselen, in zijn' *Anti-Machiavell* uitgesproken, dan aan de les welke hij eens zijnen opvolger gaf: „Sachez pour toujours, qu'en fait de royaume on prend quand on peut et qu'on n'a jamais tort quand on n'est pas obligé de rendre,” en begeerig naar eene gelegenheid om gebruik te maken van de magtige legers en aanzienlijke geldmiddelen, hem door zijn' vader nagelaten, maakte aanspraak op een deel van Silezië.

August III van Saxen, Koning van Polen, volgde weldra als pretendent der geheele erfopvolging.

Karel Albert, Keurvorst van Beyeren, was niet matiger in zijne eischen, in welke hij van te voren wist ondersteund te zullen worden door Frankrijk, ¹⁾ dat den ouden strijd met het huis van Habsburg gaarne nog eens hernieuwde.

Spanje, getrouw aan de sedert dertig jaren met voor-

1) Zie WAGENAAR XIX. p. 316. Vgl. vooral, zoowel voor den geheelen Oostenrijkschen Successie-oorlog, als ook in het bijzonder over de betrekkingen tusschen Frankrijk en Beieren aangaande de Oostenrijksche Monarchie: *Geschied. van de diplomatie gedurende den Oostenr. Succ.-oorlog en het Congres van Aken*, door J. K. J. DE JONGE. Leid. 1832. p. 21.

deel gevolgde staatkunde, mengde zich gaarne in de twisten der andere Mogendheden, om in Italië het een of ander in zijn voordeel te bedingen, en begon met de geheele Oostenrijksche nalatenschap te eischen ¹⁾, in de hoop van bij gelukkigen uitslag ten minste het zoolang begeerde Milaan te zullen krijgen. ²⁾

Met datzelfde doel eindelijk schaarde zich ook de Koning van Sardinië onder de candidaten. „La Politique de cet Etat” zegt Frederik II „consistoit à tenir la balance entre la maison d’Autriche et les deux branches de la maison de Bourbon, afin de se ménager par cet équilibre les moyens d’étendre et d’augmenter ses possessions. Charles Emmanuel avoit souvent dit: „Mon fils, le Milanois est comme un artichaut, il faut le manger feuille par feuille.” ”

Al deze pretendenten wisten hunne aanspraken op het een of ander beweerd regt te gronden; een onderzoek naar de regtmatigheid hunner eischen zoude ons te ver leiden, en we meenen ons te eerder hiervan te mogen onthouden, daar door anderen deze zaak op vol-

1) „La politique du Roi d’Espagne, ou plutôt de la reine Elisabeth Farnèse, n’a pas variée depuis trente ans: se jeter à tout propos dans les querelles d’autrui, telle est sa politique: gagner quelque établissement pour les Infans d’Espagne, tel est son objet. Le succès a toujours couronné cette politique d’aventure. Alberoni d’abord a tenté de bouleverser le monde; il est tombé, mais don Carlos est devenu duc de Parme. Le Roi de Pologne meurt, voilà l’Europe en feu: l’incendie s’éteint, quand don Carlos, en échange de Parme, a gagné les Deux-Siciles. Enfin s’ouvre la succession d’Autriche: le Roi d’Espagne commence par tout revendiquer: puis il se réduit à demander pour don Philippe les domaines Autrichiens en Italie.”

Correspondence de Louis XV et du Maréchal de Noailles, publiée... par
CAMILLE ROUSSET. Par. 1865. *Introd. p. CXXIX.*

2) *Oeuvres posth.* T. I. p. 46.

dingende wijze behandeld is ¹⁾ en de erkenning der Pragmaticke Sanctie bijna allen van die regten beroofd had.

Behalve deze pretendenten deed zich voor Maria Theresia nog een vijand op in den Koning van Frankrijk. Zonder aanspraak op een deel der erfenis te maken, mengde hij zich in den strijd, zooals 't heette, tot bescherming der regten van derden, maar inderdaad om Oostenrijk's magt te vernietigen en in den Hertog van Beyeren eenen van Frankrijk afhankelijken Keizer op den troon te plaatsen.

Tegen zoovele vijanden niet bestand, deed Maria Theresia aanzoek bij Rusland en de Zeemogendheden, als borgen der Pragmaticke Sanctie. Rusland verklaarde zich daartoe terstond bereid; doch werd hierin verhinderd door een kort daarop uitgebroken oorlog met Zweden, door Franschen invloed bewerkt.

Hadden de Zeemogendheden terstond krachtige hulp aan Oostenrijk verleend, dan zoude veel kwaad voorkomen zijn: de Keurvorsten van Saxen, van de Paltz en andere Duitsche staten zouden zich voor Maria Theresia verklaard hebben. ²⁾ Pruissen en Frankrijk zouden minder overmoedig gehandeld hebben. Doch in Engeland, dat sedert 1739 met Spanje in oorlog was, was het vredelievende Ministerie Walpole nog aan het bestuur, en onze Republiek had, behalve Engeland's lijdelijkheid, verschillende redenen, om niet zoo spoedig hulp te zenden. Hiertoe behoorde de geringe trouw waarmede Oos-

1) Zie DE JONGE, I. l. p. 35 e. v.

2) Saxen wilde dit doen, zoodra ééne Mogendheid zich „rein und werktätig“ voor Maria Theresia verklaarde, en de Keurvorst van de Paltz, zoo hem de regten op Gulik en Berg gewaarborgd werden. Zie DE JONGE, I. l. p. 45.

tenrijk aan de tractaten met onzen Staat voldeed, zoodat men te klagen had „dat geene der Regimenten, die in de Oostenryksche Nederlanden garnisoen houden, de helft van de behoorlijke Manschap hebben, en de meeste verre beneden dien.”¹⁾ In de tweede plaats was er niet geheel voldaan aan het Weener Tractaat van 1731, daar de Ostendische Compagnie slechts geschorst en niet opgeheven was. Des te meer werd hieraan gehecht, omdat de onderteekening der Pragmatieke Sanctie enkel had plaats gehad, om de opheffing dier Compagnie te verkrijgen. Doch wel het meest werd men weêrhouden door de vrees voor Frankrijk, dat alle pogingen in het werk stelde om onzen Staat tot onzijdigheid over te halen. Het was voor de Republiek een lastig dilemma: het Hof van Versailles, nog steeds door den 88 jarigen de Fleury bestuurd, deed alles om zijne goede trouw te bewijzen door woord²⁾ en daad.³⁾

1) Secrete Missive van van Burmannia aan den Griffier van 9 Nov. 1740.*

2) Zoo zeide de Cardinaal eens tot van Hoey, onzen Gezant, „tenés je vous connois bon Hollandois, mais je vous déclare devant Dieu, que je suis aussi bon Hollandois que vous.” v. Hoey aan den Griffier, 2 Sept. 1741.

En bij eene andere gelegenheid: „dat de dispositie van den Koning, van het Gouvernement en van de gehele Natic soodanig was, dat men staat konde maken op het sorgvuldig onderhouden van deese kant van de vriendschap met de Republicq, als op een vaste en onveranderlijke maxime van Vrankryk, en dat hij Heer Cardinaal wenschte, om soo te spreken, met desselfs Bloed te teekenen alle verseekeringen die haar Hoog Mog. daarvan souden kunnen requireeren.” v. Hoey aan denz. 21 Julij 1741. Den 21 Jan. te voren schreef hij van Fleury sprekende: „Voorleede Vrydag vroeg hem syn Kamerdienaar, of niet wat kaneelwater wilde hebben, waarop antwoordde: *non je ne veux ni de la Canelle, ni de la Canaille*; dog aanstonds daarna riep hy hem weederom, seggende geeft my Kaneel, die komt van myne goede vrienden, de Hollanders, en ik wil haar niet mishaaen.”

3) Frankrijk had in het begin van 1741 niet meer dan 100.000 man

Opmerkelijk zijn de gesprekken tusschen van Hoey (blijkens diens brieven) en de Fleury hierover gewisseld; zoo zeide hij eens: „dat de naam van Balance van de magt van Europa doorgaans wierd misbruikt, dewyle ieder ambitieus Prins sig van dat pretext bediende, om een glans aan desselfs onderneemingen by te setten en dat de saaken des tyds daar van jegenswoordig meer als een bewys uitleverden, dog dat de balance van Europa, waarelijk en inderdaad bestond in de nabuurlijke samenvoeginge van mindermagtige Princen, om aan een meerdermagtige Prins te beletten desselfs Gebied nog verder uittestrekken, en dat sulks niet was het geval deses tyds, dewyl den Koning op het solemneelste hadde verklaard van nieuwes voor sig te begeeren, en dat moede in het vervolg van tyd Vrankryk altoos met deselve oplettendheid soude weesen aangedaan, ten einde het-selve niet exteere, dewyle die Kroon de eidelheid, en selfs verderfelijkheid, van het maaken van Conquesten volkoomen erkende en de conservatie van de vrede de hoogste maxime van Staat agte te zyn.”¹⁾

Een andere keer heette het dat „de verstandigen” oordeelden: „dat een vertrouwde vriendschap tusschen Vrankryk en [de] Republicq, gevestigd op de vaste gronden van regtvaardigheid en weederzydsche natuurlijke en wettige intresten, eeniglijk en alleen opmaakt het equiliber van de balance van de magt ter zee; en dat

te voet en 20.000 man ruitrij; eerst in den loop van dat jaar werd het leger met 34.000 man infanterie vermeerderd. ROUSSET, l.l. p. xiv.

Op een' anderen tijd werd Duinkerken in pand voor de goede trouw aangeboden.

1) v. Hoey aan den Griffier, 13 Sept. 1741.

gelijk als dat *equiliber* bereids soo grootelijks door de twee voorgaande oorlogen tusschen deese Natie en de onse was verswakt geworden, hetselve nu ten eenenmale door een nieuwen oorlog soude moeten worden vernietigt." 1)

Dergelijke mededeelingen, waarbij niet verzuimd werd te wijzen op Engeland's gedrag bij het sluiten van den Utrechtschen vrede, op het streven van dat rijk, om onzen handel en zeevaart te vernietigen en zelf meester ter zee te worden, enz. werden herhaaldelijk door van Hoey overgebrieft.

Maria Theresia van haren kant herinnert de Staten-Generaal in hare Missive van 8 Junij 1744 hoe, „*adco intra currens seculum domus hujus [van Bourbon nl.] potentia accessione Regnorum Hispaniae, Indiarum, utriusque Siciliae, tum Lotharingiae Barrisque Ducatum in immensum excrevit, ut vix umbra justii in Europa aequilibrii, pro quo patres vestri bona sanguinemque profundere numquam dubitarunt etiamnum supersit.*”

Al dergelijke vertoogen konden echter weinig uitwerken. 't Was hier de vraag of men Frankrijk's beloften konde vertrouwen 2): was dit het geval, dan zoude de vrede zeker boven den oorlog te verkiesen zijn geweest. Maar men had gegronde redenen daaraan te twijfelen. Immers om één bewijs slechts bij te brengen, de gezant van

1) v. Hoey aan den Griffier, 5 Junij 1744.

2) Onder de oorzaken van Frankrijk's rampen noemt de Maarschalk de Noailles in eene memorie aan den Koning: „*le discrédit où le gouvernement est tombé dans les pays étrangers. L'opinion que l'on en a conçue est telle, qu'on n'oserait la présenter aux yeux de Votre Maj., et c'est ce qui a produit l'éloignement trop marqué de plusieurs puissances de l'Europe pour prendre des engagements avec la France.*” *NOUSSER*, I. I. II. p. 58.

Burmannia schreef 13 Sept. 1741 aan den Griffier der Staten: „Dit kan ik U WelEdele Gestrenge met reeden van wectenschap affirmceeren, dat Vrankryk straks na de dood des Keizers aan dit Hof geinsinueert heeft, dat sy de vrede met overgifte van Luxemburg konden bewaaren, en met een kleinigheid voor den Churfurst van Beijeren, dat over die sake een geruyne tyd getracteed is; dat de Groothertog en de Koninginne hier nooit het oor na hebben willen leenen.

„Ik weet nog daarenbooven dat men Beyeren niet seer onlangs de Nederlanden of de Italiaansche provincien ten zijnen keuze heeft willen aanbieden, en waarschylyk aangeboden heeft. Ik heb reeden om te gelooven, dat de Churfurst deese voerslaagen niet heeft aangenoomen, waar van de reden ligt te raden is.”

Wel berigte van Hocy, dat hem de Cardinaal op de vraag wat hiervan waarheid was, geantwoord had, dat dit „een puur verdightsel van de Vyanden van de vrede” was, en wat Luxemburg betreft, dat dit den Koning wel was aangeboden, doch dat hij „onquetsbaar gewaapend teegens de verderffelijke geest van het maaken van Conquesten” was ¹⁾; — maar men mistrouwde den gezant, wiens Franschgezinde staatkundige gevoelens bekend waren.

Wat de Fleury aangaat, alle handelingen van het Fransche Hof tot korten tijd voor zijnen dood, doen ons gelooven, dat hij inderdaad onze onzijdigheid en zelfs een verbond met onzen Staat ter goeder trouw wenschte. Dit wordt des te waarschijnlijker, daar het denkbeeld om zich in den oorlog te mengen volstrekt niet van

1) v. Hocy aan den Griffier, 20 Oct. 1741.

hem was uitgegaan; integendeel was hij ondanks zich-zelfen door den Maarschalk de Belle-Isle overgehaald tot ondersteuning van Beijeren: niet vermoedende welke groote rol Frankrijk in dezen ging spelen, dat door de Belle-Isle in zijne betrekking van buitengewoon gezant, met Polen en Pruissen een verbond sloot tot een' oorlog tegen Maria Therisia.¹⁾ Wat dus gedurende dezen oorlog plaats had kan bijna niet aan den Cardinaal worden geweten.

De nederlagen door Oostenrijk tegen zoovele vijanden, en vooral tegen Frederik II, geleden en de verandering van Ministerie in Engeland, waar Walpole²⁾ door den heftigen Carteret vervangen werd (Febr. 1742), maakten een einde aan het weifelen onzer Republiek, welke werd aangezegd: „dat het nu tijd was, de republiek met den Koning van Engeland concurrere in die middelen, die noodig waren tot het daarstellen van een' grooten en standvasten vrede. Daartoe werden middelen van vi-gueur geöischt, en dat zoo H. H. M. daartoe niet geneigd waren, Zijne Maj. genoodzaakt zou zijn, de republiek in geval van nood, aan haar eigen lot over te laten.”³⁾ Wel werd in Dec. 1741 de neutraliteit door de Staten verworpen: maar toen het Hof van Weenen in het begin van 1742 verklaarde: „Dat sy (de Koningin van Hon-

1) ROUSSET, I.I. p. XII e. v. Wat er van een 18 Mei 1741 te Nymphenburg gesloten verdrag tusschen Frankrijk, Spanje en Beijeren, (later ook Pruissen en Saven) zij, schijnt niet duidelijk te zijn. Zie DE JONGE, I.I. p. 47 e. v.

2) De staatkunde van Walpole was daarheen gerigt, om tusschen Rusland, Engeland, Oostenrijk en Pruissen een verbond tegen Frankrijk tot stand te brengen. Zie DE JONGE I.I. p. 52.

3) Hop aan den Griffier, 29 Junij 1742.

garije) alleen zoo veele Vyanden te gelijk het hoofd niet kan bieden; dat sy door de bystand haarer Bondgenooten straks gered en meer gevaar voorgekomen kan werden; dat sulks van de Republicq alleen afhangt; dat Engeland gereed is alles te doen voor de Koninginne, als de Republicq meede wil concurreren" ¹⁾, — bleek het, dat ten onzent nog volstrekt op geene krachtige hulp te rekenen viel, ofschoon de nood zoo hoog gestegen was, dat Maria Theresia zich aan de ridderlijke Hongaren moest toevertrouwen. De eenige voorloopig verleende hulp had in Aug. 1741 in f840.000 bestaan: van Engeland ontving zij 300.000 £. Engeland beloofde voorts 12.000 man, onze Staat 1 millioen te geven.

De wapenen van Maria Theresia's vijanden bleven intusschen voortdurend zogevieren en de Keurvorst van Beieren werd 12 Febr. 1742 als Karel VII tot Keizer gekroond. Eenige maanden later echter namen de zaken voor Oostenrijk een' gunstigen keer. Frederik II namelijk verliet zijne bondgenooten, toen hij krijgen kon wat hij begeerde, „parceque,” zoo als hij zelf gezegd heeft, „je gagnais la Silésie au marché. Quand je les aurois conduits à Vienne, ils ne m'en auroient jamais donné autant.” En hij voegde er bij: „Quand la Prusse aura fait sa fortune, elle pourra se donner un air de bonne foi et de constance qui ne convient tout au plus qu'aux grands Etats et aux petits souverains.” Het voorbeeld van Pruissen, dat zich zelfs den 20 Sept. 1743 met Maria Theresia verbond, werd door Saxen gevolgd; Sardinië bevreesd voor den te grooten invloed dien Spanje zoude

1) v. Barmanuia aan den Griffier, 7 Febr. 1742.

verkrijgen in Italië door de vervulling zijner wenschen, ¹⁾ veranderde van partij en zoo kwam de vrede van Berlijn tot stand (28 Julij 1742), door bemiddeling van Engeland en de Republiek en er werd tusschen Engeland, Oostenrijk en Sardinië te Worms een tractaat van alliantie gesloten, waarbij Engeland zich verbond een sterk esquadier in de Middellandsche zee te onderhouden, en jaarlijks 200.000 £ aan Sardinië te geven. Sardinië deed afstand van zijne regten op Milaan, doch alleen ten gunste van Oostenrijk, en verkreeg Vigevanese, een deel van de Hertogdommen Pavia en Piacenza, van het land van Anghiera in het Milanesche, met het regt op Final. Onze Republiek werd uitgenoodigd aan dit verbond deel te nemen, maar zij was hiertoe niet te bewegen. ²⁾

Na de verandering van Ministerie in Engeland, was van dien kant spoedig een krachtdadige maatregel tegen Frankrijk genomen. In 1741 nl. had Lodewijk XV een leger doen post vatten van de Neder-Maas tot Westphalen, om zoowel de Republiek als Hannover tot onzijdigheid te dwingen. Op het eind van 1742 zond Engeland echter zonder medeweten der Republiek een leger van 16.000 man naar de Oostenrijksche Nederlanden, met het dubbel doel om deze naar het tooneel van den oorlog te doen oprukken, zoo dit noodig ware, of de Fransche grenzen met eenen inval te bedreigen.

Men heeft onze Republiek in dezen tijd niet geheel ten onregte vergeleken bij eenen in de wieg liggenden leeuw, door de Fleury in slaap gewiegd, omringd met Engelsche

1) De Spaansche regering maakte er geen geheim van, dat zij aan don Philips, jongeren broeder van don Carlos, het een of ander wilde geven.

2) Zie DE JONGE, I. l. p. 70.

doggen, die den zuigeling door blaffen trachtten uit den slaap te houden.¹⁾ Langzamerhand echter helde men meer naar het Hof van Weenen over, vooral nadat de Fleury overleden was (29 Jan. 1743). Eene geldelijke ondersteuning van *f* 1.600.000 zoude door een leger van 20.000 man gevolgd worden; maar men weigerde aan Engeland's aandrang gehoor te geven, om regtstreeks aan Frankrijk den oorlog te verklaren (2 Febr. 1743). Voor Maria Theresia was de krijgskans gekeerd; zij had veel van het verlorene heroverd en verdreef zelfs den Keurvorst van Beijeren uit zijne staten.

Nog steeds was Frankrijk er op uit, om onzen staat tot onzijdigheid over te halen. Daar alle pogingen tot dus verre vergeefs waren geweest, werd in het begin van 1744 het plan beraamd om, den pretendent in Engeland te doen vallen, waardoor de troepen, welke thans in de Zuidelijke Nederlanden waren, van daar zouden moeten opbreken, en dus Lodewijk XV de weg tot eene gemakkelijke verovering dier landen zoude openstaan. Frankrijk had nl. 15 Maart 1744 aan Engeland en Oostenrijk den oorlog verklaard en nam thans een grooter aandeel aan de krijgsverrigtingen, dan het tot dus verre als bondgenoot van Beijeren gedaan had. Hoewel er van de landing van den pretendent niets kwam, bleven toch voor de van troepen ontbloote Zuidelijke Nederlanden de gevolgen niet achter, en terwijl onze gezant van Wassenaer aan het Fransche Hof onderhandelde over vredesvoorwaarden, werden Warneton, Meenen, Yperen, Veurne, het fort de Knocke en Kortrijk genomen, nadat nogmaals door

1) Komt voor op eene spotprent van dien tijd, blijkens schrijven van van Hoey aan den Griffier 29 Junij 1744.

Frankrijk de neutraliteit aan de Republiek was aangeboden. De vredesvoorwaarden, door de Zeemogendheden voorgesteld, maar door Frankrijk verworpen, bevatten: de erkenning der Pragmaticke Sanctie en der Protestantsche erfopvolging in Engeland; waarborgen tegen den Pretendent; slechting der vestingwerken van Duinkerken, welke nog steeds ongeschonden waren gebleven; hernieuwde verzekering der Barrière; afstand van den Keizer van de regten op de Oostenrijksche Monarchie; den echtgenoot van Maria Theresia tot Keizer te benoemen, en eindelijk zoude Frankrijk zich verbinden, geene hulp aan Spanje tegen Engeland voortaan te verleenen.

De wapenen der Mogendheden, welke zich den 15 Maart 1744 te Frankfort verbonden hadden tegen Maria Theresia — Pruisen ¹⁾, Frankrijk, de Keurvorsten van Hessen-Cassel en van de Paltz en de Keizer — behaalden in het laatst van 1744 aanzienlijke voordeelen, en welligt zoude het bondgenootschap den 8 Jan. 1745 tusschen Engeland, Oostenrijk, Saxon en de Republiek tot onderlinge ondersteuning gesloten te kort geschoten zijn om Maria Theresia voor aanzienlijke nederlagen te behoeden, zoo niet 20 Jan. daarop Karel VII gestorven en opgevolgd ware door zijn' zoon Maximiliaan Jozef, die zeer genegen was vrede te sluiten met afstand van alle aanspraken op de Oostenrijksche nalatenschap, mits hem zijne Staten teruggegeven werden. Op dit verdrag den 22 April 1745 te Fuessen gesloten op sterken aandrang van de Zeemogendheden bij het Oostenrijksche Hof, volgde spoedig

1) Niettegenstaande het „Tractaat van vriendschap en van Guarantie,” 18 Nov. 1742 te Westminster met de Zeemogendheden gesloten. Maar Frederik vreesde dat Maria Theresia te magtig zoude worden.

(25 Dec.), nadat de Hertog Frans Stephanus Gemaal van Maria Theresia tot Keizer was gekozen, de vrede van Dresden, waarbij onder bemiddeling en borgtogt van Engeland aan Pruisen op nieuw Silezië en Glatz werden verzekerd en Frans I door Frederik II als Keizer erkend werd.

Frankrijk bleef intusschen den oorlog voortzetten en begunstigde op nieuw eene landing in Schotland van Karel Eduard den zoon van den Pretendent; die aanvankelijk niet ongelukkige gevolgen had en veel schrik in Engeland verspreidde. Dat ook nu weder de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk zouden worden aangevallen, werd evenzeer voorzien als gevreesd. Aan behoorlijke verdediging viel intusschen niet te denken. De Oostenrijksche troepen waren als doorgaans in minder aantal aanwezig ¹⁾, dan er zelfs in vreedstijd behoorden te zijn. Engeland had zijne legers tot eigen verdediging noodig, en onze Republiek had ingevolge de tractaten een deel harer troepen tot ondersteuning derwaarts gezonden. Van de subsidie-tractaten met de Keurvorsten van Keulen en Munster den 4 Julij 1744 gesloten, liet zich niets verwachten, daar deze zich tevens met Frankrijk verbonden hadden. Rusland had wel reeds 17 Aug. 1744 met Zweden den vrede van Abo gesloten, en op aandrang der Zeemogendheden en van Oostenrijk groote beloften gedaan, maar weldra was het gebleken, dat

1) Zie DE JONGE, p. 74, 112. Volgens MAHON, l. l. T. II. p. 176 bragten de Franschen bij den veldtogt in Vlaanderen in 1745, 76.000 man in het veld. De bondgenooten, hadden zich onderling een leger van 78.000 man gewaarborgd; maar van de 50.000 man, die Oostenrijk en de Republiek moesten leveren, was veel minder dan het bedongen getal aanwezig; onze Staat had minder dan de helft, Oostenrijk slechts 8 esquadrons uitgerust. In het geheel beliep het leger weinig meer dan 50.000 man.

Frankrijk de bondgenooten voor was geweest, en door allerlei kuiperijen het Hof van Petersburg tot werkeloosheid had weten te verleiden, zoodat ook van dien kant op niets te rekenen viel. ¹⁾

Toch bleef het Fransche Hof pogingen in het werk stellen, om onzen Staat tot den vrede over te halen, en bood zelfs aan de Zeemogendheden het houden van een Congres te 's Hage aan. De Raadpensionaris van der Heim echter, meenende dat het verkieslijker zoude zijn in het geheim pogingen tot een' algemeenen vrede aan te wenden, maakte in overleg met den Engelschen gezant Trevor een ontwerp, en tegen het einde van 1745 werden door middel van den kolonel de Larrey, een' vriend van den Raadpensionaris, onderhandelingen met Frankrijk daarover aangeknoopt. Weldra echter bleek het dat hiervan niets te wachten was en nu werd, nadat Larrey terug geroepen was, Unico Willem van Wassenacr, als gevolmagtigd Minister naar het Fransche Hof gezonden, wien later op zijn eigen verzoek Jacob Gilles ²⁾ in hoedanigheid van Minister-plenipotentiaris werd toegevoegd, met den last om „de saeken zoo verre doenlijk te prepareren, dat de weg tot eene generale pacificatie werde gebaent, ten meeste genoeg van de geallieerden en met bevordering van derselver belangen, en in 't bijzonder van de Republiek. ³⁾”

1) DE JONGE, II. p. 103.

De Secretaris van Marteville schrijft onder dagteekening, Berlin 25 Aug. 1744: „Men seid hier soo volkoomen van het Russische Hof verseekert te zyn, als het kind in Moeders Lichaam, waarop men antwoord dat een quaade kraam somtyds onvermydelijk is”

2) Sedert Raadpensionaris. Zie SCHELTEMA *Staatk. Nederl.* in v.

3) Zie DE JONGE, II. p. 115 e. v.

Na langdurige onderhandelingen kwam nu een project-tractaat tot stand, bij hetwelk bedongen werd: voor de Oostenrijksche Nederlanden onzijdigheid voor het tegenwoordige en toekomstige, zoodat noch onze Republiek noch Frankrijk van die zijde mogt worden aangevallen, tenzij beide Mogendheden onmiddellijk in oorlog waren; voorts hernieuwing van de tractaten van vriendschap en koophandel, inzonderheid van dat van 1739, teruggave aan de Republiek van al het in de Zuidelijke Nederlanden genomene.

Maria Theresia zoude aan Frankrijk eene strook lands in Henegouwen en aan den Keurvorst van de Paltz Oostenrijksch Gelderland en Limburg geven. De vrede tusschen Oostenrijk en Frankrijk zoude voorts hersteld worden op den voet van het Tractaat van 1738 en Frans I zoude als Keizer erkend worden. Tusschen Engeland en Frankrijk zou de vrede hersteld en waarborgten tot instandhouding gegeven worden.

De tractaten van vrede en koophandel tusschen Spanje en de Republiek zouden bevestigd en deze met Engeland gelijk gesteld worden.

Spanje en zijne bondgenooten zouden het in Italië veroverde teruggeven en Spanje, Napels en Don Philips den Keizer erkennen. Don Philips zoude Toskane krijgen voor zich en zijne afstammelingen, voor zooverre zij niet tot den Spaanschen troon werden geroepen.

De Hertogin van Modena en de Republiek van Genua zouden in hare bezittingen hersteld en onze Republiek uitgenoodigd worden Silezië aan Frederik II te verzeke- ren. 1) Ware de zin onzer staatslieden gevolgd, spoedig

1) Zie DE JONGE, p. 115—125.

zoude op dezen voet een vrede tot stand zijn gekomen. Maar Engeland wenschte ook de Hoven van Weenen, Madrid en Turin hierin gekend te zien en daartoe was eene nadere bijeenkomst noodig, welke te Breda belegd werd.

Tot dus verre waren de onderhandelingen met Frankrijk door het Secret Besogne en alzoo in het geheim gevoerd: doch nu begonnen de Staten der verschillende provinciën zich te verzetten tegen het in hun oog eigenmagtig handelen van dit Collegie. Het gevolg hiervan was, dat een afzonderlijk Tractaat van de Zeemogendheden met Frankrijk buiten de overige bondgenooten, onmogelijk werd. Zulk een maatregel zoude anders te billijken geweest zijn, niet alleen door hetgeen de ondervinding bij den Utrechtschen vrede geleerd had, maar ook door de wijze, waarop de bondgenooten onze Republiek behandelden, welke op het oogenblik van gevaar te vergeefs op dezer ondersteuning had gerekend.

Alles werd verhinderd door den ongelukkigen partijgeest, welke wantrouwen tusschen de leden der regering veroorzaakte. De stadhouderlijke partij, Englands staatkunde toegedaan, begunstigde het denkbeeld van het Hof van Londen, om ook Spanje, Oostenrijk en Sardinië aan de onderhandeling te doen deelnemen; de anti-stadhouderlijke, Frankrijk meer genegen, wenschte een' afzonderlijken, voor de Republiek zeker voordeeliger, vrede te bewerken.

Onder zulke omstandigheden was van het Congres te Weenen weinig te wachten, en den 17 April 1747, terwijl de onderhandeling nog niet geheel afgebroken was, verklaarde Frankrijk aan onzen Staat den oorlog, en eerst nadat deze anderhalve maand geduurd had, werd het

Congres opgeheven. ¹⁾ Te vergeefs had de Raad van State reeds in de Generale Petitie voor 1747 aangespoord voor de verdediging der Barrière te zorgen, „vermits wy anders, de scheits-muur tusschen de Republicq en het gestadig op zyne Nabuuren te ontrusten toeliggende Vrankryk weggenomen zynde, als met het mes op de keel zouden moeten slaapen en slegts het genot hebben van Goederen, die niet zouden bezeten werden, dan met het Zwaardt boven het hoofd;” te vergeefs had de Raad van State gewaarschuwd, dat men zijne woorden niet moest beschouwen als „welken in zich geen realiteit hebben, maar enkel en alleen dienen, om schrik en vreeze aan te jagen, schoon men in slaap-zugtige ziekten somtydts met goet effect zich van zulke middelen bedient;” België was reeds in Frankrijk's handen en onze Republiek was onmiddelijk aan een' aanval blootgesteld. De Staat was in groot gevaar: men herdacht den hagchelyken toestand van 1672, en uitte tallooze verwenschingen tegen Lodewijk XV. Zelfs de Raad van State liet niet na in zijne Petitie zich aldus uit te laten:

„Het Fransche Hof heeft wel insonderheid daarop toegelegt, om te doen voorkomen als of het zelve niet beoogde d'Oostenryksche Nederlanden, de Barrière en Voormuur van den Staat, directelyk of indirectelyk te invadeeren, geen anderen staat makende, dan om, met [ons] als te doen staroogen op het behoudt van die Barrière, mitsgaders op de Commercie der Ingezetenen dezer Landen met Vrankryk, deselven als in den slaap te wiegen en by na stil te doen zitten, om naderhandt, onze Bontgenooten d'een na d'andere afgemat of t' onderge-

1) Ibid. p. 125—134.

bragt zynde, met al zyn geweldt op den Staat aan te vallen."

„Zulks dat men zeggen mag" zoo heet het verder: „*met veel list zoekt hij ons, door groote overmagt dwingt hij ons, en uit een onverdragelijke heerschezugt wil hij ons.*"

De beschuldiging, dat Frankrijk door „allerley listen, intrigues, pluymstrykeryen en vleyeryen" onzen Staat bedrogen en „onder het glimpig pretext van vrede" ons den oorlog had aangedaan, was zeker niet vrij van overdrijving; want de toestand van Frankrijk maakte ook voor dat Rijk den vrede zeer wenschlijk.¹⁾ Maar de Raad van State begreep welligt door dergelijke uitdrukkingen iets te kunnen bijdragen, om te bereiken, wat op dat oogenblik als het eenige middel werd beschouwd om het vaderland te redden: de verheffing nl. van Willem Carel Hendrik Friso tot Stadhouder en Kapitein-Generaal en Admiraal.

Wat het leger betreft, werden er tractaten aangegaan tot het verzamelen van de noodige strijdkrachten. Zoo verbond zich Engeland tot het leveren van 40.000 man met inbegrip der Hessen en Hannoveranen; de Keizerin zou 60.000, onze Republiek 40.000 man leveren, waaronder de Beijeren begrepen waren. Intusschen bedongen de Staten, dat men door wapenschouwingen en officiële lijsten waarborgen zoude geven voor de aanwezigheid der verschuldigde troepen, omdat „reeds met Oostenrijk tweemalen conventien over te leveren troupes gesloten waren, zonder dat daaraan was voldaan." Ook met andere Mogendheden en vooral met Rusland werd een subsidie-tractaat aangegaan en den 26 Jan. 1748

1) Zie *Aanteek.* N°. 11.

kwamen de Keizerin, Engeland, de Republiek en Sardinië te 's Hage overeen, dat een leger van 192.000 man tegen Frankrijk zoude worden in het veld gebragt, terwijl bovendien door Groot-Britannië 30, door ons 12 schepen en door Sardinië eenige galeijen zouden worden uitgerust.

Dit een en ander versterkte bij het Fransche Ministerie de zucht naar vrede, en reeds in Nov. 1747 begon men op aandrang van Spanje en de Republiek eene onderhandeling voor te bereiden, die in het begin van 1748 tot het Congres te Aken aanleiding gaf. ¹⁾

In menig opzigt werden de onderhandelingen gemakkelijk gemaakt, doordien Frankrijk voor zich weinig eischte en veel inschikkelijkheid betoonde; aan den anderen kant waren echter zoovele verschillende belangen te behartigen, dat men het moeilijk terstond eens konde worden. Dientengevolge traden Frankrijk en Engeland in eene afzonderlijke onderhandeling, waarbij zich onze Republiek weldra voegde, en waaruit preliminairen tot stand kwamen (30 April 1748), welke men langzamerhand ook de andere Mogendheden zoude trachten te doen aannemen. Dit voorloopig verdrag was op de vroegere tractaten gegrond; derhalve zouden over het algemeen alle veroveringen worden teruggeven; Duinkerken zoude aan de zeezijde ontmanteld, Parma, Piacenza en Guastalla aan Don Philips gegeven worden, met regt van terugkeer aan den tegenwoordigen bezitter, zoo de Koning van Napels den Spaanschen troon beklimmen of Don Philips kinderloos sterven mogt; Sardinië zoude behouden wat het reeds bij het Tractaat van Worms

1) DE JONGE, I. I. p. 136—140.

gekregen had; Keizer Frans I zoude erkend worden door de verschillende Mogendheden; Pruissen behield Silezië; het assiento-tractaat zou voor vier jaren voor Engeland verlengd worden; de Pretendent werd van den Engelschen troon uitgesloten, de erfopvolging in het Huis van Hannover verzekerd en eindelijk zouden alle vijandelijkheden na zes weken ophouden; in de Nederlanden zoude terstond wapenstilstand gesloten worden met uitzondering van het beleg van Maastricht, dat spoedig daarop zich aan de Franschen moest overgeven.¹⁾

Bij een geheim afzonderlijk artikel werd bepaald, dat de Mogendheden, welke weigerden deze voorwaarden aan te nemen, van de toegestane voordeelen zouden verstoken zijn.

Deze preliminairen ondervonden wel eenigen tegenstand, vooral bij Maria Theresia²⁾, doch den 18 Oct. 1748 werd de vrede tusschen al de Mogendheden gesloten.³⁾ „Cette paix”, merkt JOMINI⁴⁾ terecht aan, fut sans exemple dans les annales de la diplomatie: la France victorieuse fut presque humiliée: après beaucoup de débats, il fut permis à Louis XV de rendre ses conquêtes en Flandre et aux Indes, à peine put-il s'affranchir de l'humiliante obligation stipulée dans le Traité d'Utrecht relativement aux fortifications de Dunkerque.” Van waar die vredelievende stemming van het Fransche Hof? Zij was grootendeels te zoeken in den toestand van Frankrijk zelf. „Binnenlands had het den vrede noodig; de overwinningen, verder voortgezet,

1) Ibid. p. 136—140.

2) Zie COXE, *Hist. of the house of Austria*, II. p. 333 e. v.

3) Zie over de vredesonderhandelingen DE JONGE, I. l. p. 143 e. v.

4) *Hist. des guerres de la rév.* Introd. p. 26.

zouden Frankrijk meer hebben verzwakt dan versterkt. De maréchal de Saxe had zoo hooge uitgaven noodig gemaakt, dat het ministerie van Finantiën ze niet meer dekken kon. Nijver en partijzucht werkten den maréchal de Saxe, die aan 't hoofd van de oorlogspartij stond, nu overal tegen. De Hertog van Noailles, hoewel zonder betrekking, had den meesten invloed op Lodewijk XV en was tegen de Saxe gezind, terwijl hij met de Puy-sieux zamenwerkte. Deze twee staatslieden werden door madame de Pompadour, die vóór den vrede ijverde, ondersteund. Lodewijk XV zelf was niet tot den oorlog gezind. Het was niet te verwachten, dat de bondgenooten van Frankrijk eenige zwaarigheid zouden maken, indien Engeland over de assiento niet te veel moeilijkheid toonde." 1)

Hierbij kwam nog eene andere reden: Frankrijk was niet opgewassen tegen de Zcemogendheden en Oostenrijk vereenigd. Immers de Maarschalk de Noailles zegt zelf in eene Memorie aan Lodewijk XV: „Toutes les fois que les Anglais et les Hollandais pourront faire entrer dans leurs vues le corps de l'Empire, leur crédit leur fournissant plus de ressources que les richesses de votre royaume, et l'Allemagne plus d'hommes, qu'il n'est possible à V. M. de leur en opposer, la supériorité qu'ils auront en argent et en soldats doit leur assurer le succès dans une guerre de longue durée." 2)

Zoolang Frankrijk met magtige bondgenooten vereenigd was, kon het voordeel aan zijne zijde zijn; maar reeds lang stond het bijna alleen. Spanje nam slechts in naam

1) DE JONGE, l.l. p. 160.

2) CAM. ROUSSET, l.l. T. II. p. 82.

nog deel aan den oorlog, sedert Philips V gestorven was. Zijn opvolger Ferdinand VI verlangde vrede, om zijne plannen tot verbetering van den achterlijken staat der finantiën ten uitvoer te kunnen brengen.¹⁾ Voor Frankrijk waren de oorlogskosten ongetwijfeld grooter geweest, dan voor Engeland, ofschoon ook dit Rijk zijne schuld aanzienlijk vermeerderd zag²⁾, door hetgeen voor den Oostenrijkschen Successie-oorlog, voor den oorlog in de Indiën tegen Spanje noodig was. Frankrijk toch moest ¹⁷⁰⁰ een groot deel de legers bekostigen, die door Zweden tegen Rusland, door den Pretendent tegen Engeland, door Beijeren tegen Maria Theresia, door Spanje tegen Sardinië werden te velde gebracht.

Wat de gevolgen van dezen oorlog voor onze Republiek betreft, bevatten de woorden van DE JOMINI³⁾ de treurige waarheid, als hij zegt: „elle commença cette guerre avec son or, et la finit avec le sang précieux de ses peuples; celui des Hollandais qui coulait à grands

1) De schuld van Spanje bedroeg bij zijne troonsbeklimming 45 millioen piasters (omstr. 80 millioen gl.) Zie DU HAMEL, II. 214. Het inkomen des Rijks bedroeg volgens DON MARTIN DE LOYNAZ (*Considérat. sur les fin. d'Esp.* p. 7) in 1747, 27.246.202 Escudos de vellon: onder zijne regering stegen zij tot 40 millioen Esc. d. v. (ACHENWALL, I. I. p. 99) en bij zijn dood (1759) liet hij 165 millioen francs in de schatkist achter. (DU HAMEL, I. I. II. 224.

2) Lord Chesterfield schreef van den vrede: „The Republic is saved by it from utter ruin, and England from bankruptcy.” Engeland's schuld werd met 31 millioen £ sterling vermeerderd; zij bedroeg 31 Dec. 1748, 78.293.313 £ 1 s. 10³/₄ d. Zie AD. SMITH, I. I. p. 381. Lord MAHON, I. I. II. p. 290. De inkomsten overtroffen echter van 1752—1773 jaarlijks 4.180.000 £ de uitgaven. Zie: *Ueber den öconomischen und polit. Zustand von Gross-Britanniën im Anfange des Jahres 1796.* p. 3.

3) *Hist. des guerres de la rév.* Introd. p. 3.

flots à Fontenoi, à Raucour, à Laufeld, fut versé pour expier de longues erreurs; il scella pour ainsi dire, la charte oppressive de Cromwell, prépara les trophées maritimes de l'Angleterre, et lui assura les avantages incalculables qu'elle recueillit dans la guerre suivante."

VIJFDE HOOFDSTUK.

1748—1772.

Met den Akenschen vrede sluit het tijdvak, waarin ons vaderland eene rol van eenig gewigt op het tooneel der Europesche staatkunde gespeeld heeft. „La guerre de 1741,” zoo zegt MABLY¹⁾ „a été l'époque fatale de toute la grandeur des Provinces-Unies. L'illusion s'est dissipée, et dès que la foiblesse de cette République a fait voir qu'elle n'étoit qu'à charge à ses alliés, on a négligé son amitié et elle n'a plus été comptée parmi les puissances qui donnent le mouvement aux affaires de l'Europe. Les Hollandois ont compris qu'un état qui vit de son commerce, ne doit pas témérairement vouloir faire le rôle de juge ou d'arbitre dans les querelles ambitieuses des rois. Après s'être ruinés pour soutenir des guerres qui devoient leur être indifférentes, et dont ils auroient dû profiter pour étendre les relations de leur commerce, ils ont enfin adopté les principes, par lesquels ils auroient dû se conduire quand la paix de Westphalie eût assuré

1) In zijne verhandeling *De la situation polit. de la Pologne en 1776.* (*Oeuvres posthumes* T. XIII. p. 21).

leur liberté et fait reconnoître leur indépendance.”¹⁾ En nog is misschien deze oordeelvelling te gunstig; want, dat wij ons buiten de zaken der algemeene staatkunde hielden, geschiedde eer uit zwakheid, dan omdat dit als gedragslijn was aangenomen tot behartiging van 's lands belangen. Dit zal duidelijk blijken, waar wij thans zoo kort mogelijk nagaan, welke voor het statenstelsel van Europa belangrijke gebeurtenissen na den Akenschen vrede plaats hadden.

In menig opzicht kan de Akensche vrede gezegd worden de kiemen van den zevenjarigen oorlog (1756—1763) in zich te hebben bevat. Vooreerst was het een grievé voor Oostenrijk, het vruchtbare Silezië te hebben moeten afstaan aan den meest gevreesden en gehaten mededinger naar de overmagt in het Duitsche Rijk: Engeland, dat steeds zijn' invloed had aangewend om Maria Theresia tot dien afstand over te halen, had zich daardoor haren haat op den hals gehaald, en zoodra de kans schoon stond, zoude zij gaarne zich in een' oorlog mengen tegen Engeland, zoowel als tegen Pruissen, in de hoop van het verlorene te herwinnen.

De gelegenheid deed zich daartoe op in de geschillen tusschen Engeland en Frankrijk over de grenzen hunner bezittingen in Amerika, welke door den Akenschen vrede slechts in algemeene bewoordingen waren vastgesteld.

1) Vgl. daarentegen wat in de *Verhandeling van de vrijheit in den burgerstaat* [door L. F. DE BEAUFORT] in 1737 naar waarheid van onzen Staat gezegd werd: „alle de Koningen en Vorsten mogen desen Staet te recht aenmerken als het bolwerk van de Vryheit van Europa, die geen andere belangen in de oorlogen tusschen de Koningen en Vorsten van Europa heeft en neemt, dan de evenwigt, soo veel het mogelyk zy, te houden, en de verdrukte te hulp te komen, waer van dese Republyk overvloedige blyken heeft gegeven.” enz. (p. 140 e. v.)

Wel had men zich in Frankrijk na den vrede op de verbetering der zeemagt toegelegd, maar de slechte staat, waarin deze gelaten was vóór den successie-oorlog, maakte een zoo spoedige uitbreiding onmogelijk. Steunende op zijne meerderheid¹⁾, en wetende hoe zwak het inwendig bestuur van Frankrijk in dien tijd was, lokte Engeland den oorlog uit en vond een' gereeden bondgenoot in den Koning van Pruissen, wiens staatkunde hoe langer hoe meer naar die van Engeland was begonnen over te hellen. Oostenrijk verbond zich, zooals ligt te voorzien was, met Frankrijk en wist Rusland en Saxon over te halen, om zich hierbij aan te sluiten ten einde eenen gezamenlijken aanval op de Pruisische Staten te ondernemen. Zweden koos de Fransche zijde; Spanje werd door het in 1761 gesloten familie-verdrag der Bourbons gedwongen zich op het einde van den oorlog hierbij te voegen. Denemarken daarentegen was Engeland's bondgenoot.

En onze Staat? Volgens WHEATON²⁾ „la Hollande est restée neutre pendant la guerre de 1756. De cette manière elle cacha le secret de son déclin interne qui fut complètement révélé pendant la guerre suivante de la révolution de l'Amérique du Nord. Alors elle est descendue à ce rang secondaire où elle se trouve aujourd'hui.” Dat inwendig verval was bijna uitsluitend aan het binnenlandsch bestuur, slechts voor een klein deel aan het stelsel der buitenlandsche staatkunde van de Republiek te wijten.

1) Frankrijk had 70 tegen Engeland 100 schepen: maar bij gelijk aantal schepen, zoude waarschijnlijk het voordeel toch aan de Engelsche zijde geweest zijn. Zie ROMINI, l. I. p. 28.

2) *Hist. des progrès. du dr. des gens*, p. 227.

Een blik op het verleden moge strekken, om dit nader aan te toonen.

Bij het eindigen van den Spaanschen Successie-oorlog bevonden zich de finantiën van onzen Staat in zoodanigen toestand, dat een zuinig beheer van vele jaren noodig was, om deze weder op behoorlijken voet te kunnen brengen. Daartoe zouden echter de 25 jaren van bijna onafgebroken vrede, welke volgden, meer dan voldoende geweest zijn, indien men door eene behoorlijke regeling van de Convooijen en Licenten gezorgd had, dat door hen, die het best gelden voor den Staat konden opbrengen, nl. de kooplieden, die met zeer groote winst handel dreven, het verschuldigde ware voldaan. Dit geschiedde echter niet en evenmin werden door de provinciën gelden bijeengebragt, om aan de herhaalde aanmaningen van den Raad van State te voldoen, tot instandhouding van het onmisbare voor de verdediging der Republiek. Toen dus de Oostenrijksche Successie-oorlog uitbrak, was er behoefte aan alles, en bij den vrede van Aken waren de provinciën in groote schulden geraakt, al had die oorlog op zich zelf niet zulke buitengewoon groote offeringen geëischt. Thans waren weder acht jaren verlopen en die tijd zoude, zoo men gewild had, voldoende geweest zijn, om alles weder op een' behoorlijken voet te brengen. Doch Willem IV, hoevele goede hoedanigheden hij ook bezat, stond te kort aan het hoofd van het Bewind en had niet zooveel invloed, dat hij de ingezetenen tot de overtuiging kon brengen, dat de buitengewone winsten, welke de handel juist in dezen tijd afwierp¹⁾, in de eerste plaats moesten besteed wor-

1) Zie GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 558, 614.

den tot het in veiligheid brengen van den Staat. De Raad van State betoogde jaar op jaar, en in het bijzonder in 1755, het noodzakelijke om de vestingen te herstellen, die in den jongsten oorlog voor een groot deel open plaatsen waren geworden: hij wees er op dat 50.000 man in vreedstijd noodig waren tot zekerheid van den Staat, terwijl men er slechts 35.000 had, nu bijna geheel Europa in oorlog zou geraken; hij herinnerde „dat niet alleen de magtigste Vorsten van Europa sterk gewapend zyn, maar dat een tweederley oorlog tusschen dezelve is ontstaan; dat de natuurlyke Geallieerden van den Staat, ieder afzonderlyk, als principaale partyen in deeze respectieve oorlogen zyn geëngageerd, en dat zy, ieder afzonderlyk zich bevoegd agten, om te reclameeren de executie der Tractaten:... dat de Barrière-plaatsen open liggen, en dat de Oostenryksche Nederlanden, de voormuur van de Republicq, van troupes zyn ontbloot; dat het Territoir van den Staat omringt is van de Territoiren der Oorlogende Moogendheden, en dat men veeleer reden heeft van verwonderd te zyn, dat de oorlog tot nog toe op de grenzen van den Staat niet word gevoerd, als van zich te flatteeren, dat dezelve van daar geëloigneert zal blyven; en laatstelyk, dat geene de minste hoop van conciliatie zich tot nog toe opdoet.” „Dat het evenwigt hetwelk tusschen de Moogendheden van Europa wierd gemaintineert, en in hetwelk de Republicq haare veiligheid gesteld had, gegront was op de jalousie, die tusschen de Huizen van Oostenryk en van Bourbon constantelyk subsisteerde, en dat die magtige Huizen zig met elkander thans hadden geallieert. Dat het Huis van Oostenryk en de kroon van Groot-Brittanniën, die sedert een lange reeks van jaaren waren

aangezien worden voor de natuurlyke Geallieerden van den Staat, thans ieder afzonderlyk geëngageert zyn in een Oorlog, die haar de handen vol werks geeft."

Dat wijders Engeland krachtens het Tractaat van 1678 hulp vorderde tegen Frankrijk in de geschillen in America. Dat Maria Theresia de hulp van den Staat had ingeroepen tegen den Koning van Pruissen, enz.

En dan vraagt de Raad van State „of de Republicq thans is gedekt door Alliantiën, dan of haare veiligheid en de bewaaring van haare regten moest gezocht worden in haar eigen forces." 1)

Tot vervelens toe bleef de Raad van State op dit aanbeeld voortslaan 2) maar de provinciën volhardden in hare weigering en de voorzitter der Staten-Generaal moest in 1756 verklaren, dat de Republiek niets vermogt dan gebeden ten hemel te zenden tot behoud van den vrede, daar zij noch land-, noch zee-

1) G. P. 29 Dec. 1756.

2) Zie de Gen. Petitiën tot 1763 in het 23^e stukje van REINIER VRYAART [BL. LUZAC]'s *Openb. brieven*. Dat men geven kon, als men wilde, bleek uit den spoed waarmede eene leening voor Berbice was volgeteekend; hier was regstreeksch belang in het spel. Zie ald. p. 108.

„Het is bijna ongeloofelyk," dus mag men de Staten-Generaal volmondig nazeggen, „dat een Staet, die geconstitueerd is als die van de Republicq, waarin iedere Provincie haar eigen Financie administreert, en jaarlijks haar contingent alleen opbrengt in hetgeen tot de gemeene defensie werd vereischt, zedert zooveele jaren, zelfs in zware tijden, heeft kunnen staande blijven en buiten confusie werden gehouden zonder dat de Provinciën een vasten voet hebben gevolgd om verantwoording, of bewijs van gedane betalingen, aan den anderen van tijd tot tijd te doen; en het is buiten alle contestatie, dat, indien eenige van de Bondgenooten niet de cordaatheid hadden gehad, om, zonder naar haar Medeleden om te zien, zich van hare verpligting te kwijten, en 't gemeen belang boven alles te beoogen, reeds voor lang zeer groote inconvenienten tot onherstelbare

magt, noch geld bezat.¹⁾ Intusschen vroeg Engeland de hulp, bij Tractaat van 1678 verschuldigd. Doch hiernaar had men geen ooren:²⁾ aan Engeland toch waren de ongelukken van den vorigen oorlog geweten en Frankrijk beloofde handelsvoordeelen, zoo men zich onzijdig hield. En ware dit ook al niet het geval geweest, de franschgezinde, anti-stadhouderlijke partij had na den dood van Willem IV (22 Oct. 1751) het hoofd weder opgestoken en won dagelijks meer veld: wat dus ook de tractaten vorderden, onzijdigheid bleef de leus.³⁾

Ware het hier nog bij gebleven! Maar men ging verder: men liet toe, dat Fransche troepen over het grondgebied van den Staat trokken en zelfs in Ostende en Nieuwpoort Fransche troepen gelegd werden, tegen de uitdrukkelijke bepaling van den Utrechtschen vrede, dat geene plaats der Zuidelijke Nederlanden onder welken naam ook in de magt van Frankrijk werd gesteld.

In een ander opzigt werd de neutraliteit geschonden door het leveren van oorlogsbehoeften aan de Franschen, waardoor de verbittering der Engelschen nog meer opgewekt werd, en hetgeen weldra ten gevolge had, dat

praejudice van den Staat uit dit gebrek van liquidatie soude zijn geresulteerd.”

Zie de Missive van H. H. M. van 27 Dec. 1753 ter begeleiding van de G. P. van 24 Dec. te voren.

1) Zie: *Frankrijks invloed op de buitenl. aangelegenheden der voormalig Ned. Rep.* door Jhr. Mr. D. M. M. D'HANGEST BARON D'YVOY VAN MIJDRECHT, p. 16, 68.

2) Ibid. p. 67—75, waar de briefwisseling van den Franschen Gezant d'Affry met het Fransche Hof te vinden is.

3) KLUIT, *Iets over den laatsten Engelschen oorlog*, bl. 4 volg.

menig schip van Hollandsche kooplieden, ook al bevatte het geene met de tractaten strijdige koopwaren, opgebracht en verbeurd verklaard werd. Te vergeefs beriep zich de Republiek op den volkenrechtelijken regel „vrij schip, vrij goed”; de Engelschen bleven, ook nadat de oorlog ten einde gebracht was, voortgaan met willekcurig zich van Hollandsche schepen meester te maken, zonder dat de van zeemagt bijna geheel beroofde Republiek iets vermogt, om aan de eischen tot voldoening of schade-loosstelling eenige kracht bij te zetten.

Men heeft beweerd, dat er na het midden der XVIII eeuw eigenlijk geen sprake meer kan zijn van staatkundig evenwigt, omdat Engeland zoozeer ter zee de alleenheerschappij had verkregen, dat er ook van staatkundig evenwigt te land geen spoor meer te ontdekken bleef. ¹⁾

Slechts ten deele is deze opmerking juist. Het valt namelijk niet te ontkennen, dat Engeland's overwegende invloed, een gevolg van de alleenheerschappij van dat Rijk ter zee, in strijd was met een behoorlijk geregeld stelsel van staatkundig evenwigt. Maar aan den anderen kant moet men bedenken, dat het stelsel bestaan bleef, al had men ook niet steeds genoegzaam gewaakt tegen het streven naar alleenheerschappij. Beschouwt men het stelsel als vervallen, zoodra er een feit heeft plaats gehad, dat met het doel van het stelsel niet is overeen te brengen, dan moet de Akensche vrede reeds als grens gesteld worden.

Daar wij echter van eene andere zienswijze uitgaan, meenen wij over het stelsel van staatkundig evenwigt te kunnen spreken tot aan het jaar 1795.

1) Zie GÜNTHER, *Europ. Völkchr.* I. p. 345.

Het eerste feit, hetwelk wij dan na den vrede van Hurbertsburg (1763) te vermelden hebben, is de eerste verdeeling van Polen (1772), welke te regt de grootste misdaad tegen het volkenregt genoemd is, die sedert de vestiging van het Europeesche statenstelsel ooit werd bedreven. Te vergeefs hebben Pruissen, Rusland en Oostenrijk elk voor zich getracht, een' schijn van regt er aan te geven. ¹⁾ Dat zij zelf van het tegendeel overtuigd waren, blijkt reeds eenigzins daaruit, dat noch Frederik II, noch Catharina II, noch von Kaunitz voor den ontwerper er van wilden doorgaan. ²⁾

De verdeeling van Polen was eene verkrachting van het stelsel van staatkundig evenwigt, juist daarom des te gevaarlijker, omdat zij plaats had door dezelfde middelen, die tot handhaving van het evenwigt moesten strekken ³⁾. En op dat stelsel had Polen maar al te veel vertrouwd. „Si la nation polonaise,” zoo zegt DE SAINT-PRIEST ⁴⁾, „n'a jamais placé le point d'honneur national dans la nécessité de se suffire à elle-même, c'est qu'elle s'était toujours crue spécialement destinée au maintien de l'équilibre européen, non par ses propres

1) JOMINI l.l. T. I. p. 7 tracht het Hof van Petersburg aldus te verdedigen: „On doit avouer que le partage de la Pologne est encore une (entreprise) de celles, dont le but serait le plus facile à justifier, au moins pour ce qui concerne la Russie. Une grande nation méditerranée, qui, se trouvant séparée de toute l'Europe par une république turbulente, cherche à s'ouvrir des relations directes avec les grands Etats européens aux dépens de cette république, suit l'impulsion naturelle qui lui a été tracée par ses intérêts.”

2) ALEXIS DE SAINT-PRIEST, *Etudes diplomatiques et littéraires*, T. I. p. 243 e. v. 289. Vgl. KURD VON SCHLÖZER, *Friedrich der Grosse und Katharina die Zweite*. Berlin 1859, p. 272-e. v.

3) Zie VON GENTZ, l.l. p. 21.

4) l.l. p. 58.

efforts, non par son habileté politique, mais uniquement par sa situation géographique et par son épée."

Uit dien zoeten droom werden de Polen wakker geschud, en zij bemerkten te laat, dat eigen krachten beter waarborg zijn tegen de hoerschzucht der naburen, dan een stelsel van evenwigt. En die krachten ontbraken hun geheel, ten gevolge van binnenlandsche verdeeldheden.

Dat zich geene enkele Mogendheid het lot van Polen aantrok, laat zich ligter verklaren dan regtvaardigen. Engeland toch, nog niet bekomen van een' oorlog, welke den reeds zoo aanzienlijken schuldenlast bijna verdubbeld had ¹⁾, werd sedert eenigen tijd bezig gehouden door oneenigheden met zijne Amerikaansche koloniën. Van die zijde was volstrekt geene hulp te verwachten.

Dat Frankrijk evenzeer lijdelijk toezag, wordt door MABLY ²⁾ gedeeltelijk verklaard door deze woorden: „Songez à notre situation; nous sommes accablés des vices différens que nous ont donnés les règnes éternels de Louis XIV et de son successeur: et je ne conçois point comment l'Europe est assez aveugle pour nous regarder encore comme une puissance formidable." De zevenja-

1) De Oostenrijksche successie-oorlog had dien van 47 op 78 millioen £ sterling gebragt: in 1755 was 3½ millioen gedelgd; in 1762 was de schuld tot 146½ millioen geklommen, welke bij het begin van den Amerikaanschen oorlog slechts tot 136 millioen was teruggebragt.

Zie *William Pitt par M. A. CALMON. Par.* 1865. p. 36. Vgl. ook ACHENWALL, l.l. p. 334 en AD. SMITH, l.l. p. 382.

Volgens de boven aanghaalde verhandeling van PRICE (p. 73) bedroeg Engeland's schuld in 1740 46.382.650 £ (rente 1.903.861 £); in 1749 78.166.906 £ (rente 2.765.608 £); bij 't begin van den 7jarigen oorlog 75.077.264 £ (rente 2.654.018 £); in 1763 146.582.844 £ (rente 4.840.821 £) en in 't midden van den zomer van 1775 135.943.051 £ (rente 4.440.821 £)

2) *Oeuvres posth.* T. XIII p. 24.

rige oorlog had aan Frankrijk 49.702.000 £ sterl. gekost, waar van 23.152.000 £ door het verkoopen van ambten, door vrijwillige giften, enz. gevonden waren. Dien ten gevolge was 's lands schuld in 1769 tot 138.622.000 £ geklommen; waarvan 6.707.500 £ rente behaald werd. ¹⁾

Doch er waren gewigtiger reden; lang te voren had Choiseul bemerkt, dat op het bondgenootschap tusschen Frankrijk en Oostenrijk van 30 Dec. 1758 ²⁾ weinig of niets te rekenen viel; hij had aan Rusland eene afleiding gegeven door de Turken tot den oorlog aan te zetten, die echter veel te zwak bleken te zijn tegenover het magtige Russische Rijk, en op nadeelige voorwaarden spoedig vrede hadden moeten sluiten; hij had zelfs een' tijd lang de tegen Rusland vijandige partij in Polen ondersteund — maar dit alles was grootendeels een gevolg geweest van persoonlijken haat tegen Catharina II ³⁾, dien hij te vergeefs poogde te koelen. Toen het nog tijd was tot handelen, had hij zich de gelegenheid afgesneden, om Frankrijk's invloed te doen gelden, en door den eenen misslag op den anderen te stapelen had hij de zaken zoo ver gebragt, dat er voor het Fransche Hof geene andere rol overbleef dan lijdelijk toe te zien, terwijl hij zelf, nog voor dat de verdeeling van Polen tot stand kwam, voor de aanvallen zijner

1) Zie R. PRICE, *Daanmerk. over den aard en de waarde der burgerl. vrijheid* — Vert. door J. D. baron VAN DER CAPELLEN, p. 60.

2) Zie over dat verdrag DUCLOS, *Mémoires secrets sur les règnes de Louis XIV et de Louis XV* (ed. Par. 1791) T. II. p. 278 e. v.

De korte inhoud van het tractaat is te vinden bij (SEGUR) *Politique de tous les cabinets de l'Europe* (ed. Paris 1794) I. 224 e. v.

3) De oorzaak van dien haat was gelegen in de pogingen der Czarin om een Noordelijk verbond tot stand te brengen, even als de Choiseul er een in het Zuiden gevormd had. Zie DE SAINT-PRIEST, II. p. 173, e. v. Misschien waren er nog andere redenen. Zie *ibid.* p. 176.

vijanden moest zwichten en den post van Minister nederleggen ¹⁾).

Waar Engeland en Frankrijk niet bij magte waren, om voor Polen's zelfstandigheid in de bres te springen, daar zagen zich de overige Mogendheden genoodzaakt dit voorbeeld te volgen, en zoo werd de misdaad volbragt, zonder dat één Rijk verzet er tegen aanteeckende.

De verdeeling van Polen is te regt een bewijs genoemd van de algemeene verslapping en krachteloosheid op het gebied der staatkunde, welke het geheele einde der XVIIIe eeuw gekenmerkt heeft, tot onberekenbaar nadeel voor de instandhouding van het statenstelsel van Europa; hierop vooral zijn de woorden van VON GENTZ aangaande het staatkundig evenwigt toepasselijk: „es ist durch eben die Krankheiten gesunken, an welchen alle Kunstwerke der moralischen Welt nach und nach ihren Untergang finden, durch *Misbrauch der Form* auf einer Seite, und *Erschlaffung des Geistes* auf der andern.” De schending der zelfstandigheid van Polen was even onregtvaardig, als het beginsel gevaarlijk was, waarop het steunde: Frankrijk toch meende later daaruit een regt te kunnen ontleenen, om van zijnen kant door Oostenrijk, Rusland en Polen niet gestoord te worden in zijne pogingen tot uitbreiding van grondgebied. Zulke gevolgen had de verkrachting van het stelsel van staatkundig evenwigt! ²⁾

1) De verdeeling van Polen was een voor de geschiedenis van het stelsel van staatkundig evenwigt te belangrijk feit, dan dat wij niet een oogenblik er bij behoorden stil te staan. Voor meer bijzonderheden moeten wij echter verwijzen naar p. 1—295 van het I^e Dl. van het belangrijke werk van DE SAINT-PRIEST.

2) Zie VON GENTZ, l.l. p. 15. 20. 34.

ZESDE HOOFDSTUK.

1772 — 1789.

§ 1.

Van groot belang zoowel voor onze Republiek als voor het statenstelsel van Europa was de strijd, dien Engeland omstreeks dezen tijd met zijne Amerikaansche koloniën begon te voeren.

De zware schuldenlast van dit Rijk had namelijk bijzondere middelen doen uitdenken om de inkomsten te vermeerderen, en hieronder behoorde eene belasting op thee, papier en andere waren, waarvan de Amerikaansche Staten door het moederland voorzien werden. Om deze te ontduiken lieten de Amerikanen die waren ter sluik van elders invoeren, en vonden daartoe vooral de Hollandsche kooplieden bereid, die zich weinig bekommerden, of daardoor ook de veiligheid van onzen Staat in gevaar zoude kunnen komen. Zoo het hun voordeel aanbragt was dit onverschillig.¹⁾

1) „Als zij winst konden doen,” zoo zeiden de kooplieden eens tot den Stadhouder, „zouden zij met hunne zeilen wel langs de hel varen.” Zie KLUIT, *Iets over den Eng. oorlog*, p. 44.

De wijsgeerige denkbeelden, die in het laatst der XVIIIe eeuw eene zoo vrijzinnige rigting namen, waren ook tot Amerika doorgedrongen en hadden eene zucht naar onafhankelijkheid doen geboren worden, welke slechts eene aanleiding behoefde, om tot feitelijk verzet te leiden tegen het moederland, dat reeds door verschillende handelingen het ongenoegen der koloniën had opgewekt. En toch zouden welligt de zaken niet tot zulk een uiterste gekomen zijn, zoo niet het altijd naijverig Frankrijk van de gelegenheid had gebruik gemaakt, om aan Engeland afbreuk te doen en de opstandelingen in hunne plannen gestijfd en ondersteund had, waarvan het gevolg was, dat zich de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, na te vergeefs hunne grieven blootgelegd en meerdere gelijkheid in regten met het moederland verzocht te hebben (5 Dec. 1774), den 4 Julij 1776 onafhankelijk verklaarden.

Te 's Hage werd weder, als bij iederen oorlog, een strijd gevoerd tusschen de Gezanten van Engeland en Frankrijk, wie de Republiek tot bondgenoot zoude hebben ¹⁾. Dat de uitkomst ditmaal niet ten gunste van Engeland zoude zijn, was wel te voorzien. Immers voortdurend werden schepen met sluikwaar beladen voor goeden buit verklaard, waarover de kooplieden, als over een schromelijk onregt, luide klagten aanhieven. Hierdoor ver-

1) Niet oneigenaardig is de vergelijking van onzen Staat bij „une coquette pressée entre deux amans qu'elle n'aime pas, et qu'elle redoute: mais leur position commence à changer avec la fortune, ainsi que le ton des Anglois. Ce n'est plus une maitresse dont ils cherchent à s'assurer la main: c'est une femme à qui ils annoncent le divorce si elle ne se rend promptement à son devoir." Zie LINGUET, *Annales politiques, civiles, et littér. du 18e siècle* (ed. la Haye 1780, T. VIII. p. 261).

meerderde niet weinig de haat, dien men toch reeds tegen het Engelsche Hof had opgevat en dien Frankrijk niet naliet ijverig aan te wakkeren. D'Affry was deze taak begonnen en zij werd met goeden uitslag voortgezet door den Hertog de la Vauguyon ¹⁾, die sedert 1776 Gezant te 's Hage met eene bijna onbeperkte volmagt, er in slaagde onzen Staat geheel met Frankrijk te verbinden. Hij sloot zich ter bereiking van dit doel aan den invloedrijken Amsterdamschen Burgemeester van Berckel, den apostel van het patriotisme, zooals hij hem zelf noemde, dien hij in betrekking bragt met de te Parijs vertoovende Gevolmagtigden van de Vereenigde Staten ²⁾, oordeelende, „qu'assurer leur union avec cette ville importante, c'était leur concilier la Republique entiere.” ³⁾ Hij wist partij te trekken van de geldzucht der ingezetenen, door namens zijnen meester handelsvoordeelen te schenken en te outnemen, al naarmate meer of minder ten gunste van Frankrijk gehandeld werd. ⁴⁾

Te vergeefs liet het Engelsche Hof door zijnen Gezant vertoogen doen om onzen Staat tot andere inzigten te brengen: Yorke had zich geene toegenegenheid weten te verwerven; doch al ware ook een ander persoon

1) In de *Mnemosyne* voor 1829 komt een uittreksel voor uit DE FLASSAN, *Hist. de la Diplomatie Française*, waarin het een en ander over den aard der zending van de la Vauguyon te vinden is. De briefwisseling van dien Gezant met het Fransche Hof tijdens zijn verblijf in Holland is te vinden in het reeds aangehaalde werkje van D'YVOY VAN MIJDRECHT, *Frankrijks invloed*, p. 76 e. v.

2) Over de briefwisseling tusschen dezen en van Berckel zie men NIJHOFF'S *Bijdr. tot de Vaderl. Gesch. en Oudh.* Dl. III, 3^e st. p. 157 e. v.

3) Zie Mr. L. E. LENTING, *Overzicht over de bewegingen van het jaar 1787* (in NIJHOFF'S *Bijdragen* Dl. X Aanteek. 10.)

4) Zie KLUIT l.l. p. 85 e. v.

daartoe gebezigd, hij zoude den gang der zaken niet hebben kunnen keeren, daar de oorzaak gelegen was in het verleden.

Merkwaardig zijn de woorden, voorkomende in een schrijven aan onzen Gezant van Welderen kort voor zijn vertrek uit Londen: „Eene verdeeldheid, tusschen Groot-Brittanniën en Nederland ter eener, en een familie-verbond tusschen de takken van het huis van Bourbon ter anderer zyde, is een verschynsel, dat de Staatkundigen moet verbaasd doen staan, en dat alle de beraamingen en uitzichten, waarmede lieden van verstand en oordeel, geduurende meer dan eene eeuw herwaart, hunne schrandtheid en verbeelding werk gaven, moet verydelen. Zulk een voorval brengt in eens het gansche heir van hedendaagsche Politieken van hun stuk, en zoude iemand eene afkeer geven, van zich verder met eenig slach van redenkaveling in dergelyke zaaken te moeyen. Het wordt in de taal van MILTON verwarring erger verward; en verplettert met eenen slag de gansche fabriek van het stelzel van het evenwigt der Macht in Europa: een stelzel, waar aan de wysheid van Uwe zoowel als Onze Voorouderen, zoo lange, zoo angstvallig heeft gearbeid: om hetwelke tot stand te brengen, de schatten van beide de landen zyn gespild: een stelzel verzegeld door half het gestorte bloed, dat Europa geduurende de vorige eeuw heeft zien vlieten!”¹⁾

Niets zoude intusschen gemakkelijker geweest zijn dan

1) *Brieven kort voor des Graaven van Welderens vertrek uit Londen, zyne Exc. ter hand gesteld; betreff. den toenmauligen toestand der zaaken tusschen Eng. en de Rep. In het Eng. geschr. door JOHN ANDREWS, L. L. D. 1781. p. 16 e. v.*

den oorlog te vermijden, zoo men slechts eenige inschikkelijkheid had willen toonen, in plaats van allerhande daden te bedrijven of te dulden, die stredeu met de tusschen Engeland en onzen Staat bestaande verdragen. — Dat Engeland den oorlog niet zocht, blijkt genoeg uit de herhaalde pogingen om eene schikking te treffen. ¹⁾

Maar de geldelijke belangen waren eene te sterke verleiding. Zoo men toch aan Frankrijk genoeg gaf, verkreeg men van dien kant voordeelen: de betrekkingen met de Amerikaansche Staten aangeknoopt en de vriendschap aan deze betoond, opende het uitzigt van met de nieuwe Mogendheid zeer voordeelige handelsverdragen te sluiten. Volgde men daarentegen de Engelsche staatkunde, die toch reeds uit anti-stadhouderlijke beginselen gehaat was, dan moest de bij de tractaten beloofde ondersteuning geleverd worden.

Thans werd deze geweigerd omdat, naar men beweerde, er geen *casus foederis* aanwezig was. ²⁾ Hoezeer hieruit duidelijk genoeg de gezindheid onzer Republiek bleek, zouden de gevolgen dier weigering welligt anders geweest zijn, indien niet eenigen tijd daarna door de Engelsche regering het Concept van een geheim verdrag ontdekt was, dat den 4 Sept. 1778 tusschen van Berckel en de gevolmagtigden der Vereenigde Staten was opgesteld. Na te vergeefs op vervolging der schuldigen te hebben aangedrongen, verklaarde Engeland den 17

1) Zie RENDORP, *Memorien*, I. p. 70 e. v. en passim.

2) Volgens sommigen was dit de voornaamste reden der oorlogsverklaring van Engeland. Zie KLUIT, l.l. p. 117.

De *casus foederis* werd ontkend op grond dat Engeland aanvaller was. Men had in tijds gezorgd voor zulk eene nitvlugt. Zie de reeds aangehaalde Verhandeling van LENTING, Aanteek. 12.

April 1780 onze Republiek voortaan als onzijdige Mogendheid te zullen beschouwen, welke zich op geene bij verdragen toegestane voordeelen beroepen kon.

In plaats van hierdoor tot nadenken te worden gebracht, verwekte dit slechts verbittering, en onze Regering besloot voortaan aan alle schepen convooi te verleenen. Wat ligt te voorzien was geschiedde: onze schepen geraakten in strijd met Engelsche en den 20 Dec. 1780 verklaarde Engeland aan den Staat den oorlog.

Gering was de indruk, dien deze oorlogsverklaring op de gemoederen maakte, ja zelfs waren er lieden, die er zich over verheugden, en voor de toekomst zich groote voordeelen daarvan beloofden. ¹⁾

Was dan, zoo mag men vragen, de toestand van den Staat zoo geruststellend? Wat de schatkist aangaat, ja. Immers, zoo lezen wij bij RENDORP ²⁾: „De middelen te water, de inkomende en uitgaande Rechten der Admiraliteiten en het Recht van de Waag, brachten een derde meerder op dan naar gewoonte. Het Finantiëwezen van Holland was in zoodanigen voordeeligen toestand, door de wyze schikkingen van eene zuinige en geregelde bestiering gebracht, dat de oude schulden, te hoog gelopen door de uitermatige kosten, die de vorige oorlogen en voornaamlyk die der Successie veroorzaakt hadden, en van welke de Intressen niet evenredig waren aan 't geen jaarlyks daar voor gesteld kan worden, waren voor een groot gedeelte afgelost; en

1) Zie KLUIT I. I. p. 136.

2) *Memorien* I. 45. Tot bewijs voor den bloei des handels kan strekken, dat Friesland gewoonlijk 200, nu 600 schepen in de vaart had. Zie KLUIT, I. I. p. 23.

daar en boven 's Lands Schatkist rykelyk in voorraad voorzien. De Oost-Indische Maatschappij, die zenuw van 's Lands welvaaren . . . was niet verre van haare oude schulden te hebben afgedaan, en weder aanzienlyke uitdeelingen te kunnen doen. Het is zeker, dat de Republiek in eenen allergeduchtsten staat te brengen zoude zyn geweest, zoo by tyds, 't geen rykelyk voorhanden was, besteed was geworden, om voornaamlyk haare Zeemacht, in goeden staat te brengen."

Hieruit blijkt ten duidelykste welke goede gevolgen de vrede voor onze geldmiddelen uitwerkte: immers in 1748 waren deze zoo slecht gesteld, dat er beslag op de pachten en landerijen van den Staat gelegd werd.¹⁾ Ware dus door geld het behoud van den Staat te winnen geweest, zoo had men onbekommerd de toekomst kunnen afwachten.²⁾ Maar daarmede was niet zoo spoedig eene vloot te verkrijgen, om Engeland's aanvallen te keer te gaan.

De ellendige toestand onzer zeemagt was een onmiddelyk gevolg van de heerschende partijschappen. Dat de veiligheid van den Staat niet genoegzaam gewaarborgd was door de bestaande middelen van verdediging, daarvan was een ieder overtuigd. Maar terwijl sommige provinciën, en vooral de stad Amsterdam, welke zich eene groote magt over den geheelen Staat meende te mogen aanmatigen,³⁾ alleen de zeemagt vermeerderd wil-

1) G. P. v. 1748 p. 25 e. v. Volgens METELEREAMP, I. I. 3e afd. p. 39, 42, was er in 1750 jaarlijks een te kort van bijna 3 millioen; in 1775 was er jaarlijks een overschot van 2 millioen, dat in 10 jaar tot 3 millioen kon gebragt worden.

2) KLUIT, I. I. p. 48.

3) Zie [B. M. VAN GOENS] *Politiek vertoog over het waar Systema van Amsterdam*. . . 1781.

den zien, weigerden de landprovinciën hierin toe te stemmen, zoo niet tevens het leger versterkt werd: en zoo bleven beide op denzelfden voet.

Dat het met de zeemagt inderdaad treurig gesteld was, blijkt uit de Resol. van de Staten van Holland van 22 Maart 1771, na welk tijdstip er bijna niets verbeterd was. Wij lezen daar o. a.: „Met de navale magt is het zodanig geleegeen, dat zonder eene prompte en toereikende voorziening, het minder zal aankomen op de conservatie van de *Naam van Zeemogendheid*, van ouds met zoveel roem en luister verkregen, als op het behoud van de *Republiek zelve*, daar men *te laat zal ondervinden*, dat de middelen tot soutien en verzeekering van de eenigste sources, waaraan dit Gemeenebest zyn Opkomst en Bestaan is verschuldigd, niet verwaarloost nog verzuimt kunnen worden, zonder het Vaderland en al wat daarin dierbaar is, aan een onvermydelyk Bederf bloot te stellen.”

Door alles in het werk te stellen, om zoo spoedig mogelijk schepen te koopen en te doen bouwen, konde onze Republiek slechts 20 linieschepen en 19 fregatten in zee brengen ¹⁾; Frankrijk had 217 oorlogschepen, Spanje, door het familie-verbond ook in den oorlog betrokken, 40 linieschepen en 94 kleinere. Engeland daarentegen onderhield 295 oorlogschepen, waaronder 126 linieschepen. ²⁾

1) RENDORP, l.l. I. 113; II. 206; *Bijlage La Z.* E. A. W. ZIMMERMANN, *a political survey of the present state of Europe* (1787) p. 185 stelt onze zeemagt in 1782 op 42 linieschepen en 53 andere. RENDORP's opgave zal waarschijnlijk juist zijn.

2) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 671, 673. RENDORP, I. 113. Volgens DU HAMEL l.l. II. 241 had Spanje bij de troonsbeklimming van Karel III (1759) 37 linieschepen en ongeveer 30 fregatten; bij zijn' dood (1788) 190 schepen waaronder 80 linieschepen. Engeland had volgens den

Alles te zamen genomen was de Engelsche vloot zeker niet kleiner dan die der bondgenooten, en waarschijnlijk van meer geoefende matrozen voorzien.

Voor de Republiek was alle hoop op de hulp van Frankrijk gevestigd, die echter niet belette, dat menige onzer koloniën genomen werden.

Ware men zeker geweest de hulp te zullen verkrijgen van Rusland en de andere Mogendheden, die te zamen de Gewapende Neutraliteit hadden gesloten, om hare schepen tegen de Engelsche te beschermen ¹⁾, en waarbij zich onze Staat kort na de oorlogsverklaring door Engeland voegde, dan ware zeker minder voordeel voor Engeland, en minder nadeel voor onzen Staat het gevolg van dien oorlog geweest, en er zoude mogelijk een stelsel van staatkundig evenwigt ter zee geboren zijn geworden. Nu echter Engeland gezorgd had ons den oorlog aan te doen, voordat wij tot de Gewapende Neutraliteit volkomen waren togetreden, bestond er naar het gevoelen dier Mogendheden geen *casus foederis*.

RENDORP ²⁾ heeft er op gewezen, hoe noodlottig de toetreding tot de Gewapende Neutraliteit voor onzen Staat geweest is, omdat zij een der voornaamste redenen mag geacht worden, waarom ons de oorlog verklaard, of al-

Royal Kalender voor 1787, 157 linieschepen en 290 andere, doch in 1782 volgens de lijsten der Admiraliteit slechts 14 linie- en 188 andere schepen. Frankrijk had van 1780—1782 volgens ZIMMERMANN l.l. p. 267, 266 en in 1785 256 schepen, waaronder 72 linieschepen.

Men houde bij deze opgaven wel in het oog, dat het aantal stukken dier schepen zeer verschilde. Zoo had onze Staat 2 schepen van 70, de overige allen van minder stukken; Engeland daarentegen meest schepen van 70 tot 100 stukken.

1) Zie J. A. MOLSTER, *Voorlez. over de neutraliteit* p. 20 e. v.

2) *Memorien*, II, 225. Zie den brief van de la Vauguyon, ald. p. 223.

thans de oorlogsverklaring verhaast werd. Geen enkel voordeel werd er van genoten, terwijl men meende verplicht te zijn, elken voorslag tot afzonderlijke onderhandeling met Engeland, hetzij door dit Rijk zelf, hetzij door Sardinië of Zweden gedaan¹⁾, van de hand te wijzen ter wille van dit verdrag. En toen eindelijk 2 Sept. 1783 de vrede zoude gesloten worden en de Republiek de vrije vaart en schadeloosstelling voor zich vorderde, welke zij zeker had kunnen verkrijgen door aan de vroegere voorstellen gehoor te geven „werd ons” zoo zegt RENDORP te regt, „door de Mogendheid ten wiens behooven dit alles geschied was, ronduit aangezegd, *dat zoo wy ons wilden houden aan 't punt, om 't welk de oorlog gevoerd, en het maaken van Vreede door ons steeds van de hand geweest was, er voor ons geene Vreede op was, en wy maar nutteloos het heilzaam werk zouden ophouden, terwijl de andere Oorlogende Mogendheden doch met hunne handelingen zouden voortgaan; dat het gantsch Sistema der gewapende Neutraliteit niets anders was dan eene byzondere Conventie, tuschen de geenen, die ze onder elkander hadden aangegaan, maar welkers gronden veele Mogendheden, als strijdig met haare belangen, niet zouden willen aanneemen.*”

Den 3 Sept. 1783 kwam tusschen Engeland en de Vereenigde Staten de vrede tot stand waarbij deze als eene onafhankelijke Republiek erkend werden. — De menigvuldige betrekkingen, welke voortaan dezen Staat met de Europesche Mogendheden verbonden, hadden ten gevolge, dat hij kan gezegd worden van toen af tot het statenstelsel van Europa behoord te hebben.

Op denzelfden dag werden de preliminairen tusschen

1) Zie KLUIT, I. I. p. 155, 159 e. v. en RENDORP Dl. II passim.

Engeland en onze Republiek gesloten, nadat er sedert den 20 Januarij te vergeefs onderhandeld was, en niet dan nadat Frankrijk verklaard had niet langer te willen wachten met het sluiten van den vrede met Engeland.

Deze preliminairen waren de grondslag voor den vrede, die te Parijs 20 Mei 1784 tot stand kwam. Even voordeelig als de vroeger aangeboden voorwaarden waren, even nadeelig waren de nu verkregene. De Engelschen bekwamen de vrije vaart door de Oost-Indiën en de Molukken: Negapatnam, eene onzer vruchtbaarste en welgelegen koloniën ¹⁾, werd hun afgestaan, terwijl Trinconomale, dat ons ontnomen was, teruggegeven werd. De door de Franschen heroverde koloniën werden ons kosteloos afgestaan. De tractaten tusschen Engeland en de Republiek bleven opgeheven en van schadevergoeding voor de genomen schepen (op 80 millioen geraamd ²⁾, of van vrije vaart overeenkomstig de Gewapende Neutraliteit, was geen sprake.

Zoo ondervond onze Republiek op nieuw het nadeel van zich zonder noodzaak in de zaken der groote Mogendheden gemengd te hebben, en voor vele opofferingen, ³⁾ in stede van met voordeel, met aanzienlijke schade uit den oorlog te treden.

Doch men had zich van Engeland geheel losgemaakt,

1) KLUIT, l.l. p.

2) Ibid. p. 196 e. v.

3) Onze finantiën kort te voren in zulk een' bloeienden staat, waren door den oorlog zoozeer achteruit gegaan, dat in 1784 ruim f 6.730.430 te kort kwam en er van 1781—1787 een te kort van bijna 48 millioen was. Zie METELERKAMP, l.l. 3^e afd. p. 44. Gedurende de 7 volgende jaren bedroeg het gemiddeld deficit jaarlijks f 8.375.543-6-12, terwijl Holland bovendien aan buitengewone subsidiën en voorschotten f 22.834.295-13 betaalde. Ibid. p. 45.

en daarmede was, zoo beweerden velen met den Raadpensionaris van Bleiswijk, genoeg gewonnen!¹⁾

§ 2.

Terwijl wij aldus met Engeland in strijd waren, werd de veiligheid van den Staat van eene andere zijde onverwacht bedreigd. Jozef II namelijk, die na den dood zijns vaders eerst mederegent des Rijks was, en nadat ook Maria Theresia overleden was, den keizerlijken troon beklom (29 Nov. 1780), ging van allerlei nieuwe denkbeelden zwanger, welke hij op eene zeer willekeurige wijze zocht ten uitvoer te brengen. Na eerst te vergeefs getracht te hebben zijne vermeende regten op Beijeren te doen gelden, alwaar de troon vacant was geworden, zocht hij den Keurvorst Karel Theodoor te bewegen zijne Staten tegen de Zuidelijke Nederlanden²⁾ te ruilen, welke hij hem als Koningrijk Austrasië of Bourgondië wilde overdragen, en ware Frederik II niet tusschenbeide gekomen, zoo zoude hij welligt hierin geslaagd zijn.³⁾ Jozef II beweerde, dat de Zuidelijke Nederlanden als Barrière tegen Frank-

1) RENDORP, II. 247.

2) Namen en het Hertogdom Luxemburg wilde de Keizer echter behouden. Van daar dat ook Frankrijk, voor zich geen voordeel daarin ziende, de ruiling tegenwerkte. Zie DE SAINT-PRIEST, II. p. 357.

3) Zie C. W. VON DOHM, *Denkwürdigkeiten meiner Zeit*, III. p. 33, waar beweerd wordt dat de Keurvorst zijne toestemming reeds gegeven had. Volgens dezen schrijver (p. 34 e. v.) had Vergennes beloofd zich niet tegen de ruiling te verzetten.

Het streven van Oostenrijk om Beijeren te verkrijgen bragt Frederik de Grootte op het denkbeeld van den 23 Julij 1785 met de Keurvorsten van Saxon en Hannover gesloten *Fürstenbund*, waartoe weldra de meeste kleine Duitsche Staten toetraden. Zie hierover vooral VON DOHM, I. I. p. 46 e. v. en *Beilage K*.

rijk niet meer noodig waren, sedert Oostenrijk zoowel als onze Republiek met Frankrijk in vriendschappelijke betrekking waren geraakt. Dientengevolge liet hij onzen Staat aanzeggen, dat de Barrière vernietigd was en sloopte hij menige der sterkste vestingen: onze soldaten werden naar huis gezonden, en de Republiek was niet in staat, zich te verzetten tegen deze zoo willckeurige en met de tractaten lijnrecht strijdende maatregelen. Dat zijne eigen veiligheid en het staatkundig evenwigt hierdoor in gevaar kon komen, begreep de Keizer niet: „l'Europe,” zoo zeide hij, „qui m'a fait adjuger ce pays dans l'intérêt général, saura bien dans l'intérêt général me le conserver. Si la guerre me l'enlève, la paix j'en suis certain, me le rendra.”¹⁾

Bij zulk eene redenering denkt men onwillekeurig aan hetgeen Bolingbroke in 1711 van het Huis van Oostenrijk zeide: „I never think of the conduct of that family without recollecting the image of a man braiding a rope of hay, whilst his ass bites it off at the other end.”²⁾ Wat de verhouding van de Zuidelijke Nederlanden tot het Europeesch statenstelsel aangaat, moge het oordeel van VAN MARLE gehoord worden, waar hij zegt: „il sembla évident, à cette époque, où les traditions du passé étaient comptées pour quelque chose, que la Belgique, trop faible pour avoir une existence personnelle qui put être d'aucune utilité à l'équilibre général, était destinée à former l'apanage d'un des deux États, entre lesquels elle est enclavée — la France ou la Hollande: qu'elle deviendrait française le jour où la France serait la plus forte:

1) Zie [Mr. C. VAN MARLE] *Essai sur la nécessité du rétablissement du Royaume des Pays-Bas*, p. 24.

2) Zie MAHON, I. I. T. II. p. 156.

qu'il fallait en conséquence prémunir l'Europe contre le danger. Car défendre la Belgique contre la France ou lui abandonner cette superbe possession, change toute la combinaison de la politique européenne. Il y a des choses écrites sur la carte de géographie, et celle-là est une de celles qui s'y font lire le plus distinctement." 1)

De Parijsche vrede was nog niet gesloten, toen de Keizer door andere middelen onzen Staat zocht te benadeelen. Hij deed een tal van ongehoorde eischen, steunende op opgerakelde en ongegronde pretensiën: hij verlangde de souvereiniteit der Schelde van Antwerpen tot Saftingen, en Maastricht. Van Maastricht wilde hij echter afzien, zoo de Schelde vrij werd verklaard, en hij beschouwde dit korthedshalve als toegestaan, met bedreiging van iederen maatregel tot verhinderend van onze zijde, als eene vredebreuk te zullen aanmerken. 2)

Hoewel Frankrijk zich voor de Republiek verklaarde en zijne bemiddeling aanbood, werden de Staten genoodzaakt in een schandelijk vergelijk te treden, waarbij aan Jozef II Lillo en Liefkenshoek afgestaan en f 9.500.000 betaald werden. 3) Daar de Republiek echter hardnekkig

1) In zijn straks aangehaald *Essai* p. 28.

2) Zie GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 706.

3) De Keizer eischte eerst 15 millioen, de Staten boden 3 millioen. Frederik de Groote zelde schertsend tot onzen Gezant: „Je vois déjà comment se finira toute cette affaire. Vous donnerez un *pour boire* à l'Empereur et il ne sera plus question de rien." Zie SÉGUIER, *Tableau histor. et polit. de l'Europe dep. 1786 jusqu'en 1796* (2e ed.) T. I. p. 179.

„Hoc modo," zoo zegt KLUIT in zijne *Hist. federum Belgii feder. primae lineae*, I. p. 98, „durante turbido Reipubl. statu, transactum est cum Imperatore multa in eum translata sunt bona, iura, territoria et extinctum simul omne jus collocandi Praesidii et habendi Propugnaculi sive Barrière; pro quo obtinendo et conservando tot olim bella sustinuerat Respublica, tot fluxerant

bleef weigeren meer dan *f* 5.000.000 te geven, nam Frankrijk op zich het overige te voldoen. (Tractaat van Fontainebleau 8 Nov. 1785.)

Ten onregte heeft men dit eene groote edelmoedigheid van het Fransche Rijk genoemd; want het geschiedde met het doel, om eenen oorlog met Oostenrijk te vermijden en om zich te verzekeren van het vertrouwen van onzen Staat, die anders genoodzaakt zoude geweest zijn zich weder geheel in de armen van Engeland te werpen. Wel had men te vergeefs de tusschenkomst van dat Rijk ingeroepen, maar korten tijd daarna was het Engelsche Ministerie tot de overtuiging gekomen, dat men moest trachten de verbroken banden weder aan te knopen, zoo men niet wilde dat Frankrijk te eeniger tijd eenen voor Engeland gevaarlijken invloed op de Republiek verkreeg. Daarom was James Harris (Lord Malmesbury) naar 's Hage gezonden, die wel niet beletten kon, dat den 10 Nov. 1785 eene „*alliantie en confederatie defensief*” tusschen Frankrijk en de Republiek gesloten werd, en dat de geschillen met den Keizer aldus geëindigd werden, maar de partij des Stadhouders weldra tot meer krachtadig handelen wist aan te zetten. Door hem werd o. a. met van de Spiegel, van Citters en Kinckel het plan ontworpen, om Zeeland van de Unie te scheiden en onder bescherming van Engeland te stellen: van dit plan

sanguinis rivuli, tot pecuniarum Myriades expensae fuerant, inde ab Pace Monaster. et de quo a. 1733 d. 26 Jul. (quid non mutari temporis ratio potest!) Imperator Carolus VI Josephi II avus, ingruente tunc ab Gallis belli metu, declaravit, *hoc Reipublicae Belgicae concessum Propugnaculum non solum inservire Belgii Austriaci securitati, sed etiam tuendae totius Europae Libertati.*”

moest echter worden afgezien, omdat het Britsche Ministerie het te gewaagd achtte. ¹⁾

De Patriotsche partij was intusschen te magtig en niet zoo gemakkelijk te overwinnen, en hoewel het getal der Stadhoudersgezinden toenam, waren deze niet in staat hunnen wil te doen gelden. De pogingen van Willem V om door geweld zich te handhaven, hadden dan ook geen ander gevolg, dan dat hij van zijne waardigheid als Kapitein-Generaal ontzet werd. De spoedig hierop gevolgde aanhouding der Prinses op de grenzen van Utrecht (Sept. 1787) bragt echter een' ommekeer te weeg. De Koning van Pruissen toch in die behandeling zijner zuster eene beleediging voor zijn geslacht ziende, trok, na te vergeefs „eclatante satisfactie” geëischt, en pogingen tot verzoening beproefd te hebben, de Republiek binnen, waarvan hij zich in weinig dagen geheel meester maakte. Daar deze interventie met goedvinden van Engeland plaats had, achtte Frankrijk het niet raadzaam er zich tegen te verzetten, ofschoon het verklaard had, niet te zullen dulden, dat Pruissen gewapenderhand de Republiek binnen trok. De teleurgestelde Patriotten moesten lijdelijk aanzien, dat de Stadhouder hersteld werd, dat overheidspersonen afgezet werden, en dat op 17 April 1788 onze Staat een verbond met Pruissen en Engeland sloot, tot handhaving van het erfelijk Stadhouderschap en tot wederzijdsche veiligheid. ²⁾

1) Zie BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, V. D. BERGH EN DE JONGE, *Het Nederlandsch Rijks-archief*, Dl. I. p. 81 e. v.

2) Den 13 Julij daarop sloten Pruissen en Engeland een defensief verbond op het Loo, bekrachtigd te Berlijn 13 Aug. Zoo vormden in schijn de verbonden tussehen de drie Mogendheden geene triple-alliantie: inder-

Deze Triple-alliantie was voornamelijk het werk van den Raadpensionaris van de Spiegel¹⁾; welk doel hij daarmede gehad heeft, blijkt uit zijne eigen woorden: „Vooreerst dagt ik, dat 'er een bestendig middenpunt van gemeen belang moest zijn, hetwelk deze Alliantie duurzamer zou maaken, dan meenigte anderen van dien aart, en, ten anderen, wenschte ik door dit middenpunt van gemeen belang de twee Moogendheeden, met welke wij de afzonderlijke verbonden slooten, naauwer met elkander te vereenigen, dan zij tot nu toe geweest waren, en dus een drievoudig snoer te maken tegen die geenen, die toeleg mogten hebben, om den vreden van Europa te stooren.”²⁾

Men heeft de Triple-alliantie met regt genoemd: „een proefstuk van welbegrepen staatkunde en een nieuw Bolwerk voor de veiligheid van onze Constitutie: niet min gelukkig voor geheel Europa, welker evenwigt in de Politique Balance daardoor meerder dan ooit wordt bevestigd.”³⁾ Ofschoon de interventie van Pruisen niet is overeen te brengen met de beginselen van het Volkenregt⁴⁾, mogen de gevolgen er van toch heilzaam geheeten worden voor het staatkundig evenwigt, niet alleen, omdat daardoor de voor de Republiek zoo gevaarlijke

daad echter wel. Dit werd voorzigtiger geoordeeld, om geen kwaad vermoeden bij anderen te verwekken.

1) Zie over de rol welke Kinckel hierin speelde, om te beletten, dat de Franschgezinde partij in Pruisen het sluiten van het verdrag verhinderde, het boven aangehaalde *Nederlandsch Rijks-archief*, p. 335.

2) Zie (L. P. VAN DE SPIEGEL) *Nadenking van eenen Staatsman wegens zijn Ministerie in Holland*, p. 27 e. v.

3) Zie KLUIT, *Iets over den Eng. oorlog*, p. 239.

4) Zie GERICKE, 1,1. p. 125 e. v.

invloed van Frankrijk te keer gegaan werd, maar dewijl de drie Mogendheden, zooals wij straks zien zullen, een bolwerk vormden tegen de heerschzuchtige plannen van de beide Keizerlijke Hoven van Weenen en Petersburg. 1) We noemden Frankrijks invloed om twee redenen vooral gevaarlijk. De eerste is de zwakke toestand, waarin dat Rijk verkeerde: de finantiën gingen voortdurend achteruit; het jaarlijksch te kort, dat in 1776 20 millioen livres beliep 2) was in 1788 tot 56 millioen geklommen 3); het bondgenootschap met Spanje was zeer verzwakt en met Oostenrijk bijna geheel te niet gegaan. Wel waren de Fransche staatslieden overtuigd van het wenschelijke, om de banden met beide bondgenooten weder aan te knopen 4), maar Frankrijk was alleen gebleven en zijn invloed op het statenstelsel van Europa verloren. „La situation actuelle de la France,” zoo luidt het oordeel van een Fransch staatsman, „dans le système politique de l'Europe, relativement à la puissance militaire, est désavantageuse, précaire, et même dangereuse. Son crédit, sa considération, sa dignité même, tout y est compromis; et en y restant elle ne sauroit espérer de recouvrir son rang à la tête des grandes puissances. Elle ne pourroit pas même se flatter de conserver l'égalité, et soit pour

1) Het was ten deele eene Protestantsche Unie, zooals gewenscht werd door den schrijver van de *Mémoire sur les intérêts communs de l'Angleterre et de la Hollande*, 1812. (G. K. VAN HOGENDORP?) te vinden achter: MR. G. W. VREDE, *Oranje en de Bataafsche Republiek*, p. 55 e. v.

2) Zie (SÉGUR) *Politique de tous les cabinets de l'Europe* (ed. Paris 1794) II. 215.

3) Zie SÉGUR, *Tableau*, II. 41.

4) Zie de *Mémoire* van de Broglie van 1 Maart 1775 bij SÉGUR, *Politique de tous les cabinets*, I. 83 e. v.

s'y maintenir, soit pour la rétablir, elle seroit forcée enfin de faire ou de soutenir la guerre." 1)

De tweede reden, waarom de invloed van Frankrijk voor de Republiek gevaarlijk was, bestond in de revolutionaire denkbeelden, welke zich langzamerhand begonnen te ontwikkelen.

Dat het bondgenootschap met Frankrijk onder zulke omstandigheden weinig heilzaam voor ons konde zijn, valt ligt in het oog. Dat Frankrijk een zwakke steun zoude zijn, indien de Republiek werd aangevallen, was gebleken bij den inval van Pruissen. Achttē men een bondgenootschap noodig voor de veiligheid van de Republiek, dan konde zeker geen betere keuze gedaan worden, dan door zich bij Pruissen, waarschijnlijk toen de magtigste Mogendheid 2), en Engeland aan te sluiten. In het volgende Hoofdstuk zullen wij gelegenheid hebben aan te toonen, dat de Republiek ten gevolge der Triple-alliantie weder eene niet onaanzienlijke plaats onder de Mogendheden innam, iets waarvan zij sedert den Akenschen vrede bijna geheel verstoken was geweest.

1) Zie *ségur*, *Politique*, I. 109, 110, vgl. p. 103, 129. Het grootste gedeelte van dit werk is overigens gewijd aan eene beschouwing van de verhouding tusschen Frankrijk en de overige Europesche Mogendheden.

2) *ségur*, *Politique*, I. 132.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

1789—1795.

Zooals we boven reeds zagen, was Jozef II vervuld met allerlei hervormingsplannen, welke hij op de meest despoticke wijze ten uitvoer bragt. De kerk, het regtswezen, het onderwijs, niets werd gespaard; op ieder gebied hadden veranderingen plaats, onverschillig of zij met het regt in strijd waren of niet. De Zuidelijke Nederlanden ondervonden dit in hevige mate en de ontevredenheid bereikte daar in 1789 zulk eene hoogte, dat het grootste gedeelte der bevolking zich aan de Oostenrijksche heerschappij wenschte te onttrekken.

De Advokaat van der Noot, eerlang het hoofd van den opstand, vervoegde zich bij den Raadpensionaris van de Spiegel, om te vernemen in hoeverre op de medewerking der Republiek te rekenen zoude zijn. Op de vraag van van de Spiegel, welke plannen zijne partij had, zoo zij zegevierde, antwoordde van der Noot: „Dans ce cas nous voulons établir une république indépendante d'après le modèle de la vôtre; nous voulons aussi nous choisir un Stadhouder, par exemple le second fils du Prince d'Orange;

et si la différence de religion n'y met obstacle, nous désirons nous réunir à votre république." 1)

Daar van der Noot niet behoorlijk tot onderhandelen gemagtigd was, kon dit onderhoud alleen strekken om den Raadpensionaris een' blik in de toekomst te doen slaan en zijne staatkunde daarnaar te rigten. Voor de Republiek toch waren de Belgische onlusten van groot belang, wegens de onberekenbare gevolgen, welke zij konden hebben. Eene vereeniging van de Zuidelijke met de Noordelijke Nederlanden achtte van de Spiegel volstrekt niet wenschelijk; evenmin de verheffing van België tot een' onafhankelijken staat, hetzij de Hertog van Orleans 2) of een Prins van Oranje op den troon geplaatst werd. 3) Nog meer was eene aansluiting bij Frankrijk te vreezen, welke door velen gewenscht, en door de Hollanders, welke in 1787 in grooten getale naar Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden waren uitgeweken, zeer begunstigd werd. Van daar dat de Raadpensionaris niets liever gezien had, dan dat de onlusten in den beginne gesmoord waren.

Engeland had in dezen grootendeels hetzelfde belang als de Republiek: het wenschte evenzeer, dat de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijk's gezag bleven op den voet van het Barrière-tractaat; Jozef II had echter de gemoederen zoozeer van zich vervreemd, dat er weinig

1) Zie *Résumé des négociations, qui accompagnèrent la révolution des Pays-Bas autrichiens; avec des pièces justificatives par L. P. J. VAN DE SPIEGEL*, pag. 52.

2) Lodewijk XVI had dit gaarne gezien; daardoor zoude hij verlost zijn geworden van het hoofd der democratische partij. Zie (V. HARDENBERG) *Mémoires tirés des papiers d'un homme d'état*, T. I. p. 98.

3) Zie V. D. SPIEGEL, *Nadenking*, p. 34 e. v.

hoop was, de zaken in der minne te schikken. En toch wenschten de Zeemogendheden zoolang mogelijk buiten den oorlog te blijven, ten einde hare zoo geschokte finantiën te kunnen herstellen. ¹⁾

Pruissen daarentegen had eene geheel andere bedoeling met de behartiging der Belgische aangelegenheden. De staatkunde van von Hertzberg was geheel gerigt tegen de beide Keizerrijken. Terwijl de onlusten in de Nederlanden uitbarstten, waren Rusland en Oostenrijk in oorlog tegen Turkije, met het doel om dit Rijk in het lot van Polen te doen deelen. ²⁾ Polen en Zweden waren door Pruisen tot den oorlog tegen den Keizer en de Czarin aangezet, en de Hongaren waren tegen Jozef II opgestaan. Door troepen in Silezië te verzamelen en de Zuidelijke Nederlanden te ondersteunen, wilde het Hof van Berlijn de gevaren voor beide Keizerrijken nog vermeederen. ³⁾

Frankrijk, Spanje en Denemarken waren de Keizerlijke partij toegedaan; doch de beide eerste Rijken waren te magteloos en het laatste werd door Pruisen en Engeland in toom gehouden. ⁴⁾

1) Zie *Aanleek*. N°. 12.

2) Het regt van interventie kon Pruisen in dit opzigt niet betwist worden; doch hierdoor is de bedoeling van Pruisen ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden niet geregvaardigd. Vgl. *GERICKE*, I. l. p. 141 e. v.; 182 e. v.

3) Dat Pruisen alleen de Oost. Ned. hielp om Oostenrijk te benadeelen, blijkt uit den brief van den Pruissischen Generaal v. Schlieffen aan la Fayette, 22 Febr. 1790. *SÉGUR*, *Tableau*, II. 309:

„Ma nation désireroit la redoutable Autriche moins puissante de cette province; la vôtre (pacte de famille à part) devoit la désirer telle.

„La mienne en s'occupant du sort de la Belgique, n'a d'autre objet: elle est indifférente à la forme de gouvernement que celle-ci voudra se donner; et si la vôtre est guidée du même esprit, pourquoi nos mesures s'entr'opposeroient-elles?”

4) Van de Spiegel was zeer vertoornd op het Engelsche Hof, omdat de

Hoezeer dus ook de staatkunde van het Kabinet van Berlijn van die der Zeemogendheden verschildte, waren toch de drie Mogendheden overtuigd van de noodzakelijkheid, om gemeenschappelijk te werk te gaan ten opzichte der Belgische onlusten, en men kwam op voorstel van van de Spiegel den 9 Jan. 1790 overeen tot het vaststellen van de volgende punten: 1°. zich niet in de Belgische zaken te mengen, dan daartoe door den Keizer aangezocht, tenzij de omstandigheden dringend het tegendeel vorderden; 2°. in geval van interventie de oude privilegiën te herstellen en te handhaven; 3°. zoo de Zuidelijke Nederlanden zich een' onafhankelijken Staat verklaarden en verzoening met den Keizer onmogelijk werd, dien Staat niet te erkennen, dan na den aard zijner nieuwe Constitutie onderzocht te hebben; en 4°. elkander te ondersteunen en te vrijwaren voor de gevolgen uit gemeenschappelijke maatregelen ontstaan. 1) Engeland was

Republiek niet gekend was in de maatregelen ten opzichte van Denemarken. „Cette façon d'agir,” zoo liet hij zich nit tegen den Pruisischen Secretaris van Legatie Renfaer, „est trop altière et trop peu décente pour que nous y soyons insensibles. Alliés de la Grande-Bretagne et disposés à faire tous les efforts pour bien mériter d'elle, nous pouvons exiger aussi quelques égards. J'ai fait prier instamment le Duc de Leeds de nous prévenir des mesures que le Roi d'Angleterre adopterait, je lui ai promis de complaire au cabinet de St.-James en tout ce qui dépendrait de nous, pourvu qu'on nous avertit à tems, et maintenant ou accorde à peine au Sr. de Nagel une lecture fugitive des ordres envoyés au Sr. Elliot, ou ne daigne pas seulement nous demander notre accession et on veut nous faire suivre à la lisière. Il n'en sera pas ainsi et Sa Maj. Britannique est dans l'erreur si elle compte sur notre soumission aveugle. Ne vous y trompez pas, cette occasion-ci n'est pas la première, où l'Angleterre a commencé à reprendre sa hauteur et nous ne le souffrirons plus!”

Zie Het *Nederl. Rijks-archief* p. 438.

1) Zie L. P. J. VAN DE SPIEGEL, *Résumé*, p. 149.

terstond bereid deze artikelen aan te nemen, doch von Hertzberg ¹⁾, die onmiddelijk de Nederlanden als onafhankelijken Staat erkend wilde zien, was slechts met moeite hiertoe te bewegen.

Twee dagen later verklaarden de Zuidelijke Nederlanden zich onafhankelijk onder den naam van *Etats Belgiques-Unis*. Eene maand later (11 Febr.) werd door den Pruisischen Minister op nieuw aangedrongen op de erkenning, doch te vergeefs.

Te laat kwam intusschen Jozef II tot de overtuiging, dat andere maatregelen dan die hij tot dusverre genomen had, moesten aangewend worden, zoo hij niet de Zuidelijke Nederlanden voor altijd wilde verliezen. Daartoe riep hij eerst de bemiddeling van Engeland alleen, vervolgens die der Zeemogendheden in; hij verklaarde zich tevens bereid om met Turkije vrede te sluiten. De dood verhinderde den Keizer zijne plannen ten uitvoer te brengen: den 20 Febr. stierf hij, zijn Rijk in eenen hope-loozen toestand achterlatende.

Zijn broeder en opvolger Leopold II begreep te regt, dat in den toestand van Oostenrijk verandering moest gebragt worden, door een einde aan de oorlogen te maken, waarin zijne Staten gewikkeld waren. Pruisen toch poogde eene vermeerdering van grondgebied te verkrijgen, door Gallicië aan Polen te doen voegen, en tot belooning hiervoor wenschte het Dantzig en Thorn te erlangen. Catharina II dien toeleg voorziende, had getracht eene quadruple-alliantie tusschen Rusland, Frankrijk, Oostenrijk en Spanje tot

1) Deze was de ziel van Pruisen's staatkunde. De Koning, Frederik Willem II, geleek weinig op zijn' voorganger. „Ses maitresses,” zegt ségur, *Tableau II. 15*, „le soulagèrent du poids de l'ennui, ses ministres de celui des affaires.”

stand te brengen, doch was hierin niet geslaagd ten gevolge van de weinig krachtige wijze, waarop het Fransche Ministerie die zaak behandeld had, terwijl Spanje, jaloersch op den vermeenden invloed van Frankrijk, Oostenrijk weinig genegen en door Pruissen geveleid, evenmin was over te halen geweest. Het geheim van deze onderhandeling was bovendien te spoedig uitgelekt, dan dat men er veel voordeelen van konde verwachten. ¹⁾

Een offensief verbond door Pruissen met de Porte gesloten deed van dien kant voor eene vredebreuk vreezen. Zweden had na een' wapenstilstand, door bemiddeling der Triple-alliantie tot stand gebragt, op nieuw den oorlog met Rusland begonnen. Maar buiten al deze redenen waren de gebeurtenissen in Frankrijk van veront- rustenden aard. Den 4 Aug. 1789 had de eerste vergadering der Staten-Generaal plaats gehad; de Nationale Vergadering was daardoor in het leven geroepen; het Koninklijk gezin was reeds in gevaar geweest: kortom het was het voorspel van het bloedig drama, dat weldra zoude plaats hebben. Hoewel geene Mogendheid van Europa nog duidelijk voorzag, welken loop de Fransche Revolutie zoude nemen, begon zich toch de overtuiging te vestigen, dat zij alle aandacht verdiende, want „het gewigt van Frankrijk kon uit de balans niet worden weggenomen, of de onderlinge Staatskunde der overige Mogendheden raakte aan het slingeren en uit haar geheel”. ²⁾ De gebeurtenissen der laatste jaren bewezen echter, dat Frankrijk hoe langer hoe meer de banden verbrak, welke het aan het statenstelsel van Europa verbonden. —

1) SÉGUIER, *Tableaux*, II. p. 7 e. v.

2) THORBECKE, *Over de verand. van het algem. Staten-stelsel* . . . p. 3.

De vredelievende gezindheid van Leopold werd geheel door de Zeemogendheden gedeeld: ongenegen om zich door de heerschzucht van Pruisen in een' zwaren oorlog te laten medeslepen, welken het verbond met Turkije ligt ten gevolge konde hebben, wendden Leeds en van de Spiegel alle pogingen aan om een' wapenstilstand tot stand te brengen, die weldra leidde tot het Congres van Reichenbach, waar onder bemiddeling der Zeemogendheden ¹⁾ de vrede tusschen Oostenrijk en Pruisen hersteld werd, en Leopold zich verbond den vrede met Turkije te sluiten op den voet van den *status quo ante bellum* en op door de Triple-alliantie nader te regelen voorwaarden; terwijl Pruisen beloofde zijne stem op Leopold uit te brengen voor den nog vacanten Keizerstroom. ²⁾ Achttien dagen na het Congres van Reichenbach werd tusschen Rusland en Zweden eveneens de vrede gesloten te Varela. (14 Aug. 1790.) Op het Congres te Sistowa regelde de Triple-alliantie ³⁾ de onecnigheden tusschen Oostenrijk en Turkije, en den 4 Aug: 1791 werd de vrede gesloten. De vrede van Jassy maakte een einde aan den oorlog tusschen Rusland en Turkije. (9 Jan. 1792.)

Deze gebeurtenissen bragten eene geheele verandering te weeg in de staatkunde: von Hertzberg had zich te vergeefs verzet tegen het sluiten van den vrede, en hij zag zich weldra genoodzaakt zijne portefeuille neder te leggen. Oostenrijk en Pruisen hadden voortaan één belang: de nadeelige gevolgen van de Fransche Revolutie te keer te gaan.

1) Zie v. D. SPIEGEL, *Résumé*, p. 302.

2) Den 30 Sept. 1790 werd hij als Keizer gekroond.

3) Zie de instructie, welke onze Gevolmagtigde van Haften daartoe ontving, in *Het Rijks-archief*, p. 357.

De zaken der Oostenrijksche Nederlanden moesten echter eerst ter sprake komen. De Raadpensionaris had vruchteloos getracht deze te doen opnemen in den wapenstilstand en de onderhandelingen te Reichenbach. De Keizer wilde echter alleen van eenen wapenstilstand hooren, zoo de Belgen zich vrijwillig weder onder zijn gezag plaatsten. Thans bood hij aan, onder waarborg der Triple-alliantie, de oude Constitutie te herstellen. Den 27 Julij 1790 werd dienaangaande eene overeenkomst te 's Hage getroffen, waarbij Leopold zich verbond niet gewapenderhand tegen België te zullen handelen, dan na alle andere middelen beproefd te hebben.

Nadat de Keizer en de Triple-alliantie lang te vergeefs beproefd hadden eenen wapenstilstand door de Belgen te doen aannemen, welken zij weigerden, zoolang hun niet verzekerd werd, op welke grondslagen de vrede tot stand zoude komen, werd hun als ultimatum een termijn van 20 dagen gesteld. Toen deze verstreken was, werd nogmaals eene poging aangewend, om de zaken in der minne te schikken. Daar men echter voortdurend weigering ondervond, werd het Haagsche Congres opgebroken en de Keizerlijke troepen trokken de Zuidelijke Nederlanden binnen, die weldra genoodzaakt werden zich te onderwerpen (2 Dec.). Het Congres te 's Hage werd op nieuw geopend en den 10 Dec. werd onder bemiddeling der Triple-alliantie vastgesteld, dat aan de Zuidelijke Nederlanden de oude privilegiën en Constitutie zouden worden teruggegeven, zooals die bij de troonsbeklimming van Karel VI en Maria Theresia geweest waren. Toen echter de ratificatie zoude plaats hebben, weigerde de Keizer deze te onderteekenen, tenzij het verdrag zoo gewijzigd werd, dat de Constitutie gewaarborgd werd, welke *bij*

den dood van Maria Theresia bestond. Daar de andere Mogendheden hiertoe niet gezind waren, werd het verdrag niet geratificeerd, doch inmiddels was het Keizerlijk gezag feitelijk hersteld. ¹⁾

De gisting der gemoederen bleef intusschen voortduren en de meer franschgezinde partij (de Vonckisten) sloten zich naauwer bij Frankrijk aan. De toestand der Zuidelijke Nederlanden bleef diensvolgens onrustbarend en de Stadhouder zag zich genoodzaakt den 21 Oct. 1791 de volgende aanspraak tot de Staten Generaal te houden:

Edele Mogende Heeren!

Het is mij uit verscheide informatiën voorgekomen, dat, hoewel de wettige souvereiniteit van zijne Keizerlijke Majesteit in de Oostenrijksche Nederlanden openlijk is hersteld, en in alle de Provintien erkend geworden, nogthans deselve geest van misnoegen en teegenkanting die aldaar en in andere Nabuurige Staaten zooveel Troubles en verwarringen heeft gestigt nog blijft subsisteren, tot zoo verre zelfs, dat op de grensen van een dier Provincien sterke versamelingen worden gehouden, die van gevaarlijk uitzigt voor de publique rust zoude kunnen zijn, te meer omdat dezelve niet alleen gecomposeert zijn van Ingezeetenen uyt de Oostenrijksche Nederlanden, maar ook van misnoegde en heethoofdige menschen uyt andere Natien, welke een soort van vereeniging met malkanderen

¹⁾ Men zie over het aandeel dat Pruisen gehad heeft in de onlusten der Zuidelijke Nederlanden in het algemeen en vooral over de ondersteuning aan de Luikenaren verleend, om zich tegen hunnen Bisschop te verzetten, het onlangs verschenen werk van den Luikschen Hoogleeraar AD. BORGNET: *Hist. de la Révolution liégeoise de 1789* (Liège, 1865. 2 vol.) en de *Hist. des Belges à la fin du XVIII siècle* van denzelfden schrijver.

schijnen te maaken, om hunne grondbeginsels tot verbreking van alle wettig gezag en ondergeschiktheid, zonder welke een Burgerstaat niet bestaan kan, voort te zetten en bij de eerste bekwaame geleegendheid te doen gelden.

„Ik oordeel dat deeze gesteldheid van saaken alle attentie verdiend, niet alleen voor het Gemeenebest der Oostenrijksche Nederlanden, maar ook voor alle Rijken en Staaten, die in de gevolgen zouden kunnen deelen ingevalle de voornoemde Nederlanden op nieuw door deeze verderfelijke beginsels kwamen in verwarring te geraaken.

„Ik ben wijders geïnformeerd, dat het Gouvernement Generaal der Vereenigde Nederlanden het eerste aan dit gevaar zijnde geëxponcerd, niet nalaat om daarop een waakend oog te houden en teffens in generaale bewoordingen aan den Heere Hop, Hunner Hoog Mogende Minister-Plenipotentiaris te Brussel eenige opening gegeven heeft van de noodzakelijkheid, om een vereeniging te formeeren met deezen Staat tot voorkoming van het onheil, dat uit de voortzetting der bovengem. schadelijke gevoelens zoude kunnen ontstaan.

„Wanneer ik mijne gedagten hierover hebbe laten gaan en in consideratie genoomen het wederzijds belang, zoo wel van de Oostenrijksche Nederlanden als van deezen Staat om die betrekkingen van vriendschap en goede Nabuurschap meer en meer te versterken en gevolgelijk om ook van wederzijden te coöpereren tot bewaaring van de Publicque rust in de beide Landen, zoo hebbe ik gemeend deeze informatien ter kennisse van Hun Hoog Mog. te moeten brengen en aan Hoogstdezelve in bedenken te geeven, of Hun Hoog Mog. niet zouden goedvinden, om een daarop passende aanschrijving te doen aan de Heeren van Haeften, Extraord^e. Envoyé en Minis-

ter Plenipts, van Haar Ho. Mog. aan het Hof van Weenen, en Hop, Hoogstderzelver Minist^r Plenipot^s te Brussel, dog alles onverminderd de Alliantiën welke Hun Ho. Mog. met andere Mogendheeden hebben.”

Dit voorstel werd aangenomen en er werd besloten den Keizer eene Alliantie voor te slaan, waaraan de Tractaten van Fontainebleau van 8 Nov. 1785 en van den Haag van 10 Dec. 1790 tot grondslag zouden gelogd worden. Het Hof van Weenen, hoe geneigd anders zulk een verbond te sluiten, merkte op, dat het Tractaat van 10 Dec. eerst behoorde geratificeerd te worden, alvorens op dien grond een ander verbond te kunnen sluiten. De Staten-Generaal maakten hierin geen bezwaar, maar konden dit niet zonder overleg met hunne Bondgenooten doen. Engeland echter achtte het niet wenschelijk een' vierden bondgenoot in de Triple-alliantie op te nemen, hetgeen eenigzins het gevolg van de nieuwe alliantie zoude zijn. De onderhandelingen bleven dientengevolge vruchteloos en de oorlogsverklaring van Frankrijk aan den Keizer, den 20 April 1792 in de Nationale Vergadering gedecreteerd maakte voor goed een einde er aan.

Deze oorlogsverklaring was een gevolg van de willekeurige handelingen der Nationale Vergadering: getrouw aan het revolutionaire dogma, dat de Volken vrij en de Vorsten dwingelanden zijn, en dat de Souvereiniteit des Volks door de verdragen der beheerschers niet kan gebonden worden, had zij alle Volkenregtelijke verbindtenissen verbroken. Het familie-verbond der Bourbons was vernietigd: Corsica was ten koste der Republiek van Genua, Avignon ten koste van den Pauselijken Stoel bij Frankrijk ingelijfd en Geestelijke en Wereldlijke Heeren in Franche-Comté, Lotharingen en den Elzas waren van

hunne bezittingen ontzet. Deze laatste gebeurtenis was de aanleiding tot den oorlog tegen Oostenrijk, daar de Keizer als Hoofd van het Duitsche Rijk voldoening eischte voor de onteigening in den Elzas.

We noemen dit de aanleiding tot den oorlog, zonder daarom te beweren, dat deze zoude zijn vermeden door eene behoorlijke voldoening der genoemde eischen. Immers reeds lang waren de Hoven van Berlijn en Weenen in onderhandelingen over gemeenschappelijke maatregelen tegen de Fransche Revolutie. Het Weener Verdrag van 25 Junij 1791 ¹⁾, het Congres van Pilnitz eene maand daarna, en het Tractaat van Berlijn van 7 Febr. 1792 waren aan dat doel gewijd, en ware de voortvarendheid van den Koning van Pruissen ²⁾ niet getemperd door de omzigtigheid van den Keizer, dan ware reeds lang eene offensieve houding tegen de Fransche Republiek aangenomen.

Zoodra de oorlog verklaard was, werden Rusland, Saksen en de Zeemogendheden uitgenoodigd, om zich bij het Tractaat van Berlijn te voegen: het belang van Oostenrijk en de Republiek zoude welligt hetzelfde zijn; want op voorstel van Dumouriez was als beginsel aangenomen: „La France étant bien sûrement isolée et abandonnée à ses propres forces ne doit s'acharner politiquement qu'à un seul ennemi, à l'Autriche, pour lui ravir

1) Zie *Het Rijks-archief*, p. 357.

2) Zie het 1e. Dl. van v. HARDENBERG II, passim.

De Koning van Pruissen dacht de Revolutie ligt te kunnen bedwingen. „On avoit soumis le Brabant en quinze jours; la contre-revolution de Hollande n'avoit coûté que trois semaines; celle de France devoit être au plus l'ouvrage de deux mois.” Zie ségur, *Tableau*, II.214.

les Pays-Bas, remplis de mécontents et à la portée de la France, conquête, qui ajoutant à ses forces morales et matérielles, formera ainsi le premier noeud de l'alliance des peuples contre les rois." 1)

Maar men gaf aan de Hoven van Weenen en Berlijn te kennen, dat men zonder de neutraliteit te schenden, geen deel konde nemen aan een verbond, tusschen Mogendheden, aan welke reeds de oorlog verklaard was. 2) De Raadpensionaris toch meende alles te moeten aanwenden, om onzen Staat „buiten het Spel" te houden 3), en voortdurend drong hij bij het Engelsch Ministerie aan, dat het dezelfde staatkunde zoude volgen.

Doch „toen vervolgens," zoo verhaalt van de Spiegel zelf 4), „in het jaar 1792 de Franschen de Oostenrijksche Nederlanden hadden overmeesterd, en op onze grenzen laagen, twijfelde er niemand aan, of zij zouden ligtelijk een voorwendsel vinden, om de Republiek op het lijf te vallen; — Maar dit maakte de Regeering nog des te omzigtiger, om geen reden tot geschil te geven, en ik had door toegeeflijkheid, en beleeftheid in zóó verre de vriendschap van den Franschen Minister 5) bij onzen Staat,

1) Zie v. HARDENBERG, II. I. 346.

2) Het antwoord van de Staten-Generaal is breeder te vinden in *Het Rijks-archief*, p. 364.

3) Zoo schreef hij den 25 Jan. 1793 aan onzen Gezant te Kopenhagen van der Goez (*Zie Brieven en Negotiatien*, I. 42). „Dat het Systema van onzen Staat is geweest de Neutraliteit is U. H. E. G. ook bekend: wij hebben voorzigtig gelaveerd met eene Holle Zee en dikwijls tegen Wind en Storm: het Schip is van zig zelfs geen beste Zeilder; het tuig is half versleten en de Stuurlieden en Passagiers zijn het vrij oneens; of het op den duur zonder schade vaaren zal, kan niemand vooruit zien."

4) *Nadenking*, p. 72 e. v.

5) Emmanuel de Maulde. Zie het verslag over de onderhandelingen met

gewonnen; dat verscheide vertrouwelijke conferentiën tusschen Lord Auckland, Groot-Brittanische Ambassadeur, den gemelden Minister, en mij gehouden zijn, alle tot oogmerk hebbende het bewaaren van den vrede.

„In de daad hadden wij de zaak ook zoo verre gebragt, dat men de beste verwachting kon hebben van eenen goeden uitslag; Engeland en onze Staat zouden de Fransche Republiek erkend hebben, — de stipste neutraliteit zou bevestigd zijn geworden, en de twee eerstgemelden zouden haare mediatic aangeboden hebben; tot herstel van den algemeenen Vrede, of bij weigering daarvan, in gemeenschap met Vrankrijk maatregelen genomen hebben hoedanig den Oorlog best te doen eindigen.

„Deeze waaren de voornaamste Articulen van eene Conventie, welke wij den Franschen Minister hadden voorgeslagen, die daarmede naar Parijs vertrok in de maand December 1792, en in het laatste van January te rug kwam, met de stellige verzeekering, dat alle de Leden van den algemeenen Raad in Frankryk zeer voldaan waaren over het gehandelde; — dat zij eenpaarig beslooten hadden met Engeland en ons niet te breeken, zoodat men nu niet anders te doen had, dan te zien, hoe wij het best de laatste hand aan onze vertrouwelijke afspraak konden leggen, en dat de Generaal Dumouriez wenschte in persoon daarover met ons te handelen.”

Slechts weinige dagen na deze verklaring (1 Febr. 1793)

dezen, den Engelschen Gezant en Dumouriez gevoerd, en het Extract uit de Resol. van de Staten van Zeeland, 18 Febr. 1793, in VAN DE SPIEGEL'S *Brieven en Negotiatien*, I. 102—124, en H. VON SYBEL, *Geschichte der Revolutionszeit von 1789 bis 1795* (2e. ed.) II. 114 e. v.

werd buiten weten van Dumouriez de oorlog aan de Zee-mogendheden, of liever, volgens de taal der Nationale Conventie, aan George III en den Stadhouder verklaard. 1) Zoo waren op eenmaal alle pogingen van den Raadpensionaris tot het bewaren der neutraliteit verijdeld en de toestand der Republiek was verre van bemoedigend. „Ik kan niet ontveinzen” zoo schrijft van de Spiegel den 15 Jan. 1793 aan den Envoyé van Nagell te Londen, „dat de toestand van de Republiek, ingeval van eene vijandelijke attaque, mij zeer gevaarlijk voorkomt, en zelfs zoodanig, dat, indien er geene mogelijkheid is, om onze Frontier-Steden beter te bezetten, en een corps te velde te brengen, het uitzicht alle reden van bekommering geeft. Het vragen van secours uit hoofde van de Tractaten schijnt ook infructueus te zullen zijn; immers is het niet denkelijk dat de Koning van Pruisen, zelf in oorlog zijnde, groote genegenheid daartoe hebben zal; en naar den staat der Engelsche armée te oordeelen, is van dien kant ook niets te wachten.” 2)

Intusschen was alles gedaan, om zich in geval van eenen aanval, zoo goed mogelijk te kunnen verdedigen, en tien dagen na den vorigen brief schreef de Raadpensionaris 3) reeds, dat Zeeland in zulk een' staat gesteld was, „dat de Schelde niet gemakkelijk zoude te forceeren zijn.” Het leger was aanzienlijk versterkt, „zoo

1) Onder welke voorwendsels dit geschiedde, kan men zien in het Decreet afgedrukt in de *Brieven en Negotiatien* p. 53 e. v. Vgl. *Nadenking*, p. 74 e. v.

2) *Brieven en Negotiatien*, I. 40.

3) Aan van der Goes. Zie *Ibid.* p. 43. Daar de toestand in 10 dagen niet zooveel verbeterd kon worden, mocht het verschil dezer twee brieven aan de ongelijke gemoedsgesteldheid van den schrijver geweten worden.

dat het te hoopen is, dat de Republiek eene houding zal krijgen bekwaam om de neutraliteit te doen respecteren; maar onze overzeesche Geëllieerden, die thans zoo formidabel gewapend zijn, zouden mogelijk wel een' stap verder willen gaan; en dan liggen wy geëxponeerd aan de eerste attaque van den kant van Braband, waardoor onze tot hiertoe genoten tranquiliteit wel eens zou kunnen gestoord worden."

Den 16 Nov. 1792 had echter de Koning van Engeland aan de Staten-Generaal te kennen gegeven, dat hij alle bepalingen van het Tractaat van 1788 met de uiterste naauwgezetheid zoude nakomen, en korten tijd daarna had hij zich in betrekking met Oostenrijk gesteld om gemeenschappelijk maatregelen tot verdediging der Vereenigde Provinciën en tot herovering der Oostenrijksche Nederlanden te nemen. De teregtstelling van Lodewijk XVI heeft later niet weinig bij gedragen, om Engeland tot nog krachtadiger maatregelen te nopen. ¹⁾

De Fransche wapenen waren in den beginne gelukkig en menige vesting van de Republiek werd veroverd, ofschoon alles gedaan was om een zoo talrijk leger bij een te brengen, als in korten tijd mogelijk was. ²⁾ Met hulp der bondgenooten werd de vijand echter spoedig teruggedreven; hij ontruimde den vaderlandschen bodem

1) Zie THORBECKE, *Over de verandering van het alg. staten-stelsel*, p. 102—106. Vgl. v. HARDENBERG, l.l. II. 100 e. v.

2) Den 20 Maart 1793 werd met den Keurvorst van Keulen, den 22 Nov. daarop met den Hertog van Saxon-Gotha een subsidie-tractaat aangegaan. Zie Mr. H. A. VAN DIJK, *Répertoire histor. et chronol. des traités conclus par la Hollande*, p. 8 e. v. In 1794 werden dergelijke tractaten ook met andere Duitsche Vorsten gesloten.

en werd genoodzaakt de Zuidelijke Nederlanden, die bij gebrek aan de door Jozef II gesloopte Barrière-vestingen in korten tijd veroverd waren, te verlaten. Door den loop der omstandigheden was de Republiek thans geheel in den oorlog betrokken, en 20.000 man Hollandsche troepen werden tot ondersteuning der bondgenooten naar den Rijn, het tooneel des oorlogs, gezonden. Men heeft den Raadpensionaris hierover gelaakt; zijne eigen woorden ¹⁾ mogen als de beste verantwoording hiertegen worden ingebracht. „Voor eerst,” meende hij zoo te moeten handelen, „omdat de dankbaarheid zoo wel de plicht is van een Natie, als van een particulier, en dat, indien wij ons van deezen plicht niet kweeten, wij ook nu noch ooit geen aanspraak moer zouden kunnen maaken op de hulp onzer magtige nabuuren. En ten tweeden, dat door het verdrijven des vijands van onze grenzen geen vrede gemaakt was, maar de staat des oorlogs bleef voortduuren, zoo dat het ons belang was zoo veel mogelijk mede te werken, om den vijand tot dien staat te brengen dat men eenen eerlijken en vasten vrede kon verwagten.

„Hierbij kwam nog in een verder verschiet eene staatkundige reden; — Men had alhier niet duister bespeurd, dat het oogmerk van het Keizerlijke Hof was, zich meester te maaken van de sterke plaatsen, wolke de Franschen in Vlaanderen bezaten, en dezelve bij den Vrede (indien het succes der wapenen dit gedoogde) te blijven behouden; — Hierdoor zouden de Nederlanden niet alleen naar dien kant van Frankrijk uitgebreid, en versterkt worden, maar de Keizer kreeg daardoor gelegenheid om onder voorwendzel van bezetting der grenzen eene sterke

1) *Nadenking*, p. 78 e. v.

Legermagt in de Nederlanden te houden, de Provinciën aan eene willekeurige oppermagt te onderwerpen, en tot een' gedugten nabuur voor onzen Staat te maaken, en wel te meer, daar wij, na het verlies van den eigendom der Schelde en van de Forten, welke die Rivier geslootten hielden, geheel open lagen naar de zijde der Oostenrijksche Nederlanden."

Van de Spiegel knoopte hierover onderhandelingen aan, die ten gevolge hadden, dat de Republiek een evenredig deel van de veroveringen naar den kant der Oostenrijksche Nederlanden zoude bekomen, en dat de forten op de Schelde zouden worden teruggeven.

Hoewel de Republiek voortdurend den vijand hielp bestrijden, had zich van de Spiegel te beklagen over „de onzekerheid, waarin de Republiek gehouden werd, met opzigt tot de Politique en Militaire plans der Hoven van Wenen en Berlijn:" en „dat men de Republiek hier in het blinde wilde leiden, of dezelve voor niets rekende in den tegenwoordigen oorlog; en in beide de gevallen zoude het beter voor ons zijn, onze Troupes terug te roepen, ter dekking van onze Frontières, en de kosten (die tegenwoordig enorm zijn) te impendee-ren om den vijand afbreuk te doen in de Coloniën en de West-Indiën." 1) Deze klagt werd door hem herhaaldelijk tot de bondgenooten gerigt, doch te vergeefs. 2)

De voorname reden van dit gebrek aan „Concert" was

1) Zie zijn sehrijven aan Baron v. Reede, onzen Gezant te Berlijn, *Brieven en Negotiatien*, I. 284 e. v.

2) Zie *Ibid.* p. 289 e. v. 305 en *passim*. De Republiek behoorde wel niet tot de coalitie welke de Keizer, Engeland, Spanje, Pruissen en Sardinië gesloten hadden, doch dit kon geene reden zijn om haar buiten de zaken te houden. Zie *Nadenking*, p. 81.

het gedrag van Pruissen, dat geen gebruik had gemaakt van de op Frankrijk behaalde voordeelen, maar zich door Dumouriez had laten diets maken, dat het eenige middel om Lodewijk XVI te redden, gelegen was in den terugtogt der vijandelijke troepen uit het Fransche grondgebied. Door allerlei inblazingen tegen Oostenrijk, had Dumouriez zelfs vredesonderhandelingen weten aan te knoopen, welke geheele werkeloosheid der Pruissische troepen ten gevolge hadden, waarvan door Frankrijk gebruik gemaakt werd om zich te redden uit den gevaarlijken toestand, waarin het gebragt was. Wel hadden die onderhandelingen niet terstond den vrede ten gevolge, doch de wispelturige Koning van Pruissen, ras bekoeld in zijn' eersten ijver voor den oorlog, liet het denkbeeld, om de coalitie te verlaten, niet zoo spoedig varen, en bleef voortdurend zeer geneigd tot het sluiten van den vrede.¹⁾

Dat door Oostenrijk en Pruissen niet met meer overeenstemming en kracht tegen Frankrijk gehandeld werd, laat zich ook uit eene andere gebeurtenis verklaren. Polen was, zooals wij boven gezien hebben door Pruissen tot den oorlog tegen Rusland opgezet, en had, vertrouwende op het 29 Mei 1790 met Frederik Willem II gesloten Tractaat, zich eene nieuwe Constitutie gegeven (3 Mei 1791), welke Catharina II vijandig tegen Rusland oordeelde. Zij verklaarde de tegenstanders dier Constitutie onder hare bescherming te nemen, tot handhaving der door haar gewaarborgde orde van zaken. Zoodra dus de vrede met Zweden en Turkije getroffen was, rigtte

1) SÉGUR, *Tableau*, II. 290 e. v. v. SYBEL, I. I. (3e ed.) I. 523 e. v. vgl. II. 44.

zij hare blikken naar Polen. Om echter Pruisen en Oostenrijk te doen toestemmen in hare heerschzuchtige pogingen ten opzichte van die ongelukkige Republiek, was er eene tweede verdeeling van Polen noodig, welke in 1793 tot stand kwam en na den opstand van Kosciusko in 1795 door eene derde gevolgd werd. Dat er van tusschenkomst der Europesche Mogendheden thans nog minder sprake kon zijn, dan toen deze schanddaad voor de eerste maal gepleegd werd, zal wel geen betoog behoeven. ¹⁾

Deze gebeurtenissen in het Oosten hadden een' grooten invloed op den loop der zaken in het Westen van Europa. Bevreesd van bij eene verdeeling van Polen niet een behoorlijk deel van den roof te zullen bekomen, wantrouwen Oostenrijk en Pruisen elkander zoowel als Rusland, en terwijl aanzienlijke troepen gereed werden gehouden, om naar den Weichsel op te rukken, werd aan den Rijn eene krijgsmagt onderhouden, welke zonder twijfel niet bestand was tegen de aanzienlijke legers der Fransche Republiek. ²⁾

Vreemde tegenstrijdigheid zeker! „Ten Westen oorlog tot handhaving van het maatschappelijk gebouw van Europa tegen revolutie en regeringloosheid: en ten Oos-

1) Zie over Pruisen's schandelijke ontrouw in dezen ségur: *Tableau*, II. p. 230. c. v. III. 134 e. v.

2) Zie v. HARDENBERG, I. I. 331.

De houding van Pruisen en Oostenrijk tegenover elkander strekt ten bewijze van de onjuistheid der gissing, dat beide Mogendheden reeds te Pilsnitz eene overeenkomst zouden hebben getroffen aangaande Polen, tenzij zij zich toen verbonden hebben, om Polen tegen Rusland te beschermen.

Zie voorts over de strijdkrachten der oorlogende Mogendheden *Aanteek.* N°. 13.

ten opzettelijke koestering van anarchie, om eene onafhankelijke Natie des te gemakkelijker te verguizen en staatkundig te vernietigen. Ten Westen belangelooze poging tot herstel der regten eener vreemde Monarchie en harer betrekking met het algemeen stelsel, terwijl men Oostwaarts er op uit is, om zich door eigendunkelijke berooving van eenen gevestigden, erkenden, schuldeloozen Staat te vergrooten." 1)

IJverig in het onderhandelen tot vernietiging van het staatkundig bestaan van een' zelfstandigen Staat, ontzag Pruissen zich niet bij het openbaren der redenen tot den oorlog tegen Frankrijk te verklaren: „Il n'est aucune puissance intéressée au maintien de l'équilibre de l'Europe, à laquelle il puisse être indifférent de voir le royaume de France qui formoit jadis un poids si considérable dans cette grande balance, livré plus longtemps aux agitations intérieures et aux horreurs du désordre et de l'anarchie, qui ont, pour ainsi dire, *anéanti son existence politique.*" 2)

Wat er onder zulke omstandigheden van gemeen overleg kon komen, laat zich denken. Van de Spiegel deed te vergeefs door onze Gezanten betoogen, dat zonder dit, van een verbond tegen Frankrijk geen heil te verwachten was. 3) Bij dit gebrek aan overeenstemming kwam nog eene minachting voor de Republiek, welke den Raadpensionaris diep griefde. Deze bleek vooral toen in 1794 de Koning van Pruissen verklaarde niet in staat te zijn, om een' nieuwen veldtocht te ondernemen, tenzij hem de noodige gel-

1) THORBECKE, *Over de verand. van het alg. statenstelsel*, p. 76 e. v.

2) SÉGUIE, *Tableau*, II. 347.

3) Zie *Brieven en Negotiatien*, II. p. 1—130.

den verschaft werden tot het onderhouden van troepen.¹⁾ Engeland en Oostenrijk begrepen te regt, dat Pruiszen's legers noodig waren om een' gelukkigen uitslag van den oorlog te kunnen verwachten, en Lord Malmesbury werd naar Berlijn gezonden, om hierover te onderhandelen. De Republiek was wel ondershands gepolst en de Engelsche Gezant Elliot had wel van van de Spiegel trachten te vernemen, of men hier te lande geneigd zoude zijn deel te nemen in de subsidie, aan Pruiszen te verleenen, maar hierbij bleef het voorloopig. Men handelde buiten voorkennis van de Republiek en de Raadpensionaris was van oordeel, dat indien er niet spoedig verandering in de zaken kwam, „het dan beter zou zijn, dat men zig trachte in tijds met de Franschen te verstaan, dan met halve middelen eene nieuwe Campagne te beginnen, waarin men van veel erger natuur kan worden.”²⁾

Dan ofschoon van de Spiegel reden had om te klagen, over „het humiliante, dat'er voor de Republiek in gelegen is, dat men haar quotiseert, zonder haar consent of kennis”³⁾ en hij aan Engeland herhaaldelijk verklaard had, „dat wij niet wilden geconsidereerd worden als een geldzak dien men niet aanspreekt als om te ledigen”⁴⁾, was hij te goed staatsman om niet in te zien, dat het ongenoegen over den geringen eerbied, aan den Staat be-
toond, geene reden mogt zijn om zich te onttrekken aan

1) „Het subsidie, dat Pruiszen vraagt, is een bagatel van twee- en twintig en een half millioen daalders, en dit is even zo veel als eene weigering voor de volgende Campagne, want naar zulke eischen kan men niet bieden.” *Brieven en Negotiatien*, II. 30.

2) *Ibid* p. II. 117.

3) *Ibid*. p. 126.

4) *Ibid*. p. 115.

hetgeen in het belang was der gemeene zaak van de Bondgenooten.

De Republiek was nu eenmaal in den oorlog gewikkeld, en om eenen zekeren en bestendigen vrede te verkrijgen moest met kracht gehandeld worden. De Stadhouders en de Raad van State zagen reeds het vorig jaar „de donkere wolken, welke rondom de Republyk samentrokken, en vreesden toen reeds, dat ook dit Gemeenebest in de algemeene verwarring zoude medegesleept worden, en bevoelen dus het lot en de behoudenis van deeze Republyk aan Hem, die het lot der Volken weegt. Maar met hoeveel meer aandrang,” zoo spraken zij daarna tot de Staten-Generaal ¹⁾, „behooren zy dit ook nu te doen, H. M. H! daar de wolken niet weggedreeven, maar sterker saamgepakt, eene nog verschriklyker uitbarsting voorspellen; daar het te vreezen is dat goheele Volken in de smeltkroes geworpen, hun staatkundig aanwezen zouden kunnen verliezen, en in hunne ontbinding andere medesleepen!”

Den 18 Febr. 1794 eindelijk werd de Republiek uitgenoodigd tot deelname aan de subsidiën voor Pruissen. ²⁾ Frederik Willem II zoude zijn leger op 100.000 man brengen waarvan 30 à 40.000 tot steun der bondgenooten zouden strekken. Het subsidie zoude worden verdeeld in vijf deelen, waarvan Engeland $\frac{2}{5}$, de Keizer en de Republiek elk $\frac{1}{5}$ en de Koning van Pruissen ook $\frac{1}{5}$ zoude betalen, „met die modificatie omtrent het laatste, dat hetzelfde alleen als eene voorschieting zoude worden aangemerkt, hetwelk de overige gecoaliseerde

1) G. P. 27 Dec. 1793.

2) *Brieven en Negotiatien*, II. 131.

Mogendheden zouden belooven aan den Koning [van Pruisen], bij den vrede te zullen doen wedergeeven." 1) Was Oostenrijk even bereid geweest om dezen voorslag aan te nemen, als de Republiek, dan ware deze zaak spoedig tot stand gekomen. 2) De weigering van het Hof van Weenen vrijdelde echter de onderhandeling niet, want den 19 April 1794 werd te 's Hage tusschen de Zeemogendheden en den Koning van Pruisen een tractaat gesloten, waarbij deze laatste zich verbond een leger van 62.400 man ter beschikking der Zeemogendheden tegen Frankrijk te velde te brengen, waarvoor hem 50.000 £ sterling per maand zouden gegeven worden, terwijl eene som van 300.000 £ zoude betaald worden tot het zamen trekken en te velde brengen der troepen. Bovendien zouden 100.000 £ worden gegeven voor den terugkeer van het leger op het einde van 1794. Op denzelfden dag werd tusschen Engeland en de Republiek eene overeenkomst gesloten, waarbij het aandeel, door onzen Staat in de subsidiën te leveren, op 400.000 £ bepaald werd, 3) welke som door Engeland voorgeschoten, na den afloop des oorlogs zoude worden afgelost. 4)

Het gedrag van het Weener Kabinet, zoowel bij de

1) Zie *Brieven en Negotiatien*, II. 149.

2) Ibid. p. 171, 175.

3) Ibid. p. 202 e. v.

4) Ibid. 219 e. v. Men zie over de finantieële aangelegenheden van ons vaderland in dezen tijd en de middelen door den Raadpensionaris aangewend tot instandhouding er van, zijne *Nadenking*, p. 86, e. v. Hoe moeilijk deze taak was, blijkt uit de omstandigheid door v. D. SPIEGEL in zijne *Brieven en Negotiatien*, III. 46 vermeld, dat de provincie Holland, anders niet van krediet ontbloot, geen geld tegen 5% kon krijgen. Men achtte het geld beter in het buitenland geplaatst.

onderhandeling over het Subsidie-tractaat als later, verklaart van de Spiegel aldus: „De geheele conduite van de Oostenrijkers toont, dat zij de Nederlanden abandonneeren, om de Zee-Mogendheden bang te maaken, en daardoor een diergelijk subsidie 'er uit te haalen als Pruissen gedaan heeft, — ik geloof niet dat 'er secreete onderhandelingen zijn tusschen den Keizer en Frankrijk, maar ik geloof dat het Oostenrijksch Cabinet gecalculeerd heeft, dat het beter is eenige jaaren de Nederlanden te missen, dan een Oorlog om dezelve te voeren op eigen kosten, terwijl zij toch vertrouwen, dat bij de Vrede het een of ander stuk aan hen zal worden teruggegeeven. Ondertusschen zullen zij buiten den Oorlog zijn en hunne overgeblevene forces wenden naar den kant van Polen.” 1)

Hoe weinig echter de Republiek gebaat werd door het Tractaat met Pruissen, bleek weldra, toen in het midden van 1794 de Franschen weder de Zuidelijke Nederlanden in gevaar bragten, en aanzienlijke voordeelen op de legers der Bondgenooten behaalden. Op het verzoek van de Staten-Generaal „dat den Koning de uiterste efforts gelieve te doen om de Republicq uit de hachelijke situatie te redden, waarin dezelve tegenwoordig geplaatst is” werd geantwoord, „dat de ongunstigen keer des oorlogs in Polen, met den Koning buiten staat te brengen, die verbindtenissen na te gaan [na te komen?] Zijne Majesteit eer zoude dringen, bijstand bij zijne Bondgenooten te reclameeren.” De Minister Graaf van Finkenstein voegde er bij, dat de eenige middelen om kragtigen steun

1) *Brieven en Negotiatien*, II 351 e. v.

te verkrijgen zouden zijn „om de Haagsche Conventie weder tot stand te brengen.”¹⁾

Zich achter dergelijke voorwendselen verschuilende, bleef de Koning van Pruissen weigeren, om zijne troepen, welke aan den Rijn stonden, naar de Nederlanden te doen oprukken. Natuurlijk werden door Engeland voortaan de subsidiën teruggehouden, doch onze Staat bleef, daar de Zuidelijke Nederlanden bijna geheel veroverd waren, blootgesteld aan de geduchte wapenen des vijands.

Van Oostenrijk ondervond de Republiek geen betere behandeling. De Minister Thugut was van oordeel, dat het voordeeler was de verafgelegen Nederlanden onbeschermd te laten en zich liever door veroveringen in Polen, Italië en Beijeren schadeloos te stellen, dan de tractaten jegens ons na te leven; en hoewel men te Weenen met veel ophef sprak, van in een' aanstaanden veldtogt den Republikeinschen trots van Frankrijk te vernederen, werden niet de minste toebereidselen daartoe gemaakt. Indien er nog twijfel mogt hebben bestaan aangaande de plannen van het Weener Kabinet, werd deze geheel weggenomen door den slechten uitslag, waarmede de pogingen der Engelsche Regering bekroond werden, welke Lord Spencer had afgevaardigd om Oostenrijk een jaarlijksch subsidie van 3.000.000 £ aan te bieden, mits het de vijandelijkheden in de Zuidelijke Nederlanden hervatte.²⁾

De eenige hulp, welke onze Republiek in geval van

1) Zie den brief van den Envoyé van Reede van $\frac{28 \text{ Oct.}}{4 \text{ Nov.}}$ 1794 uit Berlijn geschreven.

2) Zie hierover v. HARDENBERG, I. I. II. 432, 516.

nood te wachten had, waren de uiterst zwakke Engelsche troepen, wier plunderingen en teugelloos gedrag echter ten gevolge had, dat men ze eer als vijanden dan als vrienden beschouwde. Bovendien werden te Londen maatregelen beraamd, om bij het naderen van den vijand aan het Engelsche leger een' veiligen terugtogt te verzekeren. ¹⁾

Op eigen krachten was nog minder te vertrouwen, dan op de hulp der naburen. De franschgezindheid won dagelijks meer veld: het leger begon onverschillig en zelfs onwillig te worden, om te strijden tegen de vermeende verlossers van het vaderland. ²⁾

Onder zulke omstandigheden was het sluiten van vrede het eenige middel om de veiligheid van de Republiek te verzekeren. Om niet den schijn aan te nemen van trouweloos de bondgenooten te verlaten, liet de Raadpensionaris eerst pogingen aanwenden bij Engeland, om te zamen vredesonderhandelingen aan te knooien. „Indien Engeland dit met ons wilde doen,” zoo schreef hij aan den hiertoe naar Londen afgevaardigden Griffier Fagel, „dan is 'er kans, dat het politiek systeem blijft op den ouden voet, omdat ons Gouvernement zal blijven, maar zoo Engeland persisteert bij haar refus, dan kan ik niet genoeg voorspellen, dat het effect zal zijn als in 1780, dat de Republiek gedrongen zal zijn zich in de armen van Frankrijk te werpen, en dan zal Engeland misschien

1) Dergelijke maatregelen, waarbij nog de weigering van Engeland kwam om ons de zoo noodige gelden te leenen, verwekten hevig misnoegen, en van de Spiegel was van meening, „dat die Natie zig in dit Land zulk een elegte reputatie gemaakt heeft, die geen Eeuw uitwissen kan.”

Zie *Brieven en Negotiatien*, III. 338.

2) *Ibid.* III. 192.

St. Domingo en Martinique behouden, en een' Staat op het vaste Land, die haar oneindig meer nut is, verliezen." 1)

Fagel echter onderhandelde vruchteloos te Londen, en thans wendde van de Spiegel zich tot Frankrijk om een' afzonderlijken vrede te bekommen. Het Comité de Salut Public had zich hiertoe niet ongenegen betoond, en men had zelfs reden te gelooven, dat de vrede op zeer aanneemelijke voorwaarden zoude kunnen gesloten worden. 2). Terwijl Gerard Brantsen en Ocker Repelaer in December 1794 werden afgevaardigd, om te onderzocken of herstel der zaken, „in den staat van neutraliteit zooals vóór den oorlog" als basis van den vrede door Frankrijk zoude worden aangenomen 3), waren zelfs van de Fransche zijde onderhandelingen in dien geest aangeknoopt 4); en weldra werden de vijandelijkheden bijna geheel gestaakt, ofschoon reeds een groot deel der Republiek door den vijand veroverd was.

Maar bitter werd de verwachting te leur gesteld, toen in Jan. 1795 de Fransche legers gebruik maakten van het ijs in de rivieren, om verder op het grondgebied van de Republiek door te dringen, en zich meester te

1) *Brieven en Negotiatien*, II. 192.

2) *Ibid.* III. 144.

3) Hunne instructie is te vinden in de *Brieven en Negotiatien*, III. 233 e. v. Vgl. Mr. G. W. VREDE, *Geschied. der Diplomatie v. d. Bat. Rep.* 1e Dl. p. 41 e. v.

4) *Brieven en Negotiatien*, III. 198 e. v. Hiertoc was C. van Breugel nit 's Hertogenbosch afgevaardigd, over wiens pogingen, om den vrede tot stand te brengen, men raadplege de door hem zelven in 1821 uitgegeven *Mémoires sur ce qui s'est passé de remarquable après la capitulation de Bois-le-Duc, relat. aux négociations entamées entre la France et la Hollande.*

maken van al hetgeen nog eenigzins tot tegenweer kon strekken.

Aan drie oorzaken vooral moenen wij dien plotseligen ommekeer van Frankrijk's gedrag te moeten toeschrijven. De eerste was de verklaring van Pruisen, dat de lotgevallen der Republiek geen invloed zouden hebben op de vredesvoorwaarden, over welke het met Frankrijk onderhandelde.¹⁾ De tweede was de toestand der rivieren, welke de verovering zeer gemakkelijk maakte. Als derde oorzaak eindelijk mag genoemd worden de hulp door velen onzer landgenooten toegezegd, om door het verwekken eener omwenteling het vaderland aan den vijand over te leveren. De intogt der Franschen was de zegepraal der Patriotten, en de Fransche omwenteling met hare vrijheidspredikende en ordeverstoringe beginselen vond in de oude anti-stadhouderlijke partij een' krachtigen steun. Immers steeds geneigd om zich bij Frankrijk aan te sluiten en het Stadhouderlijk gezag den bodem in te slaan, nam zij de vriendschapsbetuigingen van het Fransche volk, dat zich tot verdediger der Volkssouvereiniteit tegenover de Vorsten had opgeworpen, blindelings aan, en zag in het verdrijven van den Stadhouder en diens aanhang en in een bondgenootschap met Frankrijk het hoogste heil van den Staat.

Uit de voornaamste aanklevers dezer partij had zich een revolutionair comité gevormd, dat binnenslands de maatregelen der Regering tegenwerkte²⁾ en het volk op-

1) Zie over dien vrede 5 April 1795 te Bazel gesloten v. HARDENBERG, I. I. II 551 en zijn afkeurend oordeel dienaangaande p. 579 e. v.

2) Ook de onderhandelingen van Brantsen en Repelaer werden gedeeltelijk door hun toedoen verijdeld.

ruide, en aan de Franschen de middelen mededeelde, waardoor de Republiek het spoedigst kon worden overmeesterd. ¹⁾

Een zegevierende juichkreet verwelkomde bijna allerwege de binnenstroomende Franschen, want Nederland was vrij en onafhankelijk! ²⁾

Van hoe korten duur was die begoocheling! Reeds voor dat de alliantie van 16 Mei 1795 met Frankrijk gesloten was, waren velen met bitter naberouw de oogen opengegaan; ³⁾ te laat bemerkten zij, dat zij de onafhankelijkheid van den Staat hadden helpen vernietigen, en dat de Republiek voortaan slechts de bron werd, waaruit Frankrijk meédogeloos de kosten putte voor de reeds gevoerde of nog te voeren oorlogen.

De geschiedenis van de Republiek der Vereenigde Nederlanden van de laatste jaren der XVIIIe eeuw strekt ten bewijze der juistheid van ANCILLON'S ⁴⁾ bewering, „daz die Staaten ihre Freiheit und Unabhängigkeit damals verloren haben, weil sie den Grundsätzen und den Maximen des Systems der Gegenkräfte und ihrer Wechselwirkung ungetreu geworden sind,“ en te laat hebben de andere Mogendheden het nadeel bespeurd, dat de vernietiging onzer onafhankelijkheid ook voor haar na zich sleepte. Wel was de oorlog tegen de Fransche Republiek een uitvloeisel van het stelsel van staatkundig

1) Zie over de handelingen van dit Comité VREEDÉ, l.l. p. 19 e. v.

2) Zoo immers werd gezegd in de Proclamatie aan het Volk van Nederland, en het werd voorop gesteld bij de weldra te sluiten alliantie met Frankrijk. (Zie o. a. v. DIJK, l.l. p. 4 e. v.)

3) Zie VREEDÉ, l.l. p. 2.

4) *Ueber den Geist der Staatsverfass.* p. 330.

evenwigt, een strijd tegen alleenheerschappij — de willekeurige inlijving van landen bij Frankrijk en de gevaarlijke beginselen door het Fransche volk gehuldigd laten dienaangaande geen' redelijken twijfel over — doch maar al te spoedig bekoelde de ijver zoozeer, dat het stelsel bijna geheel verloochend werd. De uitkomst heeft maar al te wel de juistheid van van de Spiegel's oordeel beezen, als hij aanried de Fransche Omwenteling aan zich zelve over te laten en niet offensieve, maar defensieve maatregelen te nemen ¹⁾, omdat hij te goed begreep, hoevele bezwaren zich zouden opdoen tegen een krachtig, spoedig, gemeenschappelijk handelen, dit zoo onmisbaar vereischte tot behoud van het staatkundig evenwigt en het te keer gaan van het streven naar alleenheerschappij. ²⁾

De strijd, na 1795 door vele Mogendheden tegen Frankrijk gevoerd, kan naauwelijks meer gezegd worden het staatkundig evenwigt ten doel gehad te hebben. Waar de krachten reeds te kort schoten om voor eigen behoud te zorgen, kon hiervan trouwens slechts weinig sprake zijn. De alleenheerschappij zegevierde, en toen Europa door den val van Napoleon tot rust kwam, maakte het stelsel van staatkundig evenwigt plaats voor de Pentarchie. ³⁾

Den invloed van de Fransche Omwenteling op het stelsel van staatkundig evenwigt schetste PÖLITZ ⁴⁾ o. i. naar waarheid in deze woorden: „Wie mit dem Sturze des

1) Zie VREDE, I. I. p. 379 e. v. (*Bylage I*).

2) Niet onaardig merkte Rivarol aan: „les coalisés sont toujours en retard d'une idée, d'une année et d'une armée.” Zie v. HARDENBERG, I. I. II. 380

3) Zie E. W. F. WTEWAALL VAN STOETWEGEN, *Acad. proefschr. over de Mogendh. van den zoogenaamden tweeden en derden rang.* (Utr. 1864), p. 97 e. v.

4) *Staatswiss. Vorlesungen*, III. 119.

Lehnsystems in Frankreich in der nächtlichen Sitzung der ersten Nationalversammlung am 4 Aug. 1789, die ältern Fugen des bis dahin bestandenen und von Fürsten und Diplomaten sorgsam bewahrten politischen Gleichgewichts gewaltsam aus einander gingen, lag auszer dem Kreise der Berechnung der politischen Wahrscheinlichkeit, und untergrub die Unterlagen des damaligen politischen Gleichgewichts. So wie eins die Kirchenverbesserung die ältern, auf das System der geistlichen Hierarchie gebauten, Fugen des europäischen Staatensystems erschütterte, und ... ein neues Gleichgewicht der Kirchlichen und Politischen Interessen hergestellt ward; so sank auch, seit dem verunglückten Weltkampfe gegen die französische Revolution, das frühere System des politischen Gleichgewichts unrettbar in Trümmern."

BESLUIT.

Wij hebben gezien, welken invloed het gedrag van de Republiek der Vereenigde Nederlanden gedurende de XVIIIe. eeuw op de Europesche staatkunde gehad heeft. Het moge eenigzins vreemd schijnen, dat die invloed niet gering was in een tijdvak, toen Nederland's grootheid reeds voorbij was, toch valt het niet moeilijk de reden hiervan op te sporen.

De bloei des handels en de daardoor veroorzaakte welvaart der ingezetenen, hadden onzen Staat tot de Bank van Europa gemaakt: de kosten der oorlogen moesten dientengevolge menigmaal gedekt worden door geldleeningen in de Republiek. Hoeveel gewigt reeds hierdoor in de schaal gelegd werd, bewijzen de woorden van Cambon, den financier der Fransche Omwenteling, na de oorlogsverklaring aan onzen Staat uitgesproken: 1) „La déclaration de guerre que vous avez faite à la Hollande est l'opération financière la plus meurtrière que vous avez faite contre un ennemi; car c'est en Hollande

1) Uit den *Moniteur* van 1793, N°. 35, p. 165 aangehaald door THORBECKE in zijne verhandeling *over de verand. v. h. alg. statenstelsel*, p. 99.

que l'empereur, le roi de Prusse et l'impératrice de Russie ont eu recours pour faire des emprunts, afin de salarier leurs cours; c'est la Hollande qui, par des opérations commerciales, soutient le crédit public de l'Angleterre. Eh bien, si vos armées victorieuses entrent dans Amsterdam, toutes leurs ressources financières sont détruites et vous forcerez ces despotes à reconnaître l'égalité des droits et la souveraineté du peuple."

Onzen Staat tot bondgenoot te hebben werd dus natuurlijk uit finantieel oogpunt zeer wenschelijk geacht: de voorbeelden toch, dat de ingezetenen gelden leenden aan den vijand waren zeldzaam.

Doch vooral ook om de ligging der Republiek werd haar bondgenootschap zeer gezocht. Voor Engeland toch was zij de sleutel tot het vasteland en de doorgang naar het Keurvorstendom Hannover. „Met Engeland in een' oorlog tegen Frankrijk verbonden," zoo voegt MEERMAN ¹⁾ er bij, „zijn de twee vloten in één oogenblik vereenigd; omgekeerd verhindert de engte van het Kanaal onze zee-magt en de Fransche, bij elkander te zeilen." — Voor Oostenrijk, meesttijds Engeland's bondgenoot, was eene vereeniging met de Republiek van groot belang, zoowel tot de gemeenschappelijke verdediging der Barrière, als om de verbinding met Engeland te bevorderen. Het behoeft ons om deze redenen niet zeer te verwonderen, als wij den Engelschen Gezant in 1745 aan Maria Theresia op hare vraag: „wat schade al nemen de Hollanders de neutraliteit aan?" hooren antwoorden: „Geen ander, dan dat elk Engelschman in dit geval het zwaard opsteken moet." ²⁾

1) J. MEERMAN, *de burgerl. vrijheid in hare heilz. gevolgen*, p. 73.

2) ZIE GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* p. 538.

Frankrijk daarentegen streefde, zoo dikwijls het in oorlog was met Engeland, naar ons bondgenootschap tot versterking zijner zeemagt, of, zoo dit niet gelukte, trachtte het althans onzen Staat onzijdig te doen blijven, om aan zijne vijanden het voordeel van ons bondgenootschap te ontnemen.

Van daar dat de Republiek, met hare betrekkelijk beperkte middelen, in groot aanzien bleef en dat een onzer Gezanten konde getuigen: „Geduurende mynen dienst buiten 's lands is mij niets aangenaamers voorgekoomen, als de agting en het vertrouwen, dat de Republiq nog by haare Nabuuren heeft, en de verbeelding, die daar regeert, dat U Hoog. Mog. het evenwigt van Europa en het gemeene welzyn en de publike ruste voornaamentlijk kunnen en moeten ondersteunen. Dit gevoelen bespeurt men in deesen hachelyken tyd meer als ooit.”¹⁾

Men heeft dikwijls Engeland en Oostenrijk onze *natuurlijke* bondgenooten genoemd²⁾; de juistheid dezer uitdrukking meenen we te moeten ontkennen, zoo deze in den gewonen zin gebezigd wordt. Immers wanneer men een stelsel van staatkundig evenwigt aanneemt, kan er van natuurlijke bondgenooten geen sprake zijn, omdat

1) Van Burmania uit Weenen aan den Griffier 6 Jan. 1741. Merkwaardig zijn ook de woorden van Carnot na de verovering van de Republiek in 1795: „le noyau de la coalition s'est brisé.” Zie v. HARDENBERG, II, II, 562.

2) De zinspeling op de tijdsomstandigheden op een' gedankpenning van 1588 is later als een staatsmaxime beschouwd. Op dien penning wordt als bijschrift bij twee ossen voor den ploeg gelezen: „Trahite aequo iugo” en aan de keerzijde bij twee in zee drijvende potten: „Frangimur si collidimur.”

dit vereischt, dat men zich schare aan die zijde welker veiligheid dreigt in gevaar te komen door het streven naar overwigt van een' anderen staat.¹⁾ Ware de handhaving van het staatkundig evenwigt het eenig doel onzer staatkunde geweest, dan zoude zeker de Republiek zich nu eens aan de zijde van Engeland, dan weder aan die van Frankrijk hebben moeten scharen.

Slechts in zóóverre kon de Republiek Engeland's natuurlijke bondgenoot geheeten worden; als godsdienst, regeringsvorm, koophandel en zeevaart dikwijls de belangen van beide Staten dezelfde deden achten. Frankrijk's staatkunde was bovendien eene sterke drijfveer voor onzen Staat, om zich bijna voortdurend aan de zijde van Engeland te scharen. Immers ofschoon zoowel Frankrijk als Engeland naar de heerschappij streefden, was het laatste Rijk minder gevaarlijk voor de Republiek dan het eerste, deels omdat Frankrijk door de gunstige ligging, de afgerondheid zijner Staten, de vruchtbaarheid van den grond en het bewegelijke karakter der inwoners steeds beschouwd werd als daartoe het meest geneigd; bovendien moest de beoogde uitbreiding van het Fransche grondgebied grootendeels ten koste van de Republiek plaats hebben, terwijl Engeland in den regel elders veroveringen zocht te maken; de trouweloze staatkunde van Lodewijk XIV, niet zelden door zijne opvolgers tot voorbeeld gekozen, had onze voorouders niet minder afgeschrikt en verbonden met het Fransche Hof doen mijden.

Eene vraag, die ons thans nog te beantwoorden overblijft, is, welken invloed onze pogingen tot handhaving

1) DE GROOT ZEIDE REEDS TOT BESTRIJDING DER NATUURLIJKE ALLIANTIËN: „Alliantien gaan op reden van staat.”

van het staatkundig evenwigt, op de buitenlandsche staatkunde der Republiek gehad hebben; of, m. a. w. in hoeverre het sluiten van alliantien, een noodzakelijk vereischte tot het behoud van het evenwigt, voor onzen Staat raadzaam mogt genoemd worden. ¹⁾

Dat de oorlog, en vooral de offensieve ²⁾, voor een' handeldrijvenden Staat als de onze, die uit zich zelf te weinig voortbrengt om in het onderhoud der ingezetenen genoegzaam te voorzien, en dus genoodzaakt is door handel en nijverheid aan de behoeften te gemoet te komen, nadeelig is, zal wel door niemand in twijfel getrokken worden. Dat echter het stelsel van evenwigt dikwijls eenen oorlog berokkent aan den staat, die dit aankleeft, heeft de geschiedenis voldoende bewezen. Van daar dat wij de bovenstaande vraag ontkennend beantwoorden.

De meeste onzer staatslieden der vorige eeuw waren van een tegenovergesteld gevoelen. De Raad van State b. v. laat zich hierover in de G. P. v. 18 Dec. 1722 op de volgende wijze uit:

„Men heeft in voorige tyden, zelfs by geauthoriseerde publike Geschriften wel voorgewend, en 't is vcelligt nog niet allesins buiten gedagten, dat desen Staat, immers

1) Men zie hierover vooral Mr. G. W. VREDE, *Neerlands vroegere alliantien*. Utr. 1856.

2) Reeds PIETER DE LA COURT zeide in zijn *Interest van Holland*, p. 65, „dat het waarachtig is, dat meest alle Republycken, voornamentlyk die door koopmanschap bestaan hebben, zijn vernietigt geworden, door haere offensieve Oorlogen en Conquesten.”

Ook TEMPLE (*Miscellanea of verscheidene tractaten*, I 35) was van gevoelen, dat offensieve alliantien met Engeland, zoowel als met Frankrijk, voor onzen Staat nadeelig zijn.

verscheide Provintien van dien, op haar selven, en buiten Alliantie met andere Mogentheeden, of hulp van vrunden, zoude kunnen bestaan, en tegens al uitheemsch geweld, sig verdedigen en beschermen. Dat de Zee-kusten, die den meesten tyd van 't jaar een laager wal maaken, en niet allesints suyver zyn, ligtelijk souden kunnen werden gedefendeert. Dat de groote Rivieren, die door de Republicq loopen, of deselve ten deele als omringen, de laage en gebrooken Landen, in deese en geene Oorden, die doorgaans des noods, onder waater zouden kunnen werden gezet; en de veelheid en naarbygelegentheid van magtige en volkryke Steeden, die ligtelijk in staat van defensie souden zyn te brengen, den Staat van de Landzyde met een kleine magt, tegen een seer groote, souden kunnen doen verdedigen; insonderheid soo lang de wateren niet sterk genoeg souden weesen bevroosen om over deselve een Veldtogt te kunnen doen, en dat dan nog, bij een soodanig toeval, niet alleen op het duuren van de vorst by den Vyand geen staat soude kunnen worden gemaakt, maar ook by de magtige en volkryke Steeden, prompte en genoegsaame ordre soude kunnen worden gestelt, om staande een besloten water niet overrompelt of vervoert te kunnen worden.

Uit al 't welk dan dit besluit is opgemaakt, dat Alliantien met meerder of minder Magten, voor deesen Staat niet souden zyn van nuttigheid, en daarom niet behooren te worden aangegaan." De Raad van State tracht dit te wederleggen door er op te wijzen „hoe weinig met de ondervinding van, en sedert den jaare 1665, eenige van de eeven gemaakte stellingen souden overeenkomen" en hoe „alle de voorschreeve argumenten, selfs by die geene, welke deselve hebben voorgbracht, niet hebben kunnen

werden applicabel gemaakt op alle de Provintien indistinctelijk, waaruit het lighaam van deese Republiq bestaat, en dat evenwel de sorge en de behertiging van de algemeene securiteit over alle de Provintien sonder onderscheid moet gaan. En ten anderen, dat de Staat der Nabuuren, immers der aansienlijkste van deselve, sedert veel jaaren, en insonderheid sedert de Munstersche vrede, door verscheide toevallen, en revolutien werkelijk is verandert, en die aansienlijke Nabuuren soodanig in vermoogen zijn toegenomen, dat deselve door de Magt van deesen Staat, met alle de voordeelen van haare situatie, hoe breed die ook moogen worden opgegeeven, niet sonder hulp van elders, soude kunnen worden gebalanceert, gelijk by de drie laatste oorlogen, die de Republiq heeft moeten voeren, overvloedelijk is gebleeken," enz.

De Raad van State was geheel het stelsel van alliantien toegedaan. „Een Staat dog," zoo heet het in de G. P. van 29 Dec. 1756, „die magtige Nabuuren heeft, en inferieur is aan dezelve in vermoogen, heeft geen gerustheid tegen aanslagen, die tot zyn verderf kunnen worden gesmeed, zoo hy geen gegrond vooruitzigt heeft van de hulp van anderen in geval van noot. Geattacqueert wordende kan hy tegen een magtigen vyand niet bestand zyn, ten minste niet bestand zyn op den duur, tenzy hy worde bygestaan. Maar waar op zal dat vooruitzigt van hulp gegrond zyn, en uit wat hoofde zal men zich den bystant van anderen met eenige zekerheid belooven kunnen, zoo het niet is op en uit hoofde van *Alliantien*. Om niet te zeggen, dat het evenwigt tusschen de voornaame magten van Europa: waar aan de Republiq zich altoos, en somtyds boven vermogen, heeft laa-

ten gelegen leggen, sonder Alliantien niet bewaart kan worden, voor zoo veel het door menschelyke voorzorge te bewaaren is."

Dat zulke denkbeelden vrij algemeen waren is ligt te verklaren. Zij waren een gevolg van de rol, die de Republiek sedert den Munsterschen vrede op het staatkundig tooneel gespeeld had. De heerschzucht van Lodewijk XIV had eene halve eeuw onzen Staat in gevaar gebragt en het was „een stockregel" geworden: „dat een oorlogh meer secuyr en veilig is als een bedriegelycke en suspecte Vreede;" en „dat het beter is door het vier, om soo te spreken, der lasten van een offensiven oorlogh te loopen, als op eene quijnende wijze door een defensive te worden verteert." 1) Om niet alleen de Republiek, maar geheel Europa te beveiligen, was de vermeerdering van magt van een' zoo doortastenden staatsman als Willem III noodig; doch nadat eenmaal Lodewijk XIV onschadelijk was geworden, bleef onze Staat een aandeel in de staatkundige aangelegenheden behouden, dat gevaarlijk, en zooals de uitkomst geleerd heeft, verderfelijk was. Het Barrière-stelsel was een uitvloeisel van Willem III's staatkunde en eene tweede reden, waarom alliantien zoo noodig geacht werden. Reeds ten gevolge van het Barrière-tractaat met Oostenrijk in alliantie, dat zich weinig bekommerde over het bezit der verafgelegene Zuidelijke Nederlanden, welker verdediging dientengevolge bijna geheel ten laste der Republiek kwam, was een bondgenootschap met Engeland, tot verdediging tegen Frankrijk meesttijds noodig, zoo de Barrière geen ijdele klank zoude zijn.

1) G. P. 17 Nov. 1707.

Een derde argument voor de meening, dat onze Staat zonder alliantien in gevaar was, mag zeker genoemd worden de inwendige zwakheid, waaraan de Republiek, zooals wij boven zagen, leed ten gevolge vooral van de Staatsgebreken. Dat men zich veilig waande, mits de noodige verbonden gesloten waren, zoo lang men niet wist, tot welke trouweloosheid Engeland, zoowel als Frankrijk, Oostenrijk en Pruissen in staat waren, is eveneens ligt te begrijpen.

Eerst tegen het einde der XVIIIe eeuw werd dan ook de overtuiging meer algemeen — en tevens met meer grond, voegen wij er bij — dat een Staat als de onze buiten hooge noodzakelijkheid den oorlog moet vermijden, door zich van alliantien te onthouden.

„Voor een waarborg,” zoo oordeelde een onzer kundigste staatslieden ¹⁾, „dat wij zoo ligt geen Wingewest van een ander Rijk zullen worden, hebben wij God, het water, den Bataafschen heldenmoed, de balans van Europa, de jalouzy der Mogendheden en de geschiedenis van zooveel eeuwen als de Republiek bestaat.” Die jalouzy vooral moest onze waarborg zijn, want door de inlijving van de Republiek bij een’ anderen Staat „zou de Balance van het Publiek vermogen zoodanig vervallen, dat geen der Vorsten immer kan toelaaten, dat zy ophoude te zyn eene Mogendheid op haar zelve bestaande.” ²⁾

We vereenigen ons daarom gaarne met de meening

1) J. MEERMAN,

2) Zie hierover o. a. RENDORP'S *Memorien*, I. p. 35 e. v. Het in 1795 gebeerde kan wegens den buitengewonen toestand van Europa op dat tijdstip niets hertegen bewijzen. Trouwens toen hadden wij minstens drie bondgenooten.

van den schranderen Burgemeester van Amsterdam **REN-DOERF** ¹⁾: „dat hoezeer het niet ontkend kan worden, dat de Republiek in zoodanige omstandigheden kan komen, dat zij als genoodzaakt is, byzondere Verbindtenissen met Vorsten aan te gaan; en zich daardoor tot het geeven van zeekeren bystand te Water of te Land te verplichten; (want ik spreek niet van verdragen van Koophandel) diergelyke Verbindtenissen doch altyd gevaarlyk zyn, en het wenschelyk ware, dat dezelve altyd vermyd konden worden. Verbindtenissen van deezen aard zyn volgensd myn inzien niet geschikt dan voor machtige Mogendheden onder elkanderen, of voor zeer zwakke, met zoodanige machtigen, onder wiens hoede zy de noodige veiligheid kunnen genieten. De machtigen moeten zich met anderen vereenigen, om een evenwicht tegen overwicht te vormen, de zwakken hebben geen ander middel om zich, ten minsten eenigzins, te beveiligen tegen den eersten die haar leed of geweld zou willen aandoen; haare zeekerheid is dan in evenreedighcid van het ontzach dat men heeft voor haaren Beschormer, en 't gevaar gelyk aan dat van de onmiddelijke Onderdaanen en Bezittingen van deezen.

„Maar voor Mogendheden van eene middelmatige macht, doch die nochtans aan de zyde aan welke zy zich voegen, een aanmerkelyk gewicht kunnen byzetten, is 't, myns bedunkens, gevaarlyk, dat zy zich aan de eene meerder dan aan de andere machtige Mogendheid verbinden. Deeze alle hebben belang dat zy niet overmeesterd worden, maar teffens ook dat zy met geene van haar eenige byzondere Verbindtenisse aangaan: haare

1) ll. II. 294 e. v.

zeekerheid is gevestigd op de nayver, op de Jaloezy der machtige Mogendheeden, wiens belang hot is dat de macht van de eene of de andere geen byvoegsel kryge, waardoor de evenaar der schaale van hun vermogen aan de eene of andere zyde zoude overslaan. Doch hier moet voor die middelmatige Mogendheeden bykomen, een voorzichtig en regelmatig Staatkundig gedrag in de buitenlandsche en een wys bestier in de binnenlandsche zaaken, een goed finantieweezen, en een behoorlijke Staat van Oorlog: dit alles moet te zamen werken om haar de achting van haare machtige Naburen te verwerven."

AANTEKENINGEN.

N°. 1. De gronden tegen die geldigheid aangevoerd zijn: 1° dat men geen' afstand zoude kunnen doen van het regt van troonsopvolging of althans niet dan met toestemming van het Volk. De toestemming van het Volk was bij den vrede der Pyreneën gegeven, want om dien te sluiten was de bekrachtiging der Cortes noodig en deze vertegenwoordigen de Spaansche Natie. Dat men in het geheel geen afstand van zijn erfregt op eenen Staat zoude kunnen doen, kan o. i. door geen enkel bewijs gestaafd worden. 2° als Maria Theresia al voor zich zelve afstand kon doen, dan had zij nog niet het regt of de magt om hare afstammelingen te benadeelen, en men beroept zich hiertoe op burgerregterlijke bepalingen, waarmede zoo iets zoude strijden. We begrijpen niet hoe er kan gesproken worden van regten van nog niet geboren kinderen, die hier in den weg zouden staan. (Zie DE GROOT, *de J. B. et P.* l. II. c. 4 § 10.) Maar men maakt zich bovendien aan eene schromelijke verwarring van denkbeelden schuldig door het privaatrecht op zaken van publiek regt toe te passen. „La loi,” zegt MONTESQUIEU terecht, in zijn *Esprit des Lois* XXVI. 16, „qui règle la succession des particuliers, est une loi civile qui a pour objet l'intérêt des particuliers; celle qui règle la succession à la Monarchie est une loi politique, qui a pour objet le bien et la conservation de l'Etat. Il s'en suit de-là que, lorsque la loi

politique a établi dans un Etat un ordre de succession, et que cet ordre vient à finir, il est absurde de réclamer la succession en vertu de la loi civile de quelque peuple que ce soit... Il est ridicule de prétendre décider les droits des Royaumes, des Nations et de l'Univers par les mêmes maximes, sur lesquelles on décide entre particuliers d'un droit pour une gouttière, pour me servir de l'expression de Cicéron."

3°. Een vredestractaat kan geene geldige bepalingen maken in strijd met de grondwet van eenen Staat. Ook dit ontkennen wij en beroepen ons op de woorden van MONTESQUIEU, (Espr. des lois XXVI. 13): „Quand la loi politique, qui a établi dans l'Etat un certain ordre de succession, devient destructrice du corps politique pour lequel elle a été faite, il ne faut pas douter qu'une autre loi politique ne puisse changer cet ordre; et bien loin que cette même loi soit opposée à la première, elle y sera dans le fond entièrement conforme, puisqu'elles dépendent toutes deux de ce principe: *Le salut du peuple est la suprême loi*...."

„Que si une Nation peut exclure elle a à plus forte raison le droit de faire renoncer. Si elle craint qu'un certain mariage n'ait des suites qui puissent faire perdre son indépendance ou la jeter dans un partage, elle pourra fort bien faire renoncer les contractans et ceux contre qui on renonce, pourront d'autant moins se plaindre, comme l'Etat auroit pu faire une loi pour les exclure."

In de Diss. van S. C. KLINKHAMER, *de bello propter successionem regni Hisp. gesto, pace Reno-Traj. composito*. Amst. [Tr. a R.] 1829 worden nog eenige bewijzen aangebragt tegen het regt van M. Theresia's afstammelingen; waarvan het voornaamste bestaat in eene wet, waarbij alle Fransche vorsten zonder onderscheid van de Spaansche erfopvolging werden uitgesloten. Zie aldaar p. 35—48. Zie ook G. VAN HOGENDORP, *Diss. de Guilielmo III L. B.* 1819 p. 59 e. v. Verg. nog RÖELL, *De Abdicationibus et Renunciationibus Principum*.

N°. 2. De onderhandelingen over en de inhoud van dit tractaat zijn lang weinig of niet bekend geweest. MIGNET heeft het eerst uitgegeven al hetgeen hierop betrekking had, en wij ontleenen daaraan het volgende.

In de instructie door Lodewijk XIV den 13 Dec. 1667 aan zija' Gezant te Weenen de Gremonville gezonden schrijft hij: „Après que le dit sieur chevalier aura tâché, le mieux qu'il aura pu, d'établir le fondement, dont il a déjà été parlé qu'en matière de partage, plus ils sont égaux, plus ils ont de justice et de durée, sa majesté désire que la première proposition qu'il fera soit celle-ci qui suit:

Portion de l'Empereur:

Les Royaumes d'Espagne, à la réserve de la Navarre et de ses dépendances et de la place de Roscs; Toutes les Indes occidentales; Les îles Canaries; Toutes les places d'Afrique; Le royaume de Sicile; Le royaume de Sardaigne; Le royaume de Majorque, Minorque et Ivica.

Portion du roi:

Ce qui restera des Pays-Bas après ce que sa majesté aura eu par l'accommodement des différends présents; la Franche-Comté; le Duché de Milan; le royaume de Naples, les postes de Toscane, compris Porto-Longone, qui est dans l'île d'Elbe; Final; la Navarre et ses dépendances; la place de Roses qui est au-deça des monts: les Philippines aux Indes orientales.” (MIGNET II 374.)

Deze verdeeling was zeker zeer ongelijk, en voordeelig voor den Keizer. En toch voegde Lodewijk daarbij: „s'il (Grémonville) reconnaissait, néanmoins, à la fin, que la négociation dut se rompre là-dessus, sa majesté lui donne pouvoir de se relâcher (mais seulement par degrés, sauvant le plus qu'il pourra): premièrement, des Philippines, en second lieu, de la place de Roses; et en troisième lieu, de la Navarre et de ses dépendances, qui est ce qui pourra le plus toucher les ministres de l'Empereur, pour ne rien laisser au roi au delà des

Pyrénées, qu'il semble que la nature même a établies pour faire les limites des deux royaumes.

„Et comme il y a apparence que l'empereur fera encore beaucoup de difficulté de céder au roi l'état de Milan et Final, à cause de la communication qu'il dira d'avoir grand intérêt de retenir entre l'Espagne et ses Etats d'Allemagne, sa majesté à toute extrémité, plutôt que de rompre sur ce point, donne pouvoir audit chevalier de Gremonville d'abandonner ledit duché de Milan et Final, bien entendu qu'on lui abandonnera en échange les royaumes de Sicile et de Sardaigne, quoique sa majesté ne les estime pas tous deux ensemble, à beaucoup près autant qu'elle ferait ledit duché de Milan.

„Tellement qu'après les relâchements ci-dessus dits et l'échange du duché de Milan et de Final contre la Sicile et la Sardaigne, le partage du roi demeurerait le reste des Pays-Bas et la Franche-Comté, le royaume de Naples, ceux de Sicile et de Sardaigne, les postes de Toscane, compris Porto-Longone.” (MIGNET, II. 375.)

Wat er tusschen de Gremonville en den Keizerlijken gevolmagtigde v. Auersperg over dit deelings-tractaat voorviel, is bij MIGNET, II. 398 e. v. te vinden. Hierbij nader stil te staan, gedooft ons bestek niet, en wij bepalen ons dus tot het vermelden van hetgeen de Keizer door zijn' gevolmagtigde van zijn' kant voorstelde. „Il disposa donc,” zoo schrijft de Gremonville in zijn verslag aan Lodewijk XIV, „celui de l'empereur en la manière suivante: Toutes les Espagnes, les Indes occidentales, avec les Canaries; l'état de Milan, compris Final, le royaume de Naples; les postes de Toscane et Porto-Longone; la Sicile, la Sardaigne et la Franche-Comté. Celui de votre majesté: les Etats de la Flandre (en quoi il fait consister la plus grande satisfaction que doit prétendre votre majesté), les Philippines, Majorque, Minorque, Ivica et les places d'Afrique; ces quatres dernières dit-il, pour donner commodité à votre majesté de porter la guerre en Barbarie. (MIGNET, II. p. 405.)

Niet dan na lang onderhandelen, en slechts nadat de Keizer had toegestaan, dat behalve het door hem voorgestelde, Franche-Comté, Navarre en het Koninkrijk Napels aan Lodewijk XIV zouden komen, werd den 19 Jan. 1668 het geheim Deelings-tractaat gesloten, waarvan de text bij MIGNET, II. 441 te vinden is.

N°. 3. Ten bewijze strekt een der *Brieven van Eoerard van Weede* (l. p. 154) van 21 Febr. 1701. „Den Heere Grave d'Avaux heeft in de conferentie dewelcke de Heeren Gedep. van Haer Ho. Mo. in de voorlede week met deselve hebben gehouden, absoluyt godeclineert op te geven of voor te slaen middelen, dewelcke de Con. syn Mcester genegen moghte syn in te willigen tot de versekeringe van een generale vrede, en tot de particuliere securiteyt van onsen Staet, maer seer ernstigh en geduyrigh gepersisteert ten eynde de Gedep. souden voorstellen of eysschen die gene, dewelcke men soude pretenderen tot onse gerustheyt; en oock niet duysterlyck laten blycken, dat om alle ombrage te doen verdwynen, metten en int corte daertoe behoorde te werden geresolveert alsoo syn verblyff alhyer niet langh soude wesen. Syn Exc. seyde oock op dese difficulteyt van dat sulx buyten concert en goetvinden van den Con. van Engeland niet soude connen geschieden, jae selfs daertoe niet conde werden bequaem gemaect, dat niet en was te twijffelen, of den Con. hadde kennisse van alles, en ons oock van syn gedagten ten volle geïnformeert, daer toe gehadt hebbende veel meer tyt als nodigh was. Ende, als wy verclaerden sulcx niet te syn noch mogelyck te syn geweest om verscheyde redenen, dewelcke daertoe werden bygebraght, bleeff deselve niettemin vast staen op syn sustenu, en thoonde alle 't geen men daertegen allegerde, aen te sien en op te nemen voor teecken, dat men den oorlogh hyer wilde, en maer sleghts tyt te winnen. En omdat Syn Exc. in plaetse van door de raisonnementen van de Heeren Gedep., van die opinie sigh te laten desabuseren, thoonde meer en

meer te syn gepersuadeert, dat ons oogmerk maer alleen lagh om uytstel te hebben, soo nu en dan oock laten influëren woorden smaeckende naer een waerschouwinge of discrete bedreyginge, als of men door soodanige conduite de saeke soude connen krygen buyten syn geheel." enz.

Om eenige meerdere kans te krijgen op redelijke voorwaarden erkenden de Staten Philips V, maar eischten nu als voorwaarde voor het behoud van vrede:

„Dat redelyke satisfactie aan den Keyser ten opsigte van de Spaensche successie soude worden gegeven.

„Dat de trouppes van den Coninck van Vranckryck binnen seekeren corten tyt souden worden getrocken uyt de Spaensse Nederlanden, en nimmermeer daerin werden gebracht.

„Dat de steden en fortē van Venloo, Ruremonde, Stevensweert, Luxemburgh, Namen, Charleroy, Mons, Dendermonde, Damme en St. Donaes met de Casteelen en 't gene daeraen behoort, souden worden overgegeven aen den Staet, om private deselve te besetten met hare garnisoenen soodanigh als Haer. Ho. Mo. sullen goetvinden; het volle commando en gesagh hebben over alle het militair, en de fortificatie-wercken mogen verstercken; en laetende aen den Coninck van Spagne de politique Regeeringe en het Ecclesiastique, mitsgaders alle reghten en revenuen.

„Dat nimmermeer noch op geenerhande maniere eenige Rycken, Landen of Steden van de Spaensse Monarchie sullen mogen comen aen den Coninck van Vranckryck.

„Dat in 't regard van de navigatie, commercie en alle andere saeken alles sal blyven en worden geobserveert, soo als het is geweest by 't leven van den overleden Coninck van Spagne; ende dat de onderdanen van desen Staet in de Rycken van Spagne binnen en buiten Europa sullen jouïsseren van deselve vryheden en privilegien, als die van Vranckryck of eenige andere Natie genieten.

„Dat het Tractaat van den jare 1698 en andere opgevolghde sullen worden gernoveert of daervoor gehouden.

„Dat alle die punten solemnellyck by Spagne soo wel als by Vranckryck sullen moeten worden beloofd.”

(Brief van van Weede aan de Staten van 20 Maart. Zie VREEDE, l. l. p. 171.)

De Engelschen deden bij monde van Stanhope gelijklopende eischen, maar verlangden nog voor zich het regt om de steden Nieuwpoort en Ostende met krijgsvolk te bezetten.

„De Grave D’Avaux,” zoo luidt het rapport door v. Weede, J. van der Does en C. van Domburgh op 22 Maart aan de Staten gedaan, „de lecture van beyde die geschriften hebbende aengehoort, antwoorde maer simpllyck, door deselve te syn gemortificert; dat noyt hadde verwaght of sigh ingebeeld, dat diergelycke eyschen souden werden gedaen, en dat deselve gans niet overeen quamen met ’t gene Syn Exc. van tyd tot tyd aen den Coninck Syn Meester hadde geadviseert en getraght te doen gelooven. Dat nu daerop niets anders soude seggen, als alleen, dat beyde de Memorien aen den Con. soude oversenden, en het antwoord, ’t gene daerop stont te becomen, te syner tyt aen ons overbrengen.” enz. (Zie VREEDE, l. l. pag: 176, 177).

N°. 4. In de G. P. van 30 Oct. 1706 wordt gesproken van „de Ressources, of middelen, die Vranckryck heeft, om sich van geleden verlies te herstellen en de facilitateyt die daertoe contributeert, het groot gesach des Konings, en de submitse gehoorsaemheyt der Onderdanen; de groote étendue, en het voordeel der situatie van dat Ryck; de bevolcktheyt van het Koninghryck, en van des selfs Dependencien; het genie van de Natie, en genoeghsame verplichtingh, door de gewoonte gcintrouduceert, van den Adel ten dienste des Konings in den oorlogh; voorts de vruchtbaerheyt van het territoir, en de meenighvuldigheyt van de Producten, vruchten, en Gewassen, die, door haer debit, meerendeels in het Noorden van Europa, veel Geldt in het Rijk doen komen; gelijk oock op een seer uytnemende wyse door hare directie en handel in America. By

alle het welke dan eyndelyck in het generael, uyt de constitutie van het Ryck, en ondervindingh van voorgaende tyden, en self van desen oorlogh, kan werden gevoeght, dat hoeseer Vranckrijk, het zy door sware oorlogen van buyten, in de welke self haer Koningen waren gevangen, of troublen, en beroerten van binnen, is gedruckt en geschudt geweest, die kroon nochtans sich t'elkens in het korte heeft wten te herstellen, en eer meer als min ontsaggelyk aen hare wederpartye is voorgekomen."

Of de Raad van State hier opzettelyk wat hoog opgaf van Frankrijk's toen toch reeds verre van gunstigen toestand, dan wel of het onkunde was, laat zich moeyelyk beslissen. Het tafereel in de G. P. v. 17 Nov. 1710 van Frankrijk geschetst is meer naar waarheid. Daar wordt o. a. gezegd hoe het staatskrediet zeer was vervallen, „door wanbetalingh der schulden ten laste van de Kroon, onaengesien de introductie van soo veel extraordinaire lasten, en schattingen, verdubbelingh van capitatie, afkoop van 'tjaerlijcks recht op de resignatie van charges en officien, al ten tyde van Koningh Hendrick de vierde ingevoerd, gemeenlyck genoemt Panlette; creatie van Renten, augmentatie van Ampten ten laste van 't gemeen, en onnoemelyk meer andere taxes, daer by eyndelyk nech gekomen is de tiende penningh jaerlijks van alle inkomsten; dat de schultbekentenissen en billotten of assignatien, deswegen op Provincien, Thesaurieren, of dese en geene fondsen uytgegeven, op de helft en twee derde, ja eenige tot op drie vierde, in waerde zijn gedaelt. Dat de soo genaemde Muntbilletten tot een seer prodigeuse somme in betalingh uytgegeven, by wanbetalingh der interessen, en andere middelen, die streckten om mistrouwen van haer waerde in te drucken, tot op min dan de helft waren gevallen, als, by nadere Edicten, is gedecreteert geworden; datse alleen voor een korte tydt sullen kunnen dienen, tot een kleyn supplement der oude specien, of van gemaectt silver, 't geen, in de Munten, tot fabricatie van nieuwe penningen, meer werden ingebragt, en na dien tyd, niets

sullen gelden: En eyndelijk, dat geen geldt by negotiatie is te vinden, maer dat die geene, die, in den voorlede jare, tot vyftigh millioenen toe, gedaen was, niet is gesouteneert. Inmiddels evenwel by dat alles, oock geadmitteert moet worden, dat de verminderingh der publicque inkomsten, door het verlies van verscheyde Dominien van het Rijk... mede eenighsints gecontribucert kan hebben tot de voorschreve wanbetalingh van schulden, en minderingh van 't credit." enz. Dat „de renten en interessen geaffecteert op 't Raedthuys van Parys, monterende, volgens goede berichten, tot niet veel min dan vyftigh millioenen jaerlycks" van 1709 af onbetaald waren gebleven, en dat in dezen oorlog reeds twee munthervormingen en eene nieuwe muntslag hadden plaats gehad, welke omtrent $\frac{2}{3}$ van al het gemunt goud en zilver, dat in Frankrijk, was hadden opgebracht.

Tot nader bewijs laten wij hier het een en ander van BONNE-MÈRE volgen: „La levée des milices dépeuplait les campagnes des sujets les plus nécessaires, dit Duclos. J'ai vu, dans mon enfance ces recrues forcées conduites à la chaîne comme des malfaiteurs. Pour dérober au roi la connaissance de ces horreurs on faisait paraître devant lui une troupe de bandits bien payés, qui juraient au nom de tout un peuple. Qu'attendre d'un tel ramassis de brigands racolés par de pareils moyens?" (T. II p. 370.)

„A quelques sommes près on peut dire que la guerre se faisait à crédit; c'est-à-dire qu'elle coûtait au moins un tiers de plus que si les fonds eussent été libres, les revenus certains, les recettes en ordre." (T. II p. 409.)

„Les troupes n'étaient plus payées depuis longtemps, les officiers et les soldats manquaient de tout: les derniers avaient à peine des souliers. Quoique l'ouverture de la campagne approchât, on n'avait fait aucune disposition pour les vivres, nul fonds pour les remotes, nulle réserve pour les recrues." (1707 T II p. 415.)

„Mourant de faim, demi-nues, nos armées n'avaient ni pain ni farines." (SAINT-SIMON, IV. 269.)

Geldt dit alles den toestand vóór 1709, in dit jaar steeg de ellende ten top. „Le pain et la viande avaient manqué souvent six ou huit jours de suite: le soldat et le cavalier, réduits aux herbes et aux racines, n'en pouvaient plus: nulle espérance de mieux pour cette fin de campagne.” (Ibid V 53.)

Van den zedelijken toestand van Frankrijk kan men zich een denkbeeld vormen uit de *Correspondance administrative sous Louis XIV publiée par les soins du ministre de l'Instruction publique*, waarvan uittreksels gegeven worden door *Emile de Lavéleye* in zijne *Questions Contemporaines*. Bruxelles 1863, pag. 265 e. v.

N°. 5. De vijf Collegiën ter Admiraliteit kregen hunne gelden uit twee bronnen: 1°. de Convoyen en Licenten (regten van in- uit- en doorvoer); 2°. de consenten der Provinciën. De eerste werden eigenlijk geheven, om daaruit de middelen te vinden tot bescherming van handel en zeevaart, maar van ouds was aangenomen, dat „wanneer er een merkelyke somme van penningen soude moogen overschieten, het overschot mag gebruikt worden tot vervalling van de Lasten van den oorlog te Lande, soo verre de Middelen, daartoe geëigent, niet sullen mogen strekken, of genoeg syn.” De schikking over deze zaken was aan den Raad van State overgelaten: de Admiraliteiten maakten echter hare begrooting op, die dan door den Raad in de Generale Petitiën gevoegd werd. Zie v. SLINGELANDT, I. I. III. 213.

De Raad liet niet na jaarlijks krachtige verzoeken in te leveren over het belang eener goede marine voor een land als het onze, waar de ingezetenen „maer alleen voor een seer kleyn gedeelte hare subsistentie konnende vinden uyt de grondt, en provenuen van het Landt, voor de rest principalyk bestaen moeten door Commerce, Navigatie, Visscherye, Manufacturen, Neeringen en hanteringen.” (G. P. 30 Oct. 1706 p. 19.)

„'t Was misschien te wenschen,” dus wordt in de G. P. 28 Dec. 1714 p. 21 gezegd „dat het project, in den jare sestien hondert vyf en tachtigh, naar ryp overleg gemaackt, om den

Staat altoos te doen hebben een Vloot van ses en tnegentich Schepen van oorlogh, ten effecte konde worden gebragt.”

Maar 't was er verre van daan, dat de provinciën tot zoo iets genegen zouden zijn. Immers om slechts één voorbeeld bij te brengen: van 1710 tot 1740 werd geen penning tot aanbouw van schepen opgebragt. (Zie G. P. v. 15 Dec. 1740 p. 8.)

N°. 6. In de G. P. 30 Dec. 1715 p. 16 klaagt de Raad „dat de Provintien, meer en meer, sich dispensereren van hare consenten op de generale Petitiën en Staten van Oorlogh, die jaarlyx gepresentcrt worden, in te brengen: eenige sulx wel doende, in opsigte van den Staat van oorlog, maar niet van de generale Petitie; en cenige, nog op 't een, nog op 't ander, ... en dien onaangezien evenwel, ofschoon de Provincien, die in deese tyd van Vreede, voor Mey, haare resolutie niet souden mogen hebben ingebragt, volgens de ordre van de Regeering, moeten worden aangezien en gehouden, als volkomentlyk te hebben geconsenteert, niet alleen daar aan sig niet houdende, maar verscheide, en self seer essentiele posten afwysende, en onbetaald latende, daar uit dan niet anders als veel desordre en confusie kan ontstaan, en metter tijd, indien sulx niet wordt verhoed en voorgekoomen, den geheelen Staat van oorlog, het gemeen Instrument, en de voornaamste band van de Unie, los, en onnut, gemaakt sal werden.”

In dezelfde G. P. p 17: dat de Provincien bij het maken van aanmerkingen op de Staten van oorlog „dreigen, dat in gevalle haar geen genoegen soude worden gegeven op haare remarques, hoewel, volkomentlyk, wederlegt, sy sig sullen regten, door het afwysen van posten op den Staat van oorlog.”

En in die van 4 Febr. 1719 p 8: „dat 'er Provincien zyn, by dewelke de generale Petitiën niet meer werden voorgebragt tot een voorwerp van hare deliberatien, maar alleen gecommuniceert even als andere Nieuw-maren, of Nouvelles, en ten besten maar werden genomen voor notificatic.”

N°. 7. Uit de G. P. 4 Febr. 1719. p. 13 kan men zien, hoe slecht de pensioenen betaald werden; „tegen de gronden van rechtvaardigheid en Christelyke mededogentheit”, zoo wordt daar gezegd, „moet dagelyx, op een beklagelyke wyze, werden vernomen, dat verscheide Officioren, die het Land trouw en wel, en met gevaar van haar leven, ja eenige met verlies van haar gesonde Leeden hebben gedient, en aan wien tot hare subsistentie, een stuck Broods, by weege van een jaarlyx modieq pensioen, by U Hoog Mog. met gemeene concurrentie der Provintien is toegelegd, daar van by dese er gene van deselve, werden en blyven ontset, en onbetaalt gelaaten; diermaten, dat om niet van honger te vergaan, opentlyk souden moeten vervallen tot den bedelsack, indien niet in eenige Oorden Consistoriën en Diaconiën wierden gevonden, die uit beweging van bermhertigheid aan die arme, doch brave Luyden, van tyt tot tyt eenige aalmoessen tot haar nooddruft uitreykten.” Het voorwendsel van onvermogen kon hier niet gelden wegens de geringheid van den post der Pensioenen.

In 1733 waren eenige posten van 1709 nog niet betaald (G. P. v. d. Dec. 1733).

„De devoiren, welke de Raad van Staate gedaan heeft op dit important subject, souden na alle schijn geweest zyn van beeter uitwerking, indien de Vergadering van haar Ho. Mo. altyd begreepen had, gelyk se begreep in het jaar 1593, „dat de vastigheid en het eenig fundament, van de eenigheid van de gesaamentlyke Provinciën, geleegen is in het vereffenen der Consenten,” een spreuk die het moet doen aanzien voor een wonderwerk van de Goddelyke Voorsienigheid, dat een gebouw, dat geen vaster fundament heeft, als dat van de seeven Vereenigde Provinciën, of liever een gebouw, waarvan het fundament manqueert, dat van binnen ondermynt word, en dat van buyten reis op reis aanstoot lyd, nog over einde staat.” v. SLINGELANDT, II. III. p. 128.

„Tegenwoordig” merkt THORBECKE in zijne *Histor. Schriften*, p. 71 hierover sprekende aan, „verwijt men aan Volksverte-

genwoordigers die met den Vorst voor het publiek belang te waken hebben, wel eens bovenmatige mildheid, en dat zij ten koste van anderen, die zij heeten te vertegenwoordigen, al wat gevraagd wordt ligtvaardig toestaan. Destijds bestond de tegenovergestelde ondengd. Zoo de onzen soms te ver gaan in het bowilligen, gingen de afgevaardigden van vroeger tijd te ver in weigeren. Want elke stad geloofde, dat haar onttrokken wierd, hetgeen ten bate van het algemeen moest worden opgebracht.”

Aangaande den werkkring van den Raad van State verwijzen wij naar de *Staatkundige Geschriften* van SIMON VAN SLINGELANDT vooral Dl. III, en de Dissertatie van E. C. J. BERTLING *de Senatorio reipublicae batavae et Regni Neerlandici concilio (Raad van State)*. Gron. 1838, en over het regt van zitting in den Raad van State der Stadhouders naar WAGENAAR, *Histor. verhand. over de natuur, uitnemendheid en paarden der waardigheid van stadhouder in de vereen. prov. Amst.* 1787. p. 136.

Vergelijk ook Jhr. Mr. J. J. DE LA BASSECOUR CAAN. *Schets van den regeringsvorm der Ned. Republiek van 1555—1795. 's Grav.* 1862, p. 165.

N°. 8. Daar de geschiedenis van dit octrooi eenigzins in het duister schijnt te liggen, deelen wij hier een' brief mede, voor zoo ver ons bekend is nog onuitgegeven, waarin dienaangaande eenige bijzonderheden voorkomen. Naar het ons voorkomt is het een brief van den Resident Pestors aan den Griffier der Staten-Generaal.

„De Bruxelles le 5 Mars.
reçu le 9 au soir.

„Le plan est d'aller à la Chine par la Mer du Sud et revenir de même pour éviter la rencontre des Hollandois et des Anglois.

On prétend que cette route-là est plus courte et moins dangereuse que la route ordinaire par le Cap de Bonne Espé-

rance, parceque dans la Mer du Sud on trouve constamment les vents aisez et favorables, sans danger des orages qui sont si fort à craindre dans l'autre route.

On prétend envoyer des Religieux Catholiques à la Côte de Chilly, pour accoutumer les habitans de ce Pais-là à négotier avec les Flamands comme ils font avec les François : et l'argent qu'on y pourra négotier avec des marchandises d'Europe sera porté de là aux Indes : on prétend avoir des gens propres pour former ou favoriser ces sortes d'établissements à la dite côte de Chilly.

L'ordre pour former l'Octroy de la Compagnie est encore tenu secret par rapport aux privilèges et à la manière de cette concession. Le Comte de Windisgratz et le Maréchal Comte de Vhelen favorisoient Colebrock et sont chagrinés de ce que le plan de cet Anglois n'a pas été suivi, mais que le Prince Eugène a favorisé celuy que le marquis de Prié a dicté sur des avis secrets.

Il y a beaucoup de mécontents de toute part.

De Pret et de Conink ont refusé d'être du nombre des Directeurs, quoyqu'avec 4000 fl. d'apointement, mais on ne veut pas les excuser parceque c'est l'Empereur qui les a nommez. Clots n'en est point. On n'est pas d'accord sur le Fonds.

Rai, Irlandois, établi à Ostende qui est du nombre des Directeurs a représenté que trois millions de florins suffissent, et six vaisseaux pour commencer : il dit si on va au delà de ces trois millions, on ne pourra pas faire de dividant avantageux pour encourager le commerce.

D'autres veulent un bien plus gros fonds pour pouvoir soutenir les pertes qui peuvent arriver par des naufrages ou des Pirates. D'ailleurs on craint quelque coup souterrain de la Compagnie de Hollande et de celle de l'Angleterre ; ainsi il semble qu'on veut fixer le fonds sur douze ou treize millions de florins.

Colebrock a permission d'en remplir deux de ses bourses Angloises ; un million est pour les Génois et autant pour des

Genevois, mais les Hollandois sont entièrement exclus. On tient souvent des Conférences entre les principaux Interessez, mais rien n'est fixé encore.

Ce qui les embarasse le plus, est que la République (en vertu du cinquième article du Traité de Munster et la Grande Bretagne par le 29me Article du Traité de Barrière, étant garante de ce 5me Article, ces deux Puissances ne font pas toute l'opposition qu'on attendoit ici sur cette affaire. Cette nonchalance inquiète les Flamans et fait craindre aux Interessez, que les Puissances maritimes n'aient intention de les surprendre sur le fait: cette réflexion embarasse le marquis de Prié; cependant il va son chemin et veut pousser l'entreprise. On va lever six cent mille florins pour approfondir le Canal d'Ostende à Bruges, et faire une chaussée de cette dernière place à Blankenberg: les matériaux y sont déjà. On mettra quelques barrières ou Tolhekken, pour trouver l'intérêt de cette somme. On parle d'un octroy de Vienne pour toute sorte de Pêche, et d'en établir l'Étape à Blankenberg, dont on fera élargir le petit Canal.

Il y a aussi une Compagnie de navigation depuis Leau par la Gheete et le Demer jusques à Ostende et par des Chariots de Leau à Liège en un jour. Les Brabançons s'y opposent, parceque cela détourne la route de leurs villes comme Bruxelles, Louvain et Tirlemont, qu'on laisseroit à coté, en abrégant par l'autre route beaucoup les frais depuis la mer jusques à Liège.

Le remboursement de l'hipotèque des Hollandois sur les Posteries, se doit faire à la fin du mois prochain; toutes les difficultez que vous avez eues (?) à cette occasion sont levées."

Tot welk jaar het octrooi, waarvan hier sprake is, gebragt moet worden, is ons onbekend. In de *Geschiedenis van de Comp. v. Ostende. Acad. proefschr. door C. M. BLANKENHEIM. Leid. 1861*, wordt alleen gewag gemaakt van een Octrooi van 17 Mei 1719, bevestigd door dat van 29 Dec. daaraanvolgende (p. 28), en een derde van 19 Dec. 1722, eerst in Junij 1723

afgekondigd (p. 39). Welligt is het dit laatste octrooi geweest, daar hierbij de Coninck, Ray, de Pret, enz. genoemd worden (p. 40, 41).

N°. 9. Zoo vind ik eenen brief aan? onderteekend door den Marquis de Prié en J. B. de Heems van 5 Julij 1723: „Très révérend Père en Dieu, très cher et Pieu Ami! Comme les Etats Généraux des Provinces Unies réclament dans toutes les occasions qu'ils croient leur être favorables le Traitté de Paix conclu à Munster en 1648, ... comme base de tous les Traitez faits depuis par rapport à les Pais-bas Autrichiens et les provinces unies et qu'il est cependant notoire que les dits Etats sont restez en défaut d'accomplir toutes les conditions tant du dit Traitté de Munster que de ceux qui depuis ont été faites entre la très Auguste Maison d'Autriche et les dits Etats: Et Sa Majesté Impériale Catholique voulant être informée distinctement de toutes les contraventions, nous vous faisons la présente afin que sans perte de temps, vous faisiez les devoirs et recherches nécessaires concernant les contraventions qui ont été faites par les dits Etats Généraux dans le district de votre diocèse à l'égard de la Religion, usurpations et détentions des biens Ecclésiastiques, Bénéfices, Fondations pieuses et autres contre les... dits Traitez et de suite vous nous en remettrez le plutot possible, une déduction bien détaillée avec votre arraisonné en y joignant tous les titres, documents, et autres Pièces Justificatives y afferentes.”

N°. 10. In eene Memorie op het Wcener Congres (1815) door den Graaf d'Aglié aan Lord Castlereagh overgegeven komt o. a. voor: „Les limites naturelles qui séparent l'Italie et l'Allemagne sont trop prononcées pour que ces deux pays puissent jamais former une seule nation. Les habitants des provinces Autrichiennes en Italie ne sont pas plus assimilés aujourd'hui aux Allemands, qu'ils l'étaient il y a plus d'un siècle lorsque l'Autriche en prit possession. La conséquence de cette desunion d'intérêts, de

sentiments et de dispositions se font également sentir en temps de paix et en temps de guerre. La douceur et la modération avec lesquelles les provinces doivent être administrées pour ne pas aigrir et éloigner davantage les esprits en diminuent considérablement le revenu en temps de paix ; et le défaut d'esprit public, qui ne peut y être excité par aucun intérêt ou sentiment national, les rend inutiles à l'État en temps de guerre. Elles deviennent même un fardeau, soit à cause des guerres que leur possession n'a cessé et ne cessera jamais d'occasionner, soit par la nature même de ces guerres, qui deviennent extrêmement onéreuses pour le gouvernement, ou la diversion très incommode des forces et les dépenses excessives qu'exigent les opérations militaires dans des pays éloignés, et où il n'y a rien à espérer de la coopération des peuples. Ainsi on a vu de tout temps et plus particulièrement dans ces dernières années que les armées Autrichiennes ont été obligées après un seul revers à abandonner tout ce qu'elles avaient conquis dans l'Italie.

„Il y a plus de trois cent ans que les Cours d'Espagne, d'Autriche et de France ont adopté la fausse idée, ou pour mieux dire le faux point d'honneur, *d'avoir un pied en Italie*. Depuis lors ce malheureux pays a été l'objet et le théâtre des guerres les plus sanglantes. On ne voit plus cependant que les possessions que les puissances y ont acquises en différens temps leur aient procuré une augmentation réelle de forces, ni qu'elles aient même compensé les trésors et le sang que ces puissances y ont sacrifié. Les guerres que l'Autriche a eu à soutenir pour le seul Duché de Milan lui ont coûté beaucoup plus que cette province lui a jamais valu.” *Zic Delle relazioni politiche tra la dinastia di Savoia ed il governo Britannico (1240—1815). Ricerche storiche di FEDERIGO SCLOPIS. Tor. 1853 p. 184.*

N°. 11. Frankrijk was in een' alles behalven schitterenden toestand, getuige de woorden van de Noailles tot Lodewijk XV gerigt: „Ce n'est point exagérer, Sire, que de dire

que votre royaume se trouve dans une situation plus déplorable qu'il ne l'était en 1704, après la perte de la bataille de Höchstett. Si on l'examine par rapport au dedans, il est aujourd'hui plus épuisé qu'il ne l'était après ce funeste événement. Il a fallu continuer la guerre depuis 1704 jusqu'en 1714, et on n'a pu la soutenir que par des moyens forcés. Depuis la paix on n'a pris aucune mesure pour diminuer le fardeau des dettes, on n'a eu aucune prévoyance pour se préparer les fonds en cas d'une guerre nouvelle: La guerre présente a déjà coûté des sommes exorbitantes, dont une partie très-considérable a passé dans les pays étrangers et ne pourra de longtemps rentrer dans l'Etat. Enfin, Sire, l'on supporte encore aujourd'hui le poids de la dernière guerre [pour la succession de Pologne]; il s'est augmenté par la guerre actuelle, et malheureusement bien que l'on puisse espérer d'en voir bientôt la fin, elle ne fait, en quelque manière, que commencer par rapport à la France. Quant à la situation du dehors, les alliés de V. M. l'abandonnent. L'Electeur de Bavière fait son accommodement avec la reine de Hongrie; le Landgrave de Hesse retire ses troupes; l'Electeur Palatin n'a d'autre ressource que la neutralité. Il ne reste donc plus d'allié à V. M. dans l'Empire que le seul roi de Prusse que l'on ne peut désormais secourir que par une diversion fort éloignée et qui sera forcé de faire, à quelque prix que ce soit, son accommodement. A l'égard de l'Espagne le passé est un garant trop sûr du jugement qu'on doit porter pour l'avenir; elle sera plus à charge que secourable, par les idées toujours demesurées de la cour de Madrid. . . . C'est à ce point que se trouvent insensiblement réduites les affaires de V. M. par les mesures de différents genres, tant militaires que politiques, que l'on a prises dans le cours de cet hiver. Elle aura bientôt presque toutes les puissances de l'Europe liguées contre elle, et elle ne peut espérer la paix que d'événements singulièrement heureux ou de la durée même de la guerre, lorsque les Anglais se lasseront enfin d'en faire les frais, et que l'on ne doit espérer que

lorsqu'ils cesseront eux-mêmes d'espérer des succès. L'objet de la guerre n'est donc plus de soutenir les engagements pris avec des alliés, mais de défendre ses propres frontières et de se garantir des conquêtes des ennemis." CAM. ROUSSET, l. l. II. p. 188.

Onder de bijzondere maatregelen, genomen tot het vinden der voor den oorlog benoedigde gelden, behoorde de heffing van den vijfden penning. Zie BILDERDIJK, *Vad. Hist.* XI. p. 109.

N°. 12. In Engeland was Pitt aan het Ministerie, die zich ten doel had gesteld Engeland's finantiën in beteren staat te brengen. Hoe noodzakelijk dit was, blijkt ten duidelijkste uit de volgende opgaven. Tijdens den Amerikaanschen oorlog bedroegen de uitgaven (volgens de *Bedenkingen over den vrede door den Abt RAYNAL*, 1783, p. 2) 530 millioen fransche livres, terwijl de gewone belastingen slechts 200 millioen livres opbragten. Sedert 1755 had men 2200 millioen livres door het aangaan van leeningen en andere buitengewone middelen opgenomen.

In 1786 was de gevestigde schuld tot 239 millioen £ sterling geklommen. In 1791 bedroeg zij nog 238.231.248 £ en de vlottende 30.036.024 £, doch de inkomsten van 1792 beliepen 300.000 £ meer dan het vorig jaar en terwijl de uitgaven 16 millioen £ bedroegen, stegen de inkomsten tot 17.034.000 £. (Zie CALMON, *William Pitt*. p. 36, 122).

Voor de kennis van Engeland's finantie-wezen in dat tijdvak is voorts niet onbelangrijk eene in 1792 te Amsterdam verschenen brochure getiteld: *Korte aantooning der toeneeming en vermeerdering van de inkomsten, koophandel, en scheepvaart van Groot-Brittanniën zedert d. j. 1786*.

Wat de Republiek betreft, deze ondervond alle nadeelen van den jongsten oorlog: de provinciën waren $\frac{1}{3}$ ten achter in de betaling der quotes (G. P. v. 1783) en van 1788—1794 waren de inkomsten jaarlijks gemiddeld slechts ruim 24.238.748, terwijl de uitgaven ruim f32.614.292 bedroegen, zoodat het

jaarlijksch te kort op ruim *f* 8.375.543 geschat werd. (METE-
LERKAMP, I. 3e afd. p. 45 e. v.)

De woorden van SÉGUR (*Tableau*, I. 51): „La Hollande avoit renoncé à être belliqueuse, depuis qu'elle étoit devenue uniquement commerçante. Elle avoit sacrifié la gloire à la richesse: elle pouvoit payer toutes les armées de l'Europe et n'étoit en état de résister à aucune,” mogen dus waar zijn als men het oog heeft op de welvaart der ingezetenen: op de finantiën van den Staat zijn zij niet toepasselijk.

„Selon un calcul dont la précision est apparente,” zoo schreef de Gezant Thulemeijer aan den Koning van Pruisen 1 Jan. 1788. (*Het Nederl. Rijks-archief*, p. 396 e. v.) „la dette nationale Belgique a été augmentée depuis l'année 1780 de trois cent millions de florins. La seule province de Hollande doit au delà de quatre cent millions, indépendamment des dettes de chaque ville, qui font un objet particulier et séparé. — Peut-être rencontre-t-on assez juste, en évaluant le total de toutes les provinces à la masse énorme d'un milliard de florins.”

Belangrijk is de volgende brief van Renfner aan den Koning van Pruisen van 17 Oct. 1788, te vinden in *Het Nederl. Rijks-archief*, p. 422. La dette nationale, réduite aujourd'hui à 70 pour cent, est évaluée à 300 millions de florins, les fonds placés en Angleterre à 400, la valeur réelle de ceux, qui sont à la charge de la France à 50, les immeubles et bien fonds à 400 les emprunts négociés dans toute l'étendue de la République pour le compte des deux cours Impériales, de l'Espagne, du Danemark, de sa Majesté Suédoise et de la Pologne s'élèvent au moins à 60 millions, auxquels la seule province de Hollande participe pour 50, les négociations sur les colonies portent sur un crédit primitif d'à peu près 140 millions, mais dans leur décadence actuelle elles ne rendraient tout au plus qu'un capital de 40, le crédit dans l'étranger absorbe un fonds de 200, la Compagnie des Indes-Orientales doit à peu près 50, l'article de l'argenterie, byoux et des objets qui seront soumis à l'imposition du 25 denier, 1525 mil-

lions. Il faut déduire de cette masse les possessions dont la valeur est au dessous de 2500 florins et qui par conséquent sont exemptes de la taxe. Elles emporteront tout au moins la cinquième partie du capital national de la province de Hollande, et il resterait à peu près 1200 millions, mais cette somme ainsi réduite, exige encore de grandes modifications. L'on considère que la majorité des citoyens ne se prêtant qu'avec regret aux contributions, ne sera pas trop scrupuleuse ni sur les déclarations, ni sur les taxations, qui dépendront uniquement d'une bonne volonté, et de la bonne foi des individus. On ne risque donc rien de réduire encore 200 millions sur la valeur effective des propriétés et malgré toutes ces diminutions, l'emprunt forcé offrira pourtant un produit clair et net d'à peu près 40 millions qui seront suffisans pour subvenir aux besoins de l'État."

N°. 13. De sterkte der legers gedurende dezen oorlog is moeilijk op te geven, daar zij ieder oogenblik toe- of afnam. Zoo geeft SÉGUR in zijn *Tableau*, III. 99 op dat het Fransche volgens de dagbladen van dien tijd in 1794 780.000 man sterk was; hij schat het echter op niet meer dan 356.000 man. GROEN v. PRINSTERER (*Handb.* p. 791) daarentegen stelt in 1793 het Fransche leger op 270.000, dat der bondgenooten op 365.000 man; dezelfde schrijver meldt echter (p. 800) dat de Conventie bij het begin van den veldtogt van 1794 over 650.000 man kon beschikken. Wat het leger der bondgenooten betreft dit bestond uit 65.000 Oostenrijkers, 50.000 Pruisen en 20.000 Hollanders. Later verbonden zich echter Rusland, Sardinië, Spanje, Napels, Portugal en eenige Duitsche Staten ook tot het leveren van troepen, en dan zal welligt het cijfer van 350.000 man niet te hoog zijn. Van de Spiegel echter, op wiens woorden men wel vertrouwen mag, zegt in een' brief aan onzen Gezant te Londen (*Brieven en Negotiaties*, III. 190) dat het leger der bondgenooten in 't begin van 1794 300.000 man sterk was. Doch Frankrijk's krijgsmagt moet op dat oogenblik,

naar het ons voorkomt, sterker dan 270.000 man geweest zijn. In het laatst van 1793 toch bedroeg zij 600.000 man volgens eene opgave bij v. SYBEL II. II. 456. In ieder geval moet men wel onderscheiden, of die getallen de strijdkrachten bevatten, waarover de verbonden Mogendheden konden beschikken, dan wel of het aantal troepen daarmede bedoeld is, hetwelk tegen de Fransche Republiek te velde trok. Pruissen en Oostenrijk zonden toch slechts een gering deel hunner krijgsmagt naar het tooncel des oorlogs.

De Republiek eveneens, want volgens den Staat van Oorlog van 1794 was haar leger 66.676 man sterk.

De verhouding der Engelsche tot de Fransche zeemagt was volgens v. HARDENBERG, II. II. 114 de volgende: Frankrijk telde 66 linesschepen en 76 fregatten en korvetten, maar had gebrek aan officieren. Engeland daarentegen had 158 linesschepen en 255 kleinere vaartuigen. De Republiek kon bovendien 100 schepen klein en groot uitrusten.

STELLINGEN.

I.

Aedium locator non habet jus pignoris in invecta et illata subconductoris.

II.

Improbanda est sententia, ubi nihil convenerit, rem mobilem eo loco, quo obligatio contracta sit, solvendam esse.

III.

De instelling van een scheidsregterlijk college tot het beslissen van geschillen tusschen de Staten en tot het voorkomen van oorlogen is eene hersenschim.

IV.

Ten onregte is uit Boek II. Tit. IV. B. W. de ontoepasselijkheid van art. 270 C. P. afgeleid.

V.

Art. 361 C. P. bedreigt ten onregte valsch getuigenis ten voor- en ten nadeele van den beschuldigde met dezelfde straf.

VI.

Onjuist is de meening van DE BOSCH KEMPER (*Wetb. v. Strafv.* III. 184), dat het „regterlijk bevel” van art. 296 § 2 W. v. Sv. even als het „vonnis” van art. 68 § 2 W. v. Sv. bij gewoon vonnis in het openbaar moet worden uitgesproken.

VII.

De thans ingetrokken Kon. Besl. van 2 en 30 Julij 1822, waarbij aan den Staat de zoogenaamde letterkundige eigendom van alle Staatsstukken verzekerd werd, waren ongrondwettig en ondoelmatig.

VIII.

Teregt is Mr. OPZOOMER (in *Het B. W. verklaard*, Dl. I. p. 50 e. v.) teruggekomen van zijne meening, dat de woorden „getrouwd zijnde” in art. 6 eene andere betekenis zouden hebben, dan de woorden „in het huwelijk tredende” in art. 11 § 1. B. W.

IX.

De op eigen verzoek, uit hoofde van gebrek aan verstandelijke vermogens, onder curatele gestelde, valt ook onder art. 116 3^e. en 143 B. W.

X.

Eene veroordeeling tot eene onteerende straf, door een' buitenlandschen regter uitgesproken, levert geen' grond tot echtscheiding op.

XI.

De schuldeischer kan arrest leggen op de onder hem berustende goederen van den schuldenaar.

XII.

Op een' gewezen koopman kan voor handelsschulden geen lijfswang worden toegepast.

XIII.

Zoo de failliet het accoord niet nakomt, kunnen de schuldeischers geene ontbinding van het accoord eischen.

XIV.

Vondelinghuizen beantwoorden niet aan haar doel.

XV.

Afschaffing van octrooijen van eerste uitvinding is niet wenschelijk, tenzij een beter middel gevonden worde tot bescherming der uitvinders.

DRUKFOUTEN.

p. xx	r.	8 v. o.	staat:	<i>den</i>	lees:	<i>het.</i>
„	xxi	„	1 v. b.	„ <i>geest</i>	„	<i>denkbeeld.</i>
„	44	„	14 „ „	„ <i>Leopold</i>	„	<i>Leopold.</i>
„	118	„	11 „ „	„ § 5	„	§ 4.
„	116	„	8 v. o.	„ <i>Hundb.</i>	„	<i>Handb.</i>